

**İÇ MEKANIN İÇ MEKAN DEĞİŞKENLERİ BAĞLAMINDA
TİNSEL İRDELENMESİ**

İçmimar Eda Balaban

Yüksek Lisans Tezi

İçmimarlık Anasanat Dalı

Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü

Eskişehir, Eylül 2014

**İÇ MEKANIN İÇ MEKAN DEĞİŞKENLERİ BAĞLAMINDA TİNSEL
İRDELENMESİ**

İçmimar Eda Balaban

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İçmimarlık Anasanat Dalı

Danışman: Doç. B. Burak Kaptan

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü

Eylül, 2014

ÖZET

İÇ MEKANIN İÇ MEKAN DEĞİŞKENLERİ BAĞLAMINDA TİNSEL İRDELENMESİ

İçmimar Eda Balaban

İçmimarlık Anasanat Dalı

Anadolu Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, 2014

Danışman: Doçent B. Burak KAPTAN

İnsan, tanık olduğu tüm tarihi süreçler boyunca ‘barınma‘ gereksinimiyle yüzleşerek kendi yaşam alanını yaratma kaygısını duymuştur. İlk dönemlerde temel haliyle doğayı bir yaşam alanı olarak benimserken, iç dünyası ve kültüründe gelişme kaydettikçe kendine ait olanı oluşturma çabası içine girmiştir. Özellikle Neolitik Çağ’da tarımın gelişmesiyle birlikte göçebe yaşamı bırakarak, köyler kurup yerleşik bir düzene geçmiştir. Böylece, bir yapılanma süreci başlamış, mekan kavramı; ‘barınma’ ve ‘korunma’ gereksinimini karşılamaktan çok öte hem özdeksel hem de tinsel anlamlar kazanmıştır. Bu çalışma en genel anlamıyla, bu tarihi süreçte mekana kazandırılan anlamların, kavramların, olguların tinsel bağlamda irdelenmesi amacıyla yazılmıştır. Bu amaç mekana dair olan ‘insan’ ı tanımaya, tanımlamaya yönelik önemli bir adım sayılırken, tasarım sürecini aydınlatacak kavramsal alt yapının da anahtarı olarak görülebilir. Tasarımın her disiplininde temel olan ‘insan’dır. Bu nedenle tasarım sürecinin en başından itibaren gelişen düzen ve biçim, beraberinde kullanıcının kültürü, psikolojisi ve ergonomisi gibi standartların bilgisini gerektirir. Bu bilgi tasarım disiplinlerinin yanı sıra, felsefe, psikoloji gibi tinsel bilimlerin de ağırlıklı çalışma alanını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, yapılan bu çalışma, iç mekan değişkenlerine bağlı olarak mekan verilerini ‘tinsellik’ başlığı altında inceleyerek, mekan kavramı üzerine yoğunlaşmaktadır. Tasarlanan amaç, tasarım disiplinlerinden biri olan içmimarlık için farklı bir bakış açısı sunmak, tüm tasarımcılar için farkındalık yaratmaktır.

Anahtar Kavramlar: İç Mekan, Mekan, İçmimarlık, İç Mekan Değişkenleri, Tinsellik.

ABSTRACT

THE SPIRITUAL INVESTIGATION OF INTERIOR IN THE CONTEXT OF INTERIOR VARIABLES

Interior Designer Eda Balaban

Interior Design Department

Anadolu University Fine Arts Institute, 2014

Supervisor: Associate Professor B. Burak KAPTAN

Human has concerned to create its own environment while facing his housing needs throughout all the historical process. In the first periods, while he had being adopted the nature as its natural way, then, went into the effort to create his own, by the time he his inner world and his culture has been progressed. Especially in Neolithic Age, with the progress of agriculture, he gave up immigrant life, established villages and passed through settled life. By this, a process of restructuring has begun, the concept of space got both materially and spiritual meaning other than housing and protection. In its most general way, it can be accepted that this study was written in the aim of examining the meanings, concepts and cases which were imparted to space in this process. This aim which can be accepted as an important step about recognising the human, can also be seen as a key of conceptual framework enlightened design process. In the all disciplines of design, the basis is human. For this reason, the order and the form which have been progressed from the beginning of design, need the knowledge of user's culture, psychology and ergonomics. This knowledge includes spiritual sciences like, philosophy, psychology near the disciplines of design. In this connection, this study zooms in the concept of space while examining the datas in the title of spirituality. The aim which was designed for this study is to provide a different point of view for interior design which is a design discipline and to create awareness for all designers.

Key words: Interior, Space, Interior design, Interior variables, Spirituality.

25.09.2014

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tez/proje çalışmasının bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumunda bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilmeyen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Anadolu Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim.

Herhangi bir zamanda, çalışmamla ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Eda BALABAN

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Eda BALABAN'ın "İç Mekanın İç Mekan Değişkenleri Bağlamında Tinsel İrdelenmesi" başlıklı tezi 25 Eylül 2014 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, İç Mimarlık Anasanat Dalı Yüksek Lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

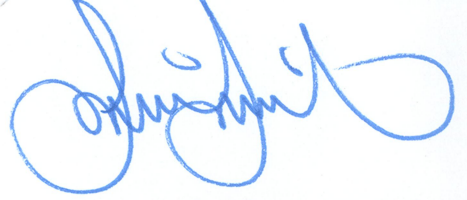
Üye (Tez Danışmanı) : Doç. B. Burak KAPTAN
Üye : Yrd. Doç. Faruk ATALAYER
Üye : Yrd. Doç. Dr. Serdar USLU

İmza

.....

.....

.....

Prof. Sıdika Sibel SEVİM
Anadolu Üniversitesi
Güzel Sanatlar Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

Tez çalışmam süresince desteklerini esirgemeyen, bilgi ve deneyimiyle hep yol gösteren değerli tez danışmanım Doç. B. Burak Kaptan'a; yüksek lisans eğitimim boyunca farklı düşünce ve yaklaşımlarıyla beni etkileyen değerli hocam Yrd. Doç. Faruk Atalayer'e; engin bilgi birikimi ve yardımsever kişiliğiyle bana hep destek olan Yrd. Doç. Dr. Serdar Uslu'ya; tez boyunca yanımda olan ve hayatım boyunca kendimi şanslı hissetmeme neden olan aileme; Eskişehir'deki yaşantıma anlam katan, her zaman yanımda olan arkadaşlarım Gülçin Karaca ve Esin Küçükbiçmen'e; iş hayatımı neşelendiren sevgili oda arkadaşlarım Elif Dokur ve Remzi San'a; en çekilmez anlarım da dahil olmak üzere tüm zaman dilimlerinde yanımda olan, varlığıyla bana ışık olan sevgili nişanlım ve değerli meslektaşım Adem Varol'a gönülden teşekkürlerimi sunarım.

Eda Balaban

Eda Balaban

Ankara 1988

ÖZGEÇMİŞ

Yüksek Lisans: 2011- Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İçmimarlık Anasanat Dalı

Lisans: 2010 Hacettepe Üniversitesi, Güzel Sanatlar Güzel Sanatlar Fakültesi, İçmimarlık ve Çevre Tasarımı Bölümü

İş Deneyimi: 2011- Araştırma Görevlisi. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi
2012- Araştırma Görevlisi, Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü

Yabancı dil: İngilizce

E-posta Adresi: edabalaban@anadolu.edu.tr.

eddablbn@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖNSÖZ	v
ÖZGEÇMİŞ	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ	ix
GÖRSELLER LİSTESİ	x
1.BÖLÜM GİRİŞ	1
2.BÖLÜM MEKAN KAVRAMI	4
2.1. MEKAN.....	4
2.1.1. Tanım Olarak Mekan.....	4
2.1.2. Meslekler Açısından Mekan Kavramı.....	5
2.1.3. Sanat Disiplinleri Açısından Mekan.....	9
2.1.4. Tasarım Disiplinleri Açısından Mekan.....	18
2.2. İÇ MEKAN.....	26
2.2.1. Tanım Olarak İç Mekan.....	26
2.2.2. İç Mekan ve İçmimarlık.....	28
2.3. FELSEFEDE MEKAN.....	32

3. BÖLÜM TİNSEL BAĞLAMDA İÇ MEKAN.....	57
3.1. TİNSELLİK KAVRAMI.....	57
3.2. TİNSELLİĞİN İÇ MEKAN DEĞİŞKENLERİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ.....	65
3.2.1. Kullanıcı.....	66
3.2.1.1. Kullanıcının Özdeksel Yapısı.....	71
3.2.1.2. Kullanıcının Tinsel Yapısı.....	84
3.2.1.2.a. Kişisel Kimlik.....	88
3.2.1.2.b. Toplumsal Kimlik.....	97
3.2.2. Zaman.....	109
3.2.3. Mekan.....	117
3.2.3.1. Mekanın Özdeksel Varlığı.....	122
3.2.3.2. Mekanın Tinsel Varlığı.....	130
4. BÖLÜM SONUÇ.....	149
KAYNAKÇA.....	155

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.: Fiziksel Çevreyi Hiyerarşik Olarak Tanımlayan Şema.....	8
Şekil 2.: “Müzikal ve mimari formlar arasındaki birlikteliği gösteren diyagram”	15
Kaynak: Arnold'den aktaran Sağver,2007	
Şekil 3.: 1/50.000 Ölçekli Nazım Plan Örneği.....	20
Kaynak: http://www.sehirplanlama.org/index.php?option=com_kunena&func=view&catid=60&id=16&Itemid=36 (Erişim Tarihi: 26.03. 2014).	
Şekil 4.: Tasarlanan mimari düzlemeler, iç mekanı oluşturan sınırlardır.....	23
Kaynak: (Dodsworth, 2012).	
Şekil 5.: Platonik cisimler	40
Kaynak: http://lovepeaceandharmony.org/profiles/blogs/bes-platonik-cisim (Erişim Tarihi: 15.08. 2014)	
Şekil 6.: Hartmann'ın varlık tabakaları	63
Kaynak: Tunalı, 2011	
Şekil 7.: İç mekan değişkenlerinin sınıflandırılması.....	65
Şekil 8.: İnsanın antropometrik boyutları.....	67
Kaynak: Ching, 2004a	
Şekil 9.: Maslow'un gereksinimler hiyerarşisi.....	69
Kaynak: Eroğlu, 2013	
Şekil 10.: Bilişsel şema öğeleri.....	78
Kaynak: Bell ve diğerleri'nden aktaran Bozdayı, 2004	
Şekil 11.: Duyu ve algılananların sınıflandırılması.....	80
Kaynak: Baymur'dan aktaran Özak, 2008	
Şekil 12.: Mekanın özdeksel biçimine ait düzlemler.....	127
Kaynak: Ching, 2004b	
Şekil 13.: Tinsel Mekanı Oluşturan İki Farklı Düzlem.....	133
Şekil 14.: İç mekan açısından mekanın özdeksel ilişkiler sistemi.....	145
Kaynak: Ching, 2004b	

GÖRSELLER LİSTESİ

- Görsel 1.:** Ulusal Sanat Müzesi, Litvanya.....10
Kaynak: Eda Balaban, Kişisel Arşiv, 2014
- Görsel 2.:** Conversation, by Paul Weimar 1888, Ulusal Sanat Müzesi,
Litvanya.....11
Kaynak: Eda Balaban, Kişisel Arşiv, 2014
- Görsel 3.:** Wedding at Canna/ Giotto12
Kaynak:<http://catholic-resources.org/Students/Renaissance/artwork.htm> (Erişim Tarihi:
02.01.2014).
- Görsel 4.:** Campidoglio Meydanı'na yerleştirilen 'Marcus Aurelius' heykeli
.....13
Kaynak: <http://www.worldisround.com/articles/90781/photo5.html> (Erişim Tarihi:
08.02.2014).
- Görsel 5.:** İspanya'nın kuzeydoğusunda bulunan, 39 bin yıllık olduğu tahmin edilen
mağara resmi.17
Kaynak:http://www.radikal.com.tr/hayat/ispanyada_avrupanin_en_eski_magara_resiml_eri_bulundu-1151299 (Erişim Tarihi: 24.04.2014).
- Görsel 6.:** İç mekan ve kurumsal kimlik yaklaşımı18
Kaynak: http://rosasinspiration.blogspot.com.tr/2011_07_24_archive.html (Erişim
Tarihi: 22.04.1014).
- Görsel 7.:** Cep parkı, Yokohama, Japonya.....22
Kaynak: Richardson'dan aktaran Karakaş, 2011
- Görsel 8.:** Mimari mekan örneği; Şakirin Cami (2009), Mimar: Hüsrev Tayla, İçmimar:
Zeynep Fadilloğlu24
Kaynak: <http://www.mimaristil.com/zeynep-fadillioğlu-ile-roportaj.html> (Erişim
Tarihi: 10.04.2014).
- Görsel 9.:** İçmimari mekan (iç mekan) örneği; Şakirin Cami (2009), Mimar: Hüsrev
Tayla, İçmimar: Zeynep Fadilloğlu25
Kaynak: <http://www.mimaristil.com/zeynep-fadillioğlu-ile-roportaj.html> (Erişim
Tarihi: 10.04.2014).
- Görsel 10.:** Roma'daki Panteon'da dış kabuğun iç yüzü olarak iç mekan yaklaşımı.....29
Kaynak: Ching, 2004b
- Görsel 11.:** Elsie de Wolfe30
Kaynak: <http://www.britannica.com/bps/media-view/18646/1/0/0> (Erişim Tarihi: 18.
04. 2014).

Görsel 12.: Elsie de Wolfe'nin 1917 yılında tasarladığı iç mekan örneği.....	30
Kaynak: https://downtowndilettante.wordpress.com/category/elsie-de-wolfe/ (Erişim Tarihi: 18. 04. 2014).	
Görsel 13.: Alginın işlevsel yapısı (Andreasen, 2013).....	75
Kaynak: Andreasen, 2013	
Görsel 14.: Limbik sistemin yapısı.....	77
Kaynak: Solms ve Turnbull, 2013	
Görsel 15.: Mekan, duyumsandığı özelliğe bağlı sınıflandırılmaktadır.....	82
Kaynak: Ching, 2004a	
Görsel 16.: Phineas Gage isimli bir hastanın durum.....	83
Kaynak: Solms ve Turnbull, 2013	
Görsel 17.: Yeşiltepe Yapı Kooperatifi'nin genel görünümü, Rahmi Bediz – Demirtaş Kamçıl, 1955.....	101
Kaynak: http://saltonline.org/tr/277/modern-denemeler-4 (Erişim Tarihi: 04. 06. 2014).	
Görsel 18.: Yeşiltepe Yapı Kooperatifi'nin apartman girişi, Rahmi Bediz – Demirtaş Kamçıl, 1955.....	101
Kaynak: http://saltonline.org/tr/277/modern-denemeler-4 (Erişim Tarihi: 04. 06. 2014).	
Görsel 19.: Farklı kültürlerin halı biçim ve motifleri.....	104
Kaynak: Ching, 2004a	
Görsel 20.: İç mekan içinde pencere açıklıklarının insan üzerinde etkisi (Ching, 2004a).....	134
Kaynak: Ching, 2004a	

1. BÖLÜM GİRİŞ

Mekan, tasarımcının paletindeki birinci malzeme, aynı zamanda da iç mekan tasarımındaki temel öğedir. Mekan İçinde sadece hareket etmekle kalmayız... Biçimler görürüz, sesler duyarız, rüzgarın hafif esintisini ve güneşin sıcaklığını hissederiz, mekan içinde tomurcuklanan çiçeklerin güzel kokuları burnumuza gelir. Böylece mekan, etki alanı içindeki bu öğelerin duyuşal ve estetik özelliklerini barındırır. (Ching, 2004a).

İnsan yaşam kültüründe gelişme kaydettikçe, daha iyi bir çevrede yaşamamanın arzusunu duymuştur. Bu durum temelde barınma gereksinimine dayanan insan-mekan ilişkisinin gelişmesine ve insanın daha müdahale edebildiği bir çevrede yaşamasına neden olmuştur. “Geçmişte dünya karsımızda güçlü yapısıyla dururken, bugün artık tersi durum söz konusudur. Önceden doğanın hakimiyetine ayak uyduran insan bugün artık doğayı hakimiyeti altına almaktadır (Kılıç, 2011)”. Bu duruma paralel olarak, mekan kavramı, mekan algısı, mekanın kullanımı da zaman içerisinde çok büyük farklılıklar göstermiş, gelişerek ve değişerek günümüze ulaşmıştır. Eskiden mağaralar barınma gereksinimini karşılamak amacıyla kullanılırken, günümüz insanı isteği doğrultusunda kendi dünyasını yaratmaktadır. Bu çalışma en genel anlamıyla, bu süreç içinde gelişen; mekana ait tanımların, sınırların, işlevlerin tinsel bağlamda irdelenmesi amacıyla yazılmıştır.

Ölçek fark etmeksizin tasarlanan her nesne, her mekan, her yapı hatta her kent; insan ile birebir etkileşim içindedir. Louis Kahn’ın; “Tasarım düzen içinde biçim yaratmaktır” şeklindeki tanımı hem tasarımcı hem de kullanıcı açısından yetersiz kalmaktadır. Çünkü, “mekan, çevrenin insana göreli durumudur. Bu bakımdan mekan örgütlemeye ve mekan kavramında en önemli paradigma bu defa çevrenin değil insanın varoluşsal gerçekliğidir. (Gür, 1996)”. Bu nedenledir ki, tasarımın diğer disiplinleri gibi içmimarlık disiplini de insanı merkeze alarak, insanın mekandaki davranışlarını kurgulamaktadır. İçmimarlık disiplinine göre tasarımın, fiziki varlığın ötesinde; felsefi, kültürel ve psikolojik bir kavramsal altyapıyı da bünyesinde barındırdığı görülür. Bu durum, günümüz iç mekan kavramını algılamada büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle yapılan araştırmada, farklı disiplinlerden yararlanılarak bu kavramsal altyapı incelenmiştir.

Bir çok filozof ‘mekan’ kavramıyla yakından ilgilenmiştir. Örneğin ‘insan ve mekandan başka hiçbir şeye sahip değiliz’ diyen Heidegger ve “Parmenides, Atomcular, Platon, ama özellikle kavramla yakından ilgilenen Aristoteles, sonrasında Descartes, Kant, Newton gibi çeşitli bilim adamları ve filozoflar hep mekanla uğraşmışlardır. Bunun çeşitli nedenleri olmakla birlikte asıl neden mekanın algılanışının insanların dünya tasavvurları, varlık anlayışlarıyla yakından ilişkili olmasıdır (Kılıç, 2011)”. Bu bağlamda bu araştırma için felsefe başta olmak üzere farklı disiplinlerden kaynak araştırması yapılmış; iç mekanın, iç mekan değişkenleri ile varlık kavramı arasındaki ilişkiyi tanımlamak için nitel araştırma tekniği olan fenomenolojiden yararlanılmıştır. Bu nedenle, araştırmanın bulgularının sadece içmimar, mimar veya tasarımcılar için değil; bu konuda çalışan farklı disiplinlerdeki araştırmacılar için de bir kaynak olacağı düşünülmektedir.

“Mekan ne salt bir soyutlama ve *nesne*, ne de sadece somut, fiziksel bir şeydir. Bütün boyutları ve biçimleriyle, hem kavram hem de *gerçekliktir*, yani, *toplumsaldır*. Bu yüzden, ilişkiler ve biçimler bütünüdür. Yine, cansız, sabit, durağan değil, canlı, değişken ve akışkandır (Avar, 2009)”. Mekanın fiziki varlığı mekanın özdeksel niteliğiyle betimlenirken; mekanın oluşumundaki kavramsal yapı ve insan üzerindeki etkisi, yani soyut boyutu tinsel niteliği ile tanımlanmaktadır. Mekanın fiziksel varoluşu herkes tarafından kavranıp algılanabilirken, mekanın tinsel boyutu iç mekan değişkenlerine bağlı olarak farklılık göstermektedir. Bu nedenle, kullanıcı, mekan ve zaman olarak üç sınıfta incelenen iç mekan değişkenleri, yapılan araştırmanın sınırı olarak belirlenmiş; mekanın ve iç mekanın tinsel boyutu bu değişkenlere bağlı olarak irdelenmiştir.

“Her tasarım disiplininde olduğu gibi iç mekan tasarımı da bulunduğu dönemin sosyo-politik, sosyo-kültürel ile sosyo-ekonomik yapısına ve sürekli değişen biçimlerine bağlı bir gelişim göstermiştir (Kaptan, 2003)”. Ana konusu *tinsel bağlamda iç mekan sorunsalını* irdelemek olan bu çalışmanın araştırma alanını, öncelikle bu tarihi gelişim süreci ve bu sürecin fiziksel mekan varlığının ötesine sağladığı katkı oluşturmaktadır. Bu amaçla kullanılacak olan ‘mekan’ ve ‘iç mekan’ kavramları, 2. Bölüm Mekan Kavramı kapsamında incelenmekte; süreç içinde sınıflanan ve tekrar tekrar tanımlanan mekan yaklaşımları üzerinde durulmaktadır. Her yaklaşımda, mekanın özdeksel ya da tinsel varlığının belirleyici olarak rol oynadığı görülmektedir. Bu bölümün ikinci kısmında,

makro ve mikro çevrede mekan kavramı incelenerek; mekanın felsefi içeriğine ve içmimarî mekan kavramına yer verilmektedir. Bir içmimarın uygulama alanı olarak iç mekanın, anlamsal boyutunun yanı sıra, atölye üretimi ve kitle üretim tekniklerinin bir arada kullanılmasıyla oluşturulan bir örgütlenme olduğu vurgulanmaktadır.

Üçüncü bölüm olan *Tinsel Bağlamda İç Mekan* bölümünde ise iç mekanın, iç mekan değişkenleri bağlamında tinsel kavramlarla ilişkisi üzerinde durulmaktadır. Bölümün ilk kısmında, tinsellik kavramı tanımlanmakta; ikinci kısmında ise iç mekan değişkenleri incelenmektedir. Bu değişkenlerin ilki olarak kullanıcı, mekanın öznesi, kişisel ve toplumsal kimliğin beden bulmuş halidir. Mekanın özdeksel ve tinsel içeriği onun birer yaratımıdır. İnsandan bağımsız bir varlık tanımı, bir varlık algısı nasıl mümkün değilse, insandan soyutlanan bir mekan da plastik bir değerden öte bir şey değildir. Bu nedenle ‘kullanıcı’ olarak insan iç mekan değişkenlerinden biri kabul edilmektedir. İkinci olarak incelenen değişken zamandır; zaman-mekan kesitinde yaşantı kavramı mekanın tinselliğini yaratan bir öge olarak belirlenmektedir. Son değişken ise, iç mekanın sınırını ve tanımını dile getiren mekandır. Bu hem dış mekan-kabuk hem de iç mekan olarak görülebilir; bu bölümün sonucunda, iç mekanın anlamsal varlığı bu değişkenler kapsamında incelenmektedir.

2. BÖLÜM MEKAN KAVRAMI

2.1. MEKAN

2.1.1. Tanım Olarak Mekan

Mekan kavramı birbirinden çok farklı tanımlara sahiptir. Bu nedenle, tarihi süreçte kapsamlı ve özel anlamlar kazanan mekan kavramını anlayabilmek için, öncelikle geniş ve genel tanımları içeren sözlük anlamını irdelemek gereklidir. Türk Dil Kurumu'nun (T.D.K.) (2005), sözlüğüne göre mekan; yer, bulunulan yer, ev, yurt, uzay anlamlarını içermektedir. Mesken kelimesi gibi Arapçadan Türkçe'ye yerleşen, kökü *kevn* kelimesine dayanan bu kavramın Türkçe'deki karşılığı *uzam* ve *uzay* kavramlarıdır. Bu kapsamda, Püsküloğlu (1971), mekan kavramının öz Türkçe karşılığını *uzay* olarak belirlemiştir; uzay kavramını ise, bütün varlıkları her yanda kaplayan sonsuz boşluk olarak tanımlamıştır. Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü (1975)'nde uzay başlığı altında *aynı zamanda birkaç şeyin varlığını görüp bunların birbirine göre olan durumlarından sezinerek zihninizde yarattığımız soyut kavram; mekan* şeklinde bir tanım bulunmaktadır. Mekan kavramının İngilizcesi olarak da, uzay ya da boşluk anlamına gelen *space* kelimesinin sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Üngür (2011), Malpas'a göre İngilizcedeki *space* kavramının ve benzer bir şekilde Fransızcadaki *l'espace* kavramının izini Latince *spatium* ve Yunanca *stadion* kelimelerine kadar uzandığını belirtmiştir. Bu bağlamda *stadion* bir uzunluk standardını tanımlamakta, *spatium* ise *stadion*'un karşılığı olmanın yansırı *mesafe* olarak çevrilmektedir.

Atalayer'e göre (2006), mekan kavramının Türkçe karşılığı *uzam*dır. Uzay kavramı gibi uzam kavramının, *uz* kökünden türediğini belirterek; bu kökün, "genişlemek, artmak, büyümek, gitmek, gelişmek, yeterli olmak, becerililik, elverişli, uygun, sürekli" gibi anlamlar taşıdığını söylemiştir. Ona göre uzam; Türk mitoslarından da yola çıkarak, tanrıçanın yaratma-doğurganlık alanı, yaşamı var-eden yer, "ölçüsü, biçimi, varlığı olan şey" olarak tanımlanmaktadır. Merleau-Ponty (2005) ise uzamı; şeylerin üç boyuta yayıldıkları ve yer değiştirmelerine karşın özdeşliklerini korudukları homojen ortam olarak nitelendirmektedir. Bir başka yaklaşıma göre ise genel haliyle; "uzam, matematik ve doğa bilimlerinin tasarlanmış alanına, uzay ise fiziğin yer kürenin dışında bulguladığı gerçek boşluğa işaret etmektedir (Türer, 2013)". Görüldüğü üzere; mekan kavramı yerine

uzam ya da uzay kavramları sıklıkla kullanılmaktadır. Bu durum, ilk olarak mimari bir rol yüklenen mekan kavramına, daha geniş açıdan bakılmasına aracı olmaktadır:

Uzayda, *mikro*, *makro* yer tutan, yer kapatan, çevresinden ölçü, yoğunluk, hacim, biçim olarak ayrılan her şey, *kendine özgü* bir mekan varlığıdır, nesnedir. Mekan, *salt yer*, *mimari yapı*, *iç alan* değildir. Atomdan hücreye, beyinden bilgiye, kişilikten duygulara, cansız özdekte canlılara kadar her şey bir mekandır. (Atalayer, 2006).

Bu tanımda mekan, tüm somut-soyut anlamlarından öte, zamana bağlı ya da zamandan bağımsız bir çok durumu içinde barındıran bir düzlem; fiziksel ya da varsayımsal bir oluşum olarak nitelendirilmektedir. Kılıç'da (2011), mekanı, ister fiziki ister zihni olsun her nesnenin bir şekilde ortaya çıktığı zemin olarak görmekte, bu nedenle herhangi bir kavram için de, insan zihnini mekan olarak yorumlamaktadır. Bu ilişki içinde, bir cismin öncelikle sınırları boyunca tuttuğu mekan daha sonra bunun da mekanı ve en son bunların hepsinin yer aldığı dünya hatta dünyanın da içinde bulunduğu uzayı mekan olarak saymaktadır. Sonuç olarak; mekan ya da eş anlam taşıyan uzay ve uzam kavramları, insan algısının tanımlayıp, sınırlandırdığı bir boşluk olarak açıklanabilir. Bu bağlamda yalın bir düşünceyle mekan, insanoğlunun hem icadı hem de keşfi olarak nitelenebilir.

2.1.2. Meslekler Açısından Mekan Kavramı

“Madanipour (1996) mekan kavramının sorun ve çelişkiler içerdiğini, buna rağmen ortak kabul gören bir tanım varmışçasına rahatlıkla kullanıldığını ve ayrıca Oxford İngilizce Sözlüğü'ne bakıldığında mekan terimi için en az 19 anlamı bulunduğunu belirtmiştir (Üngür, 2011)”. Bu durum temelde, mekan kavramının çok farklı disiplinler tarafından incelenen bir konu olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü “mekan, insana ve dünyaya ortak olan şeydir. İnsan yaratımlarının değeri mekansal varoluşun düzenliliğinde yatar (Aras, 2010)”. Tarihi süreçte her disiplin *mekan* kavramını tekrar tekrar tanımlamış, farklı yaklaşımlar getirmiştir. Özellikle “1970’li yıllardan sonra, disiplinlerarasında geçişin artmasıyla birlikte mekan, bağımsız bir ilgi alanı olarak ön plana çıkmıştır... Mekan ve zaman ilişkisi tarih, coğrafya, edebiyat, felsefe ve sosyoloji arasında sınır tanımayan, dinamik bir alışveriş bağlamında incelenmiştir (Aydınlı, 2004a)”. Bu bağlamda, temel anlamıyla üç boyutlu bir oluşum olarak algılanan mekan kavramı, sosyal bilimlerde yerini ‘n’ boyutlu bir mekan anlayışına bırakmaktadır.

Coğrafya Terimleri Sözlüğüne göre (İzbirak, 1986) mekan; yer, yeryüzünde bir alan, mahal, mevki olarak tanımlanmıştır. Bu bağlamda Gür (1996), kara ve deniz oluşumlarını, coğrafi bölgeleri, jeopolitik bölgeleri, kentsel-kırsal, az gelişmiş-çok gelişmiş, verimli-verimsiz bölgeleri coğrafi mekanın bileşenleri olarak yorumlamaktadır. Çağdaş coğrafyada ise mekan kavramı coğrafyanın merkezine alınmış; konum, yön gibi değerler *mekansal özellik* olarak adlandırılmıştır. Keleş'in Kentbilim Terimleri Sözlüğünde ise (1998), mekan kavramı yerine uzam kavramı kullanılmış, uzam ise; insanı, çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde yaşam etkinliklerini ve eylemlerini sürdürmesine elverişli, toprak, hava ve sudan oluşan çevre olarak tanımlanmıştır. Mekan yerine kullanılan uzam “fiziksel kimya ve felsefe terimleri sözlüklerinde ise sırayla algılanan nesnelere temel niteliği, bir nesnenin uzayda kapladığı yer, vüsat (genişlik) gibi anlamları içermektedir (Ülgür, 2011)”. İktisat disiplinine göre mekanı, Arıcıoğlu (2011); *iktisadi faaliyetlerin gerçekleştiği yer* olarak nitelendirmiş, günümüzde mekanın iktisat literatüründe yer aldığını vurgulamıştır. T.D.K 'nın Güncel Türkçe Sözlüğünde ise, gök biliminde mekan, uzay ile aynı anlamda kullanılmıştır. (URL-1).

Siyaset bilimi açısından, “mekan, toplumsal sistemin taşıyıcısı ve yansıması toplumsal çatışmaların alanı ve hedefi, yabancılaşma ve çeşitli toplumsal hastalıkların kaynağı, özetle günlük yaşamın fotoğrafıdır. Bu fotoğrafta yer alan yansımalar, toplumun zihinsel yapısının da yansımasıdır (Çukurçayır, 2008)”. Savaşlar, göçler, devrimler, seçimler, siyasi ve ekonomik krizler gibi durumlar; bir yerdeki eski veya yapılacak olan yeni mekanları doğrudan etkilemektedir. Bu bağlamda tarihi sürece bakıldığında siyasi olayların mimarlık tarihini ve mekan kültürünü şekillendirdiği; mekan çeşitliliğindeki temel etken olduğu görülmektedir. Zevi (1990); bu duruma örnek vererek, 1453'te Türklerin İstanbul'u almasıyla birlikte çok sayıda Bizanslı sanatçının Avrupa ve İngiltere'ye göç ettiğini, kendileriyle birlikte kubbe deneyimlerini de götürdüklerini ifade etmiştir. Yapılan bu göçü, Britanya topraklarında yükselen gotik çan kulelerinin ve Saint Paul Katedralini taçlandıran kubbelerin nedeni olarak nitelendirmektedir. Bu bağlamda mekanın; siyasi, ekonomik ve kültürel anlam içeren bir oluşum olduğu ve tarihi süreçte bu durumun tüm mimari edimlere aracı olduğu söylenebilir. Benzer şekilde, siyaset felsefesinde 1970'ler sonrası inşacı yaklaşımların öncülerinden H. Lefebvre, Mekanın Üretimi adlı çalışmasında yer alan; “mekan politikanın sahnesi değildir, bizzat kendisidir” cümlesi de mekan kavramına farklı bir yaklaşım sunmaktadır (Durgun, 2013).

Avar'da (2009) Lefebvre'nin "Dünyayı değiştirmek için, mekânı değiştirmek gerekir" sözünden yola çıkarak, kavramsal ve soyutlama düzeyindeki Marksist bir mekanın aynı zamanda politik bir proje olduğu yorumunu yapmıştır.

Gerry Smyth ve Jo Croft, mekan kavramının yaşamak fiiliyle ilgili öğelerle çevrelendiğini ifade etmektedirler. İster evin içerisinde isterse dışında olalım, ister evle aramızda temel bir bağ olsun isterse tüm bunları görmezden gelme eğiliminde olalım yaşam her noktada mekanla iç içedir. İnsan dünyadaki konumu itibarıyla mekanda yürür, ona temas eder, onu araç olarak kullanır ve yine onun tarafından kapsanır. (Demir, 2011).

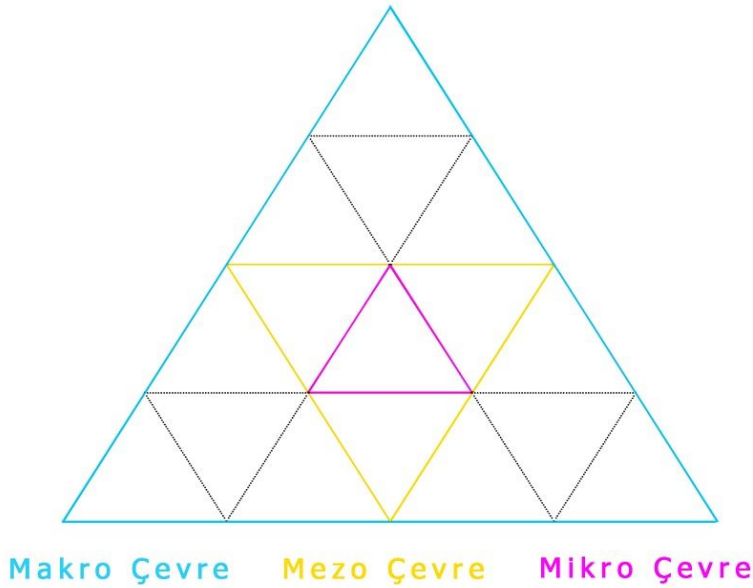
Bu yaklaşım, sosyal bilimler açısından mekanın farklı yönlerinin olduğuna işaret etmektedir. Benzer şekilde, "Fransız sosyolog ve felsefeci Henri Lefebvre (1991) de mekânı, yaşanan, algılanan ve hayal edilen boyutlar olarak nitelemektedir (Lefebvre'den aktaran Us, web, 2009)". Bu durumu Tümertekin, (aktaran Taşçı, 2012) *mekanın doğadan uzaklaşarak, toplumsal özellik kazanmış olmasını*, günümüz mekânının özelliklerinden biri olduğunu söyleyerek yorumlamaktadır. Mekanın bu özelliği, temel kaynağı *insan* olan psikoloji ve sosyoloji disiplinleri için özel bir araştırma alanı yaratmış, yeni alt disiplinlerin oluşumuna katkı sağlamıştır.

Sosyoloji disiplinine bakıldığında, sosyolojinin alt disiplinleri olan; kent sosyolojisi ya da mekan sosyolojisinin, temelde mekan sorunsalını ve toplum ile mekan arasındaki bağıntıyı incelediği görülmektedir. Bu bağlamda Gans'a (aktaran Çetin, 2012) göre sosyoloji; toplumun yani bireyler ve grupların, doğayı toplumsal mekana nasıl dönüştürdüğü, onu nasıl kullandığı ve takas ettiği, hangi toplumsal, ekonomik ve diğer süreç ve güçlerin bu tür kullanım ve değişiklikte rol oynadığı ve her iki mekan türünün bireyleri, grupları, toplumsal süreç ve güçleri nasıl etkilediğini konu edinmektedir. Bu konu incelenirken her toplum için farklı bir mekan oluşumundan bahsetmek gerekmektedir. Çünkü, 19. yüzyılın Fransız asıllı sosyoloğu Durkheim, mekânın heterojen olduğunu, toplumdan topluma değiştiğini ve farklı özellikler taşıdığını söylemektedir. Ona göre uzam yerkürenin yüzeyinde, birbirinden şark halılarının motifleri gibi ayrılan birimlerden meydana gelmektedir. (Durkheim'den aktaran Kern, 2013). Her mekan kendi toplumunun değerlerini içermekte, toplumsal özgünlüğün somutlaşmış müzesi olarak görülebilir. Bu durum sosyoloji disiplini için mekan kavramının kültür, inanç gibi toplumsal yapının temel birimlerinden bağımsız ele alınmasının mümkün olmadığını göstermektedir. Bu özelliğiyle sosyoloji disiplinine göre

mekan; “önceden verilmiş olmasının yanında, toplumun kendisiyle birlikte inşa ettiği bir metafor, toplumsal bir göstergedir. Toplumun yanında bireyin de kurucu bir ögesi olan mekan, politika ve ideoloji yüklü bir etkileşim alanıdır (Çetin, 2012)”. Bu bağlamda, “David Harvey’e göre, mekan sosyal bir yapıdır ve bu anlamda sorulması gereken soru, mekanı oluşturan sosyal süreçlerdir. Mekanı sosyal olarak oluşturan insanlardır. Mekanda sosyal olarak üretilen, anlam ve maddeciliktir (Cresswell’den aktaran Çakıcı, 2007)”. Bu anlamda sosyoloji disiplini için mekan; fiziksel bir zemin, toplumsal bir çerçevedir.

“Mekan çevrenin insana göreli durumudur (Gür, 1996)”. Bu durum mekanın, psikolojinin bir alt disiplini olan çevre psikolojisi için bir araştırma alanı olmasını gerektirmiştir. Çevre psikolojisinin temel sorunsalı, mekan ve o mekanın diğer mekanlarla ilişkisi arayüzünde, insandır. İnsanın bulunduğu fiziksel çevre koşulları içinde, davranış–çevre (mekan) etkileşimini irdelemektedir. Bu bağlamda çevre psikolojisinde, *mekan* kavramını da içine alan, daha geniş bir perspektif içeren *çevre* kavramının sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu yaklaşımla Moral (aktaran Göregenli, 2010), fiziksel çevreyi (mekana yaklaşımı) üç düzeyde sınıflandırmaktadır (Şekil 1.):

1. Mikro Çevre: Kişisel mekan ya da bir gruba özgü mekan
2. Mezo Çevre: Evler, mahalleler, komşuluk birimi gibi birbirini tanıyan insanların kullandığı mekanlar
3. Makro Çevre: Kentsel mekanlar.

Şekil 1.: Fiziksel Çevreyi Hiyerarşik Olarak Tanımlayan Şema

Mekan, mikro, mezo ya da makro çevrede herhangi bir alan olarak kabul edebilir, ancak temel sınırı; insan ve insan algısıdır. Benzer şekilde, Eyüce' de (2005) bu niteliklerinden dolayı mekanı 'milieu' sözcüğü ile ve bu sözcüğün Türkçe karşılığı olan 'ortam' sözcüğü ile anlatmanın; mekanı 'algılanan yaşam ortamı' olarak tanımlama olanağı olduğunu söylemiştir. Aydınlı'da (2004a) bu çerçevede mekanı; insanın içinde konumlandığı ve kendi var olma olasılığını keşfettiği bir *ortam*, özne ve nesnenin bulunduğu yaşanan bir *yer* olarak tanımlamaktadır.

Temelde mekan, çok yönlü ve çok boyutlu bir kavramdır. Bu bağlamda kültürel, siyasi, fiziki, psikolojik vb. çok çeşitli yaklaşımları içinde barındırır. Her disipline bağlı olarak birbirinden farklı çeşitli tanımlar ve sınırlar yapılabilir. Bu bağlamda mekan fiziksel bir gerçeklikten; nesnelere evreninden öte; tinsel ve hatta sanal bağlamda var olan bir olgudur.

2.1.3. Sanat Disiplinleri Açısından Mekan

Tarihi süreçte her sanat disiplini mekan ile ilişki içinde olmuş, hatta kendi gelişimleriyle birlikte mekan kültürünün gelişimine de çeşitli katkılar sağlamışlardır. Bu nedenle sanat disiplinleri için mekan, genel bir tanımı bulunmayan, kapsamlı bir irdelemeyi gerektiren bir kavramdır. Bu bağlamda sanat disiplinlerine göre temelde, mekan kavramı iki farklı açıyla ele alınabilir: İlk açıdan mekan, bir sanat nesnesi ya da kurgusunun, sergilenmesi veya sahnelenmesinde bir zemin olarak ele alınabilir. Bu nedenle tüm sanat edimleri; mekanın varlığıyla mümkün olur. İkinci açıdaysa mekan, bu nesne ya da kurgunun konusuna ait bir parça; sanatın içinde, konunun akışında bir öge (figür) olarak belirlenebilir.

Bir görsel sanatlar disiplini olarak resim disiplininde, mekan bu iki farklı yaklaşımla önem kazanmaktadır. İlk açıdan bakıldığında; resmin sergilendiği, tanımlı bir alan olarak görülebilir (Görsel 1.) Bu alan ilk çağlarda mağara; günümüzde ise müze, sergi salonları hatta resmin yapıldığı bir tuval olarak kabul edilebilir. Diğer açıdan bakılırsa mekan, resmin içindeki, kurgudaki olan mekandır; bu fonda ya da resimdeki bir figür olarak betimlenebilir, önemli olan resme mekanın işlenişidir (Görsel 2.) Bu anlamıyla mekan; "kompozisyonu oluşturan betilerin hep birlikte üçüncü boyut yanılması yaratacak

nitelikte oluşturulup konumlandırılmaları anlamına gelir (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 2008)”. Bu yaklaşım doğrultusunda mekana genel bir tanım geliştiren Kınalı’ya göre (2006) resimde mekan, içinde görülen ve görülmeyen fakat ne olursa olsun duyulan renk ve form öğelerin etkili oldukları, birbirleriyle bağıntılı buldukları ve zaman zaman birbirlerine etki ettikleri yer olarak tanımlamaktadır. Başka bir deyişle mekan, fon ile ya da form ile ilişki içindedir. Resimdeki bütünlüğün en temel parçası, diğer parçaların ise içinde bulunduğu kurgusal zemindir. Kern’de (2013) benzer bir ilişki içinde, resim eleştirmenlerinin resmin konusuna ‘pozitif uzam’; arka planı ise ‘negatif uzam’ olarak isimlendirdiğini belirtmiş, ikisinin eşit öneme gelmesinin Modern dönemle birlikte başladığını ifade etmiştir.

Görsel 1.: Ulusal Sanat Müzesi, Litvanya

Görsel 2.: Conversation, by Paul Weimar 1888, Ulusal Sanat Müzesi, Litvanya

Gerçek anlamıyla resimde mekanın işlenişi Antik Çağ ile birlikte başlamış olsa da, Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi'ne (2008) göre resimde mekan kaygısını gerçekçi bir biçimde betimlenmesi Orta Çağ'ın sonunda Giotto'nun resimleriyle gerçekleşmiştir (Görsel 3.) Giotto'nun yaptığı resimde, üç boyutlu bir mekanın resmin kurgusuna eşlik ettiği görülmektedir. Sonraki dönemlerde ise mekan etkisini güçlendirmek adına, perspektif bulunmuş, farklı perspektif teknikleri ve ışık mekan belirleyici bir öğe olarak kullanılmıştır. Kern'in aktardığı üzere (2013),1453 yılında 450 yıl boyunca resme egemen olacak olan perspektif kurallarını ressam Leon Battista Alberti formüle etmiştir. Bu uğraşın nedeni de, Tanrısal düzenin, tabiattaki uyumun görülebilir olmasını sağlayacak birleşik bir resim mekanı oluşturma çabası olduğunu belirtmiştir. Resimde yaşanan bu gelişmelerde, ünlü sanatçı-mimar Filippo Brunelleschi'nin eserlerini doğru

aktarabilmek için uyguladığı perspektif denemelerinin de rolü büyüktür. Roth'a göre (2000); ressam Alberti ile aynı zamanda, Rönesans'ın en önemli mimarlarından olan Brunelleschi de matematiksel perspektif üzerinde çalışmaktadır. Roth, Brunelleschi'nin Roma ressamlarının kullandığı matematiksel perspektifi yeniden keşfettiğini ve bu perspektifin temelini oluşturarak eserlerinde uygulamaya yoğunlaştığını belirtmektedir.

Görsel 3.: Wedding at Cana/ Giotto

Kaynak: <http://catholic-resources.org/Students/Renaissance/artwork.htm> (Erişim Tarihi: 02.01.2014).

Heykel sanatında mekan, heykel sanatının gelişimini doğrudan etkilemiş, heykel sanatının varlığı için bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü Rönesans'ın bitişine kadar heykel sanatı mimariye bağlı kalmış ve mekanları bezemek amacıyla kullanılmıştır. Bu anlayışa bağlı kalmaksızın, heykeli yekpare haliyle, sanatsal bir değer olarak bir alanı tanımlamak üzere kullanan ilk sanatçı Michelangelo'dur (Görsel 4.) *Marcus Aurelius* heykelini Roma'daki *Campidoglio Meydanı*'nın merkezine yerleştirerek kentsel mekanın odak noktası olmasını sağlamıştır. Günümüzde ise heykel, kendi mekanını yaratabilen, algılayıcının ve kendisinin devingenliğine bağlı değişen mekan yaşantıları oluşturabilen bir sanat disiplindir. (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 2008). Kullanılan teknikleriyle, malzemeleriyle ve kavramsal yaklaşımıyla başlı başına bir uzmanlık gerektirmektedir.

Heykeli oluşturan kütle, boşluk ve yüzey aynı zamanda heykelde mekan oluşturan, heykelle mekan arasındaki ilişkiyi sağlayan öğelerdir. Heykel ister tek birim, ister çok birimden oluşsun kendi içinde, birimler arasında ve boşlukta kapladığı yer ile mekanlar oluşturur. Çünkü mekanın varlığı maddi varlığa bağlıdır. Heykel sanatında da yapıt ancak maddi varlıkla mümkün olur. (Yılmaz, 2006).

Bu iki farklı yaklaşıma göre temelde varlık; tanımlama veya tanım getirmedir. Bu bağlamda evrendeki herhangi bir boşluğun mekan olarak var olabilmesi için bir tanım, bir müdahale gereklidir; bu tanım bir heykel olabilir. Yani bir mekan, heykel ile tanımlı hale gelebilir. Heykel ise maddi varlığını, ancak bir mekan aracılığıyla gerçekleştirebilir.

Görsel 4.: Campidoglio Meydanı'na yerleştirilen *Marcus Aurelius* heykeli

Kaynak: <http://www.worldisround.com/articles/90781/photo5.html> (Erişim Tarihi: 08.02.2014).

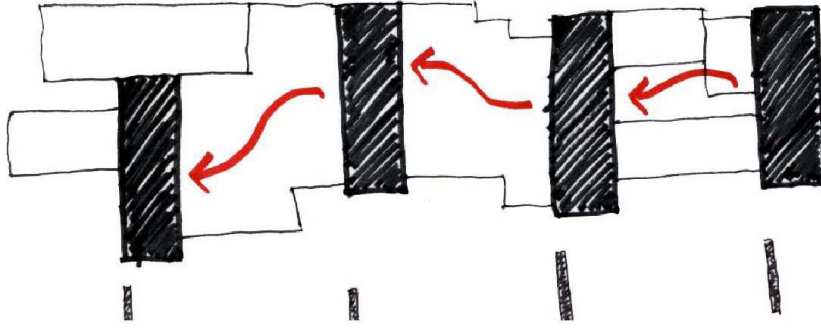
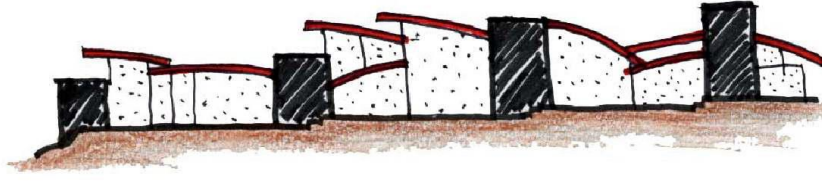
Bir yazım sanatı olan Edebiyat, barındırdığı kavramların okuyucu aklında görselleşmesine aracı olan bir düşün sanatıdır. Mekan ile içiçe geçmiş bir sanat kurgusuna sahiptir ve bu nedenle kurgusal mekana bağlıdır. Demir, (2011) edebiyat disiplininde mekan kavramını, yazınsal kurguya ait bir dekor ya da bir sahne olarak tanımlamaktadır. Ona göre, olay örgüsünün içerisinde gelişebileceği, kahramanların düşünce ve eylemlerini gerçekleştirebilmeleri için bir uzama yani mekana gereksinim vardır. Bu anlamıyla, “mekan; bu kurgudaki varlığa verilmiş olan zamanının tüketildiği bir zemin”

olarak yorumlanabilir (Bayrak, 2013). Bu mekan okul, hastane, sinema, bahçe, sokak, belki bir ev ya da olaydaki kişinin kendi iç dünyası olabilir. Bir edebi eserde bu mekanlardan birine yer verilebileceği gibi, birden fazla mekanın yer aldığı olaylar zinciri de kurgulanabilir. Bu bağlamda “mekan, hem gerçek dünyayı hem de kurmaca dünyayı çevresel olarak kuşatır. İnsanın iç dünyasında yaşadığı fırtınalar, çevresiyle çelişik bir karakterde sunularak güçlü bir mekan retoriği oluşturulabilir (Şengül, 2010)”.

Yazılı bir edebi eserde okuyucuya sunulan mekanın ve mekan kurgusunun tasarımcısı yazardır. Yazarın aktardığı kurgunun zamanına ve olay döngüsüne uygun olarak betimlenen mekan, okuyucunun aklında canlanan ilk adımdır. Bu bağlamda “kurguda mekan, okuyucunun dikkatini gerçek dünya çizgisine yaklaştıran temel öğedir. Mekan sayesinde, kurgusal dünya görünürlük kazanmış olur. Okur, mekan üzerinden ifade edilen olaya veya duruma kendi bakışını yansıtmaya olanağı bulur (Şengül, 2010)”. Bu sayede kurguda betimlenen her mekan, okuyucular arasında değişiklik gösteren, her zihinde farklı kavramlarla karşılık bulan bir mekan varlığına dönüşür. Aslında zihinde canlanan her bir mekan, kurgunun sahnelendiği ve yazar, okuyucu ile hikayedeki kahramanların tek düzlemde buluşabildiği ortak bir platformdur.

Botton’un (2007) Mutluluğun Mimarisi adlı kitabı bir mekan betimlemesiyle başlamaktadır. Bu betimlemede mekan, içindeki yaşamlara bir sahne olmanın yanında, zaman içinde hem değişime tanık olan hem de değişen bir gerçeklik olarak nitelendirilebilir:

Bu ev yıllar boyu pek çok şeye tanıklık etti. Burada yaşayan çiftin ilk sevişmesini, kundağa sarılı yeni doğmuş bebeklerin hastaneden eve getirilişini gördü; çocuklar ödev yaparken onları sessizce izledi; gecenin bir vakti mutfakta fısıltıyla dile getirilen itirafları duyup şaşırıldı. Öyle kışlar geçirdi ki dondurulmuş bezelye torbalarından daha soğuktu pencereleri; öyle yaz akşamları geçirdi ki duvarları fırından yeni çıkmış ekmekler kadar sıcaktı. (Botton, 2007).

MÜZİK

MİMARİ

	=	KUVVETLİ SESLER (VURMALILAR)		DİKEY BETON YAPI
	=	HAFİF SESLER (YAYLILAR)		EĞRİSEL METALÇATI
	=	ESERİN OLUŞTUĞU 4 BÖLÜM		KADEMELERİ BELİRLEYEN 4 BETON BEND
	=	STRETTOLU AKIŞKAN HAREKET		MEKANLAR ARASI OLUŞAN HAREKET

Şekil 2.: “Müzikal ve mimari formlar arasındaki birlikteliği gösteren diyagram”

Kaynak: Arnold’dan aktaran Sağver, 2007

Müzik sanat dalına göre mekan gerek sahne olarak gerekse bir betimleme ögesi olarak hep odak noktası olmuştur. Ayrıca tarihi süreç incelendiğinde, müzik ve mekan arasında bir takım benzerlikler kurulduğu da görülmektedir. “Bu benzetmelerin kimileri daha bir metaforiktir, mecaz anlamdadır, simgeseldir, edebidir. Örneğin Victor Hugo, Paris’teki Notre-Dame Katedrali’ni, binayla aynı adı taşıyan ve en az onun kadar ünlü olan romanında *taştan oluşmuş büyük bir senfoni* olarak niteler (Tümer, 2004)”. Benzer şekilde, Şekil 2’de gösterilen diyagramda mimari mekan “belirgin şekilde ayrılan dört

ayrı bölüm halinde bestelenen müzik eserindeki, vurmali (kuvvetli) çalgılar ve yaylı (hafif) çalgıların oluşturduğu sert (ağır) – yumuşak (hafif) karşıtlığına” benzetilmiştir.

Yapı da, müzik eserinde olduğu gibi dört ayrı kısma ayrılmış; ağır dik beton yapı ve çatıyı oluşturan hafif eğrisel metal malzemeler de, iki farklı karakter olarak karşıt şekilde ön plana çıkan ana malzemeleri oluşturmuştur. Kuvvetli seslerin dikey duvarlarla vurgulandığı yapıda hafif sesler ise eğrisel metal malzeme ile tanımlanmıştır. (Ekincioğlu’ndan aktaran Sağver, 2007).

Mekan ve müzik, birbirinin gelişimine zemin hazırlayan, iki kavramdır. Müziğin kuramsallaşması sürecinde, kentsel mekanın etkisi nedeniyle, müzik sistemlerinin oluşumu ile yerleşmeler tarihi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Müzik ve mekan arasındaki ilişki müziğin kentteki rolü ve mekanın müzik üzerinden toplumsal alanı şekillendirmesi arasındaki diyalektik ilişki üzerinden anlaşılabilir. Bu bağlamda müzik-mekan ilişkisini inceleyen çeşitli kaynakların yanında en önemli kaynaklardan biri de Lefebvre’nin Ritimanalizi çalışmasıdır (Url-4). Ritim sadece müziği değil, mekanın da temelidir. Bunun yansımalarını kentsel mekanda, mimari mekanda yada bir iç mekanda görmek mümkündür. “Lefebvre’ye (2004) göre mekanın kökeni, bedende başlayan bir ritimler yığındır. Bu, öncelikle duyulmayı arzulayan bir ritimler yığındır. Doğa, toplum ya da tüm diğer varoluş alanları kendi ritmine sahiptir. Bunların her biri bir diğeriyle kökensel bir uyum içerisinde durmaksızın açığa çıkar (Url-5)”.

Şahin, Lefebvre’den yola çıkarak müzik mekan ilişkisinin ritim analizini iki düzeyde irdelemektedir. İlk düzey *döngüsel ritim* olarak isimlendirilen uzun zaman içinde değişmeyen yaşam biçimlerini kapsarken, ikinci düzey *basit ritim* olarak anılan çok kısa zamanda değişen anlık ve rutin ritimleri, yaşam döngülerini kapsamaktadır. Temelde, eski kültürün yaşatıldığı eski yerleşimler, eski mahalleler *döngüsel ritim* sınıfındayken; toplu konutlar, popüler kültürün yaşatıldığı mekanlar *basit ritim* mekanları olarak sınıflandırılmaktadır (Url-4). Genel olarak bakıldığında, her mekanın müzikteki parça-bütün ilişkisinde olduğu gibi bir çok uyumlu değerlerin bir araya gelmesiyle bir bütünlük taşıdığı görülebilmektedir.

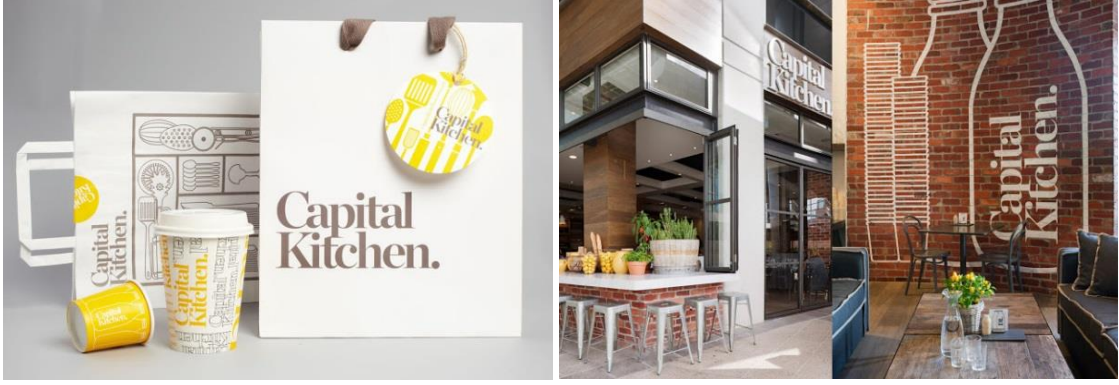
Grafik tasarımı için mekan, incelendiğinde, “görsel iletişim” kavramının ön planda olduğu görülmektedir. Çünkü “grafik tasarımcısı mekana bir görsel iletişim platformu olarak bakar, işaret ve simgelerin yardımıyla iletişimini mekan aracılığıyla kurar (Taşçıoğlu, 2013)”. Bu bağlamda tarihi süreç irdelendiğinde, mağara resimleriyle

başlayan *görsel iletişim*; artık *reklam*, *estetik bir kaygı*, *bilgilendirme* ya da *yönlendirme* amacıyla (markalarda, yer imlerinde vb.) farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır (Görsel 5.) Özellikle günümüz ticari kurumlarında iç mekan ve grafik dilin, ortak değer ve yaklaşımla tasarlandığı görülmektedir. Bu durum “içmimarinin tasarım alanında yer alan mobilya, renk ve düzenlemelerin yanında grafik tasarımının alanında yer alan amblem, logo, tişört, broşür, menü, ambalaj, araç giydirmeye, ilan gibi olgular bir arada ve bütün olarak tasarlanmakta ve ortak bir dil ile hedef kitleye sunulmasını” sağlamıştır (Taşçıoğlu, 2013). Başka bir deyişle kurumsal kimliğin tasarlanması ve iç mekanın da kurum kimliğine uygun olarak tasarlanması; grafik tasarımı ve içmimarlık disiplinlerinin ortak kaygısı olmuştur. Burada mekan; kurum kimliğinin bir parçası; insan zihninde içselleştirdiği bir imgesi olarak görülmektedir (Görsel 6.)

Görsel 5.: İspanya'nın kuzeydoğusunda bulunan, 39 bin yıllık olduğu tahmin edilen mağara resmi.

Kaynak:http://www.radikal.com.tr/hayat/ispanyada_avrupanin_en_eski_magara_resimleri_bulundu-1151299 (Erişim Tarihi: 24.04.2014).

Görsel 6.: İç mekan ve kurumsal kimlik yaklaşımı

Kaynak: http://rosasinspiration.blogspot.com.tr/2011_07_24_archive.html (Erişim Tarihi: 22.04.2014).

2.1.4. Tasarım Disiplinleri Açısından Mekan

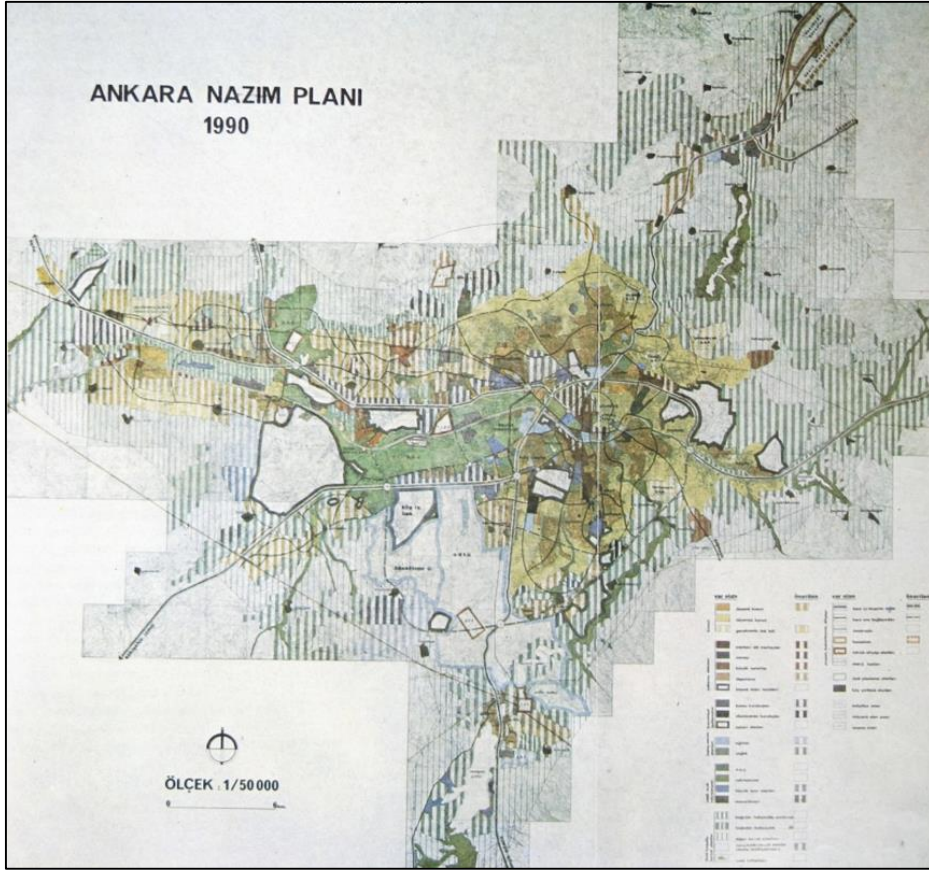
Mekan; ölçeği, sınırı ve insan algısı gibi farklı değişkenlere bağlı olarak tanımlanan bir alandır. Bu alanlar doğada var olan, gökyüzü, toprak, taş gibi çevre öğeleriyle sınırlandırılan doğal mekanlar olabileceği gibi; sınırlarını kişinin belirlediği, insanlar tarafından inşa edilen yapay mekanlar da olabilir. Bu bağlamda insan ilk olarak, doğal çevreyi yaşam alanı olarak kullanırken; yaşamında gelişme kaydettikçe kendine ait olanı oluşturma çabası içine girmiş, yapay mekanlar inşa etmişlerdir. Zaman içinde bu durum, yapay mekan üretmede farklı mesleklerin doğmasına yol açmıştır. Bu mesleklerden olan şehir bölge planlama, peyzaj mimarlığı, mimarlık, içmimarlık ve endüstri ürünleri tasarımı gibi tasarım disiplinleri yapay mekanı şekillendiren meslek dalları olarak günümüz halini almıştır.

Temel sorunsalı mekan olan tasarım disiplinleri mekanı; yaşam alanı oluşturmak amacıyla tasarlanan bir yapay çevre birimi olarak görmektedir. Bu nedenle, tasarım disiplinlerine göre mekan kavramı irdelenirken; *iç mekan* ve *dış mekan* olarak iki farklı mekan algısı ortaya çıkmaktadır. Zevi (1990), her bina kendisine ait bir iç mekanı ve ayrıca komşu binalar ile arasındaki dış mekanı veya kentsel mekanı tanımladığından; iki mekânın oluşumuna da yardımcı olduğunu belirtmiştir. Tasarım disiplinlerinden; şehir bölge planlama, peyzaj tasarımı ve mimarlık mekan kavramı olarak *dış mekanı* ele alırken; içmimarlık disiplini *iç mekanı* çalışma alanı olarak belirlemiştir. Bu bağlamda

tasarım disiplinlerinde ölçek insan ölçeğine yaklaştıkça (yani ölçek büyüdükçe) iç mekana doğru bir yöneliş olduğu söylenebilir.

Şehir Bölge Planlama disiplini için kullanılan mekan kavramı, aslında *kentsel mekan* kavramıyla eş anlamlıdır. “1918 sonrası kuşağı etkileyen Viyana’lı mimar Camillo Sitte (1843-1903) kentsel tasarımı bir *mekan sanatı* (Raumkunst) şeklinde görerek *çevrelenmiş/sınırlanmış alan* kavramını kentin tasarımına taşımış ve kullanımını binaların içinden dışına çıkarmıştır (Üngür, 2011)”. Bu bağlamda, binaların cepheleri mimariye göre dış kabuk olarak nitelenirken; şehir bölge planlamada, mahallelerin, sokakların yani kentsel mekanın hududunu belirleyen birer iç duvar olarak nitelendirilebilir. (Mutlu, 1984). “Milgram, kentsel mekanı, insanlar için çeşitli anlamları olan alan, cadde, bina ve diğer yapılar yığını olarak tanımlar (Milgram’dan akrotan Göregenli, 2010)”. Gür (1996) ise *kentsel mekanı*; yollar, sınırlar, bölgeler ve vurgu noktaları (bellik ve referans noktaları) ile açıklanan düğüm noktalarını içeren yerleşke olarak tanımlamaktadır. Bu düğüm noktaları kentte birçok insanın bir arada gerçekleştirdiği; ticaret, pazarlama, rekreasyon, ulaşım ağlarının merkezlerini barındıran yerlerdir. “Kentsel mekan; kentte yaşayanların ortaklığını tanımlayan, günlük yaşam biçiminin oluştuğu bir sahne olarak tanımlanabilir. Kentsel mekan bir yaşam ve bir kimlik alanıdır (Gökgür, 2008)”. Kentsel mekanlar, bulunduğu (bölgenin) sınırın sosyo-ekonomik ve sosyo-politik izlerini taşır ve bu mekanların mülkiyeti topluma aittir. Bunun bilincinde olan kentsel tasarımcı, bulunduğu toplumun yapısına (inanç, kültür vb.) uygun kent planları oluşturmak durumundadır.

Chaney (1999) de, kentin, kent olarak algılanmasının; fiziki ve mimari örgütlenmesinden çok, taşıdığı kültürel temsiliyet ve derinlikle ilişkili olduğunu belirtir. Zira kent, uzam (space) ve alan (place) ekseninde varlık kazanmış birer kültürel örgütlenmeyi ifade eder. Kentin mekansal coğrafyası, kültürün (ticari, tarımsal, dini, kamusal vs.) farklılığına temel teşkil eder. Gündelik yaşamın pratik ilişkileri de kent kültürünün örgütleniş sürecinde, yeni kimlikel formların inşasını olanaklı kılar. (Aytaç, 2007).

Şekil 3.: 1/50.000 Ölçekli Nazım Plan Örneği

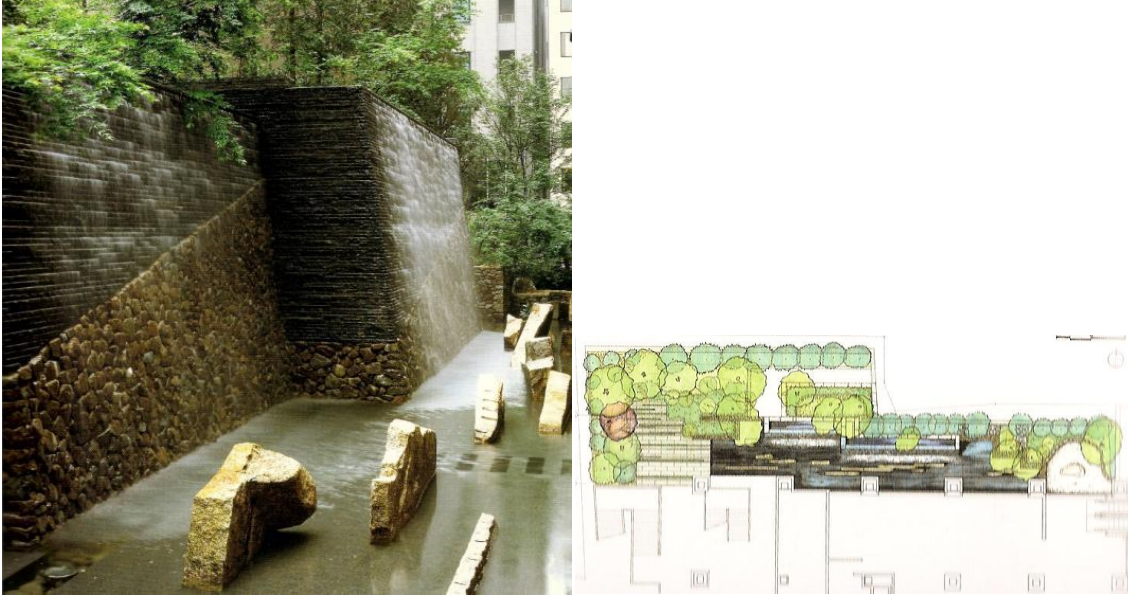
Kaynak:

http://www.sehirplanlama.org/index.php?option=com_kunena&func=view&catid=60&id=16&Itemid=36
(Erişim Tarihi: 26.03. 2014).

Tasarım disiplinleri arasında, şehir bölge planlama disiplininde tasarımcılar en küçük ölçekleri (1/100.000 ile 1/ 1000 arası) kullanırlar ve sınırları, çalışma alanları kentlerdir. Kent halkı için ya da belli bir yerde yaşayan tanımlı bir topluluk için tasarım üretirler. Kentteki günlük yaşantının hareketini, yönünü; kentin gelişimini, vizyonunu; öyle ki, kentteki bir bireyin işten eve nasıl ve hangi yolu kullanarak gideceğini planlamak kentsel tasarımcının sorumluluğudur. Başka bir deyişle; “şehir planlamanın konusu olan mekan, eylem alanı planlamadır. Mekanın ölçeği, ülke ve bölge düzeyinden yerel ölçeğe kadar her türlü yerleşmeyi kapsamaktadır (Url-9)”.

Peyzaj mimarlığı disiplininde mekan, dış mekanın bir başka boyutunu ele almaktadır. Bu disiplinin tasarımcıları olarak “peyzaj mimarları, kentsel ve kırsal tüm alanlarda dış mekan, çevre ve alanlarının planlama, tasarım ve yönetimine; bu çevrelerin korunmasına

ve sürdürülebilir gelişimlerine yönelik araştırma ve çalışmaları yürütmekle sorumludur (Uluslararası Peyzaj Mimarları Federasyonu'ndan aktaran Uzun ve Kesim, 2008)". Bu disipline bağlı olarak her mekan; kentsel ya da kırsal çevreye ait bir dış mekanın dışardaki gürültüden ve kentsel öğelerden yalıtılarak; peyzaj ve donatı elemanlarının örgütlenmesi ile tasarlanmıştır (Görsel 7.). Bir başka anlatımla peyzaj mimarlığı, kentsel ya da kırsal yeşil alanların tasarlanmasını kapsamaktadır. Bu kapsam hayvanat bahçelerinden, çocuk oyun alanlarına kadar geniş bir perspektifi içermektedir. Peyzaj mimarlığında doğallık ön planda olup; doğal olmayanın örtülmesi, gizlenmesi, ötelenmesi amaçlanmaktadır. Karakaş'ın da (2011) belirttiğine göre, gürültünün ve rahatsız edici kokuların yalıtılması, doğallığın algılanması için peyzaj mimarları en çok bitkilerden yararlanmaktadır. Buna bağlı olarak, bitkilerin düzenlenmesi de peyzaj mimarlığında önemli bir tasarım aşaması olarak kabul edilmektedir. Karakaş'ın Atabay'dan aktardığı örneğe göre; "bir ağaç yalnızca yaprak ve dalları ile değil, çevresinde yer alan ağaç veya çalı türlerinin de gösterdiği kaligrafik özellikler, yatay ve düşeyde ağaç ile yakın veya uzak ilişkili kompozisyonlara bağlı olarak gösterdiği görünümdür". Bu durum peyzaj mimarlığında tasarlanan mekanlardaki uyumun; ağacın cinsine, boyutlarına göre zamana bağlı olarak hesaplanıp, detaylıca düşünülmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca peyzaj mimarlığında kullanılan ağacın cinsi de mekan için önem taşımaktadır. Mekanın kullanım amacına bağlı olarak ağaç cinsi seçilmekte; ağacın yapısal özellikleri bu seçimde belirleyici rol oynamaktadır. Süreç içinde tasarımcılar, doğal olanın algılanması adına doğal malzemeleri kullanmakta; yumuşak ve akıcı geçişleri tercih etmektedir. Bu detaylarla birlikte peyzaj mimarlarının tasarladığı mekanların temel amacı, doğal uyum ve bütünlük içinde insanı çevre sarıp, dış mekan içinde bir etkileşim alanı yaratmak olarak özetlenebilir.

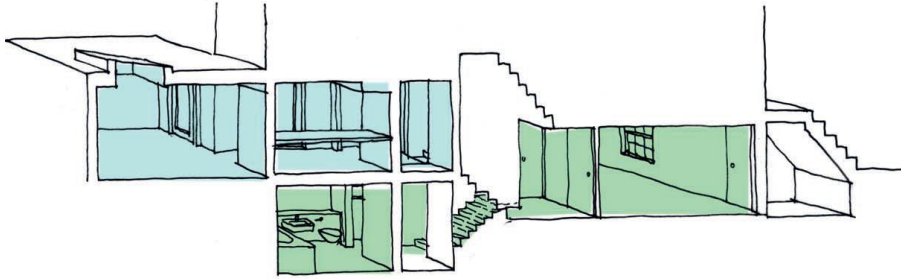
Görsel 7.: Cep parkı, Yokohama, Japonya

Kaynak: Richardson'dan aktaran Karakaş, 2011

“Bir mekan yaratma sanatı” olarak nitelenen mimarlık; iç mekan ile dış mekanı ayıran bir tasarım disiplini. Tasarladığı binalar ile iç mekanı sınırlayan duvarları inşa eder. Bu anlamda “Semper; Vitruvius’a kadar geri giden bir geleneği devam ettirerek yapı, çevrelenmiş/sınırlanmış alanın (built enclosure) ve iç mekanın dış mekandan ayrılmasını, mimarlığın en temel yanı olarak kabul etmektedir (Schwarzer’den aktaran Üngür, 2011)”. “Her mimari hacim, her strüktürün duvarları uzayın devamlılığında bir duraklama, bir kesinti meydana getirmektedir. Böylece, her yapı iki çeşit mekan yaratmaktadır. Birisi yapının kendi tarafından sınırlanan iç mekan, diğeryse söz konusu yapının etrafındaki başka yapılarla birleşerek sınırını çizdiği şehirselsel mekandır (Gürer, 1990)”. Bu ilişki içinde mimari mekan; şehir bölge planlama disiplini için kentlerde, sokaklarda konumlanan en küçük birim; içmimarlık disiplini için ise bir başlangıç noktası olarak kabul edilebilir.

Günümüzde mekan, mimarlık teorisinin yazılı ya da sözlü olarak ifade bulduğu mimari proje stüdyoları, yarışma projeleri, kolokyumlar, mimarlık dergileri/blogları/internet siteleri, konferans ve sergiler, akademik metinler, sempozyumlar, çalıştay/charrette gibi çeşitli mimarlık ortamlarında sıkça karşılaşılan, vazgeçilmez ve doğal görüldüğünden epistemolojik sorgu alanının dışında tutularak tartışmasız kullanılır hale getirilmiş kavramlardan birisi olmuştur. (Üngür, 2011).

Bu durum, mimarlık disiplininde mekan kavramına farklı yaklaşımların gelişmesinde ve farklı tanımların yapılmasında temel neden olarak görülebilir. Aras'a göre (2010) mekan, biçim ve işleve dayalı mekansal organizasyon aşamalarının bir arada uygulanabildiği, yapıların tasarlanabilmesi için geliştirilen tasarım ve biçimlendirme yöntemi olarak; ayrıca mekansal bir organizasyon sürecinin de temel ögesidir. O, mimari bir eylem olarak mekanı, insan etkinliklerini barındırmak amacıyla, yapılı bir çevre oluşturma çabası olarak yorumlamaktadır. Bu yapılı çevre ise temelde, yatay-düşey öğelerin ilişkisinden meydana gelmektedir. Euclides geometrisi kapsamında görülen yatay ve düşey öğeler, mimari mekanı tanımlayan, ayakta tutan, belirleyen iki temel noktadır. Yer döşeme ögesi, tavan döşeme ögesi, kiriş yatay öge olarak mimari mekanda yer alırken; duvarlar ve kolonlar düşey öge olarak sınıflandırılmaktadır. Mimarideki yatay ve düşey öğelerin farklı şekilde bir araya gelmeleri çeşitli mekanların oluşmasına olanak tanır (Şekil 4.) Yatay ve düşey öğelerin doluluk-boşluk ilişkisi ve oranı, mimari mekanı tanımlayan yüzeyleri oluşturur; içiçe geçmiş mekanlar, bitişik mekanlar gibi farklı mekan oluşumları yaratır. (Soygeniş, 2006).

Şekil 4.: Tasarlanan mimari düzlemeler, iç mekanı oluşturan sınırlardır.

Kaynak: Dodsworth, 2012

Temel anlamda, *mimari mekan*; taşıyıcı sistem, (mekanı çevreleyen) cephe sistemi ve ayrıca, mekanın içinde yer alan dolaşım sisteminin hepsini kapsayan fiziksel bir varlığa işaret etmektedir. (Soygeniş, 2006). Üngür'e göre ise (2011), mekan insanların ondan edindikleri deneyimle ve içinde yaşananlarla toplumun özelliklerini yeniden üreterek (toplumdan ne daha iyi ne de daha kötü) toplumsal mekanın oluşmasına katkıda bulunurken, mimarların mekanı mimarların mesleki uygulamalarıyla manipüle ettikleri

ve içinde yer aldıkları söylemdir. Bu anlamıyla mekan mimarların çalışma alanı ve sınırını oluştururken, aynı zamanda (n) boyutlu bir mekan kavramının temelindeki 3 boyutlu bir düzlem olarak görülebilir.

Görsel 8.: Mimari mekan örneği; Şakirin Camii (2009), Mimar: Hüsrev Tayla, İçmimar: Zeynep Fadilloğlu

Kaynak: <http://www.mimaristil.com/zeynep-fadillioğlu-ile-roportaj.html> (Erişim Tarihi: 10.04.2014).

Hasol (2005) mekanı; insanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde eylemlerini sürdürmesine elverişli olan boşluk olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdaki *boşluk* kavramı, hem iç mekan hem de dış mekana gönderme yapmakta, farklı iki yaklaşıma aracı olmaktadır. Boşluk olarak ifade edilen, eğer mimari bir binanın içini ya da endüstriyel bir yapının (uçak, denizaltı, gemi vb.) içini tanımlıyor ise, bir *iç mekan* kavramının varlığından söz edildiği söylenebilir. Bu yaklaşım, farklı bir disiplinin sınırını çizmekte, farklı ölçek ve farklı bir terimler dizgisi gerektirmektedir. Buradaki anlamıyla boşluk, içmimarlık disiplininin çalışma alanı, içmimarların temel uğraşdır.

İçmimarlık disiplini; en büyük ölçeklerin (1/100- 1/1) kullanıldığı, bir iç mekanı kullanıcıya ve kullanım amacına bağlı özgün olarak tüm detaylarıyla yeniden yapılandıran, kullanıcı odaklı/ insan merkezli bir tasarım disiplini. “İnşaatı yeni biten ya da eskiden beri var olan yapılarda iç mekanların günün koşullarına uygun biçimde kullanılmasını sağlamak amacıyla yapılan tüm etkinlikler” bu disipline bağlı tasarımcıların sorumluluğundadır. (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 2008). Bir iç mekan tasarım disiplini olarak içmimarlıkta, “mekan; tasarımcının paletindeki birinci malzeme, aynı zamanda iç mekan tasarımının da temel ögesidir (Ching, 2004a)”. Başka bir

anlatımla mekan; iç mekanı meydana getiren bir örgütlenme ya da iç mekan etrafında şekillenen bir ilişkiler sistemi olarak tanımlanabilir. ¹ (Görsel 8. ve Görsel 9.)

Görsel 9.: İçmimarî mekan (iç mekan) örneği; Şakirin Cami (2009), Mimar: Hüsrev Tayla, İçmimar: Zeynep Fadilloğlu

Kaynak: <http://www.mimaristil.com/zeynep-fadillioglu-ile-roportaj.html> (Erişim Tarihi: 10.04.2014).

Endüstrileşme ile hızlanan teknolojik gelişmeler ve kentleşme süreci, yaşam biçimlerini değiştirmiş, farklı istek ve gereksinimler doğurmuştur. Böyle bir süreçte insan; inşa ettiği büyük kentlerde, barınma, ulaşım, beslenme gibi tüm gereksinimlere, daha hızlı ve daha güvenilir bir şekilde çözüm araması, endüstriyel üretim anlayışını getirmiştir. Endüstri ürünleri tasarımı da böyle bir zemin üzerine gelişmiş, günümüz seri üretim anlayışındaki tüm sektörlerde çalışma alanı yaratmıştır. Bu bağlamda, “endüstri ürünleri tasarımı, kişinin farklı gereksinimlerini gidermek amacıyla, çeşitli niteliklere göre belirlenen ürünlerin tasarımının endüstriyel üretim gereksinimlerini karşılayarak yapılması olarak tanımlanmaktadır (Ayanoğlu, 2011)”. Endüstriyel tasarımcı ise, “... endüstriyel yöntemlerle seri halde üretilen nesnelerin malzemesini, yapısını, sistemini, şeklini, rengini, yüzey özelliklerini ve tasarımını belirlemek üzere eğitilerek, teknik bilgi, deneyim ve görsel duyarlılık kazanmış kişidir (Uluslararası Endüstriyel Tasarımcılar Kuruluşları Konseyi’nden aktaran Hasdoğan, 1996)”. Bu disiplinindeki tasarımcılar, otomotiv firmalarından yiyecek sektörüne, aydınlatmadan mobilyaya kadar çok farklı disiplinlerde çalışabilmektedir. Bu durum endüstri ürünleri tasarımında mekan kavramının, tasarım nesnesine (tasarlanan nesneye) bağlı olarak değişen bir kavram olmasını sağlamıştır. Bir uçak, yat, araba gibi içinde yaşamsal işlevi bulunduran endüstri

¹ Tezin 2.1.2 bölümünde iç mekan kavramı ve İçmimarlık disiplini detaylı bir şekilde irdelenmektedir

ürünleri, tasarlanmış, içinde yaşanan bir mekan varlığını oluştururlar. Bu yaklaşıma göre mekan, tasarlanan ürünün işlevi gereğidir; içinde insana yani kullanıcıya yönelik fiziksel bir örgütlenme içerir. İkinci yaklaşım ise mobilya, teknolojik ürünler gibi daha küçük ama daha geniş kitleye ulaşan endüstri ürünlerine bağlı irdelenen mekan kavramıdır. Bu ürünler genelde seri üretim yani kitle üretim araçları ile üretilmektedir. Bu nedenle, bu yaklaşıma göre mekan, bu ürünlerin işlevine yönelik bir kavramdır. Bu ürünlerin ait olduğu mekan, yani nerede kullanılacağı tasarım sürecinin ilk aşamalarında tasarımcı tarafından belirlenmiştir. Bu ürünün temel amacı ait olduğu mekanda yaşamı kolaylaştırmak, günlük alışlagelmiş bir işleve cevap vermektir. Örneğin, tasarımcı tarafından tasarlanmış bir buzdolabı, hangi evde olursa olsun, bir mutfakta konumlandırılacaktır. Mekandaki konumu değişebilir, ancak işlevi nedeniyle ait olduğu mekan değişmeyecektir. Sonuç olarak temelde mekan; insanların yerleşmesi amacıyla yapılandırılmış bir nesnelere bütünüdür. Bu bağlamda tasarımcının mekan içinde tasarladığı her ürün birer yapılandırma değildir.

2.2. İç Mekan

2.2.1. Tanım Olarak İç Mekan

İç mekan ve dış mekan kavramları, hem tasarım sürecinde, hem kullanıcının algısında bir bütün olarak görülmektedir. Ancak her iki mekan kavramı birbirini tamamlıyor olsa da; birbirinden çok farklı gereksinimlere yönelik, farklı fiziksel koşullara sahip oluşumlardır. Farklı işlevlere ve farklı kullanıcı kitlesine hizmet ederler. “Dış mekan üzeri kapalı olmak zorunda olmayan, çoğunlukla yapıların, duvar, heykel gibi öğelerin, bazen de kısmen ağaç, kaya vb. doğal öğelerin çevrelediği bir hacimdir. Bir dış mekan devam edip büyüdüğü takdirde kentsel bir mekan haline dönüşür (Güngör’den aktaran Kasap,2009)”. İç mekan ise “belirli bir eylem yapılmak üzere insan gücüyle uzaydan ayırt edilen bölünen veya sınırlanan; duvar, tavan, döşeme gibi mimari öğelerle oluşturulan mekanlar olarak tanımlanmaktadır (Kasap, 2009)”. Kısaca iç mekan, kişinin barınma gereksinimini karşılamak adına mekan içinde gerçekleştirdiği her türlü özdeksel örgütlenmenin bütünü kapsamaktadır.

Mekanın örgütlenmesinde; mekanın iç-dış olmak üzere ayrılmasında ve iç mekanın oluşmasında rol oynayan temel öğelerden biri duvarlardır. Taşıyıcı veya bölücü, işlevi fark etmeksizin, bir binaya ait tüm duvarlar; dış mekanı iç mekandan ayıran bir sınır, iç-dış ikileminin ara yüzüdür. Ancak iç mekan ve dış mekan; pencereler, kapılar, geçişler aracılığıyla sürekli bir iletişim ve hareketlilik içindedir. Mekanlar arası süreklilik sağlayan bu öğeler, duvarların keskin dilini yumuşatmakta, mekanların algılanmasını sağlamaktadır. Bu anlamda, bir iç mekanı algılayıp, tanımlamak için bir dış mekan, bir dış mekanı kavrayabilmek için de bir iç mekanın var olması gereklidir. Bu durum, mekan kavramından uzak bir iç mekan kavramı tanımlamanın mümkün olmadığını göstermektedir. Her iki kavram da insanın tanımlayıp, insanın sınırlandırdığı bir oluşum, fiziksel çevrenin büyük ölçekte karşılık bulduğu mikro çevredir. Mekan ve iç mekan kavramları en temel anlamıyla; “insanın insanla, insanın nesneyle ve nesnenin nesneyle olan aralıklarının, uzaklıklarının ve ilişkilerinin, kısacası, bizi saran üç boyutlu bir anlatımı” olarak görülebilir. (Gür, 1996). Ancak, “iç mekan, geometrik bir alandan öte, bir kavramdır. Bireysel bir atmosfere sahiptir (Göler, 2009)”. İçinde yaşamsal eylemlerin gerçekleştiği, kişi ya da (birbiri ile ilişki içindeki) kişilere özgü bir alandır. Bu anlamı barındırdığından, Gürer’e (1990) göre her bina temel değerini iç mekandan almaktadır. Bu nedenle iç mekan; insanın antropometrik, duyuşal ve zihinsel boyutlarına hitap eden fiziksel bir yapı, tasarımcı tarafından tanımlanan ve sınırlanan bir hacimdir. Kullanıcıya ait mahrem (gizli) bir yaşam alanı veya kullanıcı topluluğuna ait bir paylaşımıdır.

İç mekan; kullanıcı olarak insan için özel anlamlar içeren, duyuşal yüklü bir kavramdır. Çünkü insan yaşadığı alanı sınırlama, koruma, kişiselleştirme gibi gereksinimler hissederek ve bu arzularla kendi yaşam alanını tanımlar. Aslında bu tanım; onu herhangi bir tehlikeden koruyan kendi mahrem (gizli) çevresi, gereksinim duyduğu fiziksel verilerin bulunduğu bir oluşumdur. “Bir binaya girildiğinde, kapalılık ve kuşatılmışlık hissedilir. Bu algılama iç mekandaki zemin, duvar ve tavan düzlemlerinin verdiği etkiye bağlıdır. Bunlar, hacimlerin fiziksel sınırlarını tanımlayan mimari öğelerdir. Mekani kapatır, sınırlarını bir araya getirir ve onu çevresindeki iç mekanlardan ve dışarıdan ayırır (Ching, 2004a)”. Bu bağlamda “iç mekan güvenli, huzurlu yuvaya; dış mekan ise dünya ile buluşulan arenaya benzetilebilir. Dış mekan toplumsaldır, insanları bir araya getirir. İç mekansa daha özeldir; konut ya da ticari fark etmez bütün insanları bir araya getirmez, daha seçici, eleyici ve sınırlıdır (Taşçıoğlu, 2013)”. Bu özel alan, insanın yaşamsal etkinliklerine

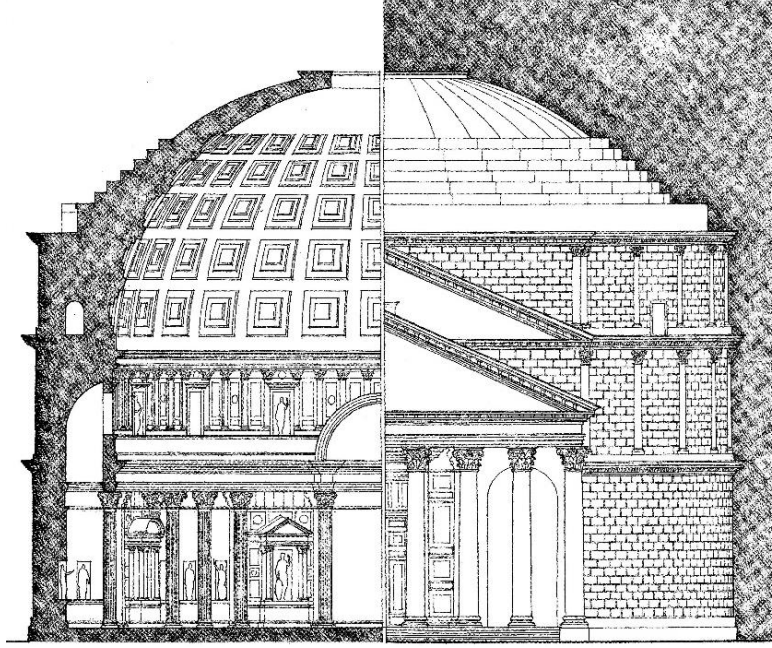
sahne olan üç boyutlu bir örgütlenme olarak açıklanabilir. Sonuç olarak kişi; günlük yaşamını geçirdiği, yaşadığı ya da çalıştığı, etkileşim içinde olduğu iç mekan ile sürekli iletişim içindedir. Kişi için iç mekan, hem kendini ait hissettiği hem de ona sahip olmak için; mülk edindiği, kişiselleştirdiği, tasarladığı ya da kendine özgü tasarlattığı tanımlı bir alandır.

2.2.2. İç Mekan ve İçmimarlık

Günümüz iç mekan kültürü, uzun bir tarihi sürecin mirasıdır. Bu tarihi süreçte her insan, ait olduğu döneme bağlı, birbirinden farklı iç mekan anlayışı geliştirmiştir. Her yeni anlayış bir öncekinin devamı olmuş, bir kültürün sürekliliğini sağlamıştır. İnsan, ilk olarak doğal çevreyi; sonrasında ise kendi kontrolü dahilinde oluşturduğu yapay çevreyi tanımlamış ve iç mekanı kişiselleştirmiştir. Mekan kullanımındaki bu değişim, “Tarım Devrimi olarak adlandırılan toplumsal değişimin bir etkisi sonucunda ortaya çıkmıştır. Yerleşik yaşamın getirdiği gereksinimler sonucunda, mekanı basit ve temel geometrik formlarda, kullanılan donatıları da, gereksinimleri karşılayacak tarzda kurgulamıştır (Kaptan, 2003)”. Aslında bu tarihi süreç boyunca gelişen iç mekan kültürünün, sadece insanın iyi bir yaşam alanı yaratma çabası değil, aynı zamanda dünya tarihindeki; ekonomik, politik, kültürel ve teknolojik gelişmenin bir ürünü olduğu görülmektedir.

Giedion S.’nin *Space, Time and Architecture* kitabına göre Gürer (1990), tarihi süreçte mekan kavramının temel olarak üç aşamadan geçtiğini belirtmiştir. İlk aşamada yalnızca hacimler arası alışveriş söz konusu olup, iç mekan göz ardı edilmektedir. Bu aşama Mısır, Sümer ve Grek mimarilerinin tümünü kapsamaktadır. İkinci aşamaysa, Roma Devri’nin ortalarında; mekan, tonoz ve kubbenin mimarlığın ana sorunları haline gelmesiyle başlamıştır. Burada üzerinde durulan mekan kavramının, içi boş bir iç mekan ile aynı anlamı taşıdığı söylenebilir. Bu bağlamda iç mekan; dış mekan ile sınırlanan bir kabuk olarak nitelendirilebilir. Gürer’e göre bu aşama; Roma’daki Panteon’ dan 18. yüzyılın sonuna kadar uzun bir süreyi kapsamaktadır (Görsel 10.) Ancak 19. yüzyıldan sonra son aşama olan üçüncü aşamadan söz edilmektedir. Bu aşamanın çıkışının temelini, optik alandaki gelişmelerle birlikte tek görüş açısının ortadan kalkışı oluşturmaktadır. Kübizm akımı üç boyutlu perspektif anlayışına bir dördüncü boyutu; zamanı da eklemeleri,

mimari bir değişimin gerçekleşmesine de neden olmuştur. Bu değişim ile birlikte, “Grek tapınakları ve Mısır Piramitleri gibi iç mekandan yoksun”² yapılar yerine; tüm yüzeyleriyle, tüm donatısıyla tanımlanan bir mekan kavramı ortaya çıkmıştır. Ancak bu gelişmelere rağmen; 20. yüzyıla kadar iç mekanın; dış mimariyle tanımlanan bir boşluktan öte bir anlam taşımadığı söylenebilir.

Görsel 10.: Roma'daki Panteon'da dış kabuğun iç yüzü olarak iç mekan yaklaşımı

Kaynak: Ching, 2004b

İç mekana içmimari anlamda ilk yöneliş, endüstrileşme ile başlamış; seri üretim ve yeni malzemelerin kullanımı farklı akım ve yaklaşımlar yaratmıştır. Bu süreçte, 20. Yüzyılda bir dönüm noktası yaşanmıştır:

Elsie de Wolfe Amerika Birleşik Devletleri'nde iç mekan düzenlemesinde, profesyonel anlamda çalışan ilk kişi olmuştur. Bu döneme kadar, iç mekan düzenlemesi ile uğraşan heykeltıraş, mimar ve diğer sanatlarla uğraşanlar, sanatçı ya da usta olarak adlandırılmışlardır. Bu açıdan bakıldığında, Wolfe'dan önce profesyonel anlamda bağımsız çalışan, uzmanlık alanı mekan olan, iç mekan tasarımcısı bulunmamaktadır. (Tate, Smit'den aktaran Kaptan, 2003) (Görsel 11.,12.).

² Yapılan bu tanımlama, Latife Gürer'in (1990) Temel Tasarım adlı kitabının 132. Sayfasında yer alan metinden alınmıştır

Görsel 11.: Elsie de Wolfe

Kaynak:

<http://www.britannica.com/bps/media-view/18646/1/0/0> (Erişim Tarihi: 18. 04. 2014).

Görsel 12.: Elsie de Wolfe'nin 1917 yılında tasarladığı iç mekan örneği

Kaynak:

<https://downeastdilettante.wordpress.com/category/elsie-de-wolfe/> (Erişim Tarihi: 18. 04. 2014).

İçmimarlık mesleği, yüzyıllar boyunca gelişerek çağımıza uzanan mekan kültürünün gerektirdiği bir sonuç olarak kabul edilebilir. 20.yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde *iç mekan tasarımı* ya da *iç dekorasyon* olarak ortaya çıkan içmimarlık mesleği, Avrupa'da kavramsallaşıp, uzmanlaşarak tasarım disiplinleri arasında yerini almıştır. Bu gelişimde Bauhaus eğitim ekolü ve Bauhaus mimarları büyük rol oynamıştır. Türkiye'de bu mimarlardan Adolf Schneck'in danışmanlığını yaptığı, Marmara Üniversitesi'nin temellerini oluşturan Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksekokulu 1957'de açılmış, Mobilya ve İçmimarlık bölümü kurulmuştur. Bu bölümde iç dekorasyon yerine içmimarlık teriminin kullanılması mesleğin önemli bir dönüşüm içinde olduğunu göstermektedir (Kaptan, 2013).

21. yüzyıl dünyasında; hızlı teknolojik gelişmeler, küresel kültür, tüketici toplum ve özellikle iç mekan ile doğrudan ilişkide olan insanın artan gereksinim ve istekleri; içmimarlık mesleğini çağın mesleklerinden biri yapmıştır. Artık "içmimarlık çalışmaları, yapının mimari proje aşamasından başlayarak tüm inşaat evrelerinde sürdürülmesi, doğru tasarımların meydana gelmesinde" önemli bir koşul olarak kabul edilmektedir. (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 2008). Günümüz anlamıyla içmimarlık; tanımlı bir hacim içerisinde; fiziki, ruhsal ve toplumsal açıdan kullanıcı profiline uygun,

profesyonelce gerçekleştirilen bir tasarım eylemi olarak kabul edilebilir. Kaçar'a (1998) göre içmimarlık; insanların gereksinimlerini karşılamak amacıyla belirlenmiş mekanları pratik, estetik ve sembolik işlev açılarından ele alan, insanların fiziksel ve ruhsal özellikleri ve eylemlerine uygun olarak tasarlayan bir meslek alanıdır. Görsel İçmimarlık Sözlüğü 'ne göre (2011), içmimarlık mevcut binaların yeniden kullanımı, mekanlara getirilecek yeni yaklaşımlar, yapılar ve düzenleme ilkeleri ile ilgilenmektedir.

İçmimarlık uzmanlık alanına bağlı bir meslek adamı olan içmimar ise, İçmimarlık Kavram ve Terimleri Sözlüğü'nde (1997); iç mekanların, bilimsel, sanatsal ölçütlerle tasarlanıp uygulanmasından sorumlu, mekanların işlevsel ve düzeyli hale getirilmesini savunan, insan-mobilya-mekan ilişkileri sorunlarını alışılmış biçim ve ölçütlerin ötesinde günümüz ve gelecek kaygısıyla araştıran, mekan ve mobilyayı kullanıcının fiziksel, ruhsal gereksinimleri doğrultusunda, işlevsel ve estetik yaklaşımlarla tasarlayan, uygulayan, bu becerilerini aldığı içmimarlık eğitimiyle ortaya koyan çağdaş kimliğe sahip kişi olarak tanımlanmıştır. Uluslararası İçmimarlar Konfederasyonu'nun (IFI) tanımına göre ise içmimar;

- İç mekanların işlevsel ve seviyeli olabilmesine ilişkin sorunları tanımlayarak araştıran ve yaratıcılığını katarak çözen,
- Mekan tasarlayan, tasarım analizi yapan, şantiye denetimi, yapı sistemleri, estetik, iç mekana ilişkin konstrüksiyon bilgisi, donatı, malzeme, ekipman konusunda bilgi veren,
- İç mekana ilişkin çizim ve dokümanları hazırlamak üzere eğitim ve deneyimle donanmış kişidir. (Çarkacı'dan aktaran Kaçar, 1998).

“İçmimar, mekan organizasyonuna yeni ve ekonomik çözümler getirmek amacı ile yetiştirilmektedir. Kullanıcının zevki, istekleri, fiziksel ve ruhsal özellikleri doğrultusunda işlevsel mekanlar tasarlamakta, malzeme ve teknoloji alanındaki gelişmeleri mekana uygulamaktadır (Çelik'den aktaran Ökten, 2012)”. İçmimarın; tasarım sınırı ve sorumluluk alanı iç mekandır. Bu durum, tarih boyunca çeşitli disiplinler tarafınca yapılan iç mekan tanımlarını, içmimarlık disiplinine kazandırmıştır. Bu bağlamda, Kaptan (2013); iç mekanı insan üretimi olan ve dışarıyla olan ilişkisi belirli boşluklarla kurulan, kapalı bir varoluşun içinde yer alan boşlukların oluşturmuş olduğu özdeksel yapı olarak görmüş; bu alanı, tanımlanmış bir bireyin mülkiyetinde olan ya da

geçici kullanım izni alınmış bir bina içindeki iç mekan olabileceği gibi, herhangi bir kara, hava ve deniz taşıtının da içi olduğunu söyleyerek, iç mekan sınırlarını tanımlamıştır.

İç mekan; mikro çevre olarak tanımlansa da, insan yaşamında makro öneme sahiptir ve evrensel bir tarifi, genel bir yaklaşımı yoktur. Dünyadaki her insan için farklı bir iç mekan kavramı, farklı tasavvur ve tasarım yaklaşımı vardır. Bu nedenle içmimar; mimarlık, psikoloji, sosyoloji, ev ekonomisi, matematik, farklı sanat alanları gibi çok farklı disiplinlere ait kültür ve bilgi donanımına sahip; tasarımdan üretim ve uygulamaya kadar gerçekleşen tüm süreçlerde bu donanımı tasarladığı iç mekana yansıtan kişi olmak durumundadır. İçmimarın, iç mekan tasarımının yanı sıra; tasarladığı mekanı üreten, uygulayan, mekana özgü donatı ve çözümleri tüm detaylarıyla estetik bir şekilde sunan; bunun yanında tasarımlarıyla kullanıcının psikolojisine ulaşabilen, gerektiğinde maliyet hesapları da yapabilen bir meslek adamı olması beklenir. Bu nedenle bir tasarım ve uygulama disiplini olan içmimarlığa göre mekan; temelde bir üründür, tüketilen, üretilen, tasarlanan üç boyutlu bir hacimdir. Atölye üretimi ve kitle üretim tekniklerinin bir arada kullanılmasıyla oluşturulan bir örgütlenmedir. Mekan; tüzel veya gerçek kişiye özgü, onların istek ve arzularına yönelik yapılan tasarım hizmetinin bir sonucudur. İçmimarlık hem ürün üreten, hem de hizmet sunan tasarım alanlarından biridir.

2.3. Felsefede Mekan Kavramı

Türkçe karşılığı düşünbilim olan felsefe, Yunanca *phileo* (sevgi) ve *sophia* (bilgi veya bilmek) kelimelerinden türemiştir. Türkçe'ye yerleşen felsefe kelimesi ise, T.D.K'nin Güncel Türkçe Sözlüğü'ne göre Arapça kökenli olarak belirtilmiş; "Varlığın ve bilginin bilimsel olarak araştırılması, bir bilimin veya bilgi alanının temelini oluşturan ilkeler bütünü, dünya görüşü" gibi tanımlarla açıklanmıştır. Tanilli'ye (2012), göre felsefe, Yunanca anlamına uygun olarak, bilgiye ve eyleme yüzü dönük olsa bile; ne kuramsal bilgiler yığını, ne de pratik reçeteler tomarıdır. O felsefeyi, bir "genel tavır", hem bilgiye hem de eyleme ilişkin bir "yöntem" olarak tanımlamaktadır. Yenişehirlioğlu'na (1982) göreyse felsefe; insan-doğa-evren üçlü tek bileşiminin tarihsel yapı içinde, diyalektik yöntem sonucunda belirlenen, somut bileşiksel içerikte yorumlanarak özümlemesi ve bu özümlemenin üzerine, yeniden, insan-doğa-evren üçlüsünün, bilimsel bir yapı içinde

değişmiş bir biçimde kurulması olarak açıklanmaktadır. Bu açıklama doğrultusunda felsefenin *insan, doğa, evren* üçlüsü üzerine temellendiği söylenebilir. “Çünkü, insan-doğa-evren üçlüsünün oluşturduğu bileşimde bulunan gizler, ancak aklın özellikleri olan kuramsal-kılgısal eylemin sonucu olan Felsefe ve Bilim aracılığıyla aydınlanabilir (Yenişehirlioğlu, 1982)”.

Felsefe tarihi, insanın var olmasıyla birlikte başlamış, insanın bu süreçte sorguladığı bir takım sorular yeni uzmanlık alanlarının yaratılmasına aracı olmuştur. “Önce felsefe var olmuş, bağımsız bilimler sonradan felsefeden ayrılarak ayrı birer bilim dalı haline gelmiştir (Aster, 2005)”. Bu düşünceye göre günümüz disiplinlerin kökeninin felsefeye dayandığı söylemek mümkündür. Felsefe her disiplinin oluşumunu etkilediği gibi, sağladığı alt yapıyla gelişmelerine de destek olmuştur. T.D.K.’nın Bilim ve Sanat Terimleri sözlüğüne göre (Url-13), “bilimlerin anası olarak felsefe, nesnelere temeline inmek üzere yapılan bilimsel araştırmada kımıldatıcı, yönetici güçtür”. Tarihi süreçte bu ilişki irdelendiğinde, her disiplinin ait olduğu dönemin felsefi düşünce sisteminden etkilendiği ve bu etkiyle şekillendiği görülmektedir. Bu süreçte; evren, evren ve insanın varoluşu başta olmak üzere; nesnelere dünyasına ait güzelin, estetiğin, estetik hazzın ne olduğu, oran ve orantı, inanç, varlık kavramları gibi irdelenen göreliler sorunsallar, *insanın ait olduğu yer* olan; mekan kavramının da sorgulanmasına yol açmıştır. Bu nedenle birçok disiplin tarafından incelenen; mekan kavramı için, felsefe; belirleyici, tanımlayıcı bir uzmanlık alanı olarak kabul edilmektedir. Felsefe tarihinde; mekanın ne olduğu, nerede başlayıp nerede sonlandığı, bir cisim ya da varlığı içerip içermediği ya da kendinin bir varlık ya da cisim olabileceği hep sorgulanmış, her bir soru farklı yaklaşımlar doğurmuştur. Felsefe disiplini, günümüz mekan kavramındaki bu zengin içeriğin barınağı ve kaynağıdır.

“Sahip olduğu kavramlarla görünenin ötesine geçebilen bir mekan anlayışı, gizini açabilmesi için felsefe ile aşkın bir ilişki kurar. Bu ilişki salt soyut düşünce üretimine yaslanmaz. Öze ilişkin gerçekleri ortaya çıkartacak yoğun bir sezgisel kavrayış da gereklidir (Aydınlı, 2004a)”. Bu durum, felsefe tarihi ile mimarlık tarihini dolayısıyla da mekanın tasarım ve oluşum sürecini doğrudan etkilemiş, bazı kökten dönüşümlere aracı olmuştur. Bu açıdan, tarihi süreçte mekanın temelindeki her biçim ile felsefenin temelindeki her kavram, birbiriyle etkileşim içinde olan iki araç olarak yorumlanabilir.

Bir başka deyişle felsefe koridorunda yankılanan her kavram, ait olduğu düşünceyi taşıyan bir anahtar olarak toplumsal yaşamı etkilemiş; kentlerde, kent kültüründe, yaşanan her mekanda biçimlenip kemikleşerek varlığını yansıtmıştır. Oğuz (2004), bu etkileşimi Rönesans mimarlığı için şu şekilde özetlemektedir:

Rönesans mimarisinin temelini kuran kozmos kökenli dizgenin çözümlenmesini kapsayan bilgi-kuramsal dönüşüm, 17. yüzyılın rasyonalizmi ve Descartes'le başlar, 20. yüzyıla doğru, endüstriyel ve teknolojik devrimin ideolojisi haline gelen pozitivizmle tamamlanır. 18. yüzyıl Aydınlanma düşünürü Kant ise, bu sürecin önemli bir uğrak noktası olmuştur. (Oğuz, 2004)

Temelinde felsefe, özdeksel dünyaya ait tinsel düşüncelerin tanımlandığı bir bilim olarak yorumlanabilir. Mekan, hem felsefenin temelini oluşturan özdek dünyaya ait; fiziki nesne, madde, varlık, cisim gibi biçim almış kavramların sığınağı; hem de bu varlıklar dünyasında yer alan bir özdeğin de (fiziki varlık/ cisim) kendisidir. Temelinde evren tasavvuru gerektirmektedir. Bu ikileme etimolojik olarak bakıldığında, Arapça mekan ve kainat kelimelerinin kökü olan “kevn”in; varlık, var olmak, mevcudiyet anlamlarına

geldiği görülmektedir. Yavuz da (2005) mutasavvıflara³ göre, *kevn* kavramının Tanrı'nın görüntüsünden başka bir şey olmadığını belirtmiş, kevn'in gerçekleşmesi sonucu *mekan*ın meydana geldiğini söylemiştir. Bu bağlamda kevn kavramı incelendiğinde, Osmanlıca 'da kullanılan; “kevn-ü mekan”, “âlem-i kevn” gibi tamlamaların özdek dünyaya ait; kainat, çevre, ortam, varlık gibi kavramları içerdiği bilinmektedir. Bu anlamıyla *kevn* kökünden türeyen mekan kavramını da; en temel ve sığ anlamda, insanı ve doğayı fizyolojik olarak kavrayan her alan, dünya ya da evren olarak yorumlamak mümkündür.

Spinoza'nın dediği gibi bir şeyi tanımlamak sınırlamaktır. Bu açıdan bakıldığında genel, kesin bir tanımı bulunmayan mekan kavramına, felsefi açıdan bir sınır getirmek de mümkün değildir. Mekan; insan var olduğu sürece, her şekilde ve her koşulda var olabilen bir kavram olarak görülebilir. Bu nedenle temelde mekana “belli koordinatlara sahip doğrusal yönelmelerin, ölçülebilir ve hesaplanabilir uzantıların ötesine geçen bir kavram

³ Türk Diyanet Vakfı'nın (T.D.V.) İslam Ansiklopedisi'ne göre (2006,31: 379) mutasavvıf; Tasavvufi yaşam tarzını benimseyen ve bu yolla Hakk'ın yakınlığını kazanmaya çalışan kişi. Şinasi Gündüz'ün Din ve İnanç Sözlüğü 'ne (1998: 272) göre; Tasavvuf ehli olan; dünya ve dünyaya ait herhangi bir şey ile ilişkisi olmadığını, züht sahibi olduğunun bir göstergesi olarak kalın ve gösterişsiz yünden yapılmış *suf* giyen; sufi.

olarak” bakılmalıdır (Aydınlı, 2004a). Bu görüş, mekanın sadece özdek dünyaya ait olduğu düşüncesine farklı bir bakış açısı getirmektedir. Bu yeni bakış açısına göre, mekan bir olgu değildir; her deneyimde farklı sonuçlar ve farklı ilişkiler doğuran bir görüngüdür. “Mekan kavramı, insanların kendilerini çevreleyen dünyayı nasıl algıladıklarını açıklamak için önemlidir (Aras, 2010)”. Bu durum felsefe disiplinin, insan düzleminden mekanı incelemesine olanak tanımış; özdek bir mekan anlayışının yanı sıra insana dönük tinsel bir mekan anlayışından bahsetmenin yolunu açmıştır.

Felsefe sözlüklerinde mekanın çeşitli tanımlarına yer verilmekte, bazı düşüncelerce uzam ve mekan birbirinden farklı kavramlar olarak tanımlanmaktadır. Ahmet Cevizci'nin Paradigma Felsefe Sözlüğü'ne göre (2005) mekan; “var olanların içinde yer aldığı, tüm sınırlı büyüklükleri içine alan uçsuz bucaksız büyüklük. Sınırsız ortam, sonsuz büyük kap ya da hazne ya da üç boyutlu, yani eni, boyu ve derinliği olan hacim” olarak tanımlanmaktadır. Uzam ise; “zaman içinde var olup, fiziki mekanda yer işgal etme ya da elle tutulabilir, değiştirilebilir, bölünebilir, hareket ettirilebilir olup, şekli ve büyüklüğü olan maddenin yer kaplama özelliği” olarak belirtilmektedir. “Ölçülebilir uzay anlamındaki uzam, nesnelerin yer üstündeki yayılmalarını belirtmektedir. Uzaya göre uzam, zamana göre süre gibidir (Hançerlioğlu, 2000). Benzer şekilde Afşar Timuçin'in Felsefe Sözlüğü 'nde (1994) uzam; “uzayda yer kaplayan cisimlerin niteliği, cisimlerin uzayda kapladığı yer, boşluk düşüncesi ya da görünür, algılanır, somut uzay” olarak açıklanmaktadır. Bu tanımlara göre uzam, bazı kaynaklarda mekanın Türkçe karşılığı, anlamdaşı olarak kullanılırken; özellikle felsefe kaynaklarında farklı anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Mekandan farklı anlamıyla ele alındığında uzam, fiziki olarak mekanda yer tutan, var olabilmesi için bir maddeye bağlı olan uzayda tanımlı bir alan olarak yorumlamak mümkündür.

Mekanın farklı veriler içermesi, her düşünürün, mekana ait bir tanım ve düşünce geliştirmesine ve böylece mekan kültürünün gelişimine de katkı sağlamasına aracı olmuştur. Bu nedenle mekanı tam olarak anlayabilmek için, öncelikle Platon, Aristoteles, Descartes, Leibniz, Kant, Farabi, Heidegger, Newton gibi düşünürlerin mekan hakkındaki söylemlerini irdelemek gereklidir. Tüm bu düşünürler mekan kavramını, yaşadığı dönemin ve toplumun verilerine ve en önemlisi de aldığı eğitime bağlı olarak tanımlamıştır. Özellikle ilk dönemlerde, mekan hakkındaki görüşlerin aslında evrene

bağımlı olduğu, bir evren tasavvuru barındırdığı görülmektedir. Filozoflar evreni, dünyanın ve yeryüzünün dolayısıyla da tüm canlıların mekanı olarak yorumlamıştır. Onlara göre evreni sorgulamak; insanı, varlığı, var olmayı kısacası özdeğe ve tıne dayalı tüm soruların temelini oluşturmaktadır. Çünkü “insan varlığını öteki canlı her türlü varlıktan ayıran yegane noktanın; evrenin gizini çözme isteği” olduğu düşünülmektedir. (Yenişehirlioğlu, 1982). Bu açıdan bakıldığında “felsefe, evreni bir bütün olarak kavramak için yapılan bir deneme” olarak tanımlanmaktadır (Aster, 2005). Tarihteki bu ilintili sorgulama dolayısıyla, Kılıç’da (2011) mekanı incelemek için evren tasavvurunun da incelenmesi gerektiğini; mekan algısının evren tasavvuruyla değiştiğini belirtmiştir. Çünkü evren, var olan canlı ya da cansız her şeyin mekanı; en eskisi ve en kapsayanıdır.

“Evren, varlığın bütünsel birliğini dilegetirir. Bu evrensel bütünlük, doğanın en küçük zerresinde bile kendini belirtmektedir. Claude Bernard’ın dile getirdiği gibi, en küçük bir varlığın yaşamı, evrendeki topyekun yaşamın bir parçasıdır (Hançerlioğlu, 1993)”. Bu nedenle felsefe disiplininde ilk olarak *evren* kavramıyla sorgulanmaya başlanan mekan kavramı, insanın bilim ve yaşam kültüründeki dönüm noktalarıyla şekillenmiştir. Antik çağdan günümüze kadar olan süreçte mekanın ne olduğu, neyi kapsadığı ya da kapsamadığı hep irdelenen konular olmuştur. Tümer (1982) bu süreçte özellikle 19. yüzyıldan sonra 1. Endüstri devrimiyle birlikte, artan tasarım disiplinlerine ve değişen mimari anlayışa da bağlı olarak mimarlık disiplinin kendi kuramcı ve filozoflarını yetiştirdiğini, kendi felsefesini inşa ettiğini belirtmektedir. Ancak bu döneme kadar olan süreçte bunun sorgulamasını, adını felsefe tarihine yazdırmış, birçok alanda düşünce geliştirmiş filozoflar tarafından yapıldığı bilinmektedir. Bu filozofların geliştirdiği yaklaşımların ışığında Cevizci’nin (2005) yaptığı mekan sınıflaması, mekanı üç ayrı görüş ile tanımlamaktadır. Bu sınıflama;

a) Mekanı kap ya da hazne olarak yorumlayan görüşe göre, mekan, içine bir şeyler yerleştirilinceye kadar boş olan bir kap olarak varolur. O, içine bir şey konsun ya da konmasın, varolan bir şeydir. Bu çerçevede içinde, bazı düşünürler, kap ya da hazne olarak mekanın sonsuz olduğunu, yani dış sınırları bulunmadığını söylerken, diğer bazıları mekanın sonlu olduğunu savunmuşlardır.

b) Bağıntısal mekan görüşü ise, mekanın yalnızca, birlikte varolan şeyler arasındaki, dışsal bir bağıntı olduğunu söyler. Buna göre, mekan, aralarında hiçbir şey olmadığı zaman, varolanlar arasındaki şeydir...

c) Üçüncü ve sonuncu mekan görüşü, mekanı ön plana çıkartan ‘kap olarak mekan’ görüşüyle, şeyleri ön plana çıkartan ‘bağıntısal mekan’ görüşünün bir sentezini yaparak, mekan ve şeylerin birbirini tamamladığını öne süren ‘çok yönlü mekan’ görüşüdür. (Cevizci, 2005).

Cevizci, bu sınıflandırmayı kendi düşünce sisteminde şekillendirdiği belli bir kronolojik sıralamaya bağlı olarak yapmıştır. Ona göre mekan teorilerini, ‘Varlık vardır, yokluk var değildir.’ değişiyle ün kazanan Parmenides (M.Ö. yak. 515-450) ile Antik Çağda başlatmak mümkündür. Parmenides mekanı mutlak bir yokluk olarak görmüş, “mekan’ın hayal edilemeyeceğini ve bu yüzden yaşamayan, geçici bir durum olduğunu” düşünmüştür (Norberg-Schulz’dan aktaran Yavuz, 2005). Solomon ve Higgins (2013), felsefe tarihinde Parmenides’in ilk metafizikçi ve ilk gerçek filozof olarak görüldüğü belirtmiş; buna karşı çıkan farklı görüşlerce ise Herakleitos (M.Ö. yak. 540- yak. 480) ya da Pisagor’un da (M.Ö. yak. 581- yak.507) ilk filozof olabileceği ihtimalini de vurgulamıştır. Bu tartışmaya göre Hançerlioğlu (1970), ilk filozof olsun ya da olmasın; Herakleitos’un birçok filozofu etkileyen, felsefenin büyük filozoflarından biri olduğunu söylemiştir, onun evren hakkındaki düşüncelerine yer vermiştir: “Varlık bir şey değildir, oluş her şeydir. Evren yaratmakla yok olmanın sonsuza kadar birbirini kovalamasıdır. Her şey ancak karşıtların kavgasından doğar.” Bu açıklamaya göre, Herakleitos’un bir evren tasavvuruna sahip olduğu ve onun evreninde her şeyin kendi karşıtıyla varlık kazandığı söylenebilir. Bu zıtlıklarla durmaksızın sonsuza kadar var olan özdek dünyanın, zamandan ve mekandan soyutlanmış olduğu yorumu yapılabilir. Kısaca onun evreni, zamandan ve mekandan bağımsız sürekli kendini yenileyen; kendi zaman ve mekan parçalarını doğuran bir sonsuzluk zinciridir.

Antikçağ Felsefesi, Hançerlioğlu’na (1970) göre Pisagor, Herakleitos ve Parmenides’den çok önce yaşamış Thales ile birlikte M.Ö. 600 yılına dayanmakta ve dönemin sonu ise M.S. 5. ve 6. yüzyıllar olarak belirlenmektedir. Felsefe tarihinde en önemli süreci oluşturan bu dönem; Ortaçağ ve Rönesans’dan sonrası tüm düşünürler için bir dayanak noktası olmuş; birçok gizemin anahtarı olarak kabul görmüştür. Antik dönemde, felsefeyi inşa eden filozofların neredeyse hepsinin Grek topraklarından çıktığı görülmektedir. Hançerlioğlu da (1970), Grek bilgelerini, çağdaş bilgeliğin babası olarak nitelemiş ve bu bilgelerin evrenin en güçlü gerçeği olan “ölçü”yü sezindiklerini vurgulamıştır. Bu dönemde *mikrokozmos* olarak tanımlanan insan ve insanın kurduğu küçük düzen; *makrokozmos* olarak tanımlanan evrenin küçük ölçüde bir yansıması olarak görüldüğü söylenebilir. Bu nedenle Yunanca *khora*, *logos*, *topos* vb. kavramlar mekan ya da evren

ile ilişkili olarak kullanılmış; felsefe tarihinde Yunanca önemli dillerden biri olarak kabul edilmiştir.

Felsefenin evrensel düşünürleri olarak kabul edilen; Sokrates, Platon, Aristoteles gibi filozoflar Antik dönemde yaşamış; mekan kavramına geliştirilen yaklaşımların da temelini kurmuşlardır. Kılıç (2011), Aristoteles'e gelinceye kadar olan süreçte, M.Ö. 7. yüzyılda yaşayan Hesiodos'un mekanla ilgili görüşünü, mekanı açık olarak ele aldığı için incelemeye değer görmüştür. Bu bağlamda Hesiodos'a göre mekanı, *khaos* kavramında bulmak mümkündür ve her şeyden önce onun var olduğuna inanılmaktadır. Kozanoğlu'nun (1992) Yunan Mitolojisi kitabında *haos* olarak yer alan *khaos*; "eski Grek mitolojisinde Tanrılar yaratılmadan önce, bütün evrenin şekilsiz bir kapkaranlık" olduğunu anlatan bir kavram olarak açıklanmıştır. "Mitos yazarlarına göre dünya var olmadan önce *khaos* vardı. Bu sözcük *açık, boş olmak* anlamına gelen *khainein* fiilinden türediği düşünülmektedir. Khaos'tan; boşluk, daha biçime girmemiş, varlığa kavuşmamış öğelerin karışımı anlaşılmaktadır. (Erhat ve Eyuboğlu'ndan aktaran Kılıç, 2011)".

Mekanı irdeleyen, farklı bir bakış açısı kazandıran bir başka düşünür; düşünceleriyle Grek felsefesine farklı bir boyut kazandıran Platon'dur. Türk Diyanet Vakfının İslam Ansiklopedisi, Platon'a gelinceye kadar Grek felsefesinde mekanın, doluluk-boşluk kavramları ile bağıntılı olarak tanımlandığını belirtmektedir. Platon'nun düşüncelerinin temelinde; "özce ve nitelikçe birbirinden farklı iki varlık alanı bulunur. Bunlar, *görülenler alanı* ile *düşünülenler alanı*dır. Görülenler alanı, belli bir zamanda ve belli bir mekanda yer alan tek nesnelere, düşünülenler alanı ise zihinsel olarak kavranabilen idealardan oluşur (Yıldırım, 2014)". Mekan bu iki alanın ayrılmasında ön plana çıkmaktadır. Çünkü idealar dünyası, insanın evrenine ait değildir ve gerçekte mekan kavramından bağımsızdır. Benzer şekilde Kılıç'da (2011), *idealar dünyasında* (düşünülenler alanı) değişim ve hareketin olmadığını, dolayısıyla bir mekana da gereksinim olmadığını belirtmiştir. Ancak, oluş dünyasında yani görülenler alanındaki nesnelere, hareket halinde olduklarından ve yer değiştirdiklerinden belli bir yerde olmaları gerekmekte; kısaca mekana gereksinim duymaktadır.

Platon'un evren ve mekan görüşleri; idealar dünyasının basit anlamda bir yansıması olarak görülen oluş alanıyla ilgilidir. Ona göre; "mekan, evreni oluşturan dört öğeden (hava, toprak, ateş, su) birisidir. Böylece hava olarak görülen mekan da dokunulabilir

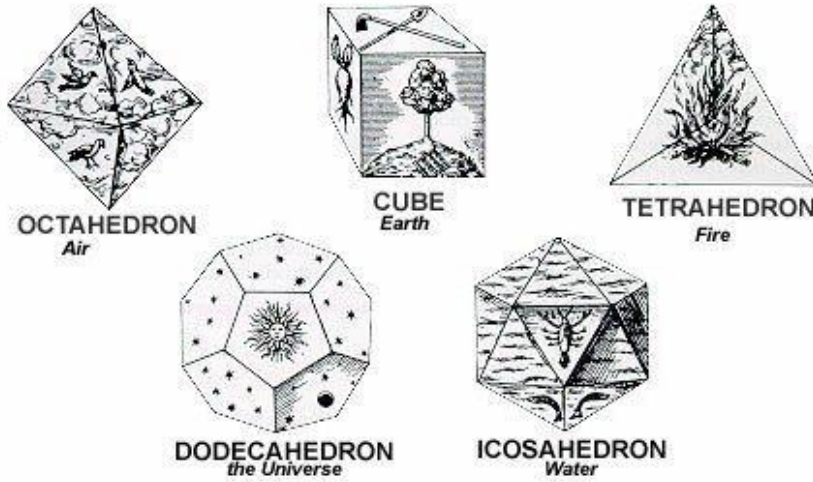
olmaktadır. Platon'a göre evren, kararlı ve tamamlanmış bir yapıya sahiptir. Görülebilmesi için ateş ve dokunulabilmesi için de toprak kullanılmıştır (Van de Ven'den aktaran Üngür, 2011)". Başka bir deyişle, evren tüm ihtimaller düşünülerek kurgulanmış, her canlıya yaşam olanağı sağlayabilecek bir mekanlar bütünüdür. Benzer şekilde, Kılıç'a göre (2011) Platon; kapalı bir evren tasavvuruna sahiptir ve o evrenin küre şeklinde olduğu, dışında herhangi bir cisim ya da boşluk bulunmadığı düşüncesini savunmuştur. Bu ilişki doğrultusunda, Platon'un mekan yaklaşımını irdeleyebilmek için, öncelikle *khora* kavramı üzerinde durmak gerekir. Yunanca *chora*, temelinde eski bir terimdir ve "muhakkak diğer terimlere oranla daha somut olarak bir şeyin içinde bulunduğu mekan (space) ya da oda; yer, mahal, alan, arazi-ülke, arsa, bölge gibi (örneğin toplumsal ya da askeri hiyerarşiyle ilgili) farklı anlamlara sahiptir (Malpas, 1999: 25)". Bu anlamıyla her oluşu, her görüneni barındıran *khora* kavramı; evden evrene kadar mekan ile ilişkilendirilen tüm oluşumları kapsadığı düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Hisaligil (2008) Platon'a göre bu durumu şu şekilde özetlemektedir:

Mekan varsa, bir başka mekan içerisinde yer almalıdır ve bu mekan da bir başkasında... Chora ne somut bileşenler ne de Kartezyen yayılımın ifadesi olan bir bedensellik taşımaz. Bunun yerine Chora, Platon'un Timaios'unda anlatıldığı gibi, parçaları birleştirme ya da yalnızca olanı değil, olmayanı da bir araya getirme olarak görülebilir. (Hisaligil, 2008).

Platon temelde mekanı somut dünyanın bir koşulu olarak görmekte; bu dünyadaki oluşları, nesnelere kavrayan bir kap olarak yorumlamaktadır. Ona göre, mekanın "herhangi bir özelliği yoktur... Bütün nesnelere içine alır, o onların herhangi bir özelliğini de sahiplenmez. Değişen nesnelere yahut oluş dediğimiz kategoriden ayrı olarak mekan değişim kabul etmez (Kılıç, 2011)". "Van de Ven (1978)'e göre Platon'un maddesel ve kesinlik içeren bu üç boyutlu dünyası, soyut ve mistik olan her şeyi somut ve görünür kılarak insanoğlunun evrende yerleşmesini ve kendini güvende hissetmesini sağlamaktadır. (aktaran Üngür, 2011)". Çünkü Platon'un evren ile sorgulamaya başladığı mekan kavramı, detaylanarak antik dönemin yaşam mekanlarına dair önermeleri de içerir duruma gelmiştir. Mazi'nin (2008), belirttiği gibi Platon, ideal bir kentin nüfusunu 5040 ile sınırlamış; kent toprağını da eşit bir şekilde 5040 parçaya bölünerek insanların adil bir şekilde kendi yaşam mekanlarını yarattığı bir sistemi savunmuştur. Ayrıca, Ağaoğulları'na (aktaran Mazi, 2008) göre, kentin surlarla çevrilmesine karşı çıkmıştır. Surların arkasına saklanmanın insanı korkak ve alçak yapacağını iddia etmiş, sur yerine

evlerin bitişik yapılarak sur görevi görebileceklerini düşünmüştür. “Tek bir ev biçiminde olan kent” söylemi, onun birlik ve bütünlükle özdeşleşen düşüncelerini kentin imar planlarına da yansıttığını göstermektedir.

Platon hem kendi döneminin hem de sonraki dönemlerin düşünür ve tasarımcılarını etkilemiş, düşünceleriyle evrensel bir kimlik kazanmıştır. Örneğin Oğuz’a (2004) göre, Rönesans mimarisinde kare, küp, daire gibi saf geometrik biçimlerin kullanımı ve buna dayalı olarak merkezi planlı kilise tasarımı, Şekil 5’ de görüldüğü gibi Platon’un Timeaus’undaki geometrik biçimlerden kurulu ideal kozmos⁴ anlayışından kaynaklanmaktadır. Benzer şekilde Üngür’de (2011), *Timaeus* adlı eserin rönesansta etkili olduğunu, evrenin ölçeksel sistemlerini betimlerken aynı zamanda binaların ölçeklerini de tanımlayacak öğretilere kaynaklık ettiğini belirtmiştir. Ona göre, tasarlanan mekan, kendi içinde matematiksel oranlara göre bölünebilecek bütünsel parçalardan oluşmaktadır ve tanrının evreniyle insanoğlunun dünyası arasında ilişki kuran bu sistem Rönesans tasarımcıları tarafından benimsenerek, kullanılmıştır.

Şekil 5.: Platonik Cisimler

Kaynak: <http://lovepeaceandharmony.org/profiles/blogs/bes-platonik-cisim> (Erişim Tarihi: 15.08. 2014)

⁴ Hançerlioğlu’na (1993: 98, 222) göre Yunanca *kozmoz*, düzensiz kavramının karşıtı olan *düzen* anlamına gelmektedir. İlkçağ evren düşüncelerine göre bu düzenden önce düzensizlik, *esneyen boşluk* anlamına gelen *khaos* vardır. Kozmoz kavramı süs anlamına gelen *kosmiyos*’dan türetilmiştir. Çünkü Grek düşüncesi evreni, gök boşluğunun süsü olarak tasarlamıştır.

Platon'un iki kuşak ardından gelen Aristoteles, Platon'un öğrencisi, onun düşüncelerinin eleştirmeni ve takipçisi olmuştur. Mekan ve evren kavramını Platon'dan farklı bir açıyla ele almış, sonlu bir evren ve mekan görüşünü savunmuştur. Temel olarak Aristoteles'in felsefesinde varlık kavramı, bir takım kategorilere ayrılmıştır ve bu kategoriler onun düşüncelerinde belirleyici rolü oynamıştır. "Aristoteles bu kategorileri on tane olarak sıralamaktadır: Cevher, nicelik, nitelik, görelilik, mekan, zaman, konum, durum, etkinlik, edilgenlik (Guthrie'den aktaran Kılıç, 2011)". Mekan kavramının bu on kategoriden biri olması; Aristo için mekanın nicel bir kavram olarak ön planda olduğunu göstermektedir. Aristo'ya göre mekanın, diğer kategorilerle ilintili ve var olmasının koşulunun da bir varlık, bir nesne olduğu söylenebilir. Çünkü Aristo boşluk ve boş mekan kavramını yadsımaktadır; nesne için mekan kavramı ne kadar gerekliyse, mekan için de nesne o derece gerekli ve önemlidir. "Mekan Aristoteles için ne cisim ne madde ne de formdur, mekan kapsayandır (kuşatan). Yine mekan kuşatılan şeyin bir parçası da değildir (Kiernan'dan aktaran Kılıç, 2011)". Aristo'nun bu görüşü, hocası olan Platon'un "bir kap" olarak nitelediği mekan yaklaşımının bir devamı olarak yorumlanabilir. Nalbantoğlu'da (2008) Aristoteles'e göre mekanı şu şekilde özetlemektedir:

Mekan herhangi bir şeyin (örneğin bir cisim) deviniminde doğal olarak tuttuğu yer olup (eğer bir şey oradaysa o yer onun doğal yeridir), onun dış yüzeyi bir başka şeyin dış yüzeyiyle temastadır. Bu durumda, *bir şeyin bulunduğu yer* o şeyi (cismi) kucaklamakta, sarmaktadır; yoksa onun içine giren ya da bizim anladığımız anlamda o şeyin içini işgal ettiği mekan değildir. Uzun lafın kısısı, Aristoteles'te boş bir yer, içinde hiç bir şeyin bulunmadığı, soyut bir mekan tahayyülü yoktur. (Nalbantoğlu, 2008).

Aristoteles mekanı *özdek varlığı* saran bir oluşum olarak nitelerken "mekanın cisim, madde, form yahut bir ara nesne olup olamayacağını da sorgulamaktadır. Bu araştırma sonucunda çeşitli deliller öne sürerek mekanın bunlardan hiçbirini olmadığını; sadece hareket eden cismi saran ilk hareketsiz sınır olduğunu dile getirmektedir (Kılıç, 2011)". Bu açıklamaya göre, Aristoteles'in mekan görüşünü oluşturan temel noktanın, bu sabit sınır içinde gerçekleşen *yer değiştirme hareketi* olduğu söylenebilir. Filozof için mekan, topos kavramıyla ilişkilidir ve mekanı irdelemenin yolu, topos ile khora sözcüklerinden geçmektedir. Platon'dan farklı olarak Aristoteles'in, topos kavramıyla incelediği mekan anlayışının, *yer* kavramı üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. "Aristo için *mekan*, tüm yerlerin bir toplamı, yönlerle ve niteleyici donanımlarla hareketli bir alandır (Norberg-Schulz'dan aktaran Yavuz, 2005)". Bu bağlamda Malpas (1999) Yunanca chora ile topos

kelimelerinin arasındaki farkın; İngilizce space ile place arasındaki farka eş değer olduğunu vurgulamaktadır. Bu ilişki içinde Nalbantoğlu (2008), Aristoteles'e göre topos kavramının anlamını şu şekilde aktarmaktadır:

Aristoteles'e göre To'pos [Der Platz] bir cismin bir yerde bulunuşunu ifade etmektedir. Ona göre topos'un üç anlamı vardır: 1. topos devingen, uçsuz bucaksız, kavraması zor bir şeydir; 2. sanki bir kap gibi içi doldurulan bir şeydir; yani hem sabit, hem de devingen. 3. bir de mekan [Yunanca stadion; Latince spatium] yaratmak, mekanlaşmak vardır.

Heidegger (aktaran Nalbantoğlu, 2008), Topos'un belirli bir cismin ait olduğu yer olarak yorumlamış; yanan şeylerin yukarıya yerdekilerin ise aşağıya ait olduğunu (yukarıda gök, aşağıda yeryüzü) söylemiştir. Bu yapı, dönemin felsefi anlayışında, Aristo'ya göre mekan denilen oluşumu belirlemektedir. Bu açıklamalar doğrultusunda Aristoteles'in mekan görüşünün, kapalı bir evren düşüncesi içerdiği söylenebilir. Ona göre, "bu dünya tüm varlığı kuşatır ve bu dünyanın dışında hiçbir şey; doluluk da boşluk da yoktur (Koyre, 1998)". Tarihi süreç içinde her filozofun etkilendiği bu evren yaklaşımı, Cusanus'ın Bruno'nun, Kopernik'in, Kepler'in çalışmalarıyla birlikte 16. yüzyıl'dan sonra geçerliliğini kaybetmiştir.

Antik dönemden Rönesans'a kadar olan süreçte, dinin etkisinde bir dönem olan Ortaçağ yaşanmıştır. Bu dönem Batı dünyası felsefi anlayışı için; din ve Antik dönem verilerinden beslenen bir geçiş süreci olarak yorumlanabilir. Dönemin felsefesini, sanatını, siyasetini yani toplumsal ve kültürel yapısını Hıristiyan öğretisi şekillendirmiştir. Bu tinsel yapılanmayı temellendirmek amacıyla, Ortaçağ'ın en güçlü anlayışı olan Skolastik düşünce ön plana çıkmıştır. Hançerlioğlu'na göre (1993) skolastik felsefe, ortaçağ Hıristiyan felsefesi olarak tanımlanmaktadır ve bu felsefi anlayışta kişisel görüşe, tartışmaya, kuşkuya yer yoktur. Evrenin ve Dünyanın varlığı, sadece Tanrı'nın kanıtıdır. Bu nedenle bu dönem, yeni kuramların yaratıldığı bir süreç değil, eski anlayışlar üzerine kurulu bir sistem olarak yorumlanabilir. Bu sistemde mekan ve evren gibi tanımlar da bu altyapıyla açıklanmıştır. "Skolastik düşünceye göre doğa ve evren durağandır, her şey son biçimine, kendi mükemmelliğine ulaşmış ve yerli yerini bulmuştur (Akyürek, 1994)". Evren gibi mekan da bu düşünce sisteminde ilahileşmiş, tinsel kavramlar imgelerle somutlaşıp mekan ve iç mekanla bütünleşmiştir. Bu biçimleniş, Skolastik felsefeye bağlı Gotik mekan anlayışının gelişmesine yol açmıştır. Bu mekan anlayışının bir sonucu

olarak, Ortaçağ'ın en önemli yapılarını dini yapılar oluşturmaktadır. Dönemin dini mekanı olan; “Katedral Tanrı'nın eviydi, bu ifade bir şey değil korku dolu bir gerçeklik olarak anlaşılmaktaydı. Ortaçağ insanı yaşamının her yönünü etkileyen doğaüstüyle birlikte yaşıyordu (Simson'dan aktaran Roth, 2000)”. Ancak Ortaçağ'ın bu baskıcı anlayışı, Rönesans'ı yaratan ve Yeniçağ'ı başlatan en önemli etken olmuştur.

Ortaçağda, altın dönemini yaşayan İslam felsefesi; İslam inanç sistemiyle ve Antik dönem öğretileriyle gelişmiştir. Bu gelişimde dönemin siyasi ve kültürel değişimler önemli rol oynamıştır. Solomon ve Higgings (2013), İslam devletlerinin İran ve Bizans imparatorluklarının topraklarını ele geçirmesiyle birlikte, yaklaşık olarak 750'den 900'e kadar ki döneme ait birçok eser Arapça'ya çevrildiğini belirtmiştir. Bu durum Arapça'nın felsefi bir dil olmasını sağladığı gibi; felsefedeki birçok Yunanca kelimenin de Arapçaya aktarılmasına aracı olmuştur. Bu nedenle, Batı felsefesinde Platon ve Aristo'nun mekan anlayışının, İslam dünyası filozoflarını etkilediği görülmektedir. Temelde, “İslam sofilerine göre, ‘mekan’, oluş eylemine yani kevn'e bağımlı, yalnız zihninde, düşüncede bulunan soyut bir kavramdır. Bağımsız bir varlık değildir (Yavuz, 2005)”. Bu açıklamadaki mekan kavramı, Tanrı'nın yaratımına bağlı bir evren tasavvurunu nitелеmektedir. Bu görüşe göre, mekan olarak evren Tanrı'nın gerçekliği olarak yorumlanabilir. Bu durum İslam filozoflarının hem İslam dinindeki mekan anlayışını hem de Batı felsefesindeki mekan kavramını ele almalarını ve bu ikilem içinde konuyu tartışmalarına neden olmuştur.

T.D.V'nin İslam Ansiklopedisi (2003) İslam düşüncesine göre mekanın, kelim (İslam inanç felsefesi) ve felsefe geleneği arasındaki kozmolojik tartışmalarda önemli yer tuttuğu ve farklı düşünceler ortaya atılsa bile Aristocu bir çizginin takip edildiği vurgulanmıştır. Bu Ansiklopediye göre süreç incelenirse; (et-Tıbbü'r-rühani'ye dayanarak) Ebu Bekir er-Razi, Aristocu mekan anlayışına sahip olmayan istisna filozoflardan biridir ve Eflatuncu (Platon'a bağlı) bir mekan anlayışını benimsediği anlatılmaktadır. Filozofa göre; *ontolojik bir ilke olan mekan içinde yer kaplayan cisimlerin varlığından bağımsız olduğundan mutlaktır; ezeli olduğu için sonsuzdur; atomlar arası mekanik ilişkilere yer sağladığı için de boş bir uzay* olarak tanımlanmaktadır. Mekan ile ilgilenen bir başka bir filozof; ilk İslam filozofu olarak anılan Kindi'dir. İslam Ansiklopedisine göre (Felsefi Risaleler'e dayanarak) Kindi

Aristocu geleneğin bir savunucusudur. Filozof'a göre mekan; *kuşatanla kuşatılan cismin son sınırlarının karşılaşması* şeklinde açıklanmaktadır. Bu bilgiler doğrultusunda, er-Razi'nin ezeli mekan anlayışının yani tanımladığı sonsuz evrenin, Platon'un idealar dünyası ile görülenler dünyasının bir sentezi olduğu yorumu yapılabilir. Er-Razi'ye göre mekan kalıcıdır, sonsuzdur, gerçektir; ancak içindeki her varlık (tıpkı Platon'un görülenler dünyası gibi) geçici olduğu söylenebilir. Kindi'ye göre ise, mekanı mekan yapan cisimdir, bir boşluk cisim ile karşılaşınca mekanlaştığı ifade edilebilir.

T.D.V'nın İslam Ansiklopedisi'ne göre (2003) mekan tanımı, felsefe tarihine adını yazdıran İslam filozofu Farabi ile daha belirginleşmektedir. Farabi, bütün eserlerini Arapça yazmış, birçok temel eseri de Arapça'ya çevirmiştir. Kılıç (2011) Farabi'nin, Aristoteles'ten sonra en büyük felsefi otorite sayıldığını, Platon, Aristoteles ve onların yorumcularının da en büyük yorumcusu olduğunu vurgulamıştır. Ona göre Farabi, Müslüman, Yahudi ve birçok filozofu etkileyen büyük bir şöhrete sahiptir. Ayrıca Kılıç, Farabi'nin mekan anlayışının da Aristo'da görüldüğü gibi *hareket* kavramıyla önem kazandığını; ona göre hareket, zaman ve mekanın varlığının temeli olduğunu aktarmıştır. Bu görüşe göre, cismin var olabilmemesinin koşulunun mekan olduğu yorumu yapılabilir. Çünkü Farabi, Aristo'nun tanımlarına benzer bir şekilde mekanı, "Duyulur nesnenin yerini bildiren türlerin tamamını kuşatan en yüce cins" olarak betimlemektedir (Farabi'den aktaran Kılıç, 2011). Ona göre bir mekanın var olabilmesi için ise, bir cisim ve kesinlikle cismi kuşatan bir oluşuma gereksinim vardır. Örneğin "evrenin ötesinde onu dıştan kuşatan bir şey bulunmadığı için evrenin mekanının olmadığı" düşüncesi ortaya çıkmaktadır (Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 2003). Başka bir deyişle, onun düşüncesine göre, evrenin bir mekan olduğu, ancak bir mekanda bulunmadığı söylenebilir. Evren insanın ait olduğu en geniş sınırlara sahip bir mekandır. Ona göre mekan ya da bir mekan olarak evren, insanın varlığı ile önem kazanmaktadır. Çünkü anlam yükleyen onu kuşatılan kılan insandır. Ona göre, "Biri olmadan diğeri anlamsızdır. (...) Mekanı en geniş anlamıyla ele alıp, evren kavramına götüren Farabi 'insan'ı küçük evren, evren ise büyük insan" olarak tanımlamıştır (Göka, TY.).

Farabi'den sonra, felsefe tarihinde tüm dünyaca tanınan, mekan ile ilgilenen diğer iki İslam filozofu İbn Sina ve İbn Rüşd'tür. Her iki filozofun da tıp alanındaki çalışmalarıyla önemli başarılar elde ettikleri bilinmektedir. Solomon ve Higgings (2013), Latin

dünyasında *Avicenna* olarak tanınan İbn Sina'nın (980-1037) tıp üzerindeki incelemelerinin Rönesans'a kadar en etkili eser konumunda olduğunu ve düşüncesiyle Farabi ile Aristo'nun izinden gittiğini vurgulamıştır. Benzer şekilde Latin dünyasında *Averroes* olarak tanınan İbn Rüşd'ün de (1126-1198) tıp ve hukuk alanında ünlendiğini ve Aristo'ya büyük bir hayranlık duyduğunu belirtmiştir. “Batı, Grek felsefesini ve özellikle Aristoculuğu ondan öğrenmiştir (Hançerlioğlu, 1993)”. Her iki filozofun da bu yönelimi, onların düşüncelerinin temelini oluşturmuş ve mekanı bu etkiyle incelemelerine yol açmıştır. T.D.V'nin İslam Ansiklopedisi'ne göre (2003) bu durum özetlenirse;

İbn Sina, mekanın ontolojik gerçekliğini ortaya koymak üzere yer değiştirme ve bir cismin yerini başkasının alması olgusuna dikkat çeker. Buna göre yer değiştirme olgusu değiştirilen bir yerin var olduğunu, bir cismin yerini başkasının alması olgusu ise geride bırakılan bir yerin bulunduğunu göstermektedir. Mekan adını alan bu yerler cismin tözünden, onun kendine ait nitelik ve niceliklerden bağımsız olarak orada bulunmaktadır (eş-Şifa' et-Tabi'iyat-1'e dayanarak)... Cismin yer kaplaması ile mekan düşüncesi arasındaki mantıksal ilişki sebebiyle yer kaplayan cisim düşünülemez gibi cisimsiz bir yer de düşünülemez. Dolayısıyla evrende boşluk imkansızdır... İbn Rüşd de mekanın ontolojik gerçekliğini vurgulayarak başlar. Eğer mekandan cismin zati yüklemi olarak söz edebiliyorsak -ki öyledir- cisim mekansız düşünülemez. Yer kaplayan cisimden daha büyük veya daha küçük olmamasına karşılık mekan cisimden farklı, onu kuşatan bir gerçekliktir.

İbn Sina ile İbn Rüşd'ün arasındaki bir dönemde yaşamış olan El-Gazali (1058-1111) onlardan farklı mekan görüşüne sahip bir İslam filozofuydu. Kendine özgün bir felsefi anlayış ile dönemin İslam filozoflarını ve Antik dönem Grek filozoflarını eleştirmiştir. Filozofun; “en büyük çıkışı filozoflara karşı yazdığı *Makasid el-Felasife* adlı eseridir... Gazali bu eserinde İslam filozofları şahsında Grek filozoflarını hedef almaktadır. Gazali'nin İslam bilimine kazandırdığı en önemli noktalardan birisi bir sonucu ispatlamak için matematik ve mantığı kullanmasıdır (Ayçiçek, 2012)”. Filozof İslam inancının ışığında düşüncelerini aktarmış, İslam dininden bağımsız her düşünceyi yadsımıştır. Bu nedenle onun yaklaşımının dogmatik olduğu söylenebilir ve mekan tanımı da bu yaklaşım üzerine şekillenmiştir. “Aristo'nun üst alemde mekanı kabul etmediği gibi, Gazali de manevi mekanı kabul etmemekte, manevi ve ilahi varlıkları hareketli ancak mekansız olarak görmektedir (Bolay, 1993)”. Gazali mekanın zaman gibi bir başlangıcının ve bir sonunun olduğunu söylemektedir. Soyut mekan anlayışı yerine somut mekan anlayışını kabul etmektedir. Ona göre mekanın oluşumu tabiat ile başlamaktadır. Mekan ve mekanda olan şeyler, tabiatın oluşumundan sonra olmuştur. Ona göre tabiat denilen

oluşumun evreni ifade ettiği ve evrenin belirli bir zaman için Tanrı tarafından yaratıldığı söylenebilir. Bu bağlamda Gazali için mekan, iki ayrı maddede özetlenebilir:

1. Mekan, bazen azalan bir şeyin kendi üzerine müstakar olduğu daha aşağı bir yüzey için söylenir.
2. Mekan, bazen sonlu bulutlar manasına gelir; ne var ki bu manada Gazali mekanın mevcut olmadığına inanır. (Bolay, 1993).

Rönesans ile birlikte Ortaçağ'da yaşanan koşullar değişmiş; *insanın* ön planda olduğu bir dönem başlamıştır. Bu değişimde, yaşanan dönemin teknolojik ve astronomi gelişmeleri büyük rol oynamıştır. “16. yüzyılda Kopernik (1473-1543), dünyanın kendi çevresinde ve Güneş çevresinde döndüğünü yeniden ortaya koymuş; Galileo (1564-1642), onu doğrulamış ve kendi yaptığı teleskop ile, Ay'ın dağlarını, Satürn'ün halkalarını ve Güneş'in lekelerini görmüştür... (Tanilli, 2012)”. Yaşanan bu önemli gelişmeler, Antik dönem felsefesinin ve onun öğretilerinin parçalanması ve geçerliliğini kaybetmesi olarak görülebilir. Koyre de (1998), Kopernik'in Aristoteles'e ait “dünyanın dışında ne cisim, ne yer, ne boş uzay, aslında ne olursa olsun var olan hiçbir şey yoktur” öğretisini kabul etmediğini; “bir şeyin hiçbir şey tarafından kapatılabilmesi” düşüncesini tuhaf olarak yorumladığını vurgulamıştır. Yaşanan gelişmeler sonucunda ortaya çıkan, *merkezinde güneşin yer aldığı bir evren ve güneşin çevresinde hareket eden bir dünya düşüncesi* farklı evren ve mekan görüşlerinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Serüven Ortaçağ'ın karanlığında, sessizce başlamıştı. İspanya'daki İbni Rüşd'ün Aristoteles çevirileri Rönesans'ı uyandırmıştı. Çağın öncüsü, sözcüsü Dante'ye göre, aydınlığın vatani İtalya değil dünya; kahramanı Uomo singolare ve Uomo universale (biricik ve evrensel insan) idi. Aydınlık çevreye yayıldı, ışık ötekileri kendine çekti... Rönesans, klasik (antik) çağlardan Endüstri Devrimi'ne uzanan köprü ayağını tutmuştu. (Güvenç, 2008).

Dönemin gelişmelerinden etkilenen Descartes, sunduğu farklı düşüncelerle felsefede *modern filozofların babası* olarak tanınmaktadır. “Düşünüyorum, öyleyse varım” sözüyle tanınan filozof, söylemindeki gibi her şeyin *düşünceyle* başladığı görüşüne inandığı söylenebilir. Onun bu yaklaşımı dönemin rasyonalizminde öncü olarak görülmesinin nedeni olarak görülmektedir. “Descartes bilime ve matematiğe önemli katkılarda bulunmuştur. Optikte yansımanın temel kanununu bulmuştur. Matematiğe olan en büyük katkısı ise analitik geometri üzerine olmuştur. Cebrin geometriye uygulanması üzerine

çalışmıştır; Kartezyen geometri ifadesini ortaya atmıştır (Özdemir ve Şahin, 2005)”. Onun mekanı, bu alt yapı üzerine şekillenmekte ve *kartezyen mekan* kavramı ortaya çıkmaktadır. Bu gelişmeyle, “Batı düşüncesinin çoğu tarihçisine göre Descartes, zamanın ve mekanın *kategorilerin* parçası olduğunu ileri süren Aristotelesçi geleneğe son vermiştir (Lefebvre, 2014)”.

Descartes’in felsefi görüşü temelinde, Platon’un düşüncesine benzer şekilde iki farklı varlıklar dünyasına dayanmaktadır: “düşünen varlık ve uzamsal varlık. Uzamsal, diğer deyişle *yer kaplayan varlık* özdeğin kendisidir. Yer kaplama, yer kaplayan cismin boyutlarını dile getirir (Çeber, 2006)”. “Descartes’de yer kaplamanın üç niteliği vardır: bölünebilirlik, biçimlenebilirlik, devinebilirlik (Hançerlioğlu, 1993)”. Bu görüşe göre, üç niteliği de içeren evren ve dünya uzamsal boyuta aittir, uzamın da kendisidir. Ona göre, bir cismi içermeyen, boş bir mekan var olamaz. Bu anlamıyla Cottingham’ın Descartes Sözlüğü’ne göre (2002), uzunluk, genişlik ve derinliğe sahip uzam Descartes’de maddenin veya cisimsel tözün tamamlayıcı bir özelliğidir ve maddenin farklı özellikleri uzamın kipleri olarak yani, bir şeyin farklı biçimlerde bir uzama sahip olması şeklinde çıkar. Düşünsel varlıklar ise ancak zihnimizde yer kaplayan, tinsel dünyaya ait; ortak bir karşılığı bulunmayan öznel yansımalarından oluşmaktadır. Descartes Tanrı, melek ve insan ruhu için gerçek bir mekan kavramını yadsımaktadır. Ona göre genel bir imge yüklenemeyen her şey mekansızdır. “Uzam yoksunluğu tam olarak Tanrının, insan ruhunun ve herhangi bir sayıda meleğin hep birlikte aynı yerde olabilmelerinin nedenidir (Koyre, 1998)”. Descartes’de mekan kavramıyla, öznenin ruhtan, nesnelere düşünceden yani her özdeğin tinden ayrıldığı söylenebilir.

“Descartes’a göre, gerçek olan iki şey; ruh ve bedendir. Onun kendine özgü bir kesinlikle saptadığı bu ayrı-türdenlik, metafizik ile fiziğin alanlarını kesin olarak ayırmıştır (Hançerlioğlu, 1993)”. Descartes’in bu ikili düşünce sistemi, düalizm de temelini oluşturmaktadır. “Kartezyen düalizm denince, zihnin bedenden ayrılığı ve zihinsel tözün maddi tözden özgür olduğu anlaşılmaktadır... Her tözün bir sıfatı olması dolayısıyla zihnin sıfatı düşünce, bedeninki uzamdır (Altuner, 2013)”. Bu nedenle Descartes’de mekan ve evren kavramı, özdek haliyle, üç boyutlu ve geometrik anlamıyla ortaya çıkmaktadır.

Kartezyen mekan kavrayışı, Descartes'ın II. Meditasyon'un daha en başında açıkça dile getirdiği *res cogitans* (düşünen şey) / *res extensa* (yayılmı olan şey) ayrımına dayanmaktadır (Descartes, 1996:16). Bu türden ikiye bölmeler ve indirgemeler Kartezyen düşüncenin temel belirlenimidir. Böylece, *res extensa* yani yayılımı olan şeye indirgenen mekan, düşünme ediminde karşıya alınan, nesneleştirilen, durağan ve tasarlanabilen bir şeye dönüşür. Bunu biraz daha açık bir biçimde söylersek, Kartezyen düşünme biçimi için, mekan, *extensa* yani yayılım olarak tasarlanan çizgiler, yüzeyler ve koordinatlar bütünlüğüdür. (Lefebvre'den aktaran Kurtar, 2012).

17. yüzyılın son yarısı ile 18. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan İsaac Newton; bilimin ve bilim insanlarının yanı sıra, Aydınlanma Felsefesini ve kendinden sonraki filozoflarını da etkileyen bir bilim insanıdır. O, “matematiği tüm gücüyle fiziksel araştırmanın hizmetine sunarak bilimsel araştırmaların çehresini değiştirmiştir. Newton öyle muazzam bir dehadır ki, araştırmalarından bazıları için gereken matematiğin mevcut olmadığını gördüğünde, o matematiği icat etmiştir (Greene, 2013)”. Newton; Aristoteles'in sınırlı kozmos anlayışını yıkarak, sonsuz evreni keşfeden Galileo'nun evren tasavvurunu geliştirmiştir. Bu gelişimin etkisiyle ortaya attığı *mutlak mekan* kavramı onun mekan ve evren görüşünün temelini oluşturmaktadır. “Newton *görelî mekanı* duyularla ölçülebilir, *mutlak mekanı* ise değişmeyen, sonsuz ve nesnelere bağımsız olarak tanımlamıştır. Böylelikle mekanı Aristotelesçi *yer* kavramından ayırmıştır (Burgin'den aktaran Üngür, 2011)”. Yılmaz'a göre (2006), Newton'un mutlak mekanı *uzay*dır. Uzayda var olan nesnelere, gezegenlerin ve yıldızların kendi aralarında oluşturduğu kavramsal mekanları kapsamaktadır. “Mutlak mekan, kendi doğasına veya herhangi bir dış şeye göre değişmez; her zaman aynı kalır ve hareket etmez. Görelî mekan hareket eden boyuttur; mutlak mekanın ölçüsüdür. Görelî mekanı, cisimlerin konumları olarak duyularımız belirler (Koç, 1984)”. Onun bu ikili mekan görüşü, kendi bilimsel kuramlarının alt yapısını oluşturmaktadır. Newton'un mutlak mekanı; bilimin yasalarıyla var olduğu kabul edilen, barındırdığı cisimlerden bağımsız sonsuz bir oluşumdur ve onun fiziği de, bu mekan ile ilişkili üç kabul üzerine şekillenmektedir;

1) Sonsuz ve her yerde aynı, üç boyutlu mekân,

2) Aynı şekilde akan, sonsuz zaman ve,

3) Mekana yayılmış, boş mekan içinde birbirlerini belli bir güçle çeken somut noktalar. (Aster, 2005).

İlk maddede yer alan mekan tanımlaması; homojen, sonsuz, sabit ve tüm boyutlarıyla mutlak mekan kavramına atıfta bulunmaktadır. İkinci madde mutlak mekan kavramı gibi

içinde yaşanan mutlak zaman kavramıdır ve üçüncü maddeninse evrendeki kütle çekim kuramı ile ilişkili olduğu söylenebilir. Çünkü bu üçüncü maddenin temeli; “asteroitlerden gezegenlere, gezegenlerden yıldızlara, yıldızlardan galaksilere milyarlarca kozmik sakinin yorulmak dinlenmek nedir bilmeden gerçekleştirdiği kozmik dansın ritmini belirleyen kütle çekimi kuramıdır (Greene, 2013)”. “Newton’un cisimlerin hareketi ve onların birbirleri üzerindeki etkileriyle ilgili fizik teorileri, bu değişik hareketlerin ve karşılıklı etkilerin meydana geldikleri bir sahneyi ön kabul olarak almaktadır (Solomon ve Higgins, 2013)”. Bu ön sahnenin, mutlak mekan ve mutlak zamanı kapsadığı görülmektedir. Çünkü, “Newton’a göre mutlak mekan nesnelere *gerçek hareketini* ölçmek için mantıken gereklidir... Mutlak mekan ilahi bir değişmezlik, materyal durumların ölçülebileceği bir ön şart ve gerçekliktir (Hensel ve dig.’den aktaran Üngür, 2011)”. “Newton’a göre, cisimlerin ortaya çıkabileceği ve devinebileceği bir alan olmalıdır. Bu alan uzamdır... Uzam sınırsız bölünebilen cisimlerin dışarıda bırakılması yoluyla, bir diğer söyleyişle, cisimlerin soyutlanması yoluyla kavranır (Ballard’dan aktaran Gözcü, 2012)”. Bir başka söyleyişle, onun mutlak mekanı; cisimleri ve cisimlerin devinimini içeren, değişmeyen ancak değişimin barınağı olan sabit bir oluşum olarak nitelenmekte; göreceli mekan ise öznesi insan olan, algıyla sınırlanan, duyular aracılığıyla kavranan öznel boyut olarak tanımlanmaktadır.

17. yüzyıl’da adını felsefe tarihinde duyuran bir başka filozof da; Descartes’in izinden giden Leibniz’dir. “Leibniz, antikçağın Aristoteles’i gibi, ansiklopedik bir bilgindi. Mantıkçı, matematikçi, tarihçi, yerbilimci, yaşambilimci, dilbilimci ve felsefeciydi... Evrenin oluşumunu, monad adını verdiği tinsel atomlarla açıklamaya çalışıyordu (Hançerlioğlu, 1993)”. Bu tinsel atomlar, ayrıca evrendeki her özdeğin de yapı taşıdır. Kendi içinde bölünmezler ve tinsel bir güce sahiptir; yani tanrısaldırlar “Ona göre, cisimler birer basit töz olan monadların birleşmesiyle oluşur. Bir diğer söyleyişle, uzamın olanaklı olmasını sağlayan cisimlerin temelinde monadlar bulunur (Gözcü, 2012)”. “Yalnızca enerji olduklarından yer kaplamayan monadların, şekilleri ya da hacimleri yoktur ve bu yüzden her bir monad matematiksel ya da fiziksel bir birim değil, metafiziksel bir birimdir (Su, 2014)”. “Bu görüşe göre Tanrı, süper monad, bütün monadların yaratıcısıdır... Ona göre uzay kendi başına bir hiçliktir; zaman ise yoktur (Solomon ve Higgins, 2013)”. Bu durum, Newton’un mutlak mekanı karşısında *göreceli mekan* kavramını ön plana çıkarmaktadır.

“Leibniz, yalnızca monadların gerçek bir varoluşa sahip olduğu sisteminde, mekanın hiçbir şekilde gerçek olmayıp mantıksal bir yapıym olduğunu dile getirmiştir. Ona göre, mekan bağıntılardan meydana gelen, salt görelî bir şeydir (Cevizci, 2005)”. Çünkü, “Leibniz, cisimlerden ve cisimlerin ilişkilerinden ayrı, kendi başına var olan bir uzam anlayışını kesinlikle kabul etmemektedir. Leibniz’in uzamı, cisimlerin ilişkilerinin bir düzenidir (Gözcü, 2012)”. Başka bir deyişle, Leibniz’in mekan görüşü, bir düzen içinde tanımlanan bir ilişkiler sistemi, bir üst düzen olarak görülebilir. Bu durum, mekanın barındırdığı cisimlere bağımlı, ilişkilerle tanımlı bir oluşum olduğu düşüncesini ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda Lefebvre (2014), Leibniz’de mekanın var olması için; *mekanı işgal etmek* gerektiğini ve bu işgalin ancak tanımlı bir beden tarafından yapılabileceğini aktarmıştır. Bu durumda mekanı işgal eden (monad içeren) beden yani her özdek, sahip olduğu enerjiyle bir düzeni temsil etmekte ve mekanı yaratmaktadır. Leibniz’in bu mekan görüşü, onun hem maddî hem de manevî dünyayı benzer şekilde açıkladığını göstermektedir. Her iki oluşumun temeli düzen ve uyumdur. Evrenin hem bütününde hem de her zerresinde olan bu düzen ve uyum, ilahidir. Leibniz’in bu tinsel yaklaşımı, mekan kavramını metafizik bir alt yapıyla irdelediğini göstermektedir. .

Newton ile Leibniz’in mekan görüşlerindeki ikilemi çözen, 18. yüzyılda yaşamış filozoflardan biri olan Immanuel Kant’dı. “O, Leibniz’in bir öğrencisinin öğrencisiydi... Aynı zamanda, Isaac Newton’un fiziğinin de sıkı bir taraftarıydı (Solomon ve Higgins, 2013)”. Bu durum onu, iki düşünür hakkında da düşünmeye yönlendirmişti. Okuduklarından yaptığı mekan sentezi, hem Newton’un mutlak mekanını hem de Leibniz’in görelî mekanını içermektedir;

Kant, görelî mekan karşısında mutlak mekan sorunu üzerine Leibniz ve Newton’a yanıt vermiştir: Eğer mekan derken her şeyi ve her deneyimi zorunlu olarak kuşatan, dünyanın kendisi kadar gerçek bir şeyi kastediyorsanız, mekan *mutlak*tır. Ama mekan derken dünyanın kendisinin bir özelliği değil de dünyaya bakış tarzımızı, kendi öznelliğimizin nihai sonucunu kastediyorsanız, mekan *görelî*dir. (Solomon ve Higgins, 2013).

Kant akla önem vermiş ve bilimin felsefe için önemini savunan bir düşünürdür. “Aydınlanmanın parolası olan akıl, Kant’ın akılcı felsefesinde başlıca rolü oynamaktadır (Solomon ve Higgins, 2013)”. Ona göre “akıl; *hem öznelliğin bir yetisi hem de nesneliliğin prototipi olarak tanımlanmaktadır (Gezgin, 2006)*”. “Kant öncesi felsefede, Descartes’ın da içinde olduğu 17. Yüzyıl rasyonalizminde metafizik boyut aklın alanı içerisinde yer

almaktaydı; metafiziğin konusu olan her şey (Tanrı, evren, ilk neden vb.) akıl yoluyla bilinebilirdi. Kant metafizik boyutu aklın sınırlarının dışına çıkarmıştır (Oğuz, 2004)”. Ona göre insan, var olan her şeyi tam olarak kavrayamaz, kendi sınırı dahilinde sezinleyebilirdi. Bu nedenle sezgi, insanın yaşamında anahtar rolü oynamakta, *a priori* kavramı ön plana çıkmaktadır. Kant’a göre (2003), insan bir nesneyi bileceği bilincine varmış ise, nesne bir deneyde karşısına çıkmasa bile onu akıl ile bilebilir. Bu bağlamda o, aklın bilgisiyle *a priori* bilginin aynı olduğu söylemini ortaya atmaktadır. Türkçe’ye *önsel* olarak çevrilen *a priori* kavramını; Hançerlioğlu (1993), hiçbir deneye dayanmadan salt akıldan elde edilen bilgilere dayanan öğretiler olarak tanımlamaktadır:

Kant’ a göre; kesin, tümel, her zaman ve her yerde geçerli bilgi elbette deneyüstü önsel bilgidir... Örneğin matematik yargıların tümü bu niteliktedir, iki kere ikinin dört ettiği yargısı hiçbir deneyden çıkarılmamıştır. Çünkü deney sınırlıdır, bin deney yaparız ama bin birinci deneyde ne elde edeceğimizi bilemeyiz. (Hançerlioğlu, 1993).

Kant, mekanı *a priori* kavramına bağımlı olarak irdeler. Ona göre mekan, deneyimlemeden önce aklımızda varlığını sürdürmektedir. "Mekan dış duyarlılığın şeklidir. Mekan ve zaman aklın her türlü deneyden önce gelen sezileridir. Herkes mekan ve uzamı gördüğünü sanır. Aslında görülen şeyler mekan ve uzamın taşıdığı şeylerdir (Kant’dan aktaran Zeybek, 2005)”. Başka bir deyişle, “insanlar, sırlarla dolu evrende bir düşün düşün görmektedir. Gerçekte bildiği hiçbir şey yoktur. Sezilerinin, kavramlarının, deneydışı idelerinin içinde gömülmüştür. Bir şeyler hayal etmektedir. Oysa bildiğini sandığı şeyler sadece olaylardır (Kant’dan aktaran Hançerlioğlu, 1970)”. Kant’a göre, sezgi bilinen her şeyin temelindedir, deneye bağımlı ya da bağımsız her bilgi sezilerden doğmaktadır. Bu açıdan Kant’ın mekanı, Leibniz’in ilişkiler sistemini kabul eden görelilik mekan anlayışından ve Newton’un sonsuz mutlak mekan anlayışından farklıdır. Kant’ın mekanı sezgidir; sezinlenen bir dünyanın da aracısıdır. Gözcü’ye göre (2012), onun, Newton ve Leibniz’in mekan anlayışlarıyla yüzleşmiş olması, ona yeni düşünceler üretmesi açısından ilham verici olmuştur. Kant Inaugural Dissertation’da Newton ve Leibniz’in mekan görüşlerini reddetmiştir. Kant’ın mekanı ne ilişkisel, ne de nesneldir:

Kant’ın Inaugural Dissertation’de mekana ilişkin belirlemeleri şu şekilde sıralanabilir:

- (i) Mekan kavramı deneysel bir kavram değildir.
- (ii) Mekan kavramı tekil bir tasarımdır.
- (iii) Mekan kavramı saf görüdür.
- (iv) Mekan kavramı öznel ve idealdir. (Kant’dan aktaran Gözcü, 2012).

Gözcü'nün belirttiği üzere (2012), Kant 1770'te yazdığı çalışması Inaugural Dissertation'da kendine özgü bir mekan anlayışı geliştirmiş, Saf Aklın Eleştirisi'nde (1781) ise mekan anlayışının temellerini kurmuştur:

Kant, SAE'de uzama ilişkin beş aksiyom ortaya koyar. Bunlar şöyledir:

- (i) Mekan deneyimden önce verilir.
- (ii) Mekan a priori zorunlu bir tasarımdır.
- (iii) Mekan saf bir görüdür.
- (iv) Mekan sınırsızdır.
- (v) Mekan geometrinin olanağıdır. (Gözcü, 2012).

Kant'ın mekanının öznel olduğu ve saf sezgiye dayandığı görülmektedir. Mekan, sezgiler aracılığıyla varlığı kavranabilen bir dünyaya aittir. Bu dünyada mekan, hem sezgi ile algılanan bir oluşumken, hem de önsel olarak tanımlanan her nesne için bir zemin olmaktadır. Çünkü Kant'a göre “mekan ve zamanın dışında hiçbir bilgi olamaz, biz her şeyi mekan ve zaman içinde bilebiliriz. Mekan ve zaman, duyarlılığın kavrama organlarıdır (Hançerlioğlu, 1970)”. “Kant, Kartezyen dünya resmini zaman ve mekanı, experientia yani deneyimin ya da dış dünyaya ilişkin bilgimizin ön koşulu olarak betimleyerek tamamlar (Kurtar, 2012)”. Özet olarak; Kant'ın mekanı insan algısında önsel olarak bulunmakta ve diğer varlıkların sezilenmesinde rol oynamaktadır. Bu yaklaşım Kant'a göre hem bilimsel hem de felsefi olarak geçerli kabul edilmektedir.

Felsefe tarihinde yer alan bir diğer Alman düşünür ise, 18.yüzyılın son çeyreği ile 19.yüzyılın ilk çeyreğinde yaşayan Hegel'dir. “Hegel'in felsefi çabaya, tarih boyutunu kattığı sıklıkla söylenmektedir... Birçok kişiye göre en büyük kitabı olarak görülen *Tinin Fenomenolojisi*; insan bilinciyle ilgili her şeyi kapsayan ve en karmaşık kavramlardan en temel olanlara bizi götüren muhteşem bir kavramsal yolcuğu temsil etmektedir (Solomon ve Higgins, 2013)”. Yaşadığı dönemdeki diğer filozoflar gibi Kant'a hayranlık besleyen Hegel, bu katkıları sayesinde diğer çağdaşlarının ötesine geçen bir düşünür olarak görülmektedir. Hegel'in felsefesinde anahtar kavram; *varlık* kavramıdır. Ona göre, “bu kavram, başlangıçta içerikten yoksun, boş bir kavramdır ve *yokluktan* bir farkı da yoktur. Bu noktada varlığı yokluk olmaktan çıkaracak bir şey gereklidir, o da oluştur (Yıldırım, 2014).” Varlık kavramı oluş olarak harekete bağımlıdır, bu durum bir süreci gerektirmektedir. Bu, var olmanın sürecidir, bir oluşma evresidir. Yokluk ve varlık

arasında, ilk durumdan ikinci duruma dönüşümü kapsamaktadır. “Dünya, yani doğal, tarihsel, anlıksal her şey ilkin Hegel’de bir süreç olarak, yani sürekli devim, dönüşme, değişme, gelişme içinde tasarlanmıştır (Hançerlioğlu, 1993)”. Hegel’in mekan ve evren i yaklaşımı da bu varlık görüşü ile ilişkili olarak açıklanmaktadır:

Hegel’e göre, var olmak, oluş halinde bulunmaktır. Varlığın özünde bulunan çelişme, itici güç budur. Evren vardır, çünkü oluş halindedir. Gök cisimleri, evrensel düşüncenin doğallaşma yolunda attığı ilk adımdır. Gök cisimlerinin ilk maddesi, mantığın *belli olmayan varlık* dediği şeydir. (Hançerlioğlu, 1970).

Hegel’in varlık kavramı üzerinden temellenen mekan görüşü; hem tinsel hem de özdeksel bir altyapıyı barındırmaktadır. Özdeksel olarak oluşu içeren mekan, bir çok yönden insanı etkileyen tinsel dünyanın da bir aracıdır. O, bu düşünceler doğrultusunda evren ve mekan tasavvurunu şekillendirmiş, ayrıca sözleriyle mimari mekana da dokunmuştur. Hegel’in 1822’de Köln’den eşine yazdığı mektubu çeviren Armaner (2008)’in aktardığına göre; Hegel Köln Katedrali’ne büyük bir hayranlık beslemekte olup, katedralin herhangi bir nedenden bağımsız sadece kendi için var olduğunu belirtmekteydi. Ona göre bu yapı, öyle tasarlanmıştı ki, içinde kimse olmasa bile boş olduğu söylenemezdi. Buna ek olarak Armaner, Hegel için mekanın toplumsal bir işlevi olduğundan da bahsetmektedir. Hegel, siyasal toplulukların da bireyler gibi bir bilinci bulunduğu ve bu bilinci kullanabilir hale getirenin mekan olduğu görüşündedir. Mekan, ait olduğu toplumun ortak bilincini çevrelemekte ve sınırlandırmaktadır. Bu bağlamda Hegel’e göre mimari mekanların, fiziksel ve tinsel olmak üzere iki farklı dünya arasında birer köprü olduğu söylenebilir. Ona göre mekan, hem bireyi hem de toplumu şekillendiren, paralel bir zaman dilimi içinde tinsel ve özdeksel bağlamda bir çok oluşu barındıran bir kavramdır.

Hegel’den yaklaşık olarak bir asır sonra (1876) dünyaya gelen Einstein, hem bilimi hem de felsefeyi derinden sarsan, dünyayı değiştiren bir bilim insanıdır. Einstein 20.yüzyılın en önemli kuramsal fizikçisi olarak kabul edilmektedir. Kern’in (2013) Einstein’ın otobiyografisinden aktardığı üzere; Einstein çocukken yaşadığı iki olay, onu fiziksel dünyanın gizemi hakkında merak içinde bırakmıştır. Bu olaylardan ilki, henüz beş yaşındayken babasının ona gösterdiği bir pusuladır ve iğnenin ucunun hep aynı yönü göstermesi doğanın bir şeyler sakladığını düşünmesine neden olmuştur. İkinci yaşadığı

olay ise Euclides geometrisiyle ilgili evrensel uzamı keşfetmesini sağlayan bir kitabı okumasıdır. Çocukken yaşadığı bu iki olay, Einstein'ın Fizik bölümünü istemesinin temel nedenidir. Einstein'ın fiziğe olan bu merakı, onun bilim insanı olma yolunda sahip olduğu en büyük şans olarak yorumlanabilir. Çünkü o, bu merakı sayesinde, kuantum mekaniğini geliştirmiş, özel ve genel görelilik kuramlarını⁵ (bağıntılılık kuramı ya da izafiyet teorisi) ortaya atmış, fotoelektrik etkiyi açıklamış; mekanik ve kozmoloji alanlarına önemli katkılar sağlamıştır.

Einstein'a göre (aktaran Üngür, 2011); iki farklı yazar kırmızı ya da kırgın kelimelerini kullanırsa kimsenin yaklaşık olarak aynı şeyden bahsettiklerinden kuşku duymayacağını; ancak mekan, yer gibi psikolojik deneyimle ilişkisi daha az olan kelimeler söz konusu olduğunda geniş kapsamlı yorum belirsizliğinin var olacağını belirtmiştir. Bu bağlamda, onun mekan kavramını belirsiz olmaktan ayıran onun mekana kattığı bilimsel alt yapıdır. Onun mekan ve evren görüşünü, denklemlerde tanıtladığı bilgiler şekillendirmiştir. Bilimsel süreçte, kendi mekan yargısını oluşturmuş, Galileo'nun ve Newton'un mekan görüşünü yıkmamış, geliştirmiştir. Ancak, Kern'e göre (2013) fiziksel mekânın tam anlamıyla önem kazanması Einstein'ın alan kuramıyla olmuştur:

Newton mekaniğine göre bir ışık parçacığı boş ve durağan uzamda hareket eder. Einstein mekaniğinde ise alandaki her şey aynı anda hareket halindedir, uzam dolu ve dinamiktir ayrıca *fiziksel olgularda pay sahibi olma* gücüne sahiptir. Bu yeni fiziğe göre evren çeşitli hallerdeki enerji alanları ile doludur ve uzamın bir bilardo topu kadar ya da düşen bir yıldırım kadar önemli olduğu düşünülmektedir. (Einstein'dan aktaran Kern, 2013).

Bu düşünceyle Einstein; Newton'un sabit, değişmeyen, homojen mutlak mekânı yerini sürekli hareket halinde olan, esnek mekâna bırakmaktadır. Bu gelişim, o zamana kadar ortaya konan bilimsel ve felsefi birçok öğretinin önemini kaybetmesine neden olmuştur. Onun mekânı; tek, mutlak değil, sonsuz sayıda ve hareketlidir. Greene'ye göre (2013), mekânın hareketli olması; Einstein'ın evrenin büyüklüğünün zamanla değiştiği tespitine dayanmaktadır. Eğer evren küçülüyorsa evrendeki gezegenler birbirine yaklaşarak büzüşmekte; eğer evren genişliyorsa evrenin dokusu da genişleyerek, gezegenler

⁵ “Bu iki kuram Einstein bu evrensel kuramına, iki aşamada ulaşmıştır. İlk özel görelilik kuramıyla doğa yasalarının çekim olayının dışındaki bütün fiziksel olaylarda aynı olduğunu tanıtladı, on yıl sonra genel görelilik kuramıyla bütün doğa yasalarının çekim olayında da geçerli bulunduğunu gösterdi (Hançerlioğlu, 1993: 319).”

birbirlerinden uzaklaşmaktadır. Bu çıkarım genel görelilik denklerinden ortaya çıkmış ve bu denklemler sayesinde Einstein uzay, zaman ve maddenin karşılıklı evrimini niceliksel olarak betimleyebilmiştir. Yavuz (2005); Einstein'ın görelilik teorisinin, Newton'un mekanına yeni katkılar sağladığını, üç boyutlu uzayda madde kümeleri düşüncesini, dört boyutlu uzay-zaman'daki olaylar serisi ile değiştirdiğini belirtmiştir. Bu durum, zaman ve mekanın birbiriyle bağıntılı olduğunu göstermiş, mekan-zaman kavramını gündeme getirmiştir. Yavuz'a göre (2005) burada önemli olan nokta; mekanın salt fiziksel ve sabit bir gerçeklik değil, dinamik, çok boyutlu, algılanan bir fenomen olduğudur. Görelilik kuramında, "evren ayrılmazca birleşmiş zaman-uzay-hareket-madde birlikteliğinden ibarettir. Eytışimsel özdekçilik⁶, bu fiziksel tanıyı da kapsayan bağıntılılık anlayışına evrensel bütünlük ya da bağımlılık adını vermiştir (Hançerlioğlu, 1993)". Bu durum felsefede ve bilimde, hem zaman kavramını hem de mekan/uzay kavramını yeniden irdelemeyi gerektirmiştir. Evrensel bütünlük görüşüne göre:

Mekan kendi başına hiçbir şey değildir; mutlak mekan diye bir şey yoktur. Aristoteles'in önermesinde belirtildiği gibi, mekan ancak içerdiği cisimler ve enerjilerle var olmaktadır. Zaman da kendi başına hiç bir şey değildir; o da yalnızca içinde yer alan olaylar sonucu kendini sürdürmektedir. Ne mutlak zaman vardır, ne de mutlak eşzamanlılık. (Heidegger'den aktaran Nalbantoğlu, 2008).

Grek bilginlerin ölçüyü sezinlemesi ve mikrokosmoz - makrokozmoz ayrımı yapmasıyla birlikte felsefe; evrenin bir parçası olarak insan ve mekan üzerinde yoğunlaşmıştır. Başka bir anlatım ile onlar, yaşam mekanını değil; mekanın da mekanı olanı (makrokozmoz) incelemişlerdir. Yine de birçok filozofun, yaşadığı kentlere dair düşünceler belirttiği görülmektedir. Ancak bu düşünceler dönemin toplumsal düzenini (siyaset, ekonomi ve yerleşim) belirlemek adına yapılmış bir takım önermelerden öteye gitmemektedir. Felsefi anlamda mekan kavramının dönüm noktalarını, bilimsel keşifler oluşturmuştur. Bu durumun sonucu olarak bu çalışmada incelenebilecek filozoflardan biri; Newton'un bilimsel dünyasından çok farklı, kendine özgü yaklaşımlarıyla felsefe tarihine adını yazdıran 20.yüzyılda yaşamış Alman düşünür; Heidegger'dir. "Heidegger'in saygınlığı ve düşüncesinin Alman felsefesi üzerindeki etkisi fenomenoloji akımında hem yeni bir

⁶ "Her türlü gelişmenin genel yasalarını saptayan bilim... Doğa, toplum ve bilinç olgularını evrensel bir varlık anlayışı içinde bütünlük ve bu bütünlüğün aynı çelişme yasasıyla geliştiğini meydana koyar. Bundan ötürüdür ki *eytışimci* ve *özdekçidir*. Eytışim *devim ve gelişme*, özdekçilik *doğanın insan düşüncesinden bağımsız olarak varlığı* anlamındadır (Hançerlioğlu, 1993: 108,109)".

aşamaya hem de bu akımın zirveye ulaştığı anlardan birine işaret etmektedir (Levinas, 2010)”. Bu nedenle bir fenomenolojist olan Heidegger’i anlayabilmek için fenomenoloji akımı üzerinde durmak gereklidir. Felsefi kuramlar içinde, 20.yüzyıl düşünürü olan Heidegger ve diğer ağdaş dşnrler tezin 3. Bölümünde Tinsel Bağlamda İç Mekan başlığı altında irdelenmektedir.

3. BÖLÜM TİNSEL BAĞLAMDA İÇ MEKAN

3.1. TİNSELLİK KAVRAMI

İnsanın evreni anlama çabasına dair *neden* ve *nasıl* ile başlayan sorular, yaşamı ve ölümden sonraki zamanı anlamlandırma çabasındandır. Bu arayış, insanın somut dünyaya tinsel anlamlar yüklemesine neden olmuş, gizem kavramını yaşama açmıştır. Bu durumu irdeleyebilmek için öncelikle tinsel ve tinselliğin ne olduğunu kavramak gereklidir. Tinsel ve tinselcilik kavramları kökünde bulunan *tin* kelimesinden türemekte ve asıl anlamlarını da içerdikleri bu güçlü kavramdan almaktadırlar. Püsküloğlu'da Öztürkçe Sözlüğü'nde (1971) tin kavramının; *dinlerin ve tinselci felsefenin insanda özdekten ayrı bir varlık olarak kabul ettiği canlandırıcı ve etkin ilkeyi kapsadığını* belirtmiştir.

Hançerlioğlu (1993), tin kavramının etimolojik kökeninden bahsetmekte ve bu kavramın çok eski Türkçe'de *tin* olarak yer aldığını belirtmektedir. Ona göre, *tin*; *esinti, yel, üfürük, soluk* anlamlarını dile getirmiş, *ruh, can, us* anlamları sonradan yüklenmiştir. T.D.K'nın Büyük Türkçe Sözlüğü'ne göre (url-15) tin; ilk olarak *ruh* kavramıyla açıklanmaktadır. Sözlük'de İngilizce karşılığı *spirit* olan tin kavramının felsefi anlamdaki karşılığına geniş bir biçimde yer verilmiştir. Felsefi anlamda ilk olarak, *stoa felsefesinde*⁷ *evren ruhu; etki yapan, biçim veren, canlandıran ilke* olarak tanımlanmıştır. İkinci anlamda ise; *doğal yaşam ilkesinden ayrı olarak, yüksek, doğaüstü, tanrısal ilke* tümcesiyle nitelenmiş; *Tanrı'nın dolaysız yaratıcı etkinliği* olarak kabul edilmiştir. En genel haliyle *tin* kavramına; *"fizikötesi kurucuların gerçeği ve evreni açıklamak için her şeyin özü, temeli ya da yapıcısı olarak kabul ettikleri madde dışı varlık"* tanımı getirilebilir (Ansiklopedik Sözlük, 1967). Bu tanımlara ek olarak Mithat Enç, Ruhbilimleri Terimleri Sözlüğü'nde (aktaran Hançerlioğlu, 1988) tin kavramını, *ruhun bilinçaltıyla haberleşen yönü* olarak tanımlamış; bu kavramın insana özgü kısmını ön plana çıkarmıştır. Bu tanıma göre tinin var olmasının koşulu, tinsel bir varlık olarak insandır. Tinin; insan usu ile ruhunu birleştiren ve ayrıca usun ulaşılamayan yerlerinde depolanan bilgileri kişinin duyu ve düşünce dünyasına kodlayan soyut bir bağ olduğu görülmektedir. Bu açıklamalar

⁷ "Stoacılık; Antikçağ Grek felsefesinin kamutanrıcı ve özdekçi doğa öğretisi... Hıristiyanlıkla savaşmış ve Hıristiyanlığı birçok bakımdan etkilemiş bir öğretimdir... Bu düşüncenin en büyük ilkesi doğaya uygun davranmaktır. Doğa, eşdeyişle her şey tanrıdır. Doğaya uygun davranmak, usa uygun davranmak ve dolayısıyla insanın kendi kendisine uygunluğu demektir (Hançerlioğlu, 1993: 382, 383)".

doğrultusunda; *tin* kavramı canlının iç dünyasına dönük, özdek anlamda birçok oluş ve durumu etkileyen aynı zamanda da etkilenen, bir canlının varlığına bağımlı bir öz; ayrıca insan için ruhi boyuta açılan bir penceredir.

Tarihi süreç boyunca, insan tinin ne olduğu hakkında düşünceler üretmiş, çok farklı anlamlar yüklemiştir. Bu durum felsefi bağlamda kavramın içeriğini genişletmiş; felsefe tarihinde sık kullanılan kavramlardan biri olmasına aracı olmuştur. Bu nedenle tin kavramını tam olarak irdelemek, kavramın felsefi sürecini incelemeyi de gerektirmektedir. Benzer bir düşünceyle Hançerlioğlu (1993), Felsefe Sözlüğü'nde tin kavramını felsefe tarihi bağlamında özetlemiştir. Ona göre; *öznenin duygusal yanıyla düşünsel yanını birbirinden ayırma eğilimi*, Antikçağ'da Grek düşüncesiyle başlamaktadır. Aritoteles'in ilk düşünür olarak kabul ettiği Homeros, *can-ruh* ile *düşünce-ruh* söylemlerini birbirinden ayırmış; Platon, *ruhun uslu yanı* ile *ruhun ussuz yanı* olarak; Aritoteles anlağı (ruh), *etkin anlak* ve *edilgen anlak* olarak tin kavramıyla ilintili bir takım sınıflandırmalar oluşturmuşlardır. Sonrasında Stoacılar ve Plotinos tin kavramını evren tasavvurlarına yansıtarak *evren ruhu* tasarımılamışlardır. Çağdaş dönem Batı felsefesinde de tin ile ilişkili olarak Descartes, canlılık ve duygululuktan ayrı bir düşünmeden söz etmekte, Leibniz tanrılık imgeler olarak ussal tinler kavramını ortaya atmaktadır. Hançerlioğlu'nun özetlediği bu felsefi süreçte iki farklı durum dikkat çekmektedir. Bunlardan ilki Aristoteles'e göre tin kavramının, Antikçağda Parmenides ve Herakleitos'tan çok önce M.Ö. 8. yüzyılda yaşamış olan Homeros'a dayandığı iddiasıdır. Bu düşünce, tin kavramının felsefeyle ve belki felsefeden önce var olduğu çıkarımını doğurduğu söylenebilir. İkinci durum ise, bu süreçte Antik dönem düşünürlerinden sonra çağdaş olarak kabul edilen Descartes ve Leibniz'e geçilmiş olmasıdır. Hançerlioğlu'nun özetlediği bu süreçte, Batı felsefesinde dinin biçimlendirdiği Ortaçağın ve ayrıca bu dönemde altın dönemini yaşayan İslam felsefesinin yer almadığı görülmektedir. Bunun nedeni tinin anlam gereği barındırdığı teolojik altyapıyı ve dinin bu kavram üzerinde etkisini eleyerek; felsefi bağlamda kavrama bilimsel bir yaklaşım sunma olabilir. Ruh kavramını kullanan Solomon ve Higgins'de (2013), benzer şekilde süreci Antikçağ'dan başlatmıştır:

Homeros'tan Demokritos'a gelinceye kadar Grekler, ruha yalnızca minimal bir ölçekte inanıyorlardı. Bedene can veren ve bedenden ayrılmasıyla birlikte ölüme neden olan soluk denilen bir şeyin varlığını kabul ediyorlardı. Ancak bu tabloya göre ruh, bedenine kendisine gereksinimi olduğu ölçüde bir bedene gerek duyuyordu. Ruhsuz beden ölüydü ama bedensiz ruh da yalnızca

acıklı bir gölge, hiçbir anlamı ve değeri olmayan bir şeydi. Sokrates'e göre ruhun ahlaki anlamı vardı ve aynı zamanda bedenden daha önemliydi... Aristoteles ise, ruhu biçim olarak, yalnızca insan için değil, yaşayan her canlı için gerekli görüyordu... Ona göre, ruh kendi başına bir töz değildir (yani bağımsız olarak var olan bir şey değildir). O bir tözün biçimidir... (Solomon ve Higgins, 2013).

Din ile felsefenin farkının ortaya konmasında, anahtar kavramlardan biri tindir. Bu nedenle dini bir altyapıyla biçimlenen Ortaçağ felsefesinde bu farkı tanımlamanın zor olduğu yorumu kolaylıkla yapılabilir. Çünkü Ortaçağ düşünürü “Augustinus’a göre felsefe Tanrı’yı bilmektir, gerçek felsefeyle gerçek din özdeşdir... Skolastiklere göre ise felsefe, akılla dogma arasında uygunluğun tanıtlanmasıdır... Bu çağda felsefe, genel karakteriyle bir tanrıbilim niteliğindedir (Hançerlioğlu, 1993)”. Bu durum tin kavramının Hıristiyanlık inancına bağlı olarak ele alınmasına temel hazırlamıştır. Örneğin, “Augustinus için ruh; Tanrı’nın yansımasında yaratıldığı için kişinin kendini bilmesi Tanrı’yı bilmesi anlamına gelmektedir... Luther’e göre ise kişinin iki yanı vardı: *Maddi beden*, bizim ölümlü, doğal yanımızken; *tin* ise doğayı aşan ve Tanrı suretinde yaratılmış yanımızdır... (Solomon ve Higgins, 2013)”. Ortaçağ felsefesinde tin kavramı, Tanrı ile insan arasındaki iletişimin ve etkileşimin dile gelmiş halidir. Bu yaklaşım Batı felsefesinde olduğu gibi, İslam felsefesinde de görülmektedir. Örneğin, Boer’in (aktaran Filiz, 2010) belirttiği üzere; ilk İslam filozofu olarak bilinen Kindi’ye göre ruh bir cevher olup, ışığın güneşten çıktığı gibi o da Tanrı’dan öylece çıkmaktadır. Başka bir deyişle, ışık güneşin, ruh ise Tanrı’nın bir yansımasıdır. Filiz’e (2010) göre, İslam düşüncesi tarihinde ruh genellikle bütün insan varlığını içine alacak şekilde *nefs* kavramıyla anlatıla gelmektedir. İbn Sina, Gazali, İbn Rüşd gibi birçok İslam düşünürü, insanı oluşturan fiziki yapıdan beden ya da ceset olarak bahsetmiş; ruhu, *nefs* kavramıyla incelemişlerdir. Dinin tin kavramı üzerindeki ağırlığı, Hançerlioğlu’nun felsefi sürecinde belirttiği gibi, çağdaş filozofların düşünceleriyle kırılmıştır. Bu bağlamda Fancher’e (1997) göre; Descartes, *ruhbilimin*⁸ işlevine ilişkin, ortaçağ görüşünden modern görüşe geçişte bir eksen olarak olağanüstü role sahiptir. “Descartes ’de beden, tüm fiziksel şeyler gibi, bütünüyle devimdeki uzamlı özdeksel parçacıklardan oluşmaktaydı. Ruh, ki bütün varoluşu düşünmekti, özdeksel ve uzaysal etmenlerden bağımsız olarak vardı... Descartes, insanı

⁸ “Ruhsal yaşamın bilimi... Ruhbilim deyimi, canlı varlığın bedensel yanını inceleyen bilimi dilegetiren fizyoloji deyimine karşı olarak, canlı varlığın ruhsal yanını inceleyen bilimi dilegetirir... Ruhbilimin gelişmesi, bir açıdan, ruh kavramının gelişmesiyle ilgilidir (Hançerlioğlu, 1993: 352, 353)”.

özdeksel beden ve özdeksel-olmayan ruh olarak kesin biçimde ikiye ayırmaktaydı...(Fancher, 1997)”.

Çağdaş felsefede düşünürler, tin kavramına psikolojik ve felsefi bir açıyla bakmış; başlı başına incelenmesi gereken bir konu olarak ele almışlardır. Bu durum tini ruh kavramından çok öte boyuta taşımıştır. Buna göre, tin ile anlamdaşı olarak kullanılan ruh kavramının, çağdaş düşünürlerin görüşlerinde ayrıldığı söylenebilir. Özellikle tin kavramının Almancası olan *Geist* kavramında bu anlam ayrılığı daha belirgin görülmektedir. “Geist, maddesel bir gelişme değil, belki maddesel gelişmelerin pek özel olarak birbirlerini etkilemeleri sonucu oluşmuş, belirmesi pek özel koşullara bağlı bir düzen aktıdır (eylemidir). Geistin, bir varlıkta meydana çıkmasını sağlayan eylem merkezi de kişiliktir (Hançerlioğlu, 2013)”. “Scheler’e göre insan ne madde ne de ruh olan bir kişi varlıktır. İnsanı insan eden ilke, *geist* tir. Geistin bir varlıkta meydana çıkmasını sağlayan edim merkezi, kişiliktir. Geistin varlığı, kendisine özgü edimlerin özgürce gerçekleşmesine dayanır (Hançerlioğlu, 1993)”. Bu bağlamda Hegel, *geist* kavramını irdeleyen ve tanımlayan bir Alman düşünürüdür. O, bu kavram üzerinde yoğunlaşmış, felsefesini bu kavram üzerinden yapılandırmıştır. Hegel’in temel eserlerinden biri olan tinin fenomenolojisi, tinin insan bilincindeki tarihi sürecini betimlemektedir. “Tin, Hegel’de canlı bir öznedir; gücü vardır, gereksinim duyar, bölünür... Birey, toplum, dönem, tarihsel süreç Tin’in genişleme alanlarıdır. Akıl, bilinç, töreler, kültür, sanat, din ve felsefe Tin’in gelişmişlik dereceleridir. Tin, aynı zamanda Hegel’in felsefe sistemini canlı tutan kavramdır... (Kandil, 1995)”. Hegel’in tanımlarına bağlı tin kavramını inceleyen Soykan (1999); öznel tin, nesnel tin ve mutlak tin olmak üzere üç bölüme ayrılan bir sınıflandırmadan söz etmektedir:

Öznel tinin üç tarzı vardır. Birincisi, kendi kendisinde veya aracısız tin olarak ruh veya doğa-tinidir ve bu, antropolojinin konusudur. İkincisi, henüz kendisinde ve başkasında özdeş düşünme olarak kendisi için veya aracılı tindir. Bu, fenomenolojinin konusudur. Üçüncüsü de kendisi için özne olarak, kendisini kendisinde belirleyen tindir. Bu da psikolojinin konusudur... Buradan Hegel, "nesnel tin"e, bunun kendini açma ve bilme sürecine geçer. Nesnel tin, hukuk, ahlaksallık adımlarından sonra törelilik evresinde aile, kentsel toplum ve devlete geçer; devlette içsel ve dışsal devlet hukukundan sonra bu evrenin son aşaması olan dünya tarihine yükselir... Tinin üçüncü ve son tarzı, "mutlak tin" adını alır. Mutlak tin, önce sanatta, sonra vahyedilmiş dinde ve en sonunda da bu ikisinin birliği olarak felsefede kendini mutlak bilmeye varır...(Soykan, 1999).

Tinsel; tin kavramının türeyerek sıfatlaşmış, dolayısıyla da isim üzerinden bir duruma ya da nesneye bağlanmış halidir. Tin kavramıyla ilişkili olarak ele alınmaktadır. Cevizci'nin Paradigma Felsefe Sözlüğü'nde (2005) tinsel, birbiriyle ilintili 6 farklı tanımı içermektedir: 1. Maddi, cisimsel olmayan. 2. Tinden meydana gelen. 3. İnsan ruhuyla ilgili olan. 4. Zihnin üst düzey yetileri. 5. Dindarlık, aşk, güzellik, adalet, doğruluk gibi insani değerler ve 6. Ahlaki, dini ve estetik duygu ve yaşantılar için kullanılan niteleme ya da sıfat. Tinsel kavramı eklendiği isme, özdek içermeyen, tinselliğe dayanan bir durum hali yüklemektedir. Felsefedeki tinsel ve tinselcilik kavramları, düşünürlerin tin kavramına yaklaşımı belirlemektedir. Tinselcilik kavramı; “evrenin ruhsal bir temele dayandığını ileri süren öğretilerin genel adıdır... (Hançerlioğlu, 1993)”. Bir başka deyişle tinselcilik; tini ve tinseli içeren felsefi bir düşünceyi kapsamaktadır.

Tinselcilik, Cevizci'ye (2005) göre genel olarak duyular yoluyla gözlenemeyen, deneyim yoluyla bilinemeyen, ne büyüklüğü, ne şekli olan, ne de hareket halinde bulunan ruh, tin, Tanrı türünden tinsel tözlerin varoluşunu kabul eden öğreti olarak tanımlanmaktadır. Cevizci, tinselcilik kavramının felsefedeki içeriğini göstermek için, çağdaş düşünürlerden örnekler vermektedir. Onun belirttiği üzere; “biri tinsel, diğeri maddi iki ayrı türden töz⁹ kabul eden Descartes düalist bir tinselci olarak görülebilirken, Berkeley ve Leibniz'in tinsel töz dışında başka hiçbir töz kabul etmeyen tinselcilikleri mutlak bir tinselcilik olarak değerlendirilebilir (Cevizci, 2005)”. Avcı da (2008), 20. yüzyılın tinselci düşünürü olarak nitelediği Dilthey ve Croce'nin tin söylemlerine yer vermiştir. Bu söylemlere göre, Dilthey, *Tin Bilimlerine Giriş* adlı eserinde gerçekliğin, olgular dünyası ile insan yani değerler dünyası olmak üzere iki farklı dünyası olduğunu söylemektedir. Olgular dünyası, insanın seyirci olarak yer aldığı, tam olarak içine dahil olamadığı bir dünyayı tanımlarken; değerler dünyasını temelinde insan bulunan, amaç-eylem ilkelerinin bilgisi tin dünyasında yer alan oluşum olarak yorumlamıştır. Avcı'nın belirttiği üzere, bu tin dünyasının anlaşılabilmesi için insanın kendisi için kurup içinde yaşadığı imler, sinyaller ve normlar dünyasının içine girmek gerekmektedir. Bu durum ise ancak *ortak bir duygu bağı* ile mümkün olur. Avcı'nın aktardığı bir başka filozof, tini iki ayrı aşamada irdeleyen Croce'dir. “Bunlar, teorik ve pratik aşamalardır ve bunların her biri iki ayrı basamak içermektedir. Teorik aşama sezgisel bilme ve kavramsal bilmeyi içerir, pratik aşama ise

⁹ Töz: “Değişen yüklemle desteklik eden, değişmez gerçeklik... Diyalektik felsefede töz, özdek demektir (Hançerlioğlu, 1993: 419)”.

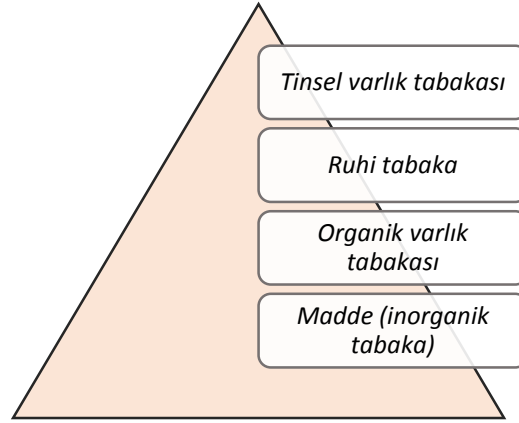
ekonomiyi ve etiği içerir (Peşget'den aktaran Avcı, 2008)". "Ona göre sezgisel bilgi bireysel olanın bilgisidir ve imge üretir; kavramsal bilgi ise tümel olanın bilgisidir ve kavram üretir (Croce'dan aktaran Yıldırım, 2014)". Tin kavramına farklı yaklaşımlar kazandıran, bir başka çağdaş filozof Nicolai Hartmann'dır. Hançerlioğlu'na (2000) göre; Hartmann ontolojinin¹⁰ (varlıkbilimin) çağdaş bir temsilcisidir. Tarihi süreçte Kant, Hegel gibi büyük Alman düşünürlerin bu bilime karşı çıkmasına rağmen Hartmann, bu bilimi geliştirmiş; nesnelliğe dayanan yeni ontoloji (yeni varlıkbilim) savını ortaya atmıştır. O, tını ve tinselliği bu bilim ile incelemektedir.

İnsan dünyada tek başına değildir, varlık ilişkilerinin oluşturduğu geniş bir dizge içindedir. Bu dizge, ona özgü değildir, insanın bulunmadığı yerde de vardır. İnsanın da bir parçası bulunduğu dünya varlık ilişkileriyle kurulmuştur. İnsan kendisini bu ilişkilerden soyutlarsa içinde yaşadığı dünyayı bütünüyle kavrayamaz. Varlık ilişkilerini tanımadan ne tarihin oluşumu ve ne de yaşamın toplumsal biçimleri anlaşılamaz. Etkinlik, isteme, umma, korkma vb. gibi insansal davranışlar da bu ilişkilerle ilgilidir. Demek ki bu ilişkiler bilinmedikçe insanın tinsel yapısı da anlaşılamaz. Bundan ötürüdür ki, bir felsefesal temel bilim aramak zamanımızda bir gereksinim olmuştur. Bu gereksinime bizi, Aristo'dan beri ilk felsefe rolünü oynayan bir disipline, varolanı varolduğu gibi inceleyen bir bilgiye, eşdeyişle varlıkbilime götürmektedir. (Hartmann'dan aktaran Hançerlioğlu, 2000).

Ontolojik yaklaşıma göre Tunalı (2011); tin ya da tinsel varlığın, Nicolai Hartmann'ın dört varlık tabakasından biri olduğunu söylemektedir. Evren ve varlık heterojen yapıya sahiptir, dört ana tabakadan oluşmaktadır; *madde (inorganik tabaka)*, *organik varlık tabakası*, *ruhi tabaka* ve *tinsel varlık (Geist) tabakası*. Hartmann'a göre (aktaran Tunalı, 2011), bu dört katman üst üste bir tabakalanma göstermekte, tabakalar yükseldikçe yayılma azalmaktadır (Şekil 6.). Bu görüşte her tabakanın birbiriyle alakasız, kendine özgü yasaları vardır. En alt varlık tabakası olan inorganik tabaka; *elektronlar, protonlar ve neutronlar ile başlayıp; atomlar, moleküller ve makro moleküllerden geçerek bütün evreni sarmaktadır*. Maddi tabakanın üstünde yer alan organik tabaka, canlı varlıkları (bitkilerden tek hücrelilere ve insana kadar uzanan) içine alan geniş bir alandır. Hartmann'a göre organik tabakadan sonra ruhi tabaka yer alır. Bu tabaka bilincin olduğu

¹⁰ Ontoloji; "Duyularla kavranamayan varlığın özdeksiz yapısını inceleyen idealist bilim... Aristoteles'in ilk felsefesi bir varlıkbilimdir, *var olanı var olduğu gibi inceleme* deyimini Aristoteles'indir, varlıkbilimin çağdaş temsilcisi Alman düşünürü Nicolai Hartmann tarafından da kullanılmıştır (Hançerlioğlu, 1993: 439)". "Metafiziğin bir dalı olarak geliştirilen ve metafizik yapısını değiştirmeksizin çeşitli anlamlarda kullanılan varlıkbilim deyimini, duyudışı ve özdeksiz bir varlık tasarımının temel yapısını, türlerini ve biçimlerini inceler... Örneğin, astronomi göksel varlıkları, jeoloji madensel varlıkları, botanik bitkisel varlıkları, fizyoloji insansal varlıklığı incelediği halde varlıkbilim bütünüyle varlığın varoluş ilkelerini inceler. (Hançerlioğlu, 2013: 375).

tabakadır ve tinsel varlıktan, tinden farklıdır. En üst tabakada da ise tinsel varlık yer alır. Bu tabakalar sisteminde her tabaka kendinden önceki tabakalara dayanmakta, onlarla var olmaktadır. Tin tabakası da hem ruhi tabakaya hem de organik ve inorganik tabakalara bağımlıdır. Hartmann'ın önermesine göre tini taşıyan ruhtur, ruh olmadan tin olamaz. Bireyüstü olduğu için ruhtan ayrılır, ruh bireyseldir. Bir çağın, bir halkın tinsel varlığı gibi, tinsel varlık bir ortaklığı ifade eder. Bu özelliğiyle bu yaklaşım Hegel'in mutlaklaştırdığı tin kavramından farklıdır. Tunalı, Hartmann'a göre en üst tabakadaki tinsel varlığın da heterojen olduğunu ve üç bölüme sınıflandığını belirtmektedir.

Şekil 6. Hartmann'ın Varlık Tabakaları

Kaynak: Tunalı, 2011

Bochenski (1983), Hartmann'ın heterojen olan tin kavramını; *kişisel tin*, *nesnel tin* ve *nesnellendiş tin* olmak üzere üçe ayırdığını söylemektedir. Bu bağlamda kişisel tin; öznel olan tek tindir ve tinsel bilinçle özyapı kazanmaktadır. Kişisel tin, yaşamın güncelliğine bağlıdır ve bütünlüğün çeşitlilik kutbu olarak *kişi* kavramıyla adlandırılmaktadır. Ona göre ikinci tür olan nesnel tür, kişisel tinden daha çok tanınmaktadır. Nesnel tin bir toplumun sahip olduğu içerikler (dil, inanç, bilgi, sanat vb.) olarak yorumlanabilir. Evrensel değildir, bir toplumdaki bireyleri belli eylem biçimlerine zorlayan güçtür. Nesnel tinin var olması, insandan insana aktarılmasına ve yaşama uygulanmasına bağlıdır. Kişisel tin yani kişi, nesnel tin ile bir toplum bilincini de taşımaktadır. Bu durum

nesnelleşmiş tin¹¹ kavramını doğurmaktadır. Hartmann nesnelleşmiş tinin, gerçek yapı ve tinsel içerik olmak üzere iki farklı katmanı bulundurduğunu söylemektedir.

Kişisel tin, kişisel varlık ile, kişisel varlığın bilinci, kendi hakkımızdaki bilinç ile ilgilidir... Bunun üzerinde nesnel tin bulunur. Kişisel tinden onu ayıran en önemli ayırım, nesnel tinin bir ortaklık göstermesidir. Bu ortaklık içinde onun tarihi ve kültürel varlığı oluşur... Kişisel ve nesnel tin *canlı tinsel varlığı* oluşturur... Bu canlı iki tinsel varlığın üzerinde bir üçüncü tin yükselir. Bu nesnelleşmiş tindir... Kişisel tin ile nesnel tinin ana özelliği canlı olmalarıdır. Canlı olan şey, değişen, oluşan, tarihi olan şeydir. Kişinin tinsel aktarı değiştiği gibi, bir toplumun duygu ve düşünceleri, tavır ve erekları de değişebilir. Ama, nesnelleşmiş tinde böyle bir şey, bir değişme ve bir tarihilik yoktur... (Hartmann'dan aktaran Tunalı, 2011)

Tinsellik kavramı, insanın varlık temelleriyle ilişkili olduğundan, psikoloji disiplninde incelenen bir konu olmakta; tin kavramıysa geniş kapsamıyla psikoloji disiplninde ön plana çıkmaktadır. Kararımk'a (2004) göre, tinsellik psikoloji literatüründe sıklıkla geçen kavramlardan biridir. Kararımk, tin kavramının genellikle dinle ilişkilendirildiğini, ancak dinden öte olarak bireye özgü ve tamamlayıcı bir nitelik olduğunu söylemektedir. Ayrıca Kararımk, tinselliğin bireylerin psikolojilerinde etkili bir kavram olduğuna, bu nedenle psikolojinin alt dallardan biri olan psikolojik danışma uygulaması ve eğitiminin içine tinselliği dahil etmenin önemine dikkat çekmektedir:

Carl Jung (1933), insanın sadece psikoseksüel ve psikososyal bir varlık olmadığını, aynı zamanda psikotinsel (psychospiritual) bir varlık olduğunu açıklamıştır... Jung kişilerin yaşadığı tüm sorunların tinsellik ile ilgili olduğunu ve tinsel bir farkındalık yaşamadan iyileşmenin tam olarak gerçekleşmeyeceğini savunmuştur. Bu durumda tinsel boyut, insanı anlamada özdeksel, duygusal ve bilişsel boyut ile eşit bir rol üstlenmektedir... McLafferty (1997) insanlar için psikolojik açıdan sağlıklı olmayla iç içe geçmiş tinsel bir açıklıktan söz etmektedir. Sayısı giderek artan çalışmalarda, dinden bağımsız olarak tanımlanan tinsellik kavramının, ampirik bulgularla insanın genel sağlık durumu ile ilişkili olduğunu göstermektedir... Yaşamdaki amaç ve anlamı bulmak, içinde yaşadığımız evrenle bir bağ kurabilmek, kendini doğanın bir parçası olarak hissedebilmek, dünyadaki ve doğadaki dengeye saygı duyup inanmak tinselliğin içinde yer alan önemli elemanlardır. (Kararımk, 2004).

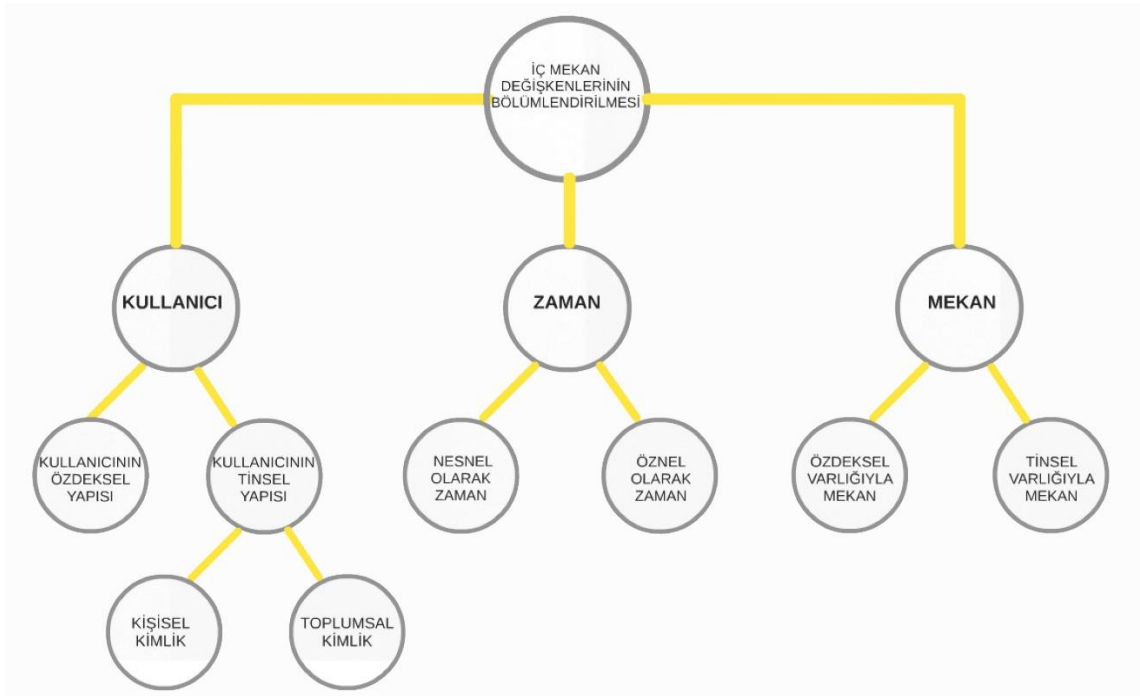
Cevizci (2005), doğası varlıklar değil de doğadan başka bir alan olan, yani insan dünyasını, toplumu ve tarihi konu alan bilimlere tin bilimleri adını vermektedir. Başka bir deyişle, konusu insana dair olan, tin kavramına dokunan disiplinler tin bilimleri altında toplanmaktadır. Cevizci'nin belirttiği üzere; din, ahlak, dil, hukuk, siyaset, sanat, bilim

¹¹ Bu kavram, kişisel kimlik ile toplumsal kimliğin bir sentezi olan tinsel kimliğin temel dayanağı olmaktadır. '3.2.3.2. Mekanın Tinsel Varlığı' bölümünde irdelenen insan, tinsel kimliği ile bu kavramın bir yansımasını oluşturmaktadır.

gibi insani olan her şeyi içeren; sanat, din, devlet, ekonomi gibi kültürel verileri araştıran bilim olan tinsel bilimler aynı zamanda sosyal bilimler, tarih bilimleri, beşeri bilimler ya da kültür bilimleri olarak da adlandırılırlar. Bu durum felsefe ya da dinin konusu gibi algılanan tin kavramını, farklı disiplinlere taşımaktadır. Bu iki alanın dışında tinsellik kavramı üzerine; psikoloji, sosyoloji gibi insanın tensel ve tinsel yapısına dayanan alanlar başta olmak üzere; sanat disiplinleri, tasarım disiplinleri, tarih, antropoloji, arkeoloji, sanat tarihi gibi birçok farklı alanda da çalışmalar yapıldığı görülmektedir.

3.2. TİNSELLİĞİN İÇ MEKAN DEĞİŞKENLERİ ÜZERİNDEKİ ROLÜ

İç mekan, insanın zamanının çoğunu geçirdiği yaşam mekanlarıdır. İnsanın özdeksel varlığına bir sınırken, bu varlığa ait tüm gereksinimlerin gerçekleştirildiği bir zemindir. Bu durum iç mekan kavramının tanımını ve içeriğini çeşitlendirmekte; onu salt bir kap olmaktan öte, hem özdeksel hem de tinsel boyutta anlamsal bağlamını güçlendirmektedir. Geniş kapsamıyla iç mekan kavramını incelemek, üç temel başlık altına mümkün olmaktadır. Bu çalışmada bu üç başlık, *iç mekan değişkenleri* olarak adlandırılmakta; tinsellik kavramı bu değişkenlere bağlı olarak irdelenmektedir (Şekil 7.)

Şekil 7.: İç mekan değişkenlerinin bölümlendirilmesi

3.2.1. Kullanıcı

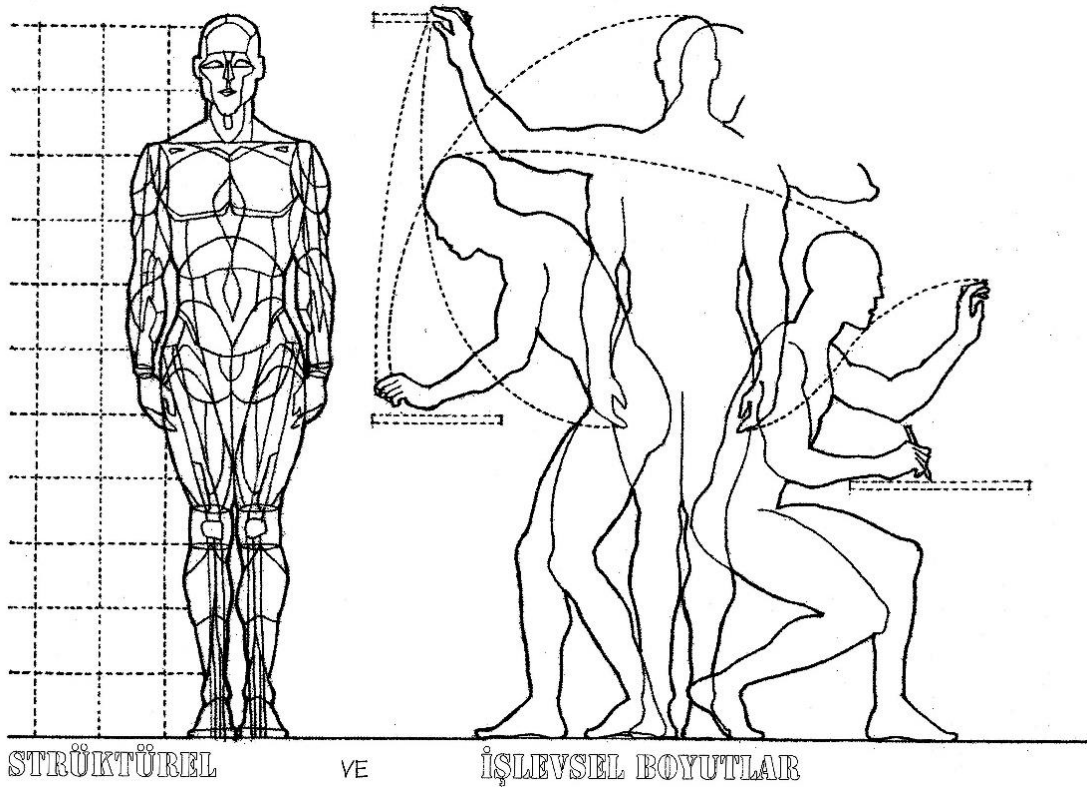
Fiziksel varlığıyla herhangi bir mekanda bulunan insan, kullanıcı olarak yer almaktadır. Çünkü konumu ve varlığı gereği, o mekanın işlevine uygun hareket etmekte, mekan üzerinde zamanını tüketmekte ve mekanı deneyimlemektedir. Eğer bulunduğu mekan üzerinde bir iyeliği var ise; “tanımlı bir mekanın *sahibidir*, o mekanın ne biçimde kullanılacağını belirleyen kişidir (Kaptan, 2013)”. Ancak iyeliği olsun ya da olmasın her mekan için insan, mekandaki özne olarak hep kullanıcı kimliği taşır; o, mekan ile zaman kavramlarını yaratan ve yaşayandır. İşlevine bağlı olarak, bazen bir yaşam mekanında yaşayan konumundayken, bazen bir kamusal alanda zaman geçiren göçebe konumundadır. Bir parkın, evin, okul binasının hatta sokakta yürünülen kaldırımların öznesi olan bir kullanıcı kitlesi vardır. Dellaloğlu da (2005), kaldırımların, *arada kalan bir geçiş mekanı* olarak, sürekli değişen kullanıcı kitlesine sahip olduğunu açıklamaktadır:

Kaldırımlar herkesindir. Kaldırımlar hiç kimsenindir. Kaldırımlar insanların birbirlerine en yakın oldukları mekandır... Kaldırımlarda herkes birbirine benzer. Kaldırım öznesi herkesin bir parçasıdır. Dolayısıyla o hiç kimsedir. Kaldırımlarda herkes bir yerlerden geliyor ve bir yerlere gidiyor gibidir. Genellikle bir telaş içinde. Hızlıca. Çabucak. Yani herkesin ya bir geldiği ya da bir gittiği yer vardır. Kaldırım öznesi geçiş halindedir. Sadece geçer. Bir göçebe gibi, yerleşmeden... (Dellaloğlu, 2005).

“İnsan doğanın ürünüdür ve yaşambilimsel evrimin sonucudur... İnsan, onu meydana getiren doğasal koşulların aşılmasıyla varlaşmıştır ve bu yüzden artık o doğasal koşullara indirgenemez haldedir (Hançerlioğlu, 1993)”. İnsanın kullanıcı kimliği, bu evrim sürecinde bilinçdışı edindiği bir rol olarak yaşam kültüründe yerini almıştır. Bu bağlamda, kullanıcı kimliğinin irdelenmesi, onun deneyim dünyasının incelenmesini gerektirmektedir. İnsanın, kullanıcısı olduğu mekanı deneyimlemesinde, sahip olduğu boyutlar ve bu boyutlara bağlı gereksinimler belirleyici niteliklerdir. Bu nitelikler insana, bir tüketim şekli olan kullanıcı kimliğini kazandırmaktadır. Mekana bağlı olarak kullanıcı, varlığının ön koşulu olan bir *mekanda bulunma halini* gerçekleştiren; yaşamı boyunca tüm gereksinimlerini bu mekan aracılığıyla karşılayan; mekanı üreten ve tüketen bilinç sahibi varlık olarak tanımlanabilir.

Kullanıcı-mekan ilişkisi, insanın sahip olduğu boyutlar üzerinden şekillenmektedir. Bozdayı (2004), tasarımcı bakış açısıyla insanın sahip olduğu boyutları, üç temel başlık

altında irdelemektedir. Bu üç başlıktan ilkinini, *antropometrik boyutlar* oluşturmaktadır. Bozdayı'nın Pheasant'den aktardığı üzere, antropometrik boyut insanın vücut ölçülerine bağlı olan fiziksel boyutlar ile ilişkilidir. İnsanın anatomik yapısından, yani iskelet ve kas sisteminden kaynaklanan boyutlar antropometrik boyutlarıdır ve statik ile dinamik olmak üzere iki boyuta ayrılmaktadır. İnsanın hareketsiz durumdaki hali (ayakta veya oturken) statik antropometrik boyutunu oluştururken; insanın eylem içinde ve devinim durumundaki hali dinamik antropometrik boyutları belirlemektedir. Benzer şekilde Ching de (2004a) bu boyutu, insanın bedensel edinimine bağlı olarak iki farklı şekilde ele almıştır: işlevsel boyut hareket halindeki kullanıcı için tanımlanırken, strüktürel boyut sabit durum için kullanılmaktadır (Şekil 8.)

Şekil 8.: İnsanın antropometrik boyutları

Kaynak: Ching, 2004a

Bozdayı ikinci başlığı; *duyusal boyutlar* olarak belirlemektedir. Bu boyutu, insanın duyu organlarıyla ve bununla ilişkili olarak görme, işitme, tat alma, koklama ve dokunma olmak üzere beş duyuyu ilişkilendirmektedir. Bozdayı'nın Morgan'dan aktardığı üzere; bilim adamları, dokunma duyusunun basınç, sıcak, soğuk, ağrı olmak üzere dört ayrı duyu kanalına sahip olduğunu tespit etmiştir. İnsanın kasları, eklemleri ve kırımlerinde bulunan kinetik duyu, kol ve bacaklarının pozisyonları ile kaslarının gerilim durumunu algılamasını sağlamakta; iç kulakta yer alan vestibüler duyu ise denge durumu ile ilgili olarak başının hareketi ve pozisyonunu algılamasını sağlamaktadır. Bozdayı'nın sınıflandırmasındaki son başlık; *algısal ve zihinsel boyutlar*dır. Bu boyutu, insanın hafızası ve reaksiyon süreleri ile ilişkilendirmektedir. Bozdayı'nın Morgan ve Pheasant'dan aktardığı üzere; insan çevresinden edindiği bilgiyi, duyum ve algı olmak üzere iki şekilde işleme sokmaktadır. İnsanın duyumları yorumlayarak anlamlandırması bu boyutta gerçekleşmektedir. Bunun sonucu olarak duyumsal bilgi, zihinsel süreç sonunda algılanmış gerçek bilgiye dönüşmektedir.

İnsanın sahip olduğu boyutlar, insan-mekan etkileşimindeki gereksinimler için belirleyicidir. Maslow'un ortaya attığı *gereksinimler hiyerarşisi teorisi* de insanın tüm boyutlarına bağlı oluşan gereksinimlerinin sistematize edilmiş halidir. Onun geliştirdiği teori, psikolojik bir yaklaşım sunmaktadır. Eroğlu'nun (2013) aktardığı üzere, tüm gereksinimler hiyerarşik bir düzende sıralanmakta; fizyolojik gereksinimler en başta yer almaktadır. Sonrasında güvenlik, ait olma ve sevgi gereksinimi, bir sonrasında saygınlık ve en sonda ise kendini gerçekleştirme gereksinimi yer almaktadır (Şekil 9.). Bu sıralama kişinin kendi tercihiyle değil; fizyolojik sürecin işlevselliğine bağlı olarak oluşmuştur. Hiyerarşik düzende gereksinimlerin önceliğini, şiddet ve önem sırası belirlemektedir. Bu sistemde belirtilen tüm gereksinimlerin mekan ile ilişkili olduğu görülmektedir. Fizyolojik ve güvenlik gereksinimleri (yaşamsal gereksinimler) mekanın varlığı ile karşılanırken; diğer gereksinimlerin karşılanması yine bir mekan içinde gerçekleşmektedir.

Şekil 9. : Maslow'un Gereksinimler Hiyerarşisi

Kaynak: Eroğlu, 2013

Tüm boyutlarıyla insan, tını ve özdeği birlikte taşır; o hem tının hem özdeğin ayrılmaz bir bütünde buluşmasıdır. “Ne ben (ruh) ben olmayanı (madde), ne de ben olmayan beni meydana getirir, diyor Schelling; ben’le ben olmayan, düşünce ve varlık, ruh ve madde, karşıtların birliği ilkesinden gelmektedirler. Daha açık bir söyleyişle, her ikisi birlikte olarak birbirinin nedenidirler (Hançerlioğlu, 2013)”. Bu yaklaşımla özdek olarak sahip olunan beden, fiziksel çevrenin bir parçasıyken; tinsel olarak sahip olunan ruh, çevrenin tinsel varlığının nedenidir. İnsana bağlı her gereksinim bu bütünlüğün bir sonucudur. Hançerlioğlu da (1970); “Maddeli ruhlu vücudum, ölçümdür. Bütün dünyalılar, onunla anlam kazanır.” söylemiyle insanın ikili varlık yapısına dikkat çekmektedir. Bu durumda insanın, çevreye hem özdeksel hem de tinsel olarak bağlı olduğu ve onu her iki bağlamda da kavrayıp algıladığı söylenebilir. İlk olarak fiziki varlığı sayesinde, çevresindeki özdekler dünyasını duyumsamakta ve duyumları zihinsel süreçte işlemektedir. Bu süreçte algılanan her özdek, duygu ve düşünce dünyasının kapısını açan bir anahtara dönüşmekte; kapıdan çıkan her anlam tinselliği var etmektedir. Özdeğin tinsel anlama dönüştüğü bu süreci Kınalı (2006) kısaca özetlemektedir:

Göz duysal bir organdır. Böyle olmakla etkinliği, bir dış etken tarafından meydana getirilen bir uyarının algılanmasında sınırlanır. Bu izlenim, uyarının etkisi altında, gözün değişimi ile ve optik sinir yoluyla sinir merkezlerine ulaştırılır. ”Duyum” bir izlenimin bilincidir; hoşa giden ve gitmeyen ayrımı ile birlikte (renk izlenimi). ”Algılama” ise, duyumun nedeninin, daha önceki deneyler zincirine dayanarak yapılan yorumudur. Duyum ve algılama, zihinde yapılan işlemler olup, duyumsal değildir. Diğer yetilerimizin işlemleriyle birleşerek, beyinsel temsilleri, yani nesnelere üzerindeki bilgilerimizi meydana getirir. Bu şekilde elde edilen beyinsel imgeler, kısmen duyuma,

kısmen de algılamaya bağı bellek, yargılama ve düşüncenin işletilmesiyle beraber elde edilen temsillerdir. (Kınalı, 2006).

Gür (1996); insanın bir algı, biliş ve davranış mekanizması olduğunu belirtmektedir. Onun tanımlarına göre algı, duyular aracılığıyla çevreden bilgi edinme eylemi; biliş, belleğe gönderme yapma, yorumlama, duyumsama eylemidir. Davranış ise, amaç ve güdüler doğrultusunda algılara, canlının devinim ya da diğer tepkileri yoluyla verdiği geri dönüştür. Gür'e göre, canlının mekansal olmayan bir davranışı yoktur. Davranış sadece devimsel tepki değildir, canlının yerinden hiç kıpırdamadan içinden geçirdiği düşünce de bir davranıştır. Örneğin oturduğu yerden sayı sayma, zihinsel ve davranışsal bir süreçtir; tüm davranışlar gibi bir mekanda olmak durumundadır. Gür'ün tanımladığı süreçte bakıldığında; algı, biliş ve davranış mekanizmalarının özdek insana bağımlı olarak bir mekanda gerçekleştiği ve o mekânın da bu üç mekanizma yoluyla anlamlandırıldığı görülmektedir.

“Nesnenin bir imgesi, nesneden ayrılarak ya da yayılarak nesneyle özne arasındaki uzayda yol alır; bu imge özneye ulaştığında bilgi niteliği kazanır (Lektorsky, 1998)”. İnsan, bulunduğu mekanda ilk olarak, duyu organları ve beyni aracılığıyla bu süreci var edendir, bu algılamanın sürecidir. Sonrasında bu bilgiler insan tarafından yorumlanır, bir imgesel sisteme bağı olarak tanımlanır; bu da duyumsama sürecini oluşturmaktadır. Bu iki zihinsel süreç sonucu canlı, davranış adı verilen bir sonuç üretir. “İnsan, öznenin kendisinde ortaya çıkan özgül oluşumlarla, düşünce ya da duygu algılarıyla, gerçekten var olan nesnelere hakkında karara varır (Lektorsky, 1998)”. Bu karar, o mekanda gerçekleşecek herhangi bir oluş ya da durum eylemidir. İnsanın duygu ve düşünce yüklü tinselliğini içeren bir geri bildirimidir. Bu süreç “düşünme ve düşünceyi oluşturan, beyinde toplanan sınırlar aracılığıyla dış dünyadan gelen ve beyinde yansıyan işlemlerdir. Düşünce, dış dünyanın, eşdeyişle özdeksel ve nesnel gerçeğin bir yansıması olmaktadır (Hançerlioğlu, 1993)”. Tinsellik bağlamında bu karmaşık süreç, kullanıcının özdeksel yapısı ve tinsel yapısı olmak üzere farklı iki başlık altında incelenebilir. Kullanıcının özdeksel yapısı, onun özdek varlığını, zihinsel ve bedensel bütünlüğünü içermektedir. Tinsel yapısıysa, tinsel öğelere bağı olarak kişiden kişiye değişen duyumsama sürecini ve sürecin sonucunu kapsamaktadır.

3.2.1.1. Kullanıcının Özdeksel Yapısı

Kullanıcı olarak insanın özdeksel yapısı, bedensel varlığına bağımlı, öznel iradesinden uzak, (birey olmanın dışında) insan olmanın getirdiği biyolojik bir süreçte gerçekleşmektedir. Bu süreçte oluşan her nesnel yargı, insanın özdek varlığının sınırları dahilinde, çevre ve kendi hakkında bilgi toplama ediminin bir sonucu olmaktadır. Bir mekanın karanlık olması, bir nesnenin kırmızı renge sahip olması, insanın aç olduğunun farkına varması gibi durumlar, aslında özdek varlığın ortaya koyduğu yargılardır. Bu yargıları oluşturmak için tinsel bir anlama gereksinim yoktur. İnsanın ürettiği yargıların sonucunda, mekanın karanlık olmasından duyduğu kapalılık duygusu, nesnenin kırmızı olmasının insanda yarattığı beğeni duygusu, yemek yemek için kendine uygun bir restoran arayışı; insanın bir birey gözüyle bu özdek durumları yorumladığını göstermektedir.

Bedensel ve zihinsel bağlam, mekanda var olan insanın özdeksel yapısının iki farklı kipi olarak yorumlanabilir. Bedensel bağlamda insanın özdeksel varlığı, onun morfolojik gelişiminin; zihinsel bağlamda ise nörobiyolojik gelişiminin bir sonucudur. Bu iki boyut, insanın var olması ve var olanı kavramasında ön plana çıkmaktadır. Mekan içinde bir özdek olarak yer alan kullanıcı; temelde yer kaplayan, hareket ile değişen hacimsel bir varlıktır. Bu var olma halinde, önemli olan onun özdeksel devinimidir. Kullanıcı olarak bulunduğu mekanı, özdek varlığına uygun hale getirmek için sürekli biçimlendirmektedir (biçimsel ve işlevsel olarak). İnsan varlığı gereği bu biçimlendirmeyi bilinçli ya da bilinçdışı olarak gerçekleştirir. Çünkü, içinde bulunduğu her mekanı kullanmada, referans edindiği kendi bedensel varlığı ve bedensel duyarıdır. Le Corbusier (2007) insanın ilk mekan inşasında, kendi bedenini hem amaç hem de araç olarak kullandığından bahsetmektedir. Ona göre insan, düzeni kendi bedeninin ölçüsüyle sağlamıştır. Ölçmek için adımını, ayağını, dirseğini veya parmağını kullanmıştır. Ayağından ya da kolundan yola çıkarak, tüm mekana hakim olan bir modül yaratmıştır. Bu yapıt onun beğenisine, rahatına, kendi ölçüsüne göredir. Kendisiyle uyum içindedir. Kendi bedeni aracılığıyla kurgulayıp inşa ettiği mekan, onun tüm bedensel gereksinimlerini de karşılayan bir yapılanmadır.

Lektorsky (1998) insanın özdeksel yapısıyla, bedensel olarak mekanda bulunma durumunu Husserl'in görüşleriyle anlatmaktadır. Husserl'a göre birey, kendi bedensel

nesnelliğini evrenin merkezi olarak saptamaktadır. Bu görüşü de, öznenin kendi bedeninden yola çıkarak kurduğu 'orası', 'burası' gibi işaret içeren cümlelerin, bağlamsal yapısıyla desteklemektedir. Bu cümleler, öznenin bedeni ile bedeninin bulunduğu uzam arasındaki bağlantıyı ortaya koymaktadır. Husserl'a göre *burası* kavramının birincil uzamsal anlamını, bu özneye olan bağıntısı belirlemekte; *orası* kavramı ise özne ve bedeninden uzak bir yeri işaret etmektedir. Lektorsky Husserl'dan yola çıkarak, yukarı-aşağı, önde-arkada, solda-sağda gibi ilişkilerin, bireyin bedenine ve bedeninin kısımları arasındaki farklılıklara bağlı oluştuğunu vurgulamaktadır. Husserl'ın bu çabası, görüngübilim içerisinde, mekanın nesnelliğinde nesnelleşen bir öznenin varlığına dikkat çekme girişimi olarak yorumlanabilir.

Bedensel bağlamda mekan içinde bulunan insan, bedensel varlığıyla bir takım ölçütleri aramaktadır. Bu ölçütler, onun antropometrik ve duyuşsal boyutuna bağlı, kendi doğasının bir sonucudur. Bu nedenle öznel deneyime bağlı değildir, geneli kapsadığı söylenebilir. İnsan-çevre ilişkisi içinde şekillenen bu ölçütler, insan davranışında genel belirleyici olan fiziksel etmenlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu, insanın sahip olduğu bedenin uzamsal bağlamda tanınmasına ve genel verilere bağlı biçimlendirilen bir çevre ile kullanıcıya daha sağlıklı olanakların sunulmasına aracı olmaktadır. Başka bir anlatımla, insanın özdek varlığının tanınması; ona uygun iklimsel, topoğrafik, algısal, ergonomik koşullar gibi tüm özdeksel yapıyı içeren bir mekan örgütlenmesine katkı sağlamaktadır. Bu koşullara sahip bir mekan, insanın temel gereksinimlerini sağlıklı bir şekilde karşılamasına, insanın kendini gerçekleştirmesine zemin hazırlamaktadır. Bu durumu edinen disiplinlerden biri çevre psikolojisidir. İnsan-mekan ilişkisinde bu disiplinin ulaştığı sonuçlar, insanın özdeksel yapısının temelinde yatan bilimsel verilere dayanmaktadır. Bu nedenle bu sonuçları incelemek, aslında insanın özdeksel yapısının sınırını ve içeriğini incelemektir.

Çevre psikolojisine göre insan, sahip olduğu tüm boyut ve gereksinimleriyle mekana bağlı bir özne, bir kullanıcıdır. Bu disiplin, mekan içinde bulunma hali gerçekleştiren insanı, sadece bedensel değil, zihinsel boyutuyla¹² da irdelemekte; buna bağlı olarak

¹² Solms ve Turnbull'a göre (2013:111, 112), duygusal hissediş ile bedensel duyum birbirinden ayrılmaktadır. Haz ya da hoşnutsuzluk hissi duygusal bir hisken; acı ya da ağrı bedensel duyuma dayanmaktadır. Bu durum, insanın özdek ve tinsel iki farklı yapısının bir göstergesi olarak yorumlanabilir. Çevre psikolojisi her iki durum ile ilgilenmektedir; ancak bu bölümde bedensel duyum ele alınmakta, duygusal hissediş *Kullanıcının Tinsel Yapısı* başlığı altında incelenmektedir.

birçok farklı disiplinden faydalanmaktadır. İlk olarak insan-çevre ilişkisinde bedensel boyut ele alınırsa; insanın antropometrik boyutunun bir uzantısı olan ölçü, oran, mesafe gibi kavramları incelemek için, antropometri ve ergonomi gibi disiplinlerle ilişki içinde olduğu görülmektedir. Bu disiplinlerin ortaya koyduğu veriler, insanın özdek bağlamda sahip olması gereken nicel değerlerin bir ifadesi olmaktadır. Bu değerlerin temsil ettiği mekanlar kullanıcının geneline uyan bir yapılanmanın, bir gereksinimin ürünüdür. İnsanın boyu, kilosu, kas ve iskelet sistemi, yani *antropometrinin* belirlediği nicel veriler; bu değerlerin belirlenmesindeki temel ölçüt olmaktadır. Bu ölçütlerden yola çıkan, “*ergonomi* ile uğraşan bilim adamları antropometrik, duyuşsal ve algısal-zihinsel boyutları, alt ve üst limitler ve optimum şartlar olarak ele almakta, belirli eylem grupları için insan gereksinimlerine uygun çevre koşullarını ortaya koymak için uğraşmaktadır (Gür, 1996)”. Bu durum, çevredeki özdek birimlerin, bedensel nesnellığe uyarlanması ve insanın özdek bakış açısının çevreye yansması durumu olarak yorumlanabilir.

İnsanın mekandaki varlığının diğere boyutu zihinsel bağlamda gerçekleşmektedir. Sadece bedensel değil; insanın zihinsel işleyişi de onun özdeksel yapısı üzerinde etkilidir. Bu işleyiş, bulunulan mekanın algılanması, o mekanın kişi için var olmasıyla ilgilidir. Çünkü “dünya zihinde kendi yansmasını bırakır ve bu yansıma, incelenerek, elekten geçirilerek, yeniden düzenlenerek ve depolanarak beynin hammaddesi olarak iş görür. (Arnheim, 2012)”. Zihinsel olan süreç geneli kapsayıp; kişiden kişiye değişmezken, bu sürecin sonunda hammaddenin dönüştüğü anlam kişinin tinselliğine özgüdür. Başka bir deyişle, süreç içinde gerçekleşen zihinsel örgütlenme insanın genelinde ortakken, sürecin sonunda zihnin imgelem yoluyla yüklediği anlam kişinin tinsel yapısının bir ürünü olmaktadır. Özdeksel bağlamda, zihinsel işleyiş, insanın nörobiyolojik yapısıyla irdelenebilir. Nörobiyolojik yapıyı irdelemek; insanın beyin yapısı, bu yapının işleyişi, algılama süreci, soyuttan somuta ve somuttan soyuta bilgi aktarımı, düşünme yetisi, davranışsal sistemi gibi (nörofizyolojik, nörokimyasal, nöroanatmik vb.) tüm insanlığı kapsayan konuların üzerinde düşünmeyi gerektirmektedir. Çünkü insan; tüm çevreyi, dolayısıyla içinden geçtiği her mekanı bu zihinsel süreçle değerlendirir ve bu sürecin sonunda tinsel kimliğiyle bir sonuca varır. Bu zihinsel sürecin bilgisi, insanı tanımanın ve yorumlamının bilimsel altyapısını oluşturmaktadır.

İnsanın özdeksel yapısının merkez üssü beyindir. Beyin hem iç dünyamızın mimarı hem de dış dünyanın aynasıdır. Morgan'a (2013) göre beyin, en salt haliyle sinir sisteminin kafatası içinde yer alan kısmıdır. Hançerlioğlu'na (1993) göre; duyu uyarımlarının alıcısı ve sinir sisteminin merkezidir. Bütün duyular beyinde toplanmakta ve orada işlenip yorumlanarak birleştirilmektedir. Solms ve Turnbull da (2013), beynin yalıtılmış bir organ olmadığını, beden diğer organlarıyla çeşitli bağlantılar sağlayarak çalıştığını anlatmaktadır. Bu ilişkide beyin, özellikle insanın iç dünyası ile dış çevresi arasında aracılık yapmaktadır. Solms ve Turnbull'un belirttiği üzere beyin, bedenin iç ortamındaki yaşamsal bitkisel-vejetatif işlevler¹³ ile bedenin gereksinim duyduğu her şeyin kaynağı olan dış çevre arasında iletişimi sağlamaktadır. Bu iletişim sinir hücrelerinin birbirleriyle kurdukları milyarlarca bağlantının bir sonucudur. Nörobilim uzmanı Andreasen (2013) ise beyni, yaşayan bir organ olarak tanımlamakta ve uyku halinde bile sürekli aktif halde olduğunu belirtmektedir. Ona göre insan beyni, bir trilyonun üstünde nöronu ve bir katrilyon sinapsıyla¹⁴ kendini örgütlemek için neredeyse sonsuz bileşene sahiptir. Beynin sürekli değişim halinde olması, bu karmaşık yapıyı daha karmaşıklaştıran bir öge olarak görülmektedir. "Beyinle ilgili olarak bütün dünyada 1996 yılında 29.580, 1997'de 30.980 ve 1998'de 35.286 araştırma yapılmıştır. Bu kadar çok çalışmaya rağmen, beynin gizemli yönleri hala sırlarını korumaktadır (Can, 2001)".

Beyinlerimiz anne karnında oluşurken, sinir hücreleri de büyüüp birbirleriyle bağlantıya geçer. Bunlardan bazıları refleksif ve genetik olarak belirlenmişse de, çoğu deneyimlerimizle şekillenir. Her bir nöron sinaps aracılığıyla birçok başka nöronla, çoğu zaman az çok aynı anda, konuşarak görevini yerine getirir. Ayrıca bu nöronların her biri birçok başka nöronla da konuşmaktadır. Bu işlemi gerçek bir konuşma olarak düşünürsek, oluşacak ses karmaşası şimdiye kadar duyduğunuz en gürültülü rock konserinden çok daha gürültülü olacaktır. (Andreasen, 2013)

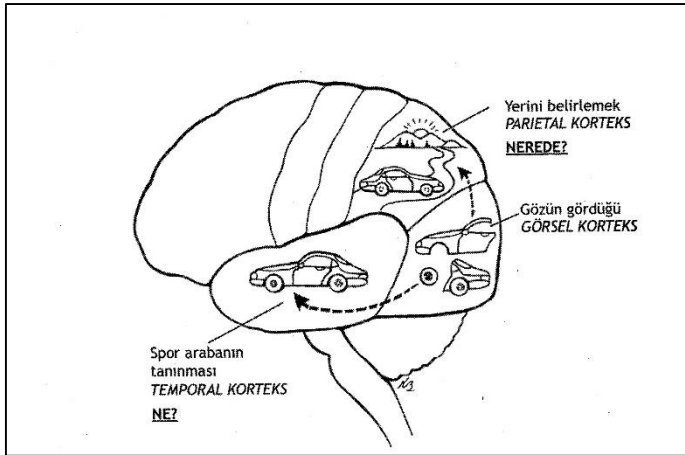
İnsanın özdeksel yapısını anlamak, onun ürettiği öznel yargıları yorumlayabilmede önem taşımaktadır. "duyguların, düşüncelerin ve anıların görülmeyen iç dünyasını onları üreten bedenin görünür dokularıyla bağlantılandırmak, onları bilimsel incelemeye çok daha açık kılabilir. Bilimsel gözlerimizle görebildiklerimizin değerini de sonsuz ölçüde derinleştirir (Solms ve Turnbull, 2013)". İnsanın tinsel bağlamda varlığı yorumlamasının ilk adımı olan algı süreci, bilimsel altyapıyla günümüzde kısmen açıklanabilir durumdadır. Çünkü

¹³ Bitkisel (vejetatif) sinir sistemi; kalp hızını, solumayı, sindirimi, ateşi vs. denetleyerek bedeni canlı tutma görevini her an yerine getiren sistemdir. (Solms ve Turnbull, 2013: 38).

¹⁴ Sinaps: "(synapse) İki nöron arası boşluk (Morgan, 2013: 396)".

insanın tüm çevreyi, yaşadığı her mekanı algılaması, onun *beyninin mucizevi ayrıntılara* sahip olmasındandır. Bu amaçla beyin nasıl örgütlendiğini irdelemek, öncelikle onun anatomik yapısı üzerinde kısaca durmayı gerektirmektedir. Nörobilim uzmanı Andreasen'ın (2013) aktardığı üzere insanın beyini, iki ana kısımdan oluşmaktadır. İlki, sağ ve sol yarıkürelere bölünmüş olan serebrumdur (cerebrum). İkincisiyse sözcük anlamı beyincik olan serebrumun altında yer alan serebellumdur. Serebral yarıkürelerinin her biri de dört loba ayrılmaktadır; frontal, temporal, parietal ve occipital. Andreasen bu karmaşık yapıyı, basitleştirerek özel işlevlerine dikkat çekmiştir. Basit ve kısa tanımlarla; occipital loblar görüş, temporal loblar işitsel algılama ve dil, parietal loblar uzamsal algılama ve dil, frontal loblar soyut düşünce, planlama ve hafızanın belli türleri gibi yönetici fonksiyonlarla ilişki içindedirler. Bu lobların üzerinde nöron denilen, beyinde bölümler arası iletişim temeli olan, sinir hücresi tabakaları yer almaktadır. Beynin farklı bölgelerinde gerçekleştirilen bu işlevler, birbirlerine nöron ağlarıyla bağlanmaktadır. Andreasen bu işlevli yapının algı üzerindeki etkisini de örneklerle açıklamaktadır (Görsel 13.):

Algı park etmiş bir araba ya da insan yüzü gibi bir nesneyse, algıya ait bilgi occipital loblardaki görsel korteksten görsel bağlantı korteksine ve temporal loblara iletilir. Algının anlamı nesnelere ilgili olarak burada depolanmış bilgiye göre yorumlanır. Görsel korteks ve diğer bölgeler arasındaki etkileşim, arabanın bir 911 Porsche ve yüzün Joe amcanın yüzü olduğunu anlamamızı sağlar. Bu beyin ağına *ne yolu* (what pathway) adı verilmiştir; çünkü gördüğümüz şeyin ne olduğunu anlamamızı sağlar. Eğer algılama biz arabayla yolda giderken gerçekleşir, ancak gözlerimiz ve görsel korteks (aksi yönden bize doğru gelen başka bir araba gibi) farklı bir görüntü iletirse, o zaman bu bilgi beyin farklı bir bölgesine, bir nesnenin nerede olduğunu ayırt etmekte uzmanlaşmış parietal kortekse yollar. Bu da *nerede yoludur* (where pathway). (Andreasen, 2013).

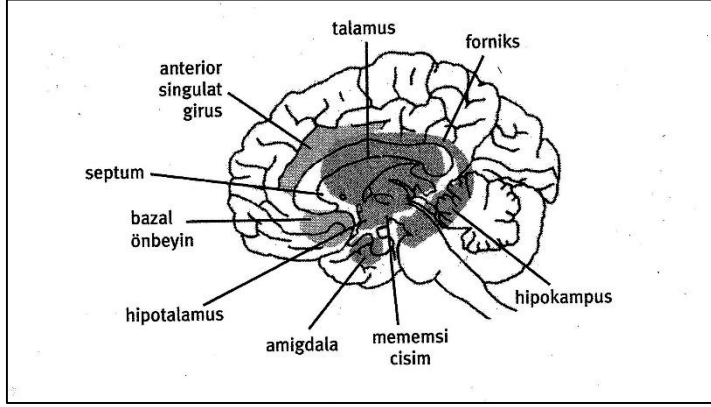
Görsel 13.: Algının işlevsel yapısı

Kaynak: Andreasen, 2013

Benzer şekilde, Solms ve Turnbull (2013) beynin dış dünyayla ilişkisini, bilimsel terimlere çok yer vermeden, onun işlevleri üzerinden irdelemektedir. Duyusal ve motor (kas-iskelet sistemi) işleyişin nörobiyolojik mekanizmada derinlemesine, olağanüstü ayrıntılara sahip olduğunu belirtmektedir. Bu işleyişte en temel süreç olarak duyum, çevrenin belirlenen fiziksel özelliklerini sinir uyarılarına dönüştüren ve ortaya çıkan bilgiyi beyne gönderen duyu alıcıları tarafından üretilir. Bedenin yüzeyinden ve eklemlerden gelen uyarılar olarak bedensel duyum ile görme-işitme aracılığıyla gelen görsel ve işitsel duyumlar, beynin farklı bölgelerine (Andreasen'ın aktardığı gibi) iletilerek işlenir. Tat ve koku duyuları ise, bunlardan farklı olarak, kimyasal yapıdadır. Duyu organları temel olarak beynin arka yarısıyla bağlantı kurmaktadır. Arka bölge dış dünyadan bilgi almakta ve daha önceki deneyimlere uygun olarak işlemektedir. Beynin ön sistemleri ise bu bilgiye bağlı olarak dış dünyaya tepki vermektedir. Solms ve Turnbull'ın aktardığı bu iletişim ağı, beynin dış çevre ile nasıl bağlantı kurduğunun ipuçlarını ortaya koymaktadır. Görüldüğü gibi, beyin günlük yaşamı anlamak ve anlamlandırabilmek için, hem kendi içinde hem de bedenin diğer yapılarıyla kolektif bir şekilde çalışır durumdadır.

Beynin bu karmaşık özdek yapısı, insanın tinsel dünyasıyla ilişkilidir. Bu iki yapı arasındaki ilişkiyi ayrıntılı inceleyebilmek için, beynin farklı yapılarından oluşan, duyu kontrol merkezi olarak bilinen limbik sistemden bahsetmek gereklidir. Solms ve Turnbull (2013), limbik sistemin somut olmaktan çok kuramsal bir kavram olduğunu, kesin bir sınırının olmadığını belirtmektedir. Can'a (2001) göre; korkma, kızgınlık, öfke, haz, sevgi, şefkat, saldırganlık gibi birçok duygunun merkezi limbik sistemdir ve beynin geneli gibi bu bölüm de tam olarak çözülememiştir (Görsel 14.) Bu sistem temporal lobunun (şakak bölgesi) orta kısmında yer almaktadır. Bu sistem: çoğunlukla korku merkezi olarak tanınan sevgi, şefkat, korku, öfke gibi duyguların merkezi olan Amygdala, hafıza ile ilgili merkez olan Hippocampus, limbik sistemin diğer bölümlerle ilişkisini sağlayan Forniks ve Parahippocampus, içinde zevk alma merkezinin bulunduğu Septum gibi çok çeşitli yapılardan oluşmaktadır. Can, bu yapıların hem kendi aralarında hem de beynin diğer bölümleriyle birlikte çalıştığını ve bu sayede limbik sisteme gelen bir sinyalin anında yanıtı dönüştüğünü belirtmektedir. "Sevinçleri ve üzüntüleri, anıları ve tutkuları, kişisel kimlik ve özgür irade anlayışıyla insan aslında sadece büyük bir sinir

hücreleri topluluğunun ve onunla ilişkili moleküllerin davranışlarından ibaret olduğu görülmektedir (Crick'den aktaran Solms ve Turnbull, 2013)". Bu bağlamda limbik sistemin varlığı, insanın bu tinselliğinin altındaki özdek yapıyı ön plana çıkarması açısından önem taşımaktadır.

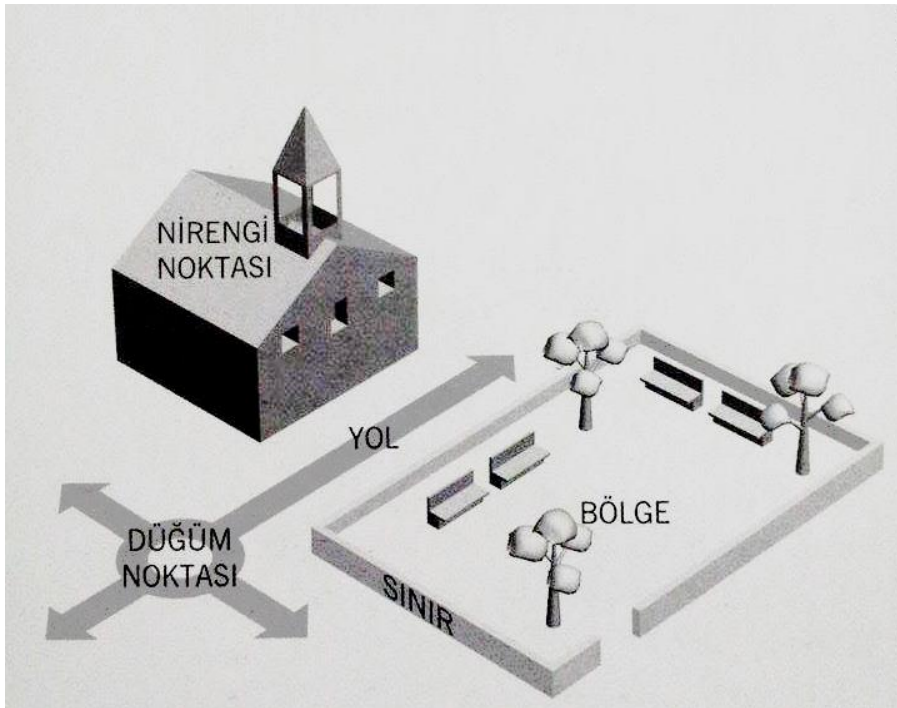
Görsel 14.: Limbik sistemin yapısı

Kaynak: Solms ve Turnbull, 2013

İnsan-mekan ilişkisi bağlamında, bilişsel süreç ve bu süreçteki eylemleri kapsayan biliş kavramı özdek yapıyı açıklamada önem taşımaktadır. Bu kavramlar, nörobilimin yanı sıra psikoloji alanının da mesleki terimlerinden biridir. Biliş (cognition) temel olarak “dikkat, algılama, anlama, tanıma, bellek, yargılama, soyutlama gibi bilmeye, öğrenmeye ve gerçeği değerlendirmeye yarayan yetiler bütünü” olarak tanımlanmaktadır (Sözlük Dergisi, 2013). T.D.K'nın Güncel Türkçe Sözlüğü'ne göre ise, *canlının, bir nesne veya olayın varlığına ilişkin bilgili ve bilinçli duruma gelmesi* olarak açıklamaktadır. Bu açıyla biliş; insanın duyumsamasından, bilgi sahibi olmasına ve o bilgiyi yorumlamasına kadar gerçekleşen tüm süreci kapsayan olarak yorumlanabilir. Benzer bir yaklaşım ile Morgan (2013) bilişi, dünyayı öğrenmeyi ve anlamayı içeren zihinsel işlevlerin geneli olarak özetlemektedir. Zihinsel süreçteki eylemler, biliş kavramını var eden aşamalar olarak kabul etmektedir. Bilişin, zihnin genel işlevine bağlı bu tanımı, bilişsel süreç kavramının zihinsel süreçle eş anlamlı olduğunu göstermektedir. Gür (1996) ise biliş kavramına bir tasarımcı gözüyle yaklaşmış; *gerek bir tanıma/anlama süreci gerekse bu süreçten insana kalan tortu* olarak yorumlamıştır. Onun belirttiği üzere biliş, yerlerin oluşmasında büyük ölçüde sorumludur; yani yer kavramını var edendir. Çünkü insan çevresindekilerin benzer

ya da farklı olmalarıyla ilgili bir karar süreci içindeyken, bir takım sınıflandırmalar yapmaktadır. Bu durum, zihinde üç boyutlu bir kurguyu yani bilişsel şemayı meydana getiren bir adım olarak görülmektedir. Bilişsel şemalar, insanın mekansal ilişkileri daha iyi kavramak amacıyla zihninde oluşturduğu bir düzeneği tanımlamaktadır. Bu düzenekte mekanlar birbiriyle ilişkili biçimde etiketlenmektedir. Bu nedenle, bilişsel şema insan-mekan ilişkisinin temeli olarak yorumlanabilir. Morgan da (2013) bilişsel şemanın, bir tür öğrenme olduğuna; bu türe ise *yer öğrenme* denildiğine dikkat çekmektedir. Mekan ile ilişkisi içinde, bu şemanın oluşum sürecini Bozdayı (2004), Lynch'den aktararak özetlemektedir:

Lynch, bilişsel şemaları tanımlamak ve analiz etmekte kullanılacak beş ögenin olduğunu söylemektedir. Bunlar, yollar, sınırlar, alanlar, nirengi noktaları ve düğüm noktalarıdır. Yollar; caddeler, yürüyüş yolları gibi paylaşılan hareket izleri ve koridorlardır. Kenarlar (sınırlar); alanları sınırlayıp kapalı hale getiren çizgisel olgulardır. Doğrusal olmasına karşın *yollar* ile aynı şey değildir. Bilişsel haritalardaki bölgeler, ortak karakter taşıyan daha büyük alanlardır. Bağlantı ya da düğüm noktaları davranışın odaklandığı temel noktalardır... Yol değiştirme noktaları, şehir meydanları gibi nirengi noktaları ise, kişinin referans noktası olarak kullandığı belirgin çevresel olgulardır. Genellikle belli bir uzaklıktan görülen yüksek bir yapı ya da sembolik değeri olan bir çevresel öge, bu amaca hizmet edebilir. (Lynch'den aktaran Bozdayı, 2004) (Şekil 10.)

Şekil 10.: Bilişsel Şema Öğeleri

Kaynak: Bell ve diğ.'den aktaran Bozdayı, 2004

Arnheim (2012), bilişsel (cognitive) ve bilme yetisi (cognition) terimlerini algıyı da içeren geniş bir açıyla baktığını belirtmektedir. Ona göre bilişsel sözcüğü, bilginin alınması, toplanması, depolanması ve işlenmesi sırasında geçen zihinsel işlemlerin hepsini kapsamaktadır. Bu bilişsel edimlerin içinde, insan-çevre ilişkisi içinde ilk olarak algı ve algılama eylemi üzerinde durulmalıdır. Çünkü “dünya insan için açığa çıkar. Ancak bu bedelsiz bir açığa çıkma değildir. Çevreleyen dünyaya insan, erişim becerilerini devreye sokarak ulaşır; yani dünyayı odağına almak için gerekli olan becerileri edinir ve uygular (Noe, 2013)”. Bu becerilerin edinilmesi ve uygulanması, doğrudan beyin aracılığıyla mümkündür. Beyin tüm bedensel ve zihinsel varoluşu gerçekleştirir. Tüm dünya, tüm yaşam onunla anlam kazanmakta; her var olanın bilgisi onunla insana ulaşmaktadır. Ancak bu süreçte algı yoluyla dışındakileri kavrayan “beyin, bilgiyi aldıktan sonra vermektedir. O, zaman ve mekan içinde sürüp giden şeyler hakkında enformasyon (varolanın bilgisi) olmadan çalışmaz (Arnheim, 2012)”. Yani hem zamanın hem mekanın verilerine bağımlıdır. Bu nedenle insan-mekan arasında gerçekleşen duyumsal süreç; bedensel ve zihinsel, özdeksel ve tinsel insanı var edendir. Duyum süreciyle insanın algıladığı bilgi, insanın varlığını sürdürebilmesinin temelidir. Bu durum algıyı, hem özdeksel hem de tinsel bağlamda incelenebilir duruma getirmiştir. Her insan benzer zihinsel sürece sahip olduğundan duyum ve algı süreci özdeksel yapı içinde irdelenebilir. Ancak duyumsama eylemi ile saptanan duyum algı sürecinin sonunda, kişinin tinsel varlığına bağlı işlendiğinde, bu sürecin tinsel yapı için de önem taşıdığı görülmektedir. Örneğin özdeksel bağlamda bakıldığında, her insan için değişmeyen bir gerçek olarak sarı renk, dikkat çekici özelliğiyle algıda ön plandayken; tinsel bağlamda kişiden kişiye farklılık yaratan her renkten sadece biridir. Yorumlanan sarı rengin algısı, tinsel bağlamda kimi kişiye göre geçiciliği, ölümü sembolize ederken; kiminde heyecanın rengi olarak benimsenmiş olabilir. Bu tinsel olarak yüklenen anlam, algıda seçicilik yaratabilir. Benzer şekilde, insan özdeksel olarak kırmızı olan her şeyi daha yakın olarak görürken; bu renge tinsel bağlamda birçok anlam da yüklemiştir. “Tarih boyunca, çok çeşitli şekillerde ve sembolik değerini anlatacak biçimde kırmızı rengin kullanıldığı bilinmektedir (Bozdayı, 2004)”. Bu durum, insanın tinsel birikiminde yer alan, daha önce deneyimlenmiş ve deneyime göre etiketlenmiş her durum için geçerlidir.

Algılama (perception) temel olarak; “duyu organları aracılığıyla alınan uyarıcıların (duyusal bilgilerin) tutarlı, anlamlı bir bütünlük oluşturacak biçimde örgütlenmesi,

çözümlemesi ve yorumlanması” olarak tanımlanabilir (Sözlük Dergisi, 2013). Bu tanım bir süreci aktarmaktadır. Morgan (2013), psikolojiye bağlı bir yaklaşımla, algı ve algı sürecini net bir şekilde açıklamaktadır. Onun aktardığı üzere bu süreçte dış dünyaya ait bilgi, *duyum* ve *algı* olmak üzere iki düzeyde işlenmektedir (Şekil 11.) Duyum bir ışığın parlaklığı, kahvenin sıcaklığı ya da iğne battığında duyulan acı gibi ilkel yaşantıyı (experience) içermektedir. Bu duyular, yaşantının hammaddeleridir; işlenmeleri gereklidir. Günlük yaşamda bu duyular *yorumlama* işlemiyle işlenerek anlam kazanır. Tonlar dizisi melodi olarak, soğuk ve ıslak bir duyum yağmur olarak yorumlanır. Duyumları bu yolla yorumlama sürecine, *algı* denmektedir. Arnheim (2012) ise, algının herkesçe farklı tanımlandığını belirtmektedir. Kimileri algıyı, dış ortam tarafından uyarıldıklarında duyuların aldığı/topladığı şey diye tanımlarken; kimileri dış dünyaya ait bir konu hakkında elde edilebilen her tür bilgiyi içerir şekilde genişletmiştir. Ancak bir durum ya da bir cisim fark etmeksizin, her iki durum için de algı, uyarıcı (bilgi) ile uyarılan (bilgiyi işleyen) arasında yorum temelli bir anlamlandırma sürecidir. Lektorsky (1998), bilişsel işlemlere dayalı bu süreçte, insanın özdek yapılanmasının (bedensel olanakların) önemine dikkat çekmektedir:

Gelişen modern nörofizyoloji, dış nesnelere oluştuktan sonra insanın duyularına ve oradan da beyne ulaşan nedensel zincirleri karakterize eden pek çok bağıntıyı tanımlamıştır. Bu tanımlamalarda, görme olayında ışığın yayılma, yansıma ve kırılma yasalarını, işitme olayında ses titreşiminin yayılma özellikleri, ağtabakanın yapısı, taşıyıcı sinirlerin uyarılma yasaları vb. göz önüne alınmıştır. Algı sürecinde beyin kabuğunun son derece önemli rol oynadığının modern incelemelerle saptandığını belirtmek gerekir. (Lektorsky, 1998)

DUYULAR	AKTARICILAR	ALGILANANLAR
Görme	Göz	Renk ve ışık
İşitme	Kulak	Yükseklik, yeğlilik, tını
Koklama	Burun	Farklı kokular (çiçek, reçine.yanık vb.)
Tatma	Dil	Tatlı, ekşi, tuzlu acı
Dokunma	Deri	Basınç duyumu
		Sıcaklık duyumu
		Soğukluk duyumu
		Acı-sız duyumu
Denge	Kulak	Denge, başın eğilmesi ve dönmesi
Kas	Kas	Devinim ve yön
Organik	İç organlar	Sindirim, dolaşım, seks vb.

Şekil 11.: Duyu ve algılananların sınıflandırılması

Kaynak: Baymur'dan aktaran Özak, 2008

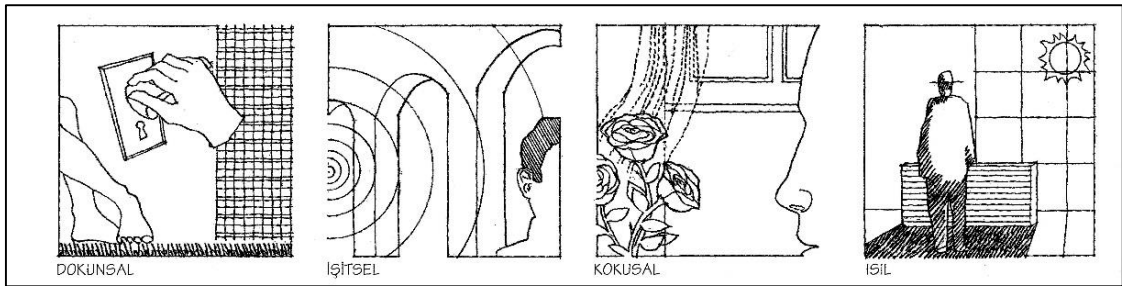
“İnsan duyuları ancak uyarıldıkları zaman çalışırlar ve bütün bu uyarıların kaynağını bireyin kendi çevresi oluşturmaktadır (Gibson’dan aktaran Gür, 1996)”. Yapılı bir çevre olarak içinde yaşanılan her mekan da, insanı sürekli uyaran olarak yaşama katılmaktadır. Gündelik yaşamda “insan, gözleri ve beyni aracılığıyla mekanı algılamaktadır. Mekanı algılama, mekanı görmenin ötesindedir. Örneğin, bir odanın içinde yer alan insan, bir bakışta içinde bulunduğu küpün en fazla üç kenarını görebilmesine karşın, altı düzlemden oluşan bir küpün içerisinde olduğunu algılayabilir (Taşçıoğlu, 2013)”. Bu, insanın üç boyutlu kavrama yetisinin ve mekanı keşfetmek adına mekan içindeki deviniminin sonucudur. İnsanın mekan içinde sürekli devinim halinde olması; mekan ile mekanın içindekileri bu hareket eylemleriyle duyumsayıp algılamasına aracı olmaktadır. Bu edinimler sayesinde insan, mekanın ve nesnelerin hep farklı yüzlerini duyumsar ve iki boyuttan ötesini kavrayabilir. Çünkü algı, öznenin mekan içindeki konumuna göre değişiklik göstermektedir. Örneğin, “retina üzerindeki fiziksel izdüşüm ne kadar büyük ya da ne kadar küçük olursa olsun bir nesne, görsel uzam içinde ne kadar uzaktan görüyorsa o kadar büyük ve ne kadar yakından görüyorsa o kadar küçük algılanır (Arnheim, 2012)”. Bu değişim, sabit uzaklıktayken, öznenin farklı bir açıya geçmesiyle de gerçekleşebilir. Açı değiştiğinde, cismin sureti, aldığı ışığa bağlı olarak renk ve dokusu, hatta zihnin içinde cismin üç boyutlu formu da değişmektedir. Bu durum insanın sınırlı algısında, bulunduğu mekanın önemini ortaya koymaktadır. Tüm algı değişimlerinin, mekanın olanakları doğrultusunda ve onun aracılığıyla gerçekleştiği görülmektedir.

Nesnelere odaklanmamız ve detayları algılamamız oldukça dar bir görme konisiyle sınırlıdır. Görsel alanımızı incelerken, gözlerimiz sürekli olarak hareket eder, tarama yapar ve görsel malzeme toplayabilmek için belirli yerlere odaklanır. Gördüğümüzü anlamlandırabilmek için, gözlerimizle topladığımız görsel veriyi beyin yorumlar, birleştirir ve tanıyacağımız ve anlayabileceğimiz görsel modeller haline getirir. (Ching, 2004a).

Güvenç (2008), psikolog Gibson’dan etkilenerek; algıya bağlı, işitilen mekan, görsel mekan, ıssal mekan ve dokunma yoluyla mekan gibi duyu özelliklerine bağlı mekanı sınıflandırmaktadır (Görsel 15.). Aslında her bir boyut, mekanı duyumsamada insanın başlattığı bir iletişim sistemini tanımlamaktadır. Bu algı sürecinde zihinsel işleyiş her insan da aynıdır. Ancak yine de, iki farklı insanın aynı algıya sahip olmadığı dikkat çekmektedir. Bu, algılama sürecinde özdek insan ile tinsel kişinin tek bir özde buluştuğunun bir göstergesidir. Her ikisi de birbirini tamamlayarak bu sürece katılmakta,

birbirini bütünleyerek sonucu var etmektedir. Bu bütünlüğün bir süreci olarak, “algının en belirgin özelliklerinden biri *seçici* oluşudur. Belirli bir anda, insanın duyu organları anlatılamayacak kadar fazla sayıda uyarıcıyla bombardıman edilir. Ancak bu zaman süresinde insan tüm uyarıcılardan sadece bir kaçını belirgin olarak algılar (Morgan, 2013)”. Bu durum bu bütünselliğin yansımasıdır; uyarıcılar üzerinde belirleyici olan kişinin tinsel birikimidir. Örneğin görme eylemi seçicidir. Göz görebildiği açıdaki her nesneyi eşit derecede görmez; kimini daha önce görürken kimini hiç görmez. Başka bir deyişle, gördüğü her nesneye tinselliğiyle anlam katan insanın; görebilme yetisi de kendi tinsel varlığıyla ilişkilidir. Bir botanikçiyle bir doktorun mesleki birikimleri gereği bir parkta ilk gördükleri şey, birbirinden farklıdır. Ya da aynı parkta bulunan bir çocuk ile bir yetişkinin de gördükleri ve hissettikleri farklıdır. Çocuk parkta bulunan oyuncakları kendi algısının merkezine koyarken; yetişkinin geçmişine bağlı bir anlam yüklediği oturma elemanı, gördüğü ilk nesne olabilir. Benzer şekilde Arnheim’e (2012) göre, görsel algı uyarıcı malzemenin edilgen bir kaydı değil; aksine zihnin etkin bir faaliyetidir. Bu durum diğer duyu için de geçerlidir. Ching’de (2003) görme duyusu üzerinden, duyumsamanın seçici bir eylem olduğu üzerinde durmaktadır:

Görebilme yetisine sahip olduğumuz her şeyi görmeyiz. Genellikle dünyamızı, var olana ilişkin beklentilerimiz ve sanılarımız doğrultusunda önceden oluşturulmuş kavramlar uyarınca algılarız. Bu algısal önyargılar, yaşamımızı daha kolay ve güvenli kılar... Genelde hepimiz aynı şeyi görmeyiz. Zihnimizdeki resim, ilgi alanımız ve bildiklerimizle sınırlıdır... Kültürel çevremiz ve ömür boyunca edindiğimiz görsel deneyimler, algılarımızda değişiklik yapar ve gördüklerimizi nasıl yorumlayacağımızı öğretir. (Ching, 2003).

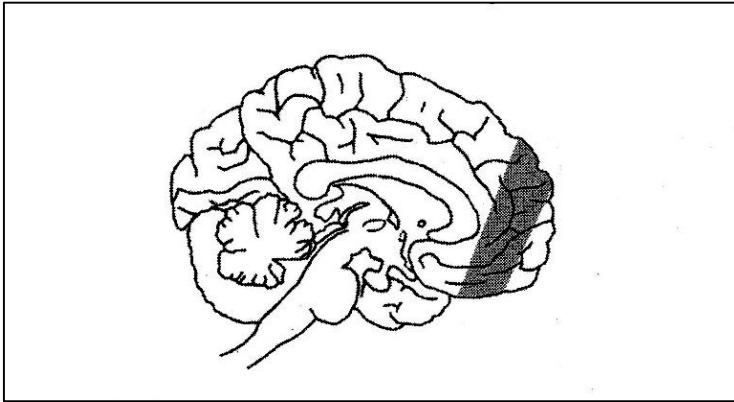
Görsel 15.: Mekan, duyumsandığı özelliğe bağlı sınıflandırılmaktadır.

Kaynak: Ching, 2004a

Özdek ve tinsel yapılanmanın bütün çalıştığını saptamak, algı kavramından daha öte boyutlarda da gözlemlenebilir. Bu yaklaşımla, insanın özdek yapısında gerçekleşen

değişimin, tinsel dünyası üzerinde yarattığı etkiyi Solms ve Turnbull (2013) bir örnekle özetlemektedir. Bu örnek, 1840'lı yıllarda Phineas Gage isimli bir hastanın durumunu aktararak beynin zarar görmesi durumunda kişiliğin değişeceğinden bahsetmektedir (Görsel 16.) Bu hasta geçirdiği bir kaza sonucu, demir bir çubuğun kafasını delip geçmesiyle beyni zarar görmüştür. Belli bir süre sonra Doktoru Harlow, bu hastanın beyninde küçük bir hasar kaldığını ve durumunun iyi olmasına rağmen, hastada bir takım farklılıklar gözlemlendiğini söylemiştir. Solms ve Turnbull, bu olayın sonucunda hastanın kişiliğinin tamamen değiştiğini, değişken ve saygısız bir hal aldığını belirtmiştir. Bu örneğin de gösterdiği gibi, insanın içsel yaşamıyla ilgilenenler beyni; beyin ile ilgilenenler ise içsel yaşamı irdelemek durumundadır. Bu nedenle, Solms ve Turnbull'ın aktardığı üzere, beyin temelinde karaciğer, dalak gibi sadece bir organdır. Diğer organlar gibi hücrelerden yapılmıştır ve her insanın beyninin görüntüsü kabaca aynıdır. Ancak, Solms ve Turnbull bu yapının dışında beynin mucizevi bir özelliğinden bahsetmektedirler: beyin zihnin ve hatta benliğin ta kendisidir. *Beyin zihnin meskenidir, bir şekilde tam şuanda dünyada kendimiz oluşumuzla ilgili duygularımızı üretir.* Bu bağlamda, beynin yapısı ve işleyişi sadece insanın özdek yapısı için değil, tinsel yapısı içinde önemli bilimsel verileri içermektedir. Benzer bir yaklaşımla Hançerlioğlu da (1993), beyindeki bu ilişkiden bahsetmektedir:

İnsanın tinsel (düşünme, hatırlama vb.) ve tensel (sindirim, solunum vb.) bütün yönetimi beyinde olup biter... Bütün duyumlar kendisinde toplandığı halde, beynin kendisi duygulu değildir, dokunulunca acımaz. Beynin çeşitli noktaları hafif elektrik akımıyla uyarılarak ne işe yaradıkları saptanmıştır. Örneğin belli bir noktanın uyarılması bir anının hatırlanmasını, başka bir noktanın uyarılması bir sesin işitilmesini, daha başka bir noktanın uyarılması bir ışığın görülmesini vb. sağlamıştır. (Hançerlioğlu, 1993).

Görsel 16. : Phineas Gage isimli bir hastanın durum

Kaynak: Solms ve Turnbull, 2013

Bal (2005) insanın özdeksel ve tinsel yapısı arasındaki ilişkiyi, felsefi bir altyapıyla, farklı bir bakış açısıyla ele almaktadır. Ona göre; maddeye bağlı materyalist¹⁵ bakış, insanı ve çevreyi anlamada yetersizdir. O, bunu örnek vererek, aslında buzun buz kristalleri değil, gaz molekülleri yani su buharı olduğunu belirtmektedir. Onlarda atomlardan elektrik yüklü parçacıklardan, onlarda elektromanyetik dalga süreçlerinden meydana gelirler. Bu bağlamda ona göre, materyalist felsefe görünür evrenin görünürdeki davranışlarını bir yere kadar sorgulayabilir. Aslında maddesel dünya, zihin, ruh ya da şuur denilen şeyin içinde yer alan bir resimdir. O; ruhu (zihin ya da şuur), temelde uzaya katılan zaman boyutu gibi tüm boyutları kesip içine alan ve varlık olgusunu kapsayan bir kaba benzetmektedir. Bir tıp laboratuvarında insan beyni ve biyolojisi üzerine gerçekleşen çalışmalar incelenirse; tüm duygusal, ruhsal ve düşünsel titreşimlere karşılık gelen kimyasal ve genetik bir tabloyla karşılaşılır. Bal, beyindeki kimyasal bir molekül üzerine yapılacak değişikliğin, insanın duygusal durumunu da etkileyeceğini belirtmektedir. Ancak, ona göre, kuantum fiziğindeki kuantum enerji alanları ele alınır, atom ve molekül yığınlarının basit bir yer değişimi olmadığı anlaşılmaktadır. Bal, insan biyolojisinin farklı uzay/zaman süreçlerine geçiş kurabilen bir donanıma sahip olduğu düşüncesindedir. Bu, fizik bedenden evrenin zihnine yürüyen bir insanın görünüşüdür.

3.2.1.2. Kullanıcının Tinsel Yapısı

İnsanın zihinsel bağlamda özdeksel yapılanması, insanın tinsel varlığını oluşturan temeldir. Özdeksel bir süreç olarak görülen algı, bu temelle anlaşılmaktadır. Çünkü algılanan verileri kişi, kendi tinsel birikimi aracılığıyla yorumlayabilmektedir. Tütüncü (2011), algının bu iki yapıyla olan bu ilişkisini, Lazzari'nin yaklaşımı üzerinden incelemektedir. Tütüncü'nün aktardığı üzere, Lazzari algıyı, *doğrudan* ve *dolaylı* olmak üzere iki süreçte ele almaktadır. *Doğrudan algılanan* nesnelere form, renk, malzeme, doku, ölçü gibi ne ve nasıl sorularının yanıtlarını verirken; *dolaylı algılanan* nesnelere etkileyici, dinamik, canlı, hoş gibi kullanıcının birikimine dayalı sıfatları yaratmaktadır.

¹⁵ Zihin-beden ikileminde materyalistler, her şeyin maddeye indirgenebileceği görüşündedir. (Solms ve Turnbull, 2013: 63).

Tütüncü'nün aktardığı bu düşünceye göre, doğrudan algının özdeksel verileri, dolaylı algınsa tinsel değerleri tanımladığı yorumu yapılabilir. İnsanın tinsel yapısında incelenen algı, insanın tinselliğinin bir yorumu olan dolaylı algılamadır. Bu yaklaşım bilinç kavramının önemini ortaya koymaktadır. Çünkü ancak bilinçli birey; “kendi düşüncesiyle duygularının farkında olan ve dış çevresini tanıyabilendir (Sözlük Dergisi, 2013)”. Bu bağlamda insanın tinsel varlığından bahsetmek, öncelikle onun bilinç (conscious) sahibi olduğundan bahsetmektir.

Solms ve Turnbull'a (2013) göre bilinç, insanı yani insanın benliğinin en temel cisimleşmesini temsil etmektedir. Dahası benliğin anlık durumunun; “bu benim, ben bu bedenim ve tam şu anda böyle hissediyorum” ifadesinin temsilidir. Duygular gibi sadece bireye özgüdür; kişiselliğin temelidir. Bilinç, arka planda anlama ve duyguyla doludur; benliği temsil etmesinin yanı sıra, insana nasıl hissettiğini de söylemektedir. Bilinç, değer tayin eder; bir şeyin iyi olup olmadığını belirleyen, bu duyguları insanda doğuran bilincin kendisidir. Başka bir deyişle, onun iç dünyaya ya da dış çevreye ait hem özdek yargılar hem de tinsel yargılarla bir ilişkisi bulunmaktadır. Farklı yargıları sentezlemekte ve bütün ayrıntılarıyla bir bütün düşünceyi var etmektedir. Bilincin nerede, nasıl ve neden var olduğu, sinirbilimciler tarafından hala merak konusu olmaktadır. Temelde bilinç, birleşik bir deneyimdir. Nesnelere birleşik bir zaman ve uzam alanında varmış gibi görünmesi bu deneyimin sonucudur. Solms ve Turnbull, iddia ettikleri bu düşünceyi bir örnekle detaylandırmaktadır. Örnek, masanın üstünde yer alan, kırmızı renkli, bir kulpu olan fincanı; insanın tüm özellikleriyle yekpare bir bütün olarak algılaması üzerinedir. Kırmızılık fincana ait gibi görünmekte, fincan ile birlikte hareket etmektedir. Aslında, fincanın kırmızı olması, bir kulpunun bulunması, masanın üzerinde yer alması gibi algılar beyinde farklı farklı bölgelerinde gerçekleşmekte; birleşik bilinç ile bir araya gelmektedir.

Bilinç yaşamı, hiç yorum yapılmadan akıp gitmez. Bir imge bilincimin yüzeyine çıkarsa, o imgeyi tanımlamaya, yani neyin yerini tuttuğunu ve yaşamımdaki hangi somut kişiyle ya da olayla bağlantılı olduğunu bulmaya çalışırım. Ayrı ayrı imgeleri yorumlarken sık sık yanlış yaparım; sözgelimi, bellek nesnesini uzayda ve zamanda yanlış olarak yörelleştirebilirim, belli bir imgeyle şu ya da bu kişi arasında bağıntı kurarken yanlış olabilirim vb. (Lektorsky, 1998).

“Madde, bilinç tarafından imgeleştirilip yansıtılan nesnel gerçeği ifade etmektedir (Bal, 2005)”. Duygu, düşünce ve oluşan yargılar, bu ifadenin bilinç tarafından

yorumlanmasıyla mümkündür. Başka bir deyişle bilinç, uyararı imgeleştirerek duyumsamakta; bu imgeler aracılığıyla duyuları yorumlayarak, kişi üzerindeki *etkiyi* (duygu, düşünce ve yargı) belirlemektedir. Bu yaklaşımla algı; “dış dünyanın duyularla gelen imgesinin bilinçte gerçekleşen tasarımıdır. Nesnelere duyu organlarını etkiler ve bu etki bilince aktarılır (Hançerlioğlu, 1993)”. İnsanın bilincine yönelik bu süreçte, imge kavramının önem kazandığı görülmektedir. Bu durum ile ilişkili olarak, Morgan da (2013) imgeyi, duyuşsal bir yaşantının beyinde temsil edilmesi olarak tanımlamaktadır. Arnheim’in (2012) Aristoteles’ten aktardığı gibi; *ruh bir imge olmadan asla düşünmemektedir*. Çünkü “İmge dünyayla dokunuşunda ben’in elde ettiği ilk üründür ya da ilksel üründür. İmge buna göre nesneliliğin öznelliğe, özneliliğin nesneliliğe kavuştuğu yerdir. Algıda kendini gösteren imge dünyanın ve ben’in ortak ürünüdür (Timuçin, 1993)”. Bu yaklaşımla Yücel’e (2013) göre imgeler, insanın evren deneyiminin bir parçasını oluşturmaktadır. Bir imgeyi yorumlamak yalnızca görmeyi, düşünmeyi oluşturmak değil; ona verilen anlamlar akıntısı boyunca yol almaktır. Ancak bu, kişiye özgü, yalnız çıkılan bir yoldur. İki farklı bireyin bir nesneye ait imgeyi, farklı biçimde algılayıp yorumlamasının nedenini, imgenin oluşturduğu imgelem¹⁶in aynı olmamasına bağlanmaktadır. İnsanın deneyimlediği bilgi, duygu ve izlenimler; imgeyi yorumlamaya katkı sağlamaktadır. Ayrıca Yücel, Sartre’nin imge üzerindeki tanımına da yer vermiştir. Sartre’ye göre imge, bir bağıntı, bir bilinç biçimidir. Bir nesne ya da bir kalıntı, bir iz değildir; nesneyle bir ilişkidir. Hançerlioğlu’nun (1993) incelediği imge kuramına göre bilgi, nesnel gerçeklikten insan bilincine duyular yoluyla yansıyan imgelerden oluşmaktadır.

İmgeler, nesnel gerçekliğin insan zihnindeki yansımalarıdır. İnsan, bu yansıyan imgelerle bilgi edinir. Bu süreç *özdeksel olanın ansal olana* dönüşme sürecidir... İmgeler, *duyuşsal imgeler* ve *ussal imgeler* olmak üzere iki türdür. Duyusal imgeler duyular, algılar ve tasarımlardır; ussal imgelerse kavramlar, önermeler, kuramlar ve varsayımlardır. İmgeler, *nesnel dünyanın öznel yansıması* olduklarından her imge öznel nesnelin birliğidir. (Hançerlioğlu, 1993)

İnsan yorumladığı dış verilerden etkilenir ve bu etki sonucu tinsel bir durum üretir. Bu durum onun tinsel birikimiyle şekillenen duygu ya da düşüncesidir. İnsan, bulunduğu

¹⁶ İmgelem: “İmgelerle düşünme yetisi... (Hançerlioğlu, 1993:184). “Geçmiş yaşantılarımızdan birleştirmeler yapmakla sağlanan anlıksal bir örüntü (Enç’den aktaran Hançerlioğlu, 1993:184)”. “İmgelemimiz, zaman ve mekanın ötesine geçmek gibi eşsiz bir yeteneğe sahiptir. Bizi başka yerlere taşıyabileceği gibi, bir zamanlar görmüş olduğumuz ve şimdi yalnızca belleğimizde saklı duran imgeleri de önümüze serebilir (Ching, 2003: 18)”.

mekan ile duyumsal olarak sürekli iletişim halinde olduğundan; mekan, bu tinsel durumun üretilmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Kimi zaman uyarının kendisi olarak duyumsama sürecinde yer alırken; kimi zaman uyarana ve uyarılan insana zemin olarak, süreçte dış ortamı oluşturmaktadır. Uyarın olarak bir mekandan etkilenen Baudelaire'in, duygularının somutlaşmış hali olarak yazdığı satırlar, bu duruma örnek olarak gösterilebilir. "Uzun bir süre, pencereden dışarı baktığımda yarısı yeşile, yarısı da çiğ kırmızıya boyanmış bir meyhaneyi görmek zorunda kalıyordum; bu renkler gözlerim için dayanılmaz bir ıstırap kaynağıydı (Baudelaire'den aktaran Cündioğlu, 2012)". Bu satırlar, insanın özdek ve tinsel varlığının bir sentezi olarak; yaşamın her anında hissettiği durumlardan biridir. Özdek olarak algılanan bir mekandan kaynaklanan bu yargının mekanı, kişinin tinidir. Bu durum kişinin kullanıcı olarak içinde bulunduğu ve duyumsadığı mekan ile iletişim içinde olduğunu göstermektedir. Çünkü mekandan alınan her duyum, tinsel anlamda bir mesajla dönüşmektedir. Mekanın fiziksel ve duyusal boyutunda yer alan insan için bu dönüşüm, tinsel boyutun da yaşandığı nokta olarak görülebilir. Zihinsel boyutta yorumlanan her veri, insanın tinsel boyutunda etkiye (duygu, düşünce, yargı) dönüşmekte, mekanı her boyutuyla var etmektedir. Botton (2007) bu etkileşimi anlatmak için, daha önce kendi yaşadığı bir olayı örnek vermiş, bir iç mekanın insan üzerindeki etkisini betimlemiştir:

Restoran her türlü iyimser düşünceyi ve inancı anlamsız kılacak biçimde dekore edilmişti: Burada, insanların bazen karşılık beklemeden birbirine yardım edebileceği, insan ilişkilerinin nadiren de olsa içten olabileceği, hayatın yaşamaya değer olduğu yolundaki bütün inançlarımı yitirivermiştim. İçeri girende bir huzursuzluk hissi yaratma konusunda gayet başarılıydı bu restoran. Gözü rahatsız eden ışıklandırma dondurulmuş patatesler devasa fritözlere atılırken çıkan o ses, sipariş almak için birbirini yiyen kasa görevlilerinin arsızlığı, bütün bunlar insanda bir yalnızlık duygusu uyandırıyor, rastlantı sonucu oluşmuş bu vahşi evrende yaşamının anlamsız olduğunu düşündürüyordu insana. Ortamın yarattığı bu huzursuzlukla başa çıkmanın tek yolu buradaki herkesin yaptığını yapmak, yani yemek yemektir (Botton, 2007).

"Yaşayan her insan sürekli bir şekilde değerliyerek, değerlendirerek, değer atfederek ve değer biçerek yaşar (Kuçuradi, 2003)". Bir değer olarak mekanın tinsel varlığı; mekanın öznesi olarak insanın ya da toplumun bir yaratisıdır. Bir başka deyişle, insanın ya da toplumun üretimi olarak mekan, kişi ya da toplum kimliğiyle anlam kazanmaktadır. Mekanı var eden bu kimlik mekanın örgütlenmesinde belirleyiciyken; mekan da bu kimliğin şekillenmesinde ve aktarımında rol almaktadır. Her ikisi de, birbiri üzerinde etkileyen ve etkilenendir. Çünkü insan; kişisel ve toplumsal kimlik ile gelişen, psikolojik-

sosyolojik-kültürel donanıma sahip varlık, mekanın da öznesidir. “İnsan doğada kendisinden başka bir de yaptığı yapılarla boy gösterir, kendisini aktarır. Yapılar bir insanın ikinci yüzü gibidir. Toplumların yüzüye bizzat yapılarda kendisini ele verir (Aras, 2010)”. Mekana yüklenen bu tinsel bağlam, zaman içinde tanımlanan bir *tinsel kimlikle* mümkündür. Bu kimlik; kişinin iç dünyası olan *kişisel kimlik* ile kişinin ait olduğu toplumun bir birikimi olan *toplumsal kimliğin* sentezidir. Her insan çevresini bu sentez ile yani kendi tinsel kimliğiyle yorumlamakta ve anlamlandırmaktadır. Başka bir deyişle, tinsel kimlik hem bireysel hem kolektif belleğin bir ürünüdür. “Kimlik kavramı gerçekte kişinin bütünlüklü aidiyet dairesine gönderme yapmaktadır. Bireyin kişisel olduğu kadar grupsal ve kolektif “nereli” olduğunu da açıklamakta, bir başka deyişle, kendiliğini ve ötekini tanıma ve bunları sürdürme bilinçliliğine göndermede bulunmaktadır (Calhoun’dan aktaran Aytaç, 2007)”. Tin ve tinsel kavramlarını mekanda var eden de yine bu kimliktir. Başka bir yaklaşımla; Hegel ve Hartmann’ın tin kavramını sınıflarken ortaya attığı, öznel tin ve nesnel tinseline ait verilerin, mekanda tinsel kimlik olarak yer aldığı söylenebilir. Bu durum, mekanın özdeksel bir varlıktan öte tinsel olarak da var olduğunun göstergesi olarak görülebilir. Mekanı şekillendiren ve anlamlandıran tinsel kimlik; kişisel ile toplumsal kimlik olmak üzere iki başlık altında incelenmektedir.

3.2.1.2.a. Kişisel Kimlik

Toplumun bir ürünü olarak insan, bedensel varlığının ötesini temsil etmektedir. O, kendi yaşantısı ve deneyimleri (bellek) ile ait olduğu toplumun kimlik ve belleğini, bir *kişi* olarak kendinde taşımaktadır. İnsanın tinsel bir varlık olarak mekanı anlamlandırması, onun taşıdığı bu değerleri kapsayan bir kişi olmasının sonucudur. Bu bağlamda “en kısa tanım ile kişi, tinsel edim merkezidir. Ama bu, tek tek edimlerde ortaya çıkan bir şey değildir. Ne yalnızca iç ve dış algı, ne yalnızca bilme edimi, ne yalnızca istenç edimi, ne kendi üzerinde bilinç yalnız başlarına kişi olabilir. (Akarsu, 1979). “Kişi tümüyle bireyseldir, her insan, bir kişi olduğu ölçüde biricik bir varlık ve değer olur (Bochenski, 1983)”. “Kişiyi bütün öteki kişilerden ayıran ruhsal ve bilinçsel özelliklerin tümüne” ise kişilik adı verilir (Hançerlioğlu, 1993)”. “Kişilik, insanların yaşadıkları yaşam ve sürdürdükleri ömür içinde ortaya koydukları bütün davranışların ve sahip oldukları özelliklerin toplamıdır (Eroğlu, 2013)”. Dolayısıyla, kişiye ait olarak kişisel kimlik, kişiliği

içeren bir birikimin, kişisel belleğin ürünüdür. Bu birikim sadece kişisel değildir; kişinin ait olduğu toplumun belleğinin izlerini de taşımaktadır. Çünkü “kişisel bellek, bireyin toplumsallaşma sürecinde oluşur. Bellek her zaman bireye aittir; ama bu bellek toplumsal olarak belirlenir. En kişisel anlar bile, sadece sosyal grupların iletişimi ve etkileşimi üzerinden oluşmaktadır (Özak, 2008)”. Bu durum kişiden kişiye farklılık gösteren kişisel kimliğin gelişiminde, toplum etkisinin önemini göstermektedir.

“İnsan yalnızca içinde buldukları yerleşim yerleri yoluyla ve yine çevreleriyle kurdukları duygusal ilişkiyle anlam oluşturur (Aras, 2010)”. İnsanın tinsel varlığı, mekan aracılığıyla bilgi edinme ve kendini aktarma olanağına sahiptir. Bu nedenle insan için, yaşamındaki özdeksel ve tinsel her varoluş, mekanın varlığıyla anlamlandırılmaktadır. İnsanın mekana bağlı olması, sadece dış dünya için değil; kendi iç dünyasını anlamlandırması için de gereklidir. İç dünyasına bağlı olarak, kişisel kimliği ve gereksinimlerini mekan üzerinden açıklamaktadır. “Her insan yeryüzünde hep *bir korunma, bağlanma, sahiplenilme, kabul edilme, içeriye alınma, kucak açılma* gereksinimini doğdukları andan itibaren hisseder (Aytaç, 2007)”. Temelde onun için mekan; fizyolojik, güvenlik, kendini gerçekleştirme, estetik gibi çok çeşitli gereksinimlerinin bir gerekliliğidir. Örneğin iç mekana kişilik ve sıcaklık katan bir kavram olarak ev, Botton’a göre (2007) yalnızca fiziksel bir oluşum değil; aynı zamanda içinde yaşayanlar için bir sığınak ve onların kimliğinin koruyucusu olarak görülmektedir.

“Ruhsal olarak insan olmak, doğanın bir verisi değil sosyal bir kazanımdır (Tanilli, 2012)”. Bu sosyal kazanımın dışavurumu ise mekan ile gerçekleşir. Bir toplumun üyesi olan insan, mekana kattığı kimlik aracılığıyla kendi kimliğini ispatlama gereği duyar. Yani “insanın kimliği, öncelikle bir yerin kimliğini gerektirmektedir (Norberg-Schulz’dan aktaran Ojalvo, 2012)”. Bu etkileşim, kişisel kimlik ve mekan için belirleyici role sahiptir. “Kimliğin oluşumu, aynı zamanda insanın kendi öznelliğini başkalarından ayıran sınırların tayini ve de kendi konumuna dair haritaların yeniden çizilmesini ifade eder. Belirli mekanlar, öteki kimliklerle aradaki farklılıkların bilincine varılmasını engelleyebileceği gibi, bu bilinci artırıcı bir rol de oynarlar (Işık’dan aktaran Aytaç, 2007)”. İnsan yaşamında yer alan bir takım tinsel kavramlar, bu sınırı çizmede birer araç hizmeti görmektedir. Mahremiyet, mülkiyet, estetik beğeni ve aidiyet olarak sıralanan mekanla ilintili kavramlar, kişi olmanın bir ürünü; kişisel kimliğin ise bir sağlamasıdır.

Mahremiyet, mülkiyet, estetik beğeni ve aidiyet kavramları, psikolojik ve sosyolojik bir altyapıyı barındırmaktadır. Her kavram, mekan aracılığıyla var olup, bireyin kendi iradesiyle tanımladığı alanlara gönderme yapmaktadır. Toplumsal değil, bireyin benliği ve kimliği üzerinden temellenir; bireyin ben-merkezli algısının bir ürünüdür. Bu bağlamda Gür (1996), insanın mekanı aynı anda, ben-merkezli ve çevre-merkezli algıladığına dikkat çekmektedir. İnsanın ben-merkezli algısı sonucu kişisel mekan var olmakta; bireyin merkezinde bulunduğu sınırlanmış yer ise, onun durağan egemenlik alanını tanımlamaktadır. Gür, insanın egemenlik sınırının, fiziksel ve zihinsel olarak var olduğunu; egemenlik alanının ise, kişi ya da grubun mülkiyetinde olan veya denetimine verilmiş alan parçası olduğunu belirtmektedir. *Bu alan sahiplenilmişlikle simgelenmekte ve sahibiyle psikolojik olarak bütünleşmektedir.* Kişinin gereksinimi olan mahremiyet, mülkiyet, estetik beğeni ve aidiyet hissi, bu egemenlik alanı üzerinden karşılanır. Kişinin psikolojik ve tinsel rahatlığı için bu kavramlar, egemenlik alanında sağlanmış olmalıdır. Bu yaklaşımda egemenlik alanı Gür tarafından davranışının özellikleri beş maddede sistematize edilmiştir:

1. Mülkiyet (sahip olma veya denetleme hakkına sahip olma)
2. Ölçekten bağımsız olma (farklı ölçeklerdeki mekanları kapsama, üzerinde hak iddia etme)
3. Yabancılara, dış müdahalelere karşı korunma-koruma
4. Tüm gereksinimler hiyerarşisini kapsayan farklı eylemlere hizmet etme
5. Kişiye özelleştirme, kendileme (Gür, 1996).

İnsan-mekan etkileşiminde bağlayıcı olarak sıralanan tinsel kavramları, daha ayrıntılı incelemek tinselliğin mekan üzerindeki etkisini anlamada gereklidir. İnsanın fiziksel, bilişsel, sosyal ve tinsel boyutlarına dokunması bakımından mahremiyet; kişisel kimliğe özgü incelenmesi gereken ilk değerdir. Çünkü mahremiyet en temel anlamıyla, özgür irade ile istenilen herhangi bir eylemi gerçekleştirebilme hakkı ve alanıdır. Sosyal bir birey olarak insanın, çevresindeki insanları sınırlaması, kendi sınırını çizmesidir. Bu yaklaşım ile “mahremiyet, kişilerin yalnız başına kalabildikleri, istedikleri gibi düşünüp davranabildikleri, başkalarıyla hangi yer, zaman ve koşullarda ne ölçüde ilişki ve iletişim kuracaklarına bizzat kendilerinin karar verebildikleri bir alan” olarak tanımlanabilir (Yüksel, 2012). Kişinin hem dış dünyaya karşı gösterdiği var olma direnci; hem de iç dünyasında tek ve güvende olmanın bilincidir. Diğer bir anlamıyla kişisel gizlilik; 90

kişisel kimliğin paylaşılmaz zaman ve mekan kesitinin oluşturulmasıdır. “Mahremiyet, tek yönlü bir gizlilik-girilmezlik süreci değil, toplumsal ve bireysel değerden etkilenen, insanın birbirleriyle ilişkide olma ya da olmama isteğine göre değişen diyalektik bir kontrol sürecidir (Gür, 1996)”. Daha kısa tanımla, kişinin koruma, korunma, sınırlama ve kontrol dahiline alma amacıyla sosyal çevresine karşı uyguladığı katmanlı yapıdır. Bu yapı, insan algısını (görsel, işitsel engel gibi) sınırlayan fiziksel bir örgütlenmeden meydana gelebileceği gibi; bilişsel olarak kurgulanan kişisel mesafenin oluşturduğu bir direnç de olabilir. Bu direncin esnekliğini, bireyin kendi ile ait olduğu toplumun kimliği belirlemektedir. Bu direnci, çerçeve olarak adlandıran Demir (2011), bu çerçevenin herkese göre değiştiğini, sadece mekan söz konusu olduğu zaman somut niteliğe bürüneceğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda Gür (1996) mahremiyeti; kişisel, bireysel, toplumsal ve kamusal olmak üzere dört sınıfa ayırmakta, ilişkiler sistemine bağlı olarak çerçevesinin değiştiğini söylemektedir. Ayrıca Gür mahremiyet kavramının ilk mekansal söylemini, Chermayeff ve Alexander’ın (1963) çalışmalarına dayandırmakta, bu süreci onlar üzerinden incelemektedir:

Chermayeff ve Alexander mahremiyeti dört mekansal kategoride inceler: özel, yarı özel, yarı kamusal ve kamusal mekanlar. Bu mekanların belli bir hiyerarşiye göre bir dizi denetim kilidiyle birbirini açmasının çağdaş insan üzerindeki stresi azaltacağını savunan Chermayeff ve Alexander, örneklerinde en çok özel ve yarı özel mekanlardaki mahremiyet zonlarından (bölge-alan) söz ederek konutlar üzerinde inceleme yaparlar. Ancak mahremiyetin eşliğini, davranış konumu kavramı ve belirgin davranışa ilişkin dini, kültürel ve toplumsal yargılar belirlemektir... Örneğin, aile-konuk zonlarını ve özel, yarı özel ve kamusal zonları ayıran bariyerler Türk evinde çok önemli sayılmış bariyerlerdir. Dış sofalar konuklara açık mekanlarken, iç ve üst sofalar yarı özel, odalarsa özel zonlardır. Bahçe kamuya kademeli olarak açılmanın bir yolu bir çözümdür. (Gür, 1996).

Kişisel kimlik için, “mutlak özgürlük, mutlak yalnızlıktır. Sınırlı özgürlük, biraz özgürlük ve biraz toplumsallıktır. Mutlak toplumsallık, özgürlüğün mutlak yokluğudur (Dellaloğlu, 2005)”. Bu karmaşa, bölümlenip çoğalabilen, kişi ya da topluma göre örgütlenip üretilen, kimi zaman ayıran kimi zaman birleştiren mekan ile çözümlenebilir. Bu özelliğiyle mekan, insana mahremiyet gereksinimini karşılama konusunda özerklik sağlamaktadır. Mekan ile ilişkili olarak Bozdayı (2004), Altman’ın mahremiyeti iki önemli boyuta ayırdığını belirtmektedir. Bunlardan ilki, bireyin kendini diğer insanlardan ayırma yeteneği ile ilgili olgu; ikincisiyse bireyin kendine bilgi vermek üzere mekanları kişiselleştirme yeteneğidir. Böylelikle mahremiyet dinamik bir süreçtir. Bozdayı’ya göre, kişisel mekan ve bölge savunusu kavramları mahremiyeti düzenleyen davranışsal

mekanizmalardır. Bu açıklamalara göre mekan bağlamında mahremiyetin, aidiyete giden bir süreç olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, mahremiyetin sağlandığı mekanlar, kişi tarafından zaman içinde benimsenmekte ve aidiyetlik hissi oluşmaktadır. Çevre psikolojisinin altında yer alan mahremiyet ve aidiyet kavramları; söz konusu mekan olduğunda kavramsal sınırlarını kaybetmekte, bilişsel boyutta kaynaşmaktadır. Bu nedenle mekana bağlı olarak, kişisel mekan ve bölge savunusu kavramlarını tanımlamak önem kazanmaktadır.

Kişisel mekan; “birey ve gruplar, diğerleri ve kendileri arasında sınırlarını zihinlerinde belirledikleri amorf bir mekan kurgularlar. Diğerlerinin istenmediği bu mekan sınırları savunulan *mahrem alandır* (Gür, 1996)”. Sözü edilen bu mahrem alan, kişiye ya da grubun *kişisel alanıdır*. Kişisel alan kavramsal anlamda, hem mahrem hem de aidiyetlik edimlerini barındırmaktadır. Bozdayı (2004), Hall’ın yaptığı gözlemler sonucu, kültür, cinsiyet ve kişilik farklarını göz önünde bulundurarak, kişisel alandaki mesafeyi; samimi, kişisel, sosyal ve toplumsal uzaklık olmak üzere dört aşamaya ayırdığını aktarmaktadır. Bu durum, ilişkiler sistemine göre dörde ayrılan mahremiyet kavramını anımsatmaktadır. Bölge savunusu kavramı; kişisel alan ile ilgili, aidiyetliğin bir göstergesi olarak mekan açısından önem kazanmaktadır. Bozdayı’ya (2004) göre bu kavram, *fiziksel bir ortamın sahiplenilmesi ve bu alana kimlerin girip, girmeyeceğini kontrol etme yetkisi olarak* da tanımlanabilir. O, insan için daha çok kültürel ve sosyal bir içerik taşıyan bu kavramın; alanlar üzerinde kontrol kurma, bu alanları kişiselleştirme, onları koruma şeklinde eyleme dönüştüğünü açıklamaktadır. Bu eylemler, bireyin mekan üzerindeki mahremiyetini güvence altına almak; aynı zamanda aidiyet kurma çabalarının da bir aracı olarak yorumlanabilir.

Aidiyet (ilişkinlik, ilgi), benimsenen bir varlık ya da durumu içselleştirme ve bu yolla onu kendine benzeştirme hakkını kullanma eğilimi olarak tanımlanabilir. Bu eğilimin insanda, kişilik gelişimiyle birlikte baskınlaştığı görülmektedir. *Ait olan, ait olunan, aidiyet kurma* ya da *aidiyette yer alma*, bir diğer anlatımla *bir parçaya sahip bir bütün* ya da *bir bütüne ait bir parça olma* gibi aidiyetle ilintili bağlamlar; insanın yaşamında sürekli yer almaktadır. Bu evrene ve dünyaya ait olan insan, özdek ya da tinsel *varlık* ile ilişkisini hep bu bağlam aracılığıyla sağlamaktadır. Aidiyet kavramı, insanın hem varlık hem de kendi kimliğiyle kurduğu ilişkiyi anlamlandırmakta ve güçlendirmektedir. İnsanın bu

güce tanık olduğu ilk an, gözlerini dünya yaşamına açtığı anda, bir aileye ait olduğu andır. İnsanın aidiyet kavramıyla ilişkisi de, bu anlamda ait olma edimiyle başlamaktadır. İlerleyen süreçte aidiyeti arzulamayı öğrenmesi, mekanı bu kavramlara yaklaştırmaktadır. Çünkü mekan içinde durmaksızın bulunma hali gerçekleştiren insanın bedensel varlığı, hep bir mekana ait olarak yaşamak durumundadır. Anne karnında kuşatılmışlığın, güvende olmanın, ait olmanın verdiği anlamlı his; yaşamı boyunca arayacağı bu aidiyet kavramının temel nedeni olarak yorumlanabilir.

İnsanın ‘anı’larının temel dayanağı olan *mekan* kavramını şekillendiren, bir anlamda insanın mekan ile kurduğu *aidiyet* bağıdır. Aidiyet kelimesi bu bölümün ele alınış amacını en doğru şekilde aktaran kelimedir. Çünkü insanın mekan ile kurduğu *psikolojik bağ* bu çalışmada aidiyet kavramı üzerine oturtulmaktadır. İnsandaki *mekan duygusu* kavramını şekillendiren, aidiyet hissidir. İnsan kendisini bir mekana *ait* hissettiği ölçüde o mekana bağlanır (Çakıcı, 2007).

Aidiyet kavramı hem birey hem de toplumlar için, zaman kavramına paralel olarak gelişip, yaşama dahil olmaktadır. Örneğin yaşam kültürü geliştikçe insan, ait olduğu doğada kendi aidiyet sistemlerini inşa etmiştir. Bu inşanın bir sonucu olan evler, sokaklar, kentler, ülkeler tüm kurulu yapılar düzenler, bu sürecin canlı kesiti olarak yeryüzünde bulunmaktadır. Artık günümüz insanı için sosyal boyutuyla aidiyet, temel gereksinimlerden biri olarak kabul edilmektedir. Çünkü insan aidiyet ile bir birey olarak kendini tanılamakta, aidiyet kurduğu şey üzerinde bağlılık duygusu hissetmektedir. “Aidiyet, insanın kendisini belli bir kültüre ve coğrafyaya ait hissetmesinin insan varlığı üzerindeki yapıcı etkisidir (Gür, 2007)”. Bu yaklaşım ile mekan kavramı da, insanın kendini bağlı, bazı durumlarda bağımlı hissettiği bir kavramdır. Bu nedenle her insan yaşadığı, çalıştığı mekanları içselleştirmekte, onlar üzerinde egemenlik sınırı geliştirmektedir. Bu gelişim, bölge savunucusu kavramına ve bu yolla kişiselleştirmeye neden olmaktadır. Gür (1996) aidiyet kavramını mekan üzerinden inceleyerek, kendileme ya da kişiye özgü kılma kelimelerini kullanmayı tercih etmiştir. Ona göre;

Kendileme insanın doğayla bir ilişkisidir. Kendileme bir yerin ya da mekanın dönüştürülmesinde ortaya çıkan bir otorite bir denetim göstergesidir. Kendilemenin gerçekleşmesi için sahip olma (mülkiyet) zorunlu bir koşul değildir. Bir yeri kendi arzularına göre düzenlemek, eşyaları sınırlayıcı ya da geçiş olanağı verecek şekilde yerleştirmek... mekanın varlığını etkilemek, bir parçayı topyekün yok etmek, mekanları kendilemenin ve kişinin özünün dışı vurumunun gerçekleşmesidir (Gür, 1996)

“İnsanlar belim sakatlanır diye düşünmeden tavandaki kirişlerin üzerine çiçek figürleri oyuyor, gözleri bozulur diye düşünmeden masa örtülerinin üzerine hayvan motifleri işliyor, hafta sonlarını feda edip evin içindeki kabloları süpürgeliklerin arkasına gizlemeye uğraşiyor...(Botton, 2007)”. Bireylerin yaşam mekanları için yaptığı kendine özgü plan ve emekler, kişiselleştirmenin gereğidir. Kişiselleştirme, birey olarak kendine ait bir varlığı işaretlemek, kendine bağlı anlamlar yüklemektir. Başka bir anlatımla, diğer insanlara gönderilen bir aitlik bildirisi, tıne ait anlamların açığa çıkmasında aracıdır. Bu bir aidiyetlik göstergisi; benimseme edimidir. “İnsanda var olan mekanla ilgili aidiyet duygusu, köklü ve güçlü bir kaynağa işaret etmektedir. Bireyin kendisini mekanda görmesi ve oradan beslenmesi, onun da mekanla birlikte ölümsüz olma arzusunun bir sonucudur (Şengül, 2010)”. Bu şekilde “nesneye ait olan özelliklerin özünde uyarıcı bir etkiye dönüşümü sürekli gidip gelen diyalektik süreçte benimseme olarak adlandırılmaktadır. Benimseme, ait olma, tanıma, anlama, sevgi duyma hisleri uyandıran nesnenin varlık karakterinden kaynaklanır; öznellik boyutu taşıyan, haz duygusunun yerini alır (Adorno’dan aktaran Aydınlı 2004b)”. Bu nedenle insan, zamanının çoğunu geçirdiği odayı, odanın bulunduğu evi, evin bulundurduğu sokağı ve hatta bunları kapsayan kenti benimser. Uzun ve yorucu geçen günlerin sonunda, evine dönmek için uğradığı sokak, evde olmanın huzurunun başladığı yerdir. Tüm sokağı paylaşan evler, komşuluk bağıyla bağlıdır; bir şekilde ondan biridir. Onun için o sokak her gün deneyimlediği, evini çağrıştıran, oradan geçen yabancı insanlara kendi dünyasını yansıtmaya olanağı tanıyan, içselleştirdiği bir dış mekandır. Bu durumu bir mimar olarak Bektaş (2003), yazdığı bir kitapta okuyucuyla paylaşmaktadır:

Evimin önüne bir hanımeli diktim. Daracık sokağıma bakan pencerelerinden birinin altına tam... Penceremin içinden, gelen geçen tepkisini görmeye çalışıyorum... Sokağın bizim bölümü yıllardır kupkuru. Karşıdaki Hatice ablanın, küçücük, çinko kaplı taraçasındaki saksılar, yoldan üç dört adam boyu yukarda... Güzelim çiçekler, yoldan geçenlerin görüş açıları dışında kaıyor. Şişman bakkalınkiler de öyle... Bir tek sol yanımdaki madamın penceresindeki, bir iki mevsimlik çiçek saksısı... Kupkuru sokağımıza bir top yeşil koydum işte, uzun sözün kısası... (Bektaş, 2003).

Kişisel kimlik altında incelenebilecek bir diğer kavram mülkiyettir. Mülkiyet kavramı, anlamsal olarak da bağlı olduğu, Arapça mülk kavramından türemiştir. “Mülk; ev, dükkan, toprak gibi taşınmaz mal, özelge” olarak tanımlanmaktadır (Hasol, 2005)”. Buna bağlı olarak “mülkiyet sahiplenilen şey değil, bir şeye sahip olma hakkı anlamına gelir (Ağaoğulları vd.’den aktaran Geçit 2014)”. Mekana sahip olma bağlamında, bu kavramın

mahremiyet ve aidiyet kavramlarını kapsadığı söylenebilir. Çünkü bir şeye sahip olma ediminin, Gür'ün (1996) Hegel'den (hukuk felsefesinden) aktardığı üzere üç biçimi bulunmaktadır:

1. Bir şeyi doğrudan fiziksel olarak almak,
2. O şeyi biçimlendirmek,
3. O şeyi sadece benim olarak nitelendirmek (Hegel'den aktaran Gür, 1996)

Bu üç durumun mekanın mülkiyeti için de geçerli olduğu ve mülkiyetin temelde insan-nesne etkileşimine dayandığı görülmektedir. İlk maddede yer alan *bir şeyi fiziksel olarak alma* durumu; mekanı uzun süreli olarak para karşılığında ya da yasal bir hakla sahibi olmayı ifade etmektedir. İkinci madde mekanı kişiselleştirerek içselleştirmeyi (bölge savunucusu kavramı), üçüncü madde ise kişiye ait olan duruma (fiziksel olarak yani para karşılığı satılmayan) ve buna sahip çıkma eylemine gönderim yapmaktadır. Kişisel alan, üçüncü maddeye örnek olarak gösterilebilir. Bir mekan mülk edinildiğinde, mekan-insan ilişkisi sahip olmanın üç biçimi de kapsar duruma gelmektedir.

Mekan söz konusu olduğunda mülkiyet kavramını; ortak mülkiyet ve özel mülkiyet olarak iki ayrı başlıkta irdelemek mümkündür. Bu yaklaşıma göre “emek kavramı, özel ve ortak mülkiyet arasındaki ayrımı yaratan unsur olmaktadır (Ağaoğulları vd.’den aktaran Geçit 2014)”. Eğer mekan üzerinde bir toplumun ortak emeği var ise, bu kamu mekanıdır; ortak mülkiyete sahiptir. Kişi ya da birbiriyle ilişkisi bulunan bir grubun emeği ile biçimlenen mekanlar ise, kişiye bağlı mekanlardır; özel mülkiyetle yasal olarak o kişiye aittir. Bu mekanlar kişisel mülktür; “satılır, alınır; mübadele değeri ve kullanım değeri vardır (Lefebvre, 2014)”. Ancak bu özellikleri nedeniyle, tarihi süreçte özel mülkiyet kavramının, birçok tartışmayı beraberinde getirdiği görülmektedir.

“Kişi bir otorite sıfatıyla hareket ettiğinde, sahip olduğu önemin niceliği yeni bir niteliğe dönüşür; yakın çevresi için nesnelliğin sahip olduğu fizikselliğe bürünür (Simmel, 2009)”. Mülkiyet kavramı da günümüz modern insanı için, otoriterliğin diğer yüzü olarak görülmektedir. Bu yaklaşıma göre Lefebvre (2014), mülkiyet kavramında mekanı üretim tüketim ilişkisinde bir ürün olarak görmektedir. Mülkiyetin mantığı; “Senin olan yer ve şeyler benim değildir” cümlesiyle açıklanmaktadır. “Mülkiyet mülk sahibinin kendince imzasını taşıyan bir mal üzerinde kendisine mal ettiği beklenmedik kazanç hakkı” olarak görülmektedir (Proudhon, 1998). Bu nedenle ünlü bir İngiliz düşünür olan Thomas More,

mülkiyet kavramına karşıdır. Ona göre “özel mülkiyet, her türlü kötülüklerin, hırsızlıkların, öldürmelerin kaynağıdır. Özel mülkiyetten kurtulan toplum, mutlu bir toplumdur (Hançerlioğlu, 1970)”. Bu görüşe göre, her ailenin bir evi olmalı ve bu ev on yılda bir kura çekilerek değiştirilmelidir. Geçit’in (2014) aktardığı üzere, Locke ise mülk sahibinin emeğinin olduğu bir mülkiyet kavramını savunmaktadır:

Dünya ve bütün aşağı yaratıklar insanlar için ortak olsa da her insan kendi “kişisinde” bir mülkiyete sahiptir. Hiç kimse kendinden başkası üzerinde herhangi bir hakka sahip değildir. Bedeninin “emeği” ellerinin işi kendisininidir diyebiliriz. Öyleyse Tabiatın sağladığı ve bıraktığı devletten çıkardığı her neyse ona emeğini karıştırmıştır ve kendinden bir şey eklemiştir, böylece kendi mülkiyeti olmuştur (Locke’dan aktaran Geçit, 2014).

Mülkiyetin bu ideolojik altyapısı, psikolojik ve anlamsal olarak mekan-insan ilişkisi ön plana alındığında ikinci planda kalmaktadır. İnsanın mekan üzerindeki etkisi nedeniyle, mekan bağlamında “mülk, sahibinin niteliğini ortaya döken niteliktir (Proudhon, 1998)”. Mekan para ile alınıp satılan bir üründen çok öte bir kavramdır. Kişinin kimliğinin bir parçası; geçmiş ile yarınını bağlayan bir zemin; sevdikleriyle yaşadığı bir paylaşım; kendi zamanı içinde bir meskendir. Fiziksel varoluşunun yanı sıra, hissettirdiği duygularla insanı bağlamaktadır. “Örneğin, ailenin fiziksel mekanı evdir. Buna bağlı olarak, aile kavramı içinde mekan olarak ev açıkça bulunmaktadır. Dolayısıyla, evlenmek deyince aile kurulduğu anlaşılır ve ya eve gitmek deyince ailenin yanına gidildiği anlaşılmaktadır (Kurtoğlu’ndan aktaran Çetin, 2012)”. Başka bir deyişle evin özel mülkiyet olup olmadığı; ev kavramının insanda uyandırdığı ilk düşünceler arasında yer alması olası değildir.

İnsanın kimliği ile mekan arasındaki ilişkide, incelenmesi gerekli tinsel kavramlardan sonuncusu, estetik beğenidir. Tunalı (2012) *estetik beğeni* kavramını *estetik tavır* altında; bir objeden herhangi bir karşılık beklemeksizin ondan haz duymaya yönelmesi olarak tanımlamaktadır. Estetik tavır duysal bir temele dayanmakta; görsel ve işitsel duyular ön plana çıkmaktadır. Estetik tavrın oluşmasına bir duygusallık eşlik etmekte ve sürecin sonunda estetik tavır, beğeni (haz) denilen bir duyguyla çözümlenmektedir. Bu nedenle estetik beğeniye, estetik kavramının öznel anlam yüklenmiş hali olarak yorumlamak mümkündür. “Estetik, insanın herhangi bir bağlamda oluşan deneyiminin sahnelendiği bir olgu olarak düşünülebilir. Olgu, yaşamın işlevsel süreci ile duygusal ve düşünsel davranış biçimleri arasında güçlü bir ilişki kurar; olagelen ve süregiden, kısaca yaşanan

bir gerçekliktir (Aydınlı, 2004b)”. Bu gerçeklik insanı var eden kişilik ile doğrudan ilişkilidir.

Güzel sorunu her insanın sorunu olduğuna göre, güzeli araştıran estetik de insanlığın ortak konusudur. Güzel, insan yaşamının bir yüzüdür, giderilemez ya da karşı konulamaz bir ögesidir... Her insan bireyi güzel görünmeye, en azından çirkin görünmemeye özen gösterir. Demek ki estetik ilkin kendimize, gündelik yaşamımıza yönelişimizde varlığını duyurur. Estetiğin kıvılcımı dünyaya yönelişimizde parlar: bir izbenin duvarlarını boyayan, bir çorbayı maydanozla süsleyen kişi güzeli gerçekleştirmektedir... İnsan için dünyada olmak biraz da güzelin peşinde olmaktır... Bu yüzden estetik her kişinin yaşamında en genel düzeyde de olsa belli bir yer tutar. (Timuçin, 1993).

Yıldırım'ın (2014) Akarsu'dan aktardığı üzere, estetiğin isim babası olan Baumgarten, *Aesthetica* isimli kitabında estetiği *duyusal bilginin bilimi* olarak kullanmıştır. Onun yazdığı üzere, zihinsel bilginin doğruluğunu mantık incelerken; estetik, duyusal bilginin doğruluğunu incelemektedir. Bu yaklaşım doğrultusunda estetik; özne ile nesne arasında tinsel bir iletişim, mekansal bir duygu biçimlenişi olarak görülebilir. Estetik bağlamında bu durum, özneye göre mekanın iki farklı biçimlenişte de var olduğuna işaret etmektedir. İlk biçimlenişte mekan, dolaylı olarak; nesne-özne arasındaki iletişimde bir araçtır. Özne-nesne arasındaki duyumsama sürecinde; bir zemin, bir ortam olarak gerekli algısal koşulları sağlamaktadır. Bu ilişki içinde Timuçin (1993), estetiği bir dünya deneyi olarak yorumlamış, bunun mekan ve zaman aracılığıyla gerçekleşebileceğini vurgulamıştır. Ona göre estetikte her sorun, zaman ve mekan kavramlarına indirgenebilir. Her yapıta nitelik kazandıran temel, zamansallık ve mekansallıktır. Mekanın yaratımı olan bir diğer ilişki, mekanın estetik bir değer olarak özneye iletişim kurduğu, bu duygusal biçimlenişte doğrudan yer aldığı durumdur. Özne-mekan arasındaki bu iletişim, mekanın biçimsel değerinin bir ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, mekanın biçim, renk, doku gibi özdek parçalardan oluşan özdeksel bütünlüğün; özne üzerinde yarattığı tinsel durum olarak açıklanabilir.

3.2.1.2.b. Toplumsal Kimlik

İnsanın tinsel varlığı üzerinde en önemli etkenlerden diğeri ise toplumsal kimliktir. Toplumsal kimlik temelde; bir toplumu oluşturan tüm bireylerin genel özelliklerini ve tarihselliğini kapsayan sosyal bütünlüktür. Bu yapıyı anlayabilmek için, öncelikle toplumun ne olduğunun bilincine varmak gereklidir. “Toplum deyimini dile getiren insan

topluluğu, belli bir ekonomik altyapıyla belirlenmiş belli üstyapı kurumlarına sahip olan sosyo-ekonomik bir biçimlenmedir... Birey olarak insan ancak toplumsal ilişkileriyle varlaşır. Bireysiz toplum olamayacağı gibi toplumsuz da birey olamaz (Hançerlioğlu, 1993)”. Her ikisi de birbirini var eden; birbirini içerendir. Hançerlioğlu da (1993), öznel kişilik öğelerinin özdeksel ve tinsel niteliklerden oluştuğunu; insanın özdeksel ve tinsel eylemleri sırasında hem kendi koşullarını hem de toplum koşullarını yarattığını söylemektedir.

Her kişisel kimlik, bireyin gelişme sürecinde toplumsallaşmaktadır¹⁷. Toplumsal kimliğin altındaki her birey, kişisel kimliğin sosyal bir inşası olarak toplumsal kimlikteki değerleri içermekte ve bu değerler süzgecinde kendi kişisel değerlerini oluşturmaktadır. Bu değerler yapısı, toplumsal kimliğin içeriğini yaratan; zamandan bağımsız olarak toplumun her üyesini kapsayandır. Simmel’e (2009) göre, mekansal bir biçim nasıl malzeme olmaksızın var olamazsa, her türlü içerikten kopmuş bir toplumun da varlığı mümkün değildir. Bu yaklaşımda her toplumsal süreç birbirinden ayrılamaz iki öğeden oluşmaktadır. İlki, bir çıkar ya da bir amaç; diğeri ise içeriğin toplumsal gerçekliğe kavuşmasını sağlayan, ona şekil veren, bireyler arasındaki etkileşim biçimidir. Simmel’in sınıflandırdığı bu iki öğe, aslında bir toplumun ortak belleği ile mümkün görünmektedir. Bu iki öğeyi oluşturan ve barındıran toplumsal bellek; toplumsal düzen, kültür ve inanç sistemlerine; yani toplumsal kimliğine bağlı dün, bugün ve geleceği simgeleyendir. Bu nedenle insanın tinsel varlığının temel bağlamından biri olan toplumsal kimliği incelemede; toplumsal düzen, kültür ve inanç sistemleri üzerinde durmak gerekmektedir.

Tinsel bir kavram olarak kabul edilen toplumsal düzen; birbirlerine toplum bağı ile bağlı olan bireylerin; ekonomik, yönetim ve yerleşim durumlarını içeren tümel bir kavram olarak görülebilir. Bu bağlamda toplumsal düzen, içinde *yere* kavramını barındırması açısından önem taşımaktadır. Çünkü o toplumu diğerlerinden ayıran, yerelliğin altındaki tözdür. Toplumsal düzende değişen bir durumun etkisi, yerel olan her şeyde, yani toplumun her elemanında kendini göstermektedir. Ancak tarihi süreçte, toplumsal düzenin en somut tanığı, toplumun bir yansıması olarak toplumsal mekanlardır. Örneğin, “köylü evleri ve köyler, bunları inşa edenlerin ve buralarda oturanların yaşamını,

¹⁷ “Toplumsallaşma: Kişinin, ailesi ve kültürü tarafından belirlenen şekilde davranmayı ve diğer kişilerle olan ilişkilerinde uyum yapmayı öğrenmesi (Morgan, 2013: 398)”.

mırıldanılan ve biraz da karıştırılıp bozulmuş bir öykü gibi dile getirirler. Bu yaşamın damgasını taşırlar (Rapoport'dan aktaran Lefebvre, 2014)". Bu, bir toplumun yerleşim, ekonomik ve idari biçiminin; toplum yaşamının yansıması olmaktadır. "Mekan ne yaşantının basit bir çerçevesidir, ne de sadece içine konulan şeyleri neredeyse ilgisizce kabul etmek zorunda olan bir biçim ya da kapsayıcıdır. Mekan toplumsal morfolojidir (Lefebvre, 2014)". Bu yaklaşım ile Ortaçağ'a ait toplumlar düşünüldüğünde; dini otoritenin, toplumun hiyerarşik yapısının, Feodal düzenin, tarıma dayalı ekonominin, kırsala bağlı yerleşimin; yani kısaca dönemin toplumsal düzeninin, yaşamın her noktasına dahil olduğu görülmektedir. Bu durumda, dönemin mimarisinde devasa dini yapılar ile derebeyi şatolarının ağırlıklı olarak yer alması; dönemin toplum yapısının en somut görüntüsü olarak yorumlanabilir.

Gerçeklikte, toplumsal mekan toplumsal edimleri kendine katar. Bunlar, doğan ve ölen, durgun duran ve eyleme geçen, hem kolektif hem de bireysel öznelerin edimleridir. Onlara göre, kendi mekanları hem yaşamsal hem de ölümcül davranırlar; bu mekanda serilip gelişirler, birbirleriyle konuşurlar ve yasaklarla karşılaşır; sonra ölümler ve mekanları onların da mezarını içerir. Bilgi için ve bilgi karşısında, toplumsal mekan, kavramsal haliyle birlikte, toplumun analizci olarak işlev görür. (Lefebvre, 2014).

Her toplumsal düzenin, temelde bir ideolojiyi barındırdığı görülmektedir. Başka bir deyişle her yönetim, kendi toplumunu tasarlamakta; bu amaçla mekan, ideolojiyi somutlaştıran araçlardan biri olarak görev almaktadır. Öncü ve Weyland (2010), bu durumu kentsel ölçekte inceleyerek; kentlerin silüetini tanımlayan anıtsal yapıların, iktidara bağlı biçimlendiğini vurgulamaktadır. 20.yüzyılda Sovyet kent mimarisindeki devasa meydanlar ya da Kuzey Amerika kentlerinde yarışan gökdelenleri en yakın ve canlı örnekler olarak nitelemektedir. Bu yaklaşım, tarihi süreçte her siyasi oluşumda görülmektedir. Geçmişin büyük liderleri de ideolojilerini kentlerden evlere, iç-dış fark etmeksizin her mekanda dile getirmiştir. Onların etkisiyle oluşan kent, mekan ve iç mekan dokuları; sadece siyasi ya da iktisadi yerleşimin bir sonucu değil, aynı zamanda güvenin, *güvende olmanın* da bir yoluydu. Bu nedenle mekanlar, tarihin ilk günlerinden günümüze kadar savunma stratejisinin de bir ürünü olarak çıkagelmiş; hatta kimi zaman iç mekanı biçimlendirmiştir. Örneğin Özkan'ın (1999) belirttiği üzere; Çatalhöyük'ün sokakları ve yolları olmayan hücreli dokusu, sur ya da hendeğe gereksinim duymadan toplumu çeşitli saldırılardan korumak için tasarlanmıştır. Birbirlerinin duvarlarına yeni duvarlar eklenerek, sadece teras ve merdivenlerle ulaşılabilir biçimde inşa edilen mekanlar,

toplumsal yaşam ortamı için kentsel bir dokuyu oluşturmaktaydı. Bu örneğe benzer şekilde Tümer (2004) toplumsal düzenin mekan üzerindeki etkisini, Fransız İhtilali'ni örnek vererek; *inşa etmek* üzerinden değil, *yıkma* eylemi üzerinden incelemektedir. Tümer'in aktardığı üzere, İhtilal 'den sonra kurulan mecliste krallık döneminden kalma bütün anıtların, simgelerin, yapıların yıkılmasına dair konuşmalar yapılmış, ikonoklast¹⁸ bir yasa çıkarılmıştır. Daha sonra da feodaliteyi temsil eden şatoların, kulelerin de yıkılması için kararı alınmış; bu binaların taşlarını ise köylülerin ev yapmada kullanmaları istenmiştir. Bu örneklerden görüldüğü üzere; “mekan, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin dayanağı” olmaktadır. Bazı toplumsal değişimlerde zafer anıtı olarak yükselirken, bazen utanç ya da nefret kaynağı olarak görülmüş, toplum tarafından dışlanmıştır. Mekana bu tinsel anlamların yüklenmesi, *toplumsal kimliğin* birer yansımasıdır.

Değişen toplumsal düzenin bir simgesi olan Ankara, mekanı biçimlendiren ideoloji kavramı için de en güzel örneklerden birini oluşturmaktadır. Genç Cumhuriyet'in Modern başkenti olma yolunda yapılan şehir, bu süreçte toplumun yeniden inşa edildiğinin canlı kanıtıdır. Özellikle artan nüfusa cevap vermek için 1950 sonrası hızlanan çalışmalarda, Ankara'da yaşayacak insanların yaşam biçimlerinin de düşünülüp tasarlandığı dikkat çekmektedir. İkinci Ulusal Mimarlık Akımı öncülerinden olan Sedad Hakkı Eldem, Emin Onat gibi isimlerden eğitim alan Rahmi Bediz ve Demirtaş Kamçıl, Ankara'nın inşasında ön planda olan mimarlardan ikisidir. Bu ikili ortak bir mimari ofis açmış, “başkent Ankara'da yapılı çevrenin savaş sonrası dönemdeki mekansal ve işlevsel dönüşümünün en belirgin örneklerini tasarlamışlardır (Ergut, 2011)”. Bediz-Kamçıl ikilisinin tasarladığı birçok toplu konut, dönemin yerleşim anlayışı hakkında ipuçları vermektedir. Ankara Emek Mahallesinde yer alan Yeşiltepe kooperatifi bu duruma örnek verilebilir (Görsel 17., 18.) 50 dekarlık bir araziye yerleştirilen bu bloklarda toplam 480 daire bulunmakta, her binada ortak kullanıma açık teras, iki asansör ve iki adet merdiven yer almaktadır. On katlı olarak planlanan bu yapının her katında 6 tane daire vardır. Daireler iki odadan, T şeklinde kullanıcının gereksinimine bağlı olarak üçe bölünebilen bir salondan, sabit yemek yeme olanağı sağlayan bir mutfaktan ve bir depodan oluşmaktadır. Bu yapıda,

¹⁸ İkonoklast: 1. Bizans'ta kilise tasvirlerini yasaklayan akım. Fransızca iconoclaste, İngilizce iconoclast (Url-16)

İkonoklazm: Bir kültürün kendi dini ikona ve diğer sembollerine ya da anıtlarına dini ya da politik güdülerle planlı saldırısıdır. (Url-17)

merkezi ısıtma, otopark, sıcak su sistemi gibi ekler Ankara’da yaşayacak olan orta sınıf ve üst sınıfın yaşantısı hakkında bir bilgi vermektedir. Ayrıca geniş bir alana yayılması ve bu nedenle geniş yeşil bir çevre sunması da dönemin kentsel yaklaşımının bir ürünüdür. (Url-18). Bu proje, hem çok katlı tasarlanarak dönemin artan nüfusunun barınmasını, hem de sahip olduğu donanım ile dönemin insanının yaşam standardının yükselmesini hedeflemiştir. Bu ikili dönemin yönetim ve yerleşim anlayışının yanı sıra, değişen ekonomik yaşam için de mekanlar tasarlamışlardır:

1970’li yıllarda değişen iktisadi koşullarla yaygınlaşan çarşı ve İşhanlarının tasarımında Bediz-Kamçıl Bürosu önemli rol oynar. 1960’lardan itibaren yeni bir ticari merkez olarak gelişen Kızılay bölgesinde And Çarşısı, Kalabalık Han, Moda Çarşısı, Onur Çarşısı, Rumeli Han, Sosyal Han ve Yeni Konak Mağazası gibi birçok çarşının yanı sıra, 1970’lerden itibaren kentin yeni ticari bölgesine dönüşmekte olan Tunalı Hilmi Caddesi’nde Kuşulu Pasajı’nı tasarlarlar. (Ergüt, 2011).

Görsel 17.: Yeşiltepe Yapı Kooperatifi’nin genel görünümü, Rahmi Bediz – Demirtaş Kamçıl, 1955

Kaynak:

<http://saltonline.org/tr/277/modern-denemeler-4> (Erişim Tarihi: 04. 06. 2014).

Görsel 18.: Yeşiltepe Yapı Kooperatifi’nin apartman girişi, Rahmi Bediz– Demirtaş Kamçıl, 1955

Kaynak:

<http://saltonline.org/tr/277/modern-denemeler-4> (Erişim Tarihi: 04. 06. 2014)

Mekan üzerinde etkili bir diğer tinsel kavram; kültürdür. Kültür, T.D.K'nın Güncel Türkçe Sözlüğündeki ilk tanıma göre; *Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars, ekin.* (Url-20). Bu tanımда kültür, kültürü üreten, yaşayan, aktaran olarak; hem bir sürecin kendisi hem de süreçteki aşamaları harekete geçiren etken olarak görülmektedir. Halkbilim Terimleri Sözlüğü'ne göre ise; *bireyin üyesi olduğu toplumdaki öğrendiği bilgi, gelenek, görenek, davranış, yasa, sanat, uygulamayı, zanaat gibi özdeksel ve tinsel ürünlerden oluşan bütün* olarak yer almaktadır. (Url-20). Bu tanım birey ve toplumsal bilginin aktarımı üzerinde durulmuş; toplumun bir üyesi olarak birey sorumlu tutulmuştur. Bu tanımların genel yaklaşımı göz önüne alındığında kültürü, birçok ruhun söylediği çok sesli bir melodi olarak yorumlamak mümkündür. Çünkü kültürün temeli uyuma dayanmaktadır; kendine ait olanı içerip kapsarken, farklılıkları öteleyip, yadsımaktadır. Bu yaklaşımdan farklı olarak Kaptan (2003), kültür kavramını öznesine göre üç farklı kategoride incelemiştir:

Bireysel Kültür: Toplum içinde yaşayan kişinin dünya görüşü, eğitimi, düşünceleri, sanat ve estetik bilgisi, görgüsü ve bunları yansıtan tutum ve davranışlardır. Öznesi insandır.

Küresel Kültür: Zaman ya da yer gözetmeksizin bütün insanları kapsayan ve içinde insanın gerçekleştirdiği her şeyi barındıran kültür.

Yerel Kültür: Coğrafi konum, dil, ırk, yaşayış, alışkanlık, gelenek, görenek ve tarihsel geçmiş gibi birçok etkenden kaynaklanan ortak değerleri oluşturan kültür. Yerel kültür, ulus olgusu, devlet geleneğiyle ilişkilendirilen, ancak çoğunlukla bir toplumu diğer toplumlardan farklı olarak özgünleştiren ve toplum içindeki bireyleri özgür kılan değerleri içermektedir. (Kaptan, 2013)

Kaptan'ın bu üç kültür yaklaşımı içinde, toplumsal kimlik başlığı altında irdelenecek olan yerel kültür kavramıdır. Bu yaklaşım ile toplumsal kimlik içinde kültür, *toplumsal bellek* ile varlığını sürdürmekte; kültürlerin asimile olup kaybolması, toplumsal belleğin silinmesi anlamına gelmektedir. Kültür, bir toplumdaki bireylerin yaşama tutunma biçimlerinde fiziksel, sosyal ve psikolojik olarak yol gösterici niteliği taşımaktadır. En basit örneğiyle insanın düşünme aracı olarak kullandığı dil, bireyin yaşamını örgütleyen bir kültür varlığının kanıtıdır. Bu sayede, bireyler çevrelerindeki her olay ve durumu, ilk olarak kendi dilindeki kavramlarla değerlendirmektedir. “Yaşanılan çevredeki seçimler, seçilmiş ürünlerin kullanımı çoğunlukla ait olduğumuz toplumun kültürüyle biçimlenmektedir. Kişilerin seçimleriye, bu toplumun değer düzeylerinin altında ya da

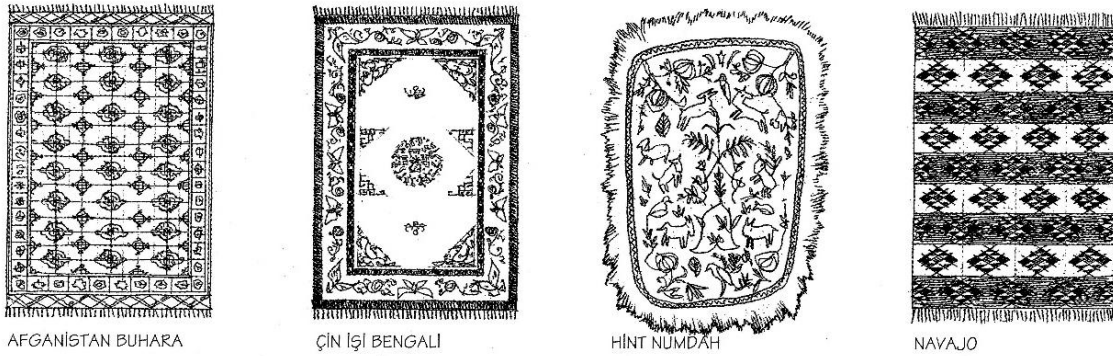
üstünde, ama mutlaka, kıyısında gerçekleşmektedir (Kaptan, 2013)”. Bu nedenle tarih, coğrafya, arkeoloji gibi birçok meslek alanının; kendi uzmanlıklarına göre insanlık tarihini ya da yerleşimini sınıflandırırken, kültür kavramından yola çıktıkları görülür. Bu sınıflandırmada kültür, kesintisiz gibi görünen yaşamsal sürekliliği bölümleyen değer katmanlarına verilen tümel adlandırma olarak ön plandadır. Her katman ötekinden farklıdır ve kendine özgüdür; katmanların çeşitliliği insanlık tarihinin zenginliğindeki temeldir. Bu zenginliğe, kültürün bir simgesi olan mekan bağlamından bakıldığında; kültürün katmanları net olarak algılanmaktadır:

Mısırlılar uzamı, birey ruhunun sonunda ecdadının yargıçları huzuruna çıkacağı dar bir yol olarak görür. En belirgin yapıları binalar değil, taş duvarlı yollardır. Rölyefler ve resimler dizilidir ve bakını belli bir istikamete yönlendirir. Çin kültüründe uzam, dünyayı dolaşan bir yoldur; ancak bireyi ecdadının mezarına yönlendiren, doğadır, ‘kapıdan geçen, köprüleri, yuvarlak tepeleri ve duvarları aşan dolambaçlı yollardır’, Mısırlılarınki gibi dizili taşlar değildir. Grek uzamında hakim olan, yakınlık ve sınırlılık duygusudur. Evren bir kozmostur, cennetsel gök kubbenin örttüğü, ‘yakın ve tamamıyla görülebilir şeylerin oluşturduğu düzenli bütündür.’ Yönetim biçimi, açıkça sınırlanmış şehir devletidir; tapınakları, kolonlarla çevrili bir merkezden ibaret sınırlı yapılardır. (Spengler’den aktaran Kern, 2013).

“Kültür kavramı, çoğunlukla, bir toplumun duyuş ve düşünüş birliğini sağlayan bütün değerlerin tümü olarak tanımlanır... Bu anlam gelenek, görenek, düşünüş ve sanat değerleri gibi bir toplumun bütün değerlerini kapsar (Hançerlioğlu, 1993)”. Kültürün kapsadığı bu toplumsal değerler, mekan veya mekanda tanımlanan eylemler yoluyla somutlaşmaktadır. Bu bağlamda mekan, fiziksel, yaşanan ve algılanan her boyutuyla kültürün en net aktarım aracı olmaktadır. Bu aktarım zaman bağlamında olabileceği gibi, başka kültürler arasında da gerçekleşebilir. Örneğin kültürel bir öge olarak halı, üzerindeki desenlerin anlamları ve içeriği bakımından yerellik içermekte; (hem zaman hem de bölgesel olarak) kültürel aktarımın iç mekan içinde bir ögesi olmaktadır (Görsel 19.) “İnsanlar, gelenek yoluyla geçmiş toplumsal yaşamdan izler devralır. Bu izler kişilerin toplumsal belleğinde yaşamaktadır (Soykan, 2008)”. Her mekan da yapıldığı zamanın ve kültürün izlerini taşımakta, bu belleğin canlı kalmasına aracı olmaktadır. Bu bellek sayesinde kültürler ve nesiller arası zaman farkı kaybolmakta, insan tinsel bir dünyaya geçiş yapmaktadır. Çünkü bu iletişimde, mekandaki kültür verisini anlamlandıran, tinsel yönüyle insan olmaktadır. Tarihi süreçte “insan sahip olduğu kültürel nitelikleri ve bunlara bağlı olarak geliştirdiği yaşam tarzı ile fiziki mekan üzerinde yer almış ve onu biçimlendirmiştir (Özen, 2011)”. Bu biçimlenmenin

sonucunda, kültüre paralel bir *mekan kültürünü* var etmiş kendi toplumsal değerlerini geleceğe aktarmıştır. Soykan'ın (2008) mekan üzerinden yaptığı kültür yorumu, bu duruma örnek olarak gösterilebilir:

Avrupa'nın özellikle Latin olmayan ülkelerin kiliseleri dış cepheleriyle görkemli bir görünüme sahipken, iç mekanları son derece yalındır. Bu durum dışa dönük bir kültürün, bir zihniyetin anlatımıdır. Oysa bizim camilerimiz dıştan son derece yalınken iç mekanları hayranlık uyandırıcı tarzda işlidir. Bu da içe dönük bir kültürün, zihniyetin anlatımıdır. (Soykan, 2008)

Görsel 19.: Farklı kültürlerin halı biçim ve motifleri

Kaynak: Ching, 2004a

“Rapoport kültür kavramını, mekan davranış literatürü içinde ele alır... Ona göre konut biçimleri iklim, malzeme, yapım tekniği teknolojisine bağlı olan geniş çaplı sosyo-kültürel faktörlerin sonucu olarak oluşmuştur (Rapoport'dan aktaran Özen, 2011)”. Bu açıklama tüm mekan tarihindeki dönüm noktalarının, kültürdeki bir değişimin ya da gelişimin ürünü olduğu düşüncesini doğurmaktadır. Bu bağlamda mekan, bir aracı olarak kültür için ne kadar önemliyse; kültürün de mekan ve mekan tarihi üzerinde belirleyici bir öneme sahip olduğu söylenebilir. Çünkü insanın mekan olgusunu fark etmesi, mekanı üretmesi, bir mekana yerleşmesi, kentleşmesi gibi tüm durumların öznesini; insanın kültür birikimi oluşturmaktadır. Bu durumu Güvenç (2008), mekanda olup bitenlerin çoğunun toplum ve kültür tarafından yönlendirildiğini ve bu olup bitenin sadece kültürlerin taktığı gözlükle izlenip sınıflanabileceğini söyleyerek vurgulamıştır.

İnsanın çevresini yaratması kültür uğraşdır... Kültür uğraşının hiç kuşku duyulmaması gereken bir özelliği, tüm insanlar arası, kolektif bir olay oluşudur. Hangi yöreden, hangi topluluktan gelirse gelsin, bu kolektif uğraşa her katkı, elbette tüm insanlığın sofrasına yapılmış olur... İnsanlığın sofrasını varsıllaştırmayan uğraşın, gelecekle ilgili yeni bir şey söylemesi, gerçek yolculuğunda

olması, geçmişle, durağan çatışması beklenemez. Kültür uğraşının niteliği, geleceğe ne söylediğine bağlıdır. (Bektaş, 2003).

Tek bir bireyden ziyade, toplumun genelini kapsayan inançlar, insanın yaşamını ve dolayısıyla da yaşanan mekanı kendine bağlayan tinsel kavramlardan biridir. İnanç, bir toplumun yaşamını ilgilendiren genel bilgiler (idari, iktisadi, sosyal yapı gibi) ile bireyin kendine dönük özel bilgiler (insani ve ahlaki erdemler gibi) bütünüdür, dogmatik olarak sistemleştiği yapıdır. Bu anlamıyla bireyin manevi gereksinimlerine cevap vermekte, toplumun düzenini inşa etmektedir. İnanç T.D.K'nın Güncel Türkçe Sözlüğü'ne göre, *1. Bir düşünceye gönülden bağlı bulunma, 2. Birine duyulan güven, inanma duygusu. 3. İnanılan şey, görüş* olarak tanımlanmaktadır. (Url-21). Toplumbilim Terimleri Sözlüğü'ne göre ise; *herhangi bir öneriyi doğru diye benimseme* olarak yer almaktadır. (Url-21). Bu açıklamalar doğrultusunda; inancın, inanılan varlık ya da görüşü barındıran duyusal bir kavram olduğu görüşü ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, inanç sisteminin de; dinler, mitler ve felsefi ideolojileri içeren bir düzen olduğu söylenebilir.

Toplumsal kimlik içinde, tarihi süreç boyunca etkin olarak yer alan din kavramı, insan-mekan ilişkisinde ön planda olan inanç sistemidir. “Dini inançlar, bütün değer sistemlerinin ve tercihlerin, bilinçli insanın bütün eylem biçimlerinin, davranışlarının, bilgi ve yeteneklerinin, ruhi yaşamının belirleyicisidir (Cansever, 2013)”. Hançerlioğlu'nun (1993), *inanca dayanan doğaüstü tasarımlar ve işlemler sistemi* olarak tanımladığı din, inanç sisteminin bir parçasıdır. T.D.K'nın Güncel Türkçe Sözlüğü'ne göre din, *1. Tanrı'ya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal bir kurum, diyanet, 2. Bu nitelikteki inançları kurallar, kurumlar, töreler ve semboller biçiminde toplayan, sağlayan düzen, 3. İnanılıp çok bağlanılan düşünce, inanç veya ülkü, kült.* (Url- 22). Bu tanıma göre din; ilahi ya da ilahi olmayan bir dogmaya bağımlı eylem ve oluşların bütününe kapsayan öğretilerin niteliklerine göre sınıflanmış hali, bir inanç alanıdır.

Din, insanı düşünsel olarak biçimlendirmekte; gerek davranışa gerekse inanca yönelik eylemler yüklemektedir. Bu durum toplumun değişimine de aracı olmakta; toplumun kimlik ve belleği inanç doğrultusunda yeni anlamlar kazanmaktadır. Dolayısıyla din, hem toplumsal düzene hem de toplumun yerel kültürüne dokunmakta, topluma ait her varlığı

ya da her oluşu etkilemektedir. Her şey gibi toplumsallığın bir simgesi olan mekan da, dinin süzgecinden geçerek yeni bir kimlik kazanır. Bu bağlamda dine yönelik kutsal içerik, ibadet mekanlarıyla somutlaşır, yücelir. Bilinçli bir tasarımın ürünü olarak dini mekan, içindeki insanları özdeksel dünyadan koparmakta, zamanı durdurmaktadır. Botton (2007), içinde bulunduğu bir katedrali anlatırken; iç mekanın, insanları kendi doğalarına ilişkin en önemli meseleleri üzerine yani evrenin sınırları ve sonsuzluğunda insanın zavallılığı ve yüceliği üzerine düşünmeye ittiğini belirtmiştir. Ona göre iç mekandaki duvar oymaları; insanlığın neler yitirdiğini, ne sıkıcı, kasvetli bir dünyada yaşadığını anlatıyor; bu yontmalar kadar kusursuz olma arzusunun insanda uyandırmaktadır... Botton'un etkilendiği bu mekan, onu coşkulu bir ruh hali içinde düşüncelerini yazmaya sürüklemiştir. Bu durum, mekanın tinsel bağlamda insan üzerindeki yansımalarının bir kanıtı olarak kabul edilebilir. Cündioğlu da, kendi duygu ve düşüncelerini gizlemeden, dini mekanların bu etkisini örneklendirmektedir:

Katedraller cesametlerini (büyüklük), ilk bakışta, kulelerinin yükseklikleriyle dışa vururlar... bazen kuleleriyle, bazen kubbeleriyle... İçeriden bakıştaysa, en geniş, en derin, en yüksek hacimle. Çünkü her mabed (tapınak) bu dünyanın bir maketi olmak iddiasındadır, gizli veya açık. İlahi egemenliğin doğal benzetimi. Mesela Ayasofya. 6. Yüzyılda beliren bu harika yapı, bizzat ismiyle varoluşu sebebini açıklamaktadır: Hikmet-i İlahiye. Kubbesiyle ilahi gücü (din), sütun ve duvarlarıyla da bu tanrısalığa hizmet eden beşeri gücü (siyaset) temsil eden bu yapı din ile siyaseti sembolik olarak birleştirir. Bir kare (yer) üzerine oturan daire (gök). Dışarıdan yükseklik, içeriden derinlik. Nefes kesen bir hacim. Kısaca, arz ile semanın izdivacı. Getirisi ise, büyük benlik, yani toplumsal aidiyet. (Cündioğlu, 2012).

Tarihi süreçte din, yaşam kültürünü dolayısıyla da yaşam mekanını (kentlerden iç mekanlara kadar) biçimlendirmektedir. Bu etki, kişinin inancıyla bağlantılı olarak kişisel mekânlarda da görülebilir. Canan (1995), İslam dininin peygamberi olan Hz. Muhammed'in hadislerinden, inananların evlerinde sahip olması gereken özelliklere dair çıkarımlar yapmıştır. Canan'a göre; Hz. Muhammed, evdeki kişi sayısına bağlı olarak evin geniş olmasını; lüksten, gösterişten ve gereksiz eşyadan kaçınılmasını öğütlemiştir. Peygamberin; duvara asılan halıları hoş karşılamadığını, kapısına asılan renkli bir perdeyi *dünya yaşamını* hatırlattığı için kaldırttığını aktarmıştır. Soygeniş de (2006), İslam dininin topluma ve iç mekana etkisini, konut tipolojisi üzerinden değerlendirmiştir. Ona göre konutların içe dönük ve avlulu olması; kadının dışarıdan fazla görünmeyen, eve dönük yaşantısının bir göstergesidir. Cansever (2013), bu yapılanmayı kısaca özetlemektedir:

Ev, harem ve selamlık olmak üzere iki bölümden meydana gelir ve genellikle bir avlu etrafında biçimlenir. Bir İslam şehrinde sokakta oturulmaya izin verilmez. Oturulacak ve toplanacak yerler mescitler ve evlerdir. Sokak, evleri tanımlamakta; avlu evi dış dünyadan korumaktadır... Evler tahta veya kerpiç gibi kısa ömürlü ve yeniden kullanılabilen malzemelerden inşa edilmektedir... Odaların çok amaçlı kullanımı da genel bir tavrı belirler. Sonuçta, inşa sistemleri benzer niteliklere sahip olup değişime açık bir yapıdadır. Yeryüzündeki yaşamın kısıtlılığını yansıtan şehir dokusunun bu esnekliğinin yanında, yapıların, doğaya saygıyı gösteren topografya ile uyumlu ilişkisine özel bir önem verilmiştir. (Cansever, 2013).

Pala (2012) şehrin bir bedeni olduğunu söylemektedir. Ona göre, şehrin bedeni, şehir nereye dönükse ordadır. Bu bağlamda İslam şehirlerinde caminin kibleye göre konum aldığı gibi, neredeyse bütün yapıların da cami aracılığıyla kibleye göre konumlandırıldıklarına dikkat çekmektedir. Yani İslam şehirlerindeki her mekanın kible aracılığıyla bir bedene kavuştuğunu ve tüm mekanların o beden ile tanımlandığını açıklamaktadır. Bu bağlamda, kible gibi inananlar tarafından *kutsanan* her mekan, özdekten oluşan bir yapının ötesinde, tinsel yüklü anlamlar içermektedir. Lefebvre (2014) kutsanmış mekanı, mutlak mekan olarak tanımlamaktadır. Kutsallaştırılmış iç mekan, doğal dış mekanın karşıtıdır. Ona göre, törenlerin yapıldığı bu mekanlar, hem sivil hem dinseldir. Bu görüşe göre dini mekanların, inancın yeryüzündeki yansıması olarak görülmekte olduğu; dinin ölçütlerine (ibadet biçimleri, dinin yükümlülükleri vb.) ve toplumsal verilere (kültür, nüfus, coğrafi vb.) bağlı olarak tasarlandığı söylenebilir. Bu amaçla tasarlanan mekan; özdeksel olarak ibadet amacıyla toplanan insanlara en uygun koşulu sunmak, tinsel olarak dinin yüceliğine, tekliğine dikkat çekmektedir. Tasarımcı, dinin soyut kavramlarını mekan aracılığıyla somutlaştırarak mekana işler. Bu anlamda her özdek (malzeme, form, donatı vb.); tinsel bağlamda anlamlar yüklü bir bütünün parçaları olarak yorumlanabilir. Cündioğlu'nun (2012) kilise yapısı üzerinden yaptığı analiz bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Cündioğlu; kiliselerdeki dikdörtgen yapı (din, ilim, hikmet ve adalet) temelde yer alırken, siyasi gücü temsil eden kubbenin bu temel üzerinde yükseldiğini belirtmiştir. Bu mekanın somutlaştırdığı mesaj; din hikmet ve adaletin yönetimin temelinde yer aldığıdır. Benzer bir yaklaşımla, İslam mimarisinde Allah'ın tekliği ve yüceliği mekanlar üzerinden anlatılmaktadır:

İslam dinine göre her türlü bilginin kaynağı Allah'tır. Bu yüzden İslam mimarisinde matematiğin ilahi nitelikleri özellikle vurgulanmaktadır. Müslüman zanaatçılar bunlara bakanların Allah'ın sonsuz bilgeliğini kavraması için, evlerin ve camilerin duvarlarını son derece karmaşık, narin ve yinelenen geometrik dizilerle süslemektedir. (Botton, 2007).

Taşçı (2012), kentsel ölçekte dine bağlı bir karşılaştırma yaparak; İslam ile Batı kent mekanlarının arasında işlev ve imaj farklılığına dikkat çekmiştir. O, batı yaşam tarzında imaj kavramının kentsel mekanı belirleyici en önemli özellik olduğunu, ancak İslam şehirlerinde ise işlev kavramına öncelik verildiğini söylemektedir. Ona göre, bu durum mekan donatıları içinde geçerlidir. Taşçı'ya göre bu iki toplum arasında bir diğer farklılık, kalıcı ve geçici olma durumudur. İslam düşünce sistemine göre, üzerinde yaşanılan dünya yok olacak; yaşam başka bir boyutta var olacaktır. Batı inanç sistemine göre ise, ölüm sonrası oluşacak ebedi yaşam burada devam edecektir. Dinin ölümden sonraki yaşama dair içerdiği bilgiler, yaşanan mekanları etkilediği gibi ölüm mekanı olan mezarları da etkilemiştir. Bu durum dini inançlara bağlı bir mezar kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Örneğin; “eski Mısır sanatındaki piramitler ve mastabalar¹⁹, bunların içindeki mezar odalarına konulan eşyalar, bu odalara yapılan kabartma resimler, o dönemin düşüncesine göre ölümden sonra sonsuza dek orada yaşayacak olan ruhun gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik” tasarlanmıştır (Akyürek, 1994).

İnanç sisteminde yer alan bir diğer kavram mit kavramıdır. Mit kavramı, insan aklı ve bilgisinin yetmediği konular için ortaya atılan hikayelerdir. Bu hikayelerin din gibi bireyi bağlayıcı bir yaptırım düzeni yoktur. T.D.K'nın Güncel Türkçe Sözlüğü'ne göre mit; *1. Geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren alegorik bir anlatımı olan halk hikayesi, mitos. 2. Efsaneleşen kavram veya kişi.* (Url- 23). Hançerlioğlu'na (1993) göre mit, tarih öncesine dayanmaktadır. Bilgi öncesi ve dışıdır, pratikle denetlenemez, inanç alanının kapsamı içindedir. “Mitolojinin tüm öğeleri (mitler), *zamanın derinliklerinde* üretilmiş bilgi, duygu, inanç değerlerinin gizlenmiş mekansal yapılanmalarını içeren belgeleridir. Yapısı *simgesel şifrelerle* doludur... Tüm mitolojik kurgular, o dönemlerin insanları için *yaşamsal anlamları taşıyan*, inanç değerlerini bozulmadan koruyan, aktaran, tam anlamı ile mekansal yapılanmalardır (Atalayer, 2006)”. Din olgusu gibi, mitlerde insanların mekan kültürlerini etkilemiş, iç mekanı ve dış mekanı hikayelerle değiştirmiş; bir çok kentin kurulmasına ya da yıkılmasına aracı olmuştur. Tümer (1993), mitosların biçimlendirdiği mekanların gizini araştırmış, kentlerin büyük bölümünün Tanrılar, krallar ve kahramanlar tarafından inşa edildiğini söylemiştir. Ankara kentinin varlığı da böyle bir mitosa dayanmaktadır.

¹⁹ “Mastaba: Eski Mısır'da, kesik piramit biçimli alçak bir toprak üstü kısmıyla toprak altındaki bir mezar odasından oluşan mezar yapısı (Roth, 2000: 686)”.

Söylentiye göre Tufan'dan sonra, Nuh'un gemisi Ankara kalesinin bulunduğu yere demirlenmiş, çapasını oraya düşürmüştür. Uzun zaman sonra, Frigya Kralı Midas'a düşünde bir ses, topraklarında bir gemi çapası olduğunu ve onu bulduğu yere kent kurmasını söyler. Tümer, Midas'ın çapayı bulduğunu, bu nedenle Ankara kentini kurarak, adına çapa şehri anlamına gelen, *Ankerium* ya da *Angora* dediğini aktarmıştır. Mitler, sadece mekanı biçimlendirmede değil, aynı zamanda korumak için de kullanılmışlardır:

Meskun (insanın oturduğu) yerlerin ve kentlerin savunmalarının başlangıçta sihirsel savunmalar olmaları kuvvetle muhtemeldir: bu savunmalar- çukurlar, labirentler, surlar, vs.- insanların saldırısından çok, şeytanların ve ölülerin ruhlarının istilalarını önlemek için oluşturulmuşlardır. Hindistan'ın Kuzeyinde, salgın hastalık durumunda, köyün etrafına, hastalık şeytanlarının köye girmelerini önlemek üzere bir daire çizilmektedir. Ortaçağ'da Batı'da, kentlerin surları şeytana, hastalığa ve ölüme karşı bir savunma olmak üzere, ayinsel olarak kutsallaştırılmaktaydı. (Eliade'den aktaran Bağlı, 2012).

Sonuç olarak, iç mekan değişkenlerinden biri olan kullanıcının; özdeksel ve tinsel varlığıyla bir bütün olduğu görülmektedir. Bu durum Aydın'ın (1993) Maser'den aktardığı bir formülü akla getirmektedir: *madde + ruh + düşünce = varoluş*. Bu formül, temel olarak insanın bu üç bileşen ile var olduğunu özetlemektedir. İç mekana bağlı bir değişken olan insanı, özdeksel ve tinsel yönüyle iki bağlamda incelemek de buna paralel bir yaklaşım olarak görülebilir. Yapılan çalışmada insanın özdeksel yapısı, onun bedensel ve zihinsel varlığını; tinsel yapısı ise bilinçli bir insan olarak sahip olduğu kişisel kimlik ile parçası olduğu toplumsal kimliği kapsamaktadır. Bu kapsamda, tinsel ve özdeksel varoluşunun oluşturduğu gerilimin sahnesi ise, mekan olduğu görülmektedir. İnsanı bedensel ve zihinsel çevreleyen mekan, onun duygu ve düşünce dünyasını da çevrelemektedir. Başka bir anlatımla bu, insanın *mekanda/dünyada bulunma ve var olma* halidir.

3.2.2. Zaman

İnsanı, mekanı ile birlikte saran başka bir boyut olarak zaman kavramı, insanın fiziksel ve tinsel varlığı üzerinde belirleyici etkiye sahip bir iç mekan değişkenidir. Farklı yaklaşımlar nedeniyle, net bir tanım getirilemeyen zaman kavramı temelde “tüm var olanların birbirlerinin yerini alarak zincirledikleri sonsuz süre” olarak açıklanabilir (Hançerlioğlu, 2000). Bu yaklaşım ile zamanın, mekana ve mekanda var olanlara bağlı

gerçekleşen bir boyut olarak ön planda olduğu söylenebilir. Bu sonsuz sürenin ölçülmesi de, yine mekandaki varlık zincirinin hareket sistemine dayanmaktadır. Başka bir deyişle, ölçülebilen zaman kendi nesnellliğini, mekana ve mekan içinde gerçekleşen harekete borçlu olmaktadır. Zaman, “şimdinin geçmiş olmasına yol açan kesintisiz değişme, hareket; geçmiş, şimdi veya gelecek gibi zaman dilimlerinin kendisinin parçaları olduğu sürekli bütündür (Cevizci, 2005)”. Benzer şekilde Afşar’ın (1994) Felsefe Sözlüğü ‘nde zaman, *önce ve sonra kavrayışı içinde ele alınan süredir. Önceki olayla sonraki olay arasında kalan dönem olarak tanımlanmaktadır*. Bu süre, olay içinde gerçekleşen hareketin önce ve sonrasıdır. Elias’a (2000) göre bu durumda ölçülen şey, görünmeyen zaman değil; alabildiğine somut, elle tutulabilir bir şeydir. Örneğin bir çalışma gününün uzunluğu ya da Ay tutulmasının süresi gibi mekan içinde var olan hareketin süresidir. Bu tanım ile ilişkili olarak zaman, en temel ve nicel haliyle, hareket eden, belli bir enerji açığa çıkaran varlıkların; edilgen nesne üzerindeki etkisinin nicel olarak karşılığı olarak yorumlanabilir.

Zaman mekandan ayırt edilir, fakat ayrılamaz. Bir ağacın gövdesindeki özdeş daireler ağacın yaşını söyler. Kabukların sarmalları da böyledir. Bunlar, sadece karmaşık matematiksel işlemler sayesinde soyutlama diline tercüme edilebilen yasalara göre mekan içinde olağanüstü somutturlar. Zamanların ister istemez bir yere bağlı olması, yerler ile zamanları arasında ilişkiyi gerektirir. (Lefebvre, 2014).

Sözlük anlamıyla zaman kavramı incelendiğinde, farklı yaklaşım ve disiplinlerce tanımlandığı dikkat çekmektedir. T.D.K’nın Gökbilim Terimleri Sözlüğü zamanı, *akıp giden olayların tekrar eden gök olaylarına göre sıralanmasından doğan bir kavram, güneş ve yıldızların öğlene göre açısal uzaklığına (saat açısına) karşılık bir ölçü olarak tanımlamaktadır*. T.D.K’nın Felsefe Terimleri Sözlüğü, *uzaydaki devinimlerin sıralanması, zamanın da zaman kesimlerine bölünmesini sağladığını* belirtmektedir. *Modern fizik nesnel zamanın olmadığını ileri sürer (görellik kuramı)*. Hançerlioğlu’nun (2000) Felsefe Ansiklopedisi’ne göre zaman, Fizik alanında *tüm varolanları içinde bulunduran sınırsız yeri dile getiren uzay kavramıyla sıkıca bağımlı olarak özdeğin varolma biçimlerinden başlıcasını dile getirmektedir*. Dilbilim alanında, *eylemlerin belirttikleri geçmiş, şimdi ve gelecek zamanları*; ekonomi alanına göre, *emeğin niceliğini ölçen bir ölçüt* olarak açıklanmaktadır. Toplum bilimi alanında ise Hançerlioğlu’nun (2000) Durkheim’den aktardığı üzere zaman, kaynağını toplumdan alan, soyut, kişilik dışı; yalnız insanın varlığını değil, tüm insanlığı saran bir çerçevedir. Varoluşu,

insan bilincinin sıralamasına dayanmaktadır. Führ'e (2008) göre ise zaman fizikçiler tarafından, mutlak, yani insanların isteklerinden tümüyle bağımsız olan nesnel bir referans-sistemi olarak ele alınmaktadır. Sosyologlar ise, insanlar arasında uyumlu davranışları olanaklı kılması gereken bir uyuşum olarak kabul etmektedir. Sonuç olarak yapılan çeşitli tanımlar, zaman kavramının öznel ve nesnel zaman olarak iki ana başlık altında toplanabilir olduğunu göstermektedir.

İnsan fiziki bir varlık olarak zaman kavramı karşısında direnç göstermesine rağmen, bedenselliği zaman tarafından şekillenmektedir. Bu yaklaşım ile zaman aslında ölçülebilen ve gözlenebilen nesnel bir kavramdır; insanın direnç gösterdiği ve zaman olarak tanımladığı şey temelinde değişim yani harekettir. Bu hareket, insan edimi dışında gerçekleşen, belirsiz büyüklükteki bir sistemin ürünüdür. Bu sisteme bağlı olarak, formüle edilen nesnel zaman Cevizci' ye (2005) göre, kendi içinde değil de, cisimlerin hareketiyle ölçülebilen bir kavram olarak tanımlanmaktadır. Hançerlioğlu'nun (2000) aktardığı üzere nesnel olarak zaman, uzay ve devim ile birlikte özdeğin varolma biçimi ve koşuludur. Bu tanımın yapılabilmesi; 1675'lerde astronom Olaf Römer'in, insandan bağımsız olan ışığın, uzayda yayılabilmesinin belli bir zaman içinde gerçekleştiğini bulması ile mümkün olmuştur. Sonrasında Isaac Newton'un doğada insan bilincinden bağımsız bir uzay ve zaman varlığını tanıtlaması ve Einstein'ın bu kuramı geliştirerek göreliliği zaman kavramını tanıtlaması, tarihi süreç içinde nesnel zaman kavramının destekleyicisi olmuştur. Hançerlioğlu, Einstein'a göre evrenin dört boyutlu bir zaman-uzay sürekliliği olduğunu belirtmekte; bu sürekliliğin nesnelliği sayesinde insanın aya ayak bastığını ve dünyaya geri dönebildiğini vurgulamaktadır.

Elias (2000) insanın nesnel zamanı, bir dış zorlama, ona dışından dayatılan ikinci bir doğa olarak gördüğünü belirtmektedir. Tarihi süreç boyunca insan böyle bir düzenin bilincinde olmuş, bu düzeni ölçebilmek için geri gelmez ve tekrarlanamaz olduğu halde, her ortaya çıkışı bir öncekine benzeyen doğal süreçlerden (sözgelimi med-cezir olayı, insanların kendi nabızlarının atışı, ya da Ay'ın ve Güneş'in doğuş ve batışları gibi ardıl kalıplar) yararlanmışlardır. Bu süreçte sonradan insanlarca düzenlenmiş (zamanı sembollerle aktaran) saat denilen mekanizmalar da, hareketli olayları yani doğal olaylarının birer temsilidir. Bu nedenle saatler, *sosyal dünyanın içine yerleştirilmiş fiziksel kökenli enstrümanlardır*. Nesnel zamanın ölçülmesiyle sosyal düzlemde belirlenmiş süre

dilimlerinin oluşturduğu bir diğer mekanizma takvimlerdir. Bir kişinin yaşının kaç olduğunun hesaplanması, hem kendi durumunu hem de ilişkilerini tanımlayabilmesi takvimlerin varlığıyla mümkün olmaktadır. “Takvim hem toplumsal eylemlerin ritmini, hem de bu eylemlerin düzenini sağlar (Hançerlioğlu, 2000)”. İnsanın kendi eliyle kurduğu bu düzen, yaşam kültüründeki gelişmelerin bir sonucudur. Bu süreçte, insan varlığının dışında gerçekleşen zamanı ölçme çabası, insanın müdahale edemediği zaman kavramına uyum sağlama süreci olarak yorumlanabilir.

Zaman sözcüğü, bir insan topluluğunun, yani anımsama ve sentez yapma gibi biyolojik verilerle ve becerilerle donanmış bir canlılar öbeğinin iki ya da daha fazla olay akışı arasında ilişki kurmasını ve bunlardan birini öteki olay ya da olaylar için kıyas, karşılaştırma ölçüsü olarak sistemleşmesini temsil eden bir semboldür... Öyleyse “zaman belirleme”, en sade ve temel biçimiyle, tekrarlanan ya da tekrarlanmayan, bir değişimin, öteki değişimlerden önce mi, onlarla aynı zamanda mı, yoksa onlardan sonra mı gerçekleştiğini tespit etmek demektir. Karşımızda bir değişimler dizisi varsa, bu değişimler arasındaki zamansal uzunluğun ne olduğu sorusuna yanıt vermek demek, örneğin iki hasat arasındaki ya da iki yeni ay arasındaki zaman aralığının uzunluğunu, sosyal uzlaşımın benimsenmiş birer standart olarak bu değişim dilimlerine uygulamak demektir. Ya da daha karmaşıklaşmış bir toplumsal düzen aşamasında, bir 100 metre koşusunun, bir iktidar döneminin, bir insan ömrünün uzunluğunu ya da örneğin “ilkçağ” ile “modern çağın” başlangıçları ile bitişleri arasındaki mesafeyi, sosyal uzlaşımın benimsenmiş ve standartlaştırılmış bir değişimler dizisiyle ilintilendirerek bunlar için “zamanı belirlemek” demektir. (Elias, 2000)

İnsan, zaman ve mekan tarafından sınırlanmaktadır. Her iki kavramda insanı sarıp sarmalamakta, insana ait tüm oluş ve durumların zemini olarak yaşama dahil olmaktadır. “Zaman/mekana bağlı olmayan bir varlığın *şimdi ve burada* olma özelliğinden, yani varoluşundan söz edilemez. Yer ve zaman yoksa insan da yoktur (Gür, 2007)”. Hançerlioğlu (1993) bu durumu; *tüm var olanları içinde barındıran sınırsız yeri dile getiren uzay kavramıyla sıkıca bağımlı olarak, özdeğin var olma biçimlerinden başlıcasını dile getirdiğini* söyleyerek anlatmaktadır. “Zaman ve mekanın ayrıştırılamayan bu birlikteliği, yaşamın zamansal sürecini ve mekansal boyutunu anlamlandırır. Zamansal akış süreci bir süreklilik gösterdiği için mekan da bu sürekliliğe uymak zorundadır. Zamanın sürekliliği, bireye seçme hakkı vermezken; mekansal seçimi belirginleştiren bireyin kendisidir (Bayrak, 2013)”. Bu anlamda zaman nesnel olarak ölçülen fiziki bir kavramdır. Aydınli’ya (2008) göre mekan, kesin değerler içeren, koordinatlar sistemi olarak algılanan bir gerçekliktir. Zaman ise bu koordinat sisteminin eylem halindeki şeylere bölünmesi ya da dördüncü koordinat olarak kabul edilmesidir. Bu tanımlama, uzayda tanımlı bir alan olan üç boyutlu mekan kavramından ve mekanın dördüncü boyutu olan, mekana bağımlı bir zaman kavramından bahsetmektedir. Nesnel

anlamıyla zaman; mekana ait durum ve oluşların bir sıralamasıdır. Elias (2000) bu sıralamayı zamanı bağlı bir değişim olarak yorumlamakta; değişimin zaman ve mekanın ortaklığına dayandığını vurgulamaktadır. Bu değişim, mekan gibi insanın fiziksel varlığının da yıpranması üzerinedir:

Mekandaki her değişim ve dönüşüm, zamandaki bir dönüşüm ve değişimdir aynı zamanda, ya da tersi. Bir yandan zaman akıp giderken mekanda hareketsiz oturabildiğinizi hatırlayarak aldanmayın. Bu akan zamanın paralelinde insan durmadan yaşlanır. Kalbimiz çarpar, soluk alır sindirim yaparız; hücrelerimiz büyür ve ölüp giderler. Bu değişimler belki alabildiğine ağır yol alırlar, ama ne olursa olsun sonuçta zamanın ve mekanın içinde sürekli olarak değişir, insan olarak gittikçe yaşlanırsınız; gene durmadan değişen bir toplumun parçası olarak, dur durak demeden hareket eden yerkürenin sakini olarak. (Elias, 2000)

Zaman kavramının bir diğer boyutu öznel zaman kavramıdır. Nesnel zaman insandan bağımsız ilerlerken; öznel zaman insana ve insanın tinsel varlığına bağlıdır. Öznel zaman, “geleceğe doğru yönelmiş bir sürece ilişkin, pasif değil de, aktif yaşantıyla belirlenip, doğrudan ve araçsız olarak hissedilen, dolaysız olarak yaşanıp, nesnel olarak ölçülemeyen, niceliksel olarak belirlenemeyip, yerine göre kısa ya da uzun görünebilen” süre ya da zaman olarak tanımlanmaktadır (Cevizci, 2005). Bu tanıma göre, insan zamanı nasıl algılıyorsa ya da hissediyorsa, öznel gerçekliği o zamanda bulunmaktadır. Hançerlioğlu’nun (2005) Bergson’dan aktardığı gibi; *insan zamanda değil, zaman insan içinde yaşamaktadır*. İnsanın kendini üzgün hissettiği veya acı çektiği zamanlar, zamanın daha yavaş geçtiği hissine kapılması ya da mutlu ve neşeli olduğunda zamanın daha hızlı geçtiğini düşünmesi; öznel zamana örnek olarak gösterilebilir.

Zaman gerçeklikte değildir, gerçeklik de zaman değildir... Öznel olarak yaşanan yaşam ona uymamaktadır. Bu yaşam, bunun mantıksal bir haklılığı olsun ya da olmasın, kendini zamansal bir boyut içerisindeki gerçek bir şey olarak hissetmektedir. Zaten şimdi/bugün teriminin yaygın kullanımı da kesinlikten uzak ve yüzeysel bir biçimde de olsa buna işaret eder; bu terimle hiçbir zaman sadece kavramsal anlamındaki noktasallık kastedilmez, bu terim daima geçmişten bir parçayı ve gelecekte de biraz daha küçük bir parçayı içerecek şekilde kullanılır. (Simmel, 2009).

Öznel zamanın, zaman dilimlerini kişiye bağlı ‘an’lar oluşturmaktadır. “An özdek değildir, özdek olan öteki öğelerin dışındadır, sonsuza değin onlardan ayrı kalacaktır. An, evrenin düzenleyicisidir, bütün öğeleri son uygunluğa göre kıvıltatmış, düzenlemiştir (Hançerlioğlu, 1970)”. Tinsel bir varlık olarak insan da bu an’ın içindedir. Bu an içinde özdek olana kendi tinselliğiyle dokunur. Çünkü an, bir zaman kavramı olarak özdek ile tinselin buluştuğu bir zemindir. Şimdiki zamanın öznel biçimi olan *şuan* kavramı, insanın

algıladığı ve hissettiği anın noktasal bir bildirimidir. İlerleyen bir süreçte bu bildirim, o *ana* ait bir kayıt, bir *anı* olarak bellek tarafından kaydedilir. Ural da (2008), öznel zamanı psikolojik zaman olarak yorumlamakta; *an* kavramını yaşam birimi olarak adlandırmaktadır. Bu birim, saniyeler, dakikalar ve saatlerden farklıdır; kişinin öznel ölçüsüdür. Ural'a göre, bilinç yani *farkına varma* hep *şimdiki an* içinde gerçekleşmektedir. Hissedilen ve algılanan bu öznel zamanın kaydı bellek tarafından tutulmaktadır. Geçmişe ait insanın yaşadığı her an, anı olarak bellekte yerini alır. Bachelard (1996) bu özelliğiyle belleği garip bir kavram olarak nitelemekte; bilinçdışının oturduğu yer olarak tanımlamaktadır. Ona göre, orada var olan anılar devinimsizdir. İnsan *şimdiki anda* duyumsadığı durum ya da nesnelere algılayabilmede, bellekte yer alan bu *anılarından* yani geçmiş deneyimlerinden yararlanır. "Bergson'ın belirttiği gibi, yaşanan hiçbir şey kaybolmaz, ama her şey belleğin yüzeyine de çıkmaz, çünkü onun görevi yalnızca eylem ve gelecek için yararlı olanı seçmek ve bilince ulaştırmaktır... (Bodei, 2010)". Dolayısıyla, *şimdiki anın* özne tarafından algılanması da, geçmişteki yaşanan *anlara* tutunmayla mümkün olmaktadır.

"Mekanda nokta ne kadar küçükse zamanda da şimdi o kadar küçüktür (Simmel, 2009)". Ancak şimdinin yaşandığı "zaman esnektir; neredeyse kesin olarak dikkatte daralır ve yoğunlaşır, ama anımsamada geriye doğru genişler ve bekleme, tasarlama, korkma ya da umutlanma ileriye doğru uzar (Bodei, 2010)". Bu nedenle insanın öznel zamanı, onun tinsel varlığı sayesinde gelecek ya da geçmiş ile sürekli etkileşim halindedir. Belleğindeki anılar sayesinde geçmiş ile bağlı; umutları, planları ve hayalleri sayesinde gelecek ile ilişkilidir. Başka bir deyişle, "geçmiş artık yoktur, gelecek ise henüz var değildir. Yalnız bilincimiz, bireyselleştirdiği olgulara, nesnelere ve süreçlere, şimdi yaşanan zaman dilimi içinde ve onları tasarlayabilen zihin ile birlikte varlık kazandırır. Yani asıl var olan şimdidir... (Ural, 2008)". Bu yaklaşım Kant'ın zaman görüşünü anımsatmaktadır. Hançerlioğlu'nun (1993) aktardığı üzere Kant'a göre mekan gibi zaman kavramı da; sadece iç duyarlılığın bir biçimi, bilincin bir sezisidir. "Modern çağların filozofu Kant (1781), Saf Aklın Eleştirisi'nde zaman ve mekanı, insanın doğuştan sahip olduğu (a priori) bilme yetileri olarak sıralamıştır (Güvenç, 2008)". Bu bağlamda "mekan ve zaman kendi başlarına var olan şeyler değildirler; sadece bizim kavrama yeteneğimizin, böylece de kavradığımız dünyanın, duyular dünyamızın biçimleridir (Heimsoeth'den aktaran Akder, 2009)".

“Zaman, ardışık olgular arasındaki ilişki, kemanın iki notası arasındaki ses uyumu gibi bağlayıcı bir akış olarak algılanabilir. O iki nota, kısa *an*lardan ibarettir; müziği yaratan ise, bir notanın diğerine genişlemesidir (Erzen, 1999)”. Özne zamanında ise, kısa *an*ların oluşturduğu bütün, *yaşantı* olarak tanımlanmaktadır. İnsana ait bir zamanın yansıması olarak *yaşantı* kavramı, zamanın nesneliliğinin yanında, öznel olduğunun en canlı kanıtıdır. Yaşantı, öznel zaman ve mekan ile birlikte var olmaktadır. Kişiyi ve mekana bağlı belirli bir zamana gönderme yapan insan-mekan-zaman sentezidir. Bu bağlamda, yaşanan mekan, farklı yaşantı-zaman kesitleriyle tekrar mekana, yani yaşama dönüşmektedir. Bu açıdan öznel zaman, insan ve mekan değişimine bağımlı olarak değişen *an*ların toplamı olmaktadır. Zaman, yaşantı kavramıyla durmaksızın bir oluş hali içindedir. Bu oluş hali içinde her şey değişmektedir. Bu değişim, “canlı varlığın yaşamında zamanın üç kipi *geçmiş*, *şimdi* ve *gelecek*, bireysel öğelere ayrılamayacak bir bütün biçimlendiren (Cassirer’den aktaran Çakıcı, 2007)”. Yaşantı içerisinde bu üç kip, sadece *an*lar yoluyla kavranabilir. Yaşantı-zaman *geçmiş* olarak nitelendiğinde, kişi *an*lar aracılığıyla fiziksel mekandan zihinsel boyuta geçiş yapar. O hatırlanan *an* geçmişe aittir, bellektir. Zihinsel boyutta bulunduğu, belleği sayesinde hatırladığı *an şimdiyi* temsil etmektedir, tam olarak sezilenemeyen ise *gelecektir*. Elias (2000), olayların akışını yaşayan ve algılayan insan için, değişimlerle ilişkilendiren zamanın örnek olan “şimdi”, “geçmiş” ve “gelecek” kavramları, evrenin beşinci boyutunun karakteristik özelliğini temsil etmektedir. Üç boyutlu mekan ve dördüncü boyut olan zaman kavramının üzerine, insanın deneyiminin oluşturduğu beşinci boyut eklenmektedir. Ona göre insanın *bilinçlerinden süzülüp geçen ve biçime kavuşan her şey* beşinci boyuta girmektedir. Bu nedenle insana ait yaşantı kavramı, bu beş boyutun bir ürünü olarak yorumlanabilir. Bu zaman-mekan-insan ilişkisinde, deneyimlenen *an*ların merkezi olarak bellek kavramının ön plana çıktığı görülmektedir.

“Geçmişin zamanı ve olaylar arasındaki ilişkiler ağının bir ürünü olarak ortaya çıkan birikimsel süreç, mekanın algılanmasında ve oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır (Aras, 2010)”. Bu birikimsel süreci var edense, bellektir. Nesnel zaman durmaksızın akarken bellek, yaşanan *an*ların tekil kaydını ardılamaktadır. İnsanın yaşamındaki karmaşık süreçler, bu kayıtların içeriğine göre belleğin üç sınıfta incelenmesine neden olmuştur. Solms ve Turnbull’un (2013) aktardığı üzere; bu sınıflandırmanın ilki, temel ve genel bilgilerin yer aldığı anlamsal bellektir. Dünya ve yaşamın işleyişine dair nesnel

bilgilerin oluşturduğu bir birikimdir. Anlamsal bilgilerin büyük çoğunluğu, çocukken kodlanır; öznellik içermez. Ayrıca, kişinin adı, nerede doğduğu, ne zaman doğduğu, nerede yaşadığı gibi nesnel kişisel bilgileri de kaydeder. Bu aslında kişinin nesnel tarihçesini oluşturmaktadır. Bir diğer sınıf, bedensel bellek olan işlevsel bellektir. Nasıl yürüneceğinin, nasıl yazılacağına ya da bir piyano çalınacağına bilgisi bu belleğin kapsamındadır. İşlevsel ya da anlamsal olarak becerilerin alışkanlığa dönmesinde rol oynar. Son sınıf ise, çoğu insanın asıl bellek olduğunu düşündüğü epizodik bellektir. Bu bellek geçmiş olayların yeniden deneyimlenmesiyle ilgilidir. Bir insanın, bir olayın anısını hatırlıyor olması, epizodik bellekte yer alan bir deneyimi canlandırmasıdır. Bu bellek, geçmiş olayların izlerini, insanın orada bulunduğu ve bir şeyler hissettiği olgusuyla bağlantılandırır. Sınıflandırmanın sonucu olarak mekan-bellek ilişkisini ele almak, temelinde epizodik belleğin incelenmesini oluşturmaktadır. Bu belleğin farklı kaynaklarda, öznel bellek ya da anısal bellek altında incelendiği görülmektedir.

Soykan'ın (2008) aktardığı üzere, Bergson'a göre öznel bellek mekana bağlıdır. Örneğin, bir kişi dün akşam yediği yemeği anımsarken, mekanı gözünün önüne getirmektedir. Bu nedenle, mekan-zaman birlikteliğini kuran bellek kavramıdır. Bellek, “ansal bir işlemdir, bir bilinç işidir ve insana özgüdür (Hançerlioğlu, 1993)”. İnsan, belleğinde kayıtlı geçmiş zamana ait olay ve durumlarla mekan aracılığıyla ilişki kurabilir; gerçek geçen zamandan bağımsız, geçmişini şimdiye taşıyabilir. Bu hissedilen zaman geçmişin bir *anı*sıdır; sadece insanın tinselliğine bağlı yavaşlayıp ya da hızlanabilir. Bu yaklaşımla anı, geçmişe ait zaman-mekan kesitindeki olaylar ya da durumlar zincirinin insan zihni üzerinde bir yansıması olarak tanımlanabilir. Bachelard'a (1996) göre mekan, peteklerinin binlerce gözünde zamanı sıkıştırılmış olarak tutmaktadır. Yıkılıp gitmiş süreler yeniden yaşanamaz ancak mekan ile onların saklandığı belleği canlandırmak bu sayede mümkündür. Bachelard, bu görüş ile insanın doğup büyüdüğü evin, bir anı-düş evi olduğuna dikkat çekmektedir. Çocukluk dönemine ait anılar, bu evin içinde şekillenmekte; kişinin bu eve bağlılığını kanıtlamaktadır. Bir mimar olarak Bektaş'ın çocukluğunun geçtiği evdeki her detayı hatırlaması, Bachelard'ın düşüncelerinin yaşamdaki yansıması olarak yorumlanabilir:

Bizim ev tahta tavanlıydı. Pencereleeri şu bildiğimiz üst üste iki kareden oluşan ayakta duran dikdörtgen biçimli, boyutları bize uygun, perdelerinin uçları işlemeliydi. Sedirler ak örtülüydü. Onların da etekleri işlemeliydiler. İşlemelerde kullanılan kuşlar, çiçekler arasından birbirlerine uçarlardı. Duvarlarında, pencerelerin altından üstünden tahta kuşaklar dolanırdı. Bu kuşaklarla

pencereler arasında kalan alanlar, bağıdadi sıvalı, soluk alıp veren kireç badanalıydılar. Bir avuç olsa da bahçemizde havuzlar vardı, arıklar akardı. Dallarını birbirine karışmış ekşi tatlı narlar, ayvalar, erikler, zerdali, kayısı, akdut, karadut... Birer, ikişer harım da olsa domates, patlıcan, biber... Dıştan içe çiçekler... Çiçekler vardı... (Bektaş, 2003).

“Zaman, kendisine beden arayan bir gezgindir. Ne kadar çok beden içinde barınabilirse, o kadar çok kişilik ve kimlik edinir (Erzen, 1999)”. Nesnel ya da öznel olması fark etmeksizin, insanın tinsel varlığıyla biçimlenip, sınırlanır. Sosyal bir uyumun gereği olan nesnel zaman, sosyal bir varlık olarak insanı kuşatıp kapsarken; öznel zamanı kuşatıp var eden kişinin kendi benliği olmaktadır. Nesnel zaman bilimsel tanımının ötesinde, toplum yaşamında yaşamın ritimleriyle ön plana çıkmakta; bireyleri, kurdukları sistemler (saat ve takvimler) aracılığıyla, ortak bir uyumda birleştirmektedir. Bu sistemlerle ölçülüp tanımlanan nesnel zaman, durmaksızın akıp geçen sonsuz bir süredir. İnsan bu sonsuzluğu kavrayamazken, sonsuzlukla birlikte ilerleyen değişimi fark edebilmektedir. Çünkü bu değişimin izlerini, sadece canlılar üzerinden değil; canlı yaşamına ait mekanlar üzerinden sürmek de mümkündür. İnsan bilinci eskiden yeniye ayırabilmekte; zamana paralel değişen gereksinimleriyle yeniye inşa edebilmektedir. Bunun bir sonucu olarak eskiye ait olan, geçmişin bir anıtı olarak yaşama tutunmaktadır. “İnsanlar zaman ve mekan içine yerleştirilmişlerdir ve bu dört boyutlu alan içinde, yerleri ve tarihleri belirlenebilir. Ancak bu yeterli değildir; beşinci boyut, onların yaşadıkları, yapıp ettikleri her şeyi, bu sembolik evrende hareket ettikleri ve birlikte yaşadıkları insanlarla kurdukları ilişkileri belirler. (Elias, 2000)”. Bu tinsel boyut, insanın bir yaratımı olarak öznel zamanın, bellekteki yansımasıdır. Kişiyeye özgüdür, öznel; kişiyeye bağılı, mekana ise bağımlıdır. İnsan yaşamı mekan-zaman kesitinde düşünülduğünde, zamanın öznel yanı gün yüzüne çıkmaktadır. Bu her iki durum, zamanın öznel ve nesnel varlığıyla insan-mekan ikilemine bağılı ilerlediğini göstermektedir. Tinsel bağlam bu ilerlemeyi anlamlandırırken; zaman da tinsel bağlamı oluşturan bir etken, bir değişken olarak yaşam sürecini var etmektedir.

3.2.3. Mekan

Mekan, tüm özdek ve tinsel varlıkların kapsayanı olarak, tinsel bağlamda incelenmesi gerekli bir iç mekan değişkenidir. Mekan görünen ve kapsayıcı varlığıyla üçboyutludur,

özdekseldir. Ancak o, insanın tinselliğinde var olan kesitte, görünenin ötesine geçebildir. Zaman gibi insanın özdeksel ve tinsel varlığını saran; insanı var eden bir oluşumdur. Bu özelliği dolayısıyla mekanın, çevresel bileşenlerine (fiziki ve bilişsel olarak), sosyolojik bağlamına, felsefi içeriğine göre çeşitli yaklaşımlarla ele alındığı görülmektedir. Bunun sonucu olarak tarihi süreçte mekan, çok farklı görüşlerce parçalanmış, sınıflandırılmış ve tekrar tekrar tanımlanmıştır. Mekanı insan açısından, özdeksel ve tinsel olmak üzere iki düzeyde irdelemeden önce, bu mekan yaklaşımları üzerinde durmak gereklidir.

İnsan mekanın fiziksel gerçekliğini duyu organları aracılığıyla algılar. Bu algılama sürecinde birey, fiziksel mekanı kendi bilişsel süzgecinden geçirmekte; fiziksel gerçeklikten farklı olarak kendi yorumunu katmaktadır. Bu yaklaşımla, “Henri Poincare mekanı; *deneyimlenen mekan (experiencing space)* ve *geometrik (fiziksel) mekan* olarak gruplandırılmış ve farkı ilk ortaya koyan kişi olmuştur (Hoogstad’dan aktaran Hidayetoğlu, 2006)”. Bu görüşte, deneyimlenen mekan duyu organlarıyla algılanan, yorumlanan, içinde yaşanan mekanı tanımlarken; geometrik mekan sürekli, sonsuz, üç boyutlu, homojen, izotropik olmak üzere beş maddeyi kapsamaktadır. Bir başka yaklaşıma göre; mimarinin fenomenolojiyle²⁰ ilişkisini irdeleyen Norveçli ünlü mimar “Norberg-Schulz (1971), *Existance, Time & Architecture* adlı kitabında; mimari mekanın, insanın fiziksel gereksinmelerini karşılamanın ötesinde yaşamsal, kavramsal bir kimlik içermesi gerektiğini savunarak mekan kavramını farklı bazı kategorilerde incelemiştir (Schulz’dan aktaran Göler, 2009)”. Bu durumda mekanı; *pragmatik, mevcut, kavramsal, algısal ve soyut* olmak üzere beş şekilde yorumlamak mümkündür.

1. *Pragmatik Mekan (Pragmatic Space)*; “Sınırları mimari öğelerle belirlenmiş, ölçülebilen birtakım belirli ortam koşullarına sahip fiziksel boyutta mekanı ifade etmektedir (Göler, 2009)”. Kelime anlamı olarak faydacı, yararçı gibi anlamlara gelen pragmatik kavramı, mekan ile ilişkilendirildiğinde mekanın işlevine, biçimsel özelliklerine atıfta bulunur. Bir mekanın ne amaçla tasarlandığı yani işlevi, ve hangi biçimsel üslup ile inşa edildiği pragmatik mekanın karşılığıdır.

²⁰ “Fenomenoloji (Olaybilim): Nesnenin bilgisine ancak öznenin varılabileceği savını gerçekleştirdiği ilerisürülen yöntem (Hançerlioğlu, 1993: 288)”.

2. *Mevcut Mekan (Existential Space)*; “Somut bir mekanın; insanın yaşadığı deneyimler, içinde bulunduğu toplum ve kültür verilerine göre bir kimlik kazanarak soyutlaşmasıdır... Mekan, psikolojik, sembolik, siyasi, sosyal, ekonomik kavramlara bağlı olarak kalıplaşarak bir imaja dönüşür, bu mekansal izlenimlerle insan toplumsal bir bütünün parçası haline gelir (Göler, 2009)”. Mevcut mekanın, mekanın psiko-fizyolojik, sosyo-ekonomik gibi yorumları da içeren bir kavram olduğu görülmektedir. Fiziksel boyutun ötesinde, kullanıcının; kişisel kimliğini ve toplumsal değerleri de içermektedir.

3. *Bilişsel Mekan (Cognitive Space)*; “Mekan içinde bulunmanın ve mekanı algılamanın yanı sıra, insanın zihninde tasarladığı, ilişkiler kurduğu ve kavramlaştırdığı mekandır (Göler, 2009)”. “İnsanın duyu organlarıyla algıladığı fiziksel mekanın, ilişkiler, anılar, beklentiler gibi örneklenebilen, bilişe dayalı öznel yorumlarla tanımlanmasıdır (Gür, 1996)”. Aslında bu açıdan mekan; yaşayan mekan olarak yorumlanabilir ve yaşama, yaşanmışlığa bağlı olarak süreç içinde tekrar tekrar biçimlenir.

4. *Algısal Mekan (Perceptual Space)*; “Algısal mekan, değişken bir kavramı anlatmakla birlikte, içinde bulunan mekandan duyularımız yoluyla gözlemlenen, duyumsanan, yaşanan ve algılanan mekandır. Bireyde oluşan duygular, kavramlar ve algılar değişkenlik gösterdiğinden bireysellik içerir (Göler, 2009)”. Öyle ki, “mekanda, öznel algılara bağlı olarak belirlenen her türlü oluşun maddesel bir karşılığı vardır (Koçyiğit, 2007)”. Sonuç olarak algısal mekanın, fiziksel mekana ait bir kavram olduğunu söylenebilir.

Temelde algısal mekan kavramını bilişsel olarak, iki farklı yaklaşımla incelemek daha belirleyici bir yöntem olabilir. Bunlardan ilki yaşanmışlığa bağlı olarak değişen mekan algısıdır. İnsanın fiziksel gerçekliğe ulaşmadaki sınırlı algısı, ilk girdiği bir mekanı üç boyutuyla birlikte kavramada zayıf kalmaktadır. Örneğin, tatili geçirmek için gidilen bir otel düşünülürse, ilk gün kişi; bar, restoran, havuz vb. otele ait birimleri, hatta kaldığı oda hakkında hiçbir veriyi tam anlamıyla algılayamaz. Ancak, birkaç günün sonunda, otelin genel mimari şemasına ve hatta kaldığı oda hakkındaki küçük detaylara bile sahiptir. Bu durum, mekanların birbiri ile olan ilişkisine göre kurgulanan bilişsel şemanın bir ürünüdür. Algısal mekanı tanımlama da yaşanmışlığın önemini göstermektedir. Bir diğer yaklaşım ise, bir mekanı algılamada bir takım görsel, boyutsal, somut sınırlarla fiziksel gerçeklikten uzak yeni bir mekan algısının tanımlanabilir olmasıdır. Çünkü insan duyu

organlarıyla mekanın nesnel gerçekliğini kavramakta ve bu algıladığı alan ile mekanı sınırlandırmaktadır. Örneğin, “Karanlık bir konser salonunda projektörle aydınlatılmış sanatçı karanlığın içinde oluşurken, ışık ile tanımlanan ışık mekanının içinde performansını gerçekleştirir. Işık söndüğünde mekan kaybolur. Bu örnekte karanlık içinde ışık mekanın sınırlarını oluşturur (Soygeniş, 2006)”. Burada gerçek mekandan bağımsız, herkes için geçerli farklı bir mekan algısından bahsedilmektedir.

5. *Soyut Mekan (Abstract Space)*; “Soyut mekan, mekan kavramıyla ilgili çeşitli tanımları, varoluş ilkelerini ve birtakım mantıksal ilişkileri inceleme bağlamında var olan simgeleri, sembol ve kavramları kapsar (Göler, 2009)”. “Mimari mekanın soyutlama yolu ile elde edilen geometrik kurgusu ve kompozisyonudur (Gür, 1996)”.

Schulz’un mekan ayırımına benzer şekilde Roth (2000) Mimarlığın Öyküsü adlı kitabında mekanı; *fiziksel mekan*, *algısal mekan*, *kavramsal mekan* ve *davranışsal mekan* olmak üzere dörde ayırmıştır. Fiziksel mekan; döşeme, duvarlar ve tavan ile sınırlandırılan hacim olarak imgelenebilecek, metre küp cinsinden hesaplanabilir üç boyutlu bir anlatımdır. Algısal mekan, algılanabilen ya da görülebilen mekandır. Algısal mekan ile ilişkili olarak tanımlanan kavramsal mekan ise, kişinin belleğine kayıtlı plan, zihinsel harita (bilişsel şema) olarak görülmektedir. Roth’a göre davranışsal mekan ise, tasarımcının tasarladığı bir mekanda, tasarımcının öngördüğü şekilde tanımlanan davranışsal çevredir. Kullanıcı mekanın sunduğu şekilde yaşantısına devam eder, mekanın yönlendirdiği şekilde mekan içinde dolanabilir.

Soykan’da (2008) mekanı, *fiziksel*, *zihinsel*, *psikolojik*, *hayali*, *tarihsel* ve *ideal uzam* olmak üzere altıya ayırmıştır. Ona göre fiziksel uzam diğer 5 uzamı da kendinde taşımaktadır. *Fiziksel uzam* matematiksel olarak ölçülebilen, canlı cansız nesnelere evrenini fiziki anlamda kapsayan, zaman ile birlikte irdelenen tüm uzam türlerinin temeli olarak kabul edilen bir alanı anlatmaktadır. Aklımızda canlandırdığımız nesnelere, düşünceler yani dolayısıyla aklımızdaki kavram, imge ve biçimler *zihinsel uzamda* yer almaktadır. *Psikolojik uzam* ise üzüntü, heyecan, mutluluk gibi duyguların uzamı olan ruhtur. Soykan’a göre, midedeki bir rahatsızlığın ya da bedende olan bir yaradan duyulan ağrının uzamı, beden değil ruhtur. Kafdağı, peri, kanatlı at gibi hayali varlıkların uzamı ise, hayal gücüdür ve bu varlıklar *hayali uzama* aittir. Bu uzam, zihinsel uzamdaki nesnelere arası mantıksal ilişkiden uzaktır. Tarihsel olayın şimdileştirilmesi, geçmiş bir

anın şimdikiye getirilmesi, kişiyi de o zamana götürür. Olay geçmişte yaşanmıştır ama uzamı şimdiki andadır. Bu hayalde canlandırma *tarihsel uzamı* oluşturmaktadır. Son sınıflandırma olan *ideal uzam* ise, matematiksel-mantıksal uzamdır. Matematiksel nesnelere bu uzamda hareket etmektedir. Soykan'ın bu sınıflandırmasına bakıldığında, temelde uzamı iki ayrı koldan parçaladığı görülmektedir. Bir yandan fiziksel uzam, nesnel bir anlayış olarak ayrılırken; diğer tarafta içselleştirilen mekanlar olarak daha soyut, bilişsel süreçlere bağımlı bir mekan anlayışı ortaya çıkmaktadır. Bu içsel mekanlar da; zihinsel, psikolojik, tarihsel, ideal ve hayali olmak üzere beşe ayırmak mümkündür. Soykan'da benzer bir yaklaşımla bu içsel mekan türlerine genel olarak *tinsel mekan* başlığı altında toplamaktadır.

Diyalektik felsefeden bakacak olursak; Taşçıoğlu (2013) mekanı, *mekanın özü*²¹ ve *mekanın tözü*²² olmak üzere ikiye ayırmıştır: *Öz ve töz, mekan kavramına uyarlanarak, bir anlamda ruh ve bedene benzetilmektedir.* Mekanın tözü denildiğinde, tarih sahnesinde mekanın aldığı her biçim, her oluş, her üslup; aslında mekanın fiziksel varlığına ait her birim anlatılmaktadır. Bu, kolon, giriş gibi sabit mimari unsurlar olduğu gibi; mobilya, insan gibi yarı sabit veya hareketli unsurları da içermektedir. Mekanın özü ise, mekanın içerdikleri, benliği, kimliği ve mekandaki yaşam belirtileri olarak görülmektedir. Bu bağlamda Shulz'un sınıflandırdığı mekan kavramları incelenirse, pragmatik ve algısal sözcükleriyle mekanın tözünün; mevcut, bilişsel ve soyut kavramlarıyla ise mekanın özünün tanımlandığı yorumu yapılabilir.

Mekanın çok çeşitli görüşlerce sınıflandırıldığı, her görüşün farklı bir durumu referans aldığı söylenebilir. Ancak verilen sınıflandırma örneklerinde mekanın, özdek ve tinsel özelliklerine bağlı olarak bölümlenmiş olması dikkat çekmektedir. Bu durumun nedeni, mekan üzerine insandan türeyen her anlamın, yüklenen her işlevin; özdek ve tinsel bağlamda yarattığı çeşitlilik olarak yorumlanabilir. Çünkü “İnsan, duyular dünyasına bağlı, bir gereksinim varlığıdır, bu nedenle aklının duyusal açıdan vazgeçilmez bir görevi vardır. Bu görev de duyuların çıkarımı gözetmek, bu yaşamın olanağı varsa gelecekteki yaşamın mutluluğu açısından pratik ilkeler yaratmaktır (Kant, 2003)”. Bu yaratımın

²¹ Öz: “Bir varlık, nesne ya da şeyin özsel ve zorunlu, tanımlayıcı özelliğini; bir şeyin temel, ilk ve nihai gücünü ya da bir şeyin zorunlu iç bağıntısını ya da işlevini tanımlar (Cevizci, aktaran Taşçıoğlu 2013: 43)”.

²² Töz: “Osmanlı felsefesinde ‘özdek’ sözcüğüyle anlamdaştır. ‘Özdek’in karşılığı madde, cisim, malzemedir, İngilizcede de material olarak geçer (Taşçıoğlu, 2013: 28)”.

sahnesini mekan oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, mekanın zenginleşen içeriği, aslında özdeksel ve tinsel olarak var olan insanın bir evrimidir. Bu duruma bağlı mekan kavramını, fiziksel (özdeksel) ve tinsel bağlamda olmak üzere iki ana başlıkta irdelemek mümkündür.

3.2.3.1. Mekanın Özdeksel Varlığı

Mekanın özdeksel varlığını incelemek için öncelikle *öz*, *özdek*, *özdeksel* gibi kavramların tanımları irdelenmelidir. *Öz* kelimesi en temel anlamıyla T.D.K.'nin Büyük Türkçe Sözlüğünde “varlığın aslını kuran şey; temel özellik” olarak belirtilmiştir. Hançelioğlu (1993) ise; ‘öz’ü bir nesneyi nesne yapan gereçlerin tümü olarak tanımlamış; diyalektik felsefede öz kavramının, her nesnenin dış yanını dile getiren biçim ya da görünüş karşılığı olduğunu vurgulamıştır. Buhr & Kosing’e (1999) göre öz kavramı; bir eşyanın sisteminin veya sürecin kendisine zorunlu olarak ait bulunan iç, genel ve değişmez belirlenimlerin toplamıdır. Bu açıklamalar doğrultusunda öz, varlığın var olma koşulu, nesnelere kurucu özelliği olarak açıklanabilir. Aristoteles’e göre öz;

Bir şeyi bilmek, onun tanımını yani özünü bilmek demektir. Örneğin bir kitabın özünü ortaya koymak istiyoruz. Bunu yapmak için kitabın niteliği, niceliği, başka nesnelere olan ilişkisi, bulunduğu yeri, başka bir nesne ile olan konumu, içinde bulunduğu koşulları, etkinliği ve edilgenliği gibi belirlenimlerini ortaya koymamız gerekir. (Aristoteles’den aktaran Saldıray, 2011).

Özdek kelimesi ise “öz deyiminden ve öze değgin anlamını dile getirmek üzere türetilmiştir (Hançerlioğlu, 1993)”. “Yunanca hyle, Latince materia, İngilizce matter kelimelerine karşılık gelir. Türkçe de ise madde, cevher, dayanak, gibi kavramlar özdekle eş anlamlı olarak kullanılır (Saldıray, 2011)”. T.D.K.’nin Büyük Türkçe Sözlüğünde, *özdek* kavramı çok farklı disiplinlerce tanımlanmıştır: Fizik Terimleri Sözlüğüne göre; “Uzayda yer tutan, bir kütlesi olan her tür varlık” olarak tanımlanmıştır. Fiziksel Kimya Terimleri Sözlüğüne göre ise; ‘kimyasal bir yapısının’ olması gerektiği belirtilmiştir. Felsefe Terimleri sözlüğünde ise Descartes’e bağlı bir tanım verilmiştir; bu tanıma göre, “temel özelliği yer kaplama olan varlık, tin, ruh ve düşünün karşıtı” olarak görülmektedir. Hançerlioğlu (1993), diyalektik felsefeye göre *özdek* kelimesini; bilinçten bağımsız olarak var olan ve duyumlarla algılanarak bilinçte yansıyan tüm nesnel gerçekliği dile getiren felsefi bir kavram olarak tanımlamıştır. Ona göre; *özdek* somut biçimler halinde

var olur ve çeşitliliği sonsuzdur. Somut biçimlerinin dışında özdek aramak; elma, armut, kiraz vb.'lerinin dışında meyveyi aramaya benzer. "Salt biçim gerçekliğin özüdür, bütün madde olabildiğince bir biçimde erir, biçim olur, biçim yetkinliğine ve böylece salt yetkinliğe erişir. Yeryüzündeki her şey bir biçim ve madde birleşimidir...(Fischer, 1979)". Kısaca özdek, varlığının temeli olarak özün biçimlenmesiyle oluşan hacimli yapıdır.

Biçim, hiçbir zaman bireysel ve belirli bir şey değildir. Tikellerden bağımsız olarak var olamaz. O, ancak madde ile birliğinde vardır. Tuncu, yuvarlak bir biçime sokmak, yuvarlaklığı veya küreyi meydana getirmek demek değildir. Tunç küreyi meydana getirmek, yuvarlaklığı tunçta meydana getirmek demektir. Biçimi özel bir madde üzerine yerleştiriyoruz ve sonuç olarak tunçtan bir küre elde ediyoruz. (Saldıray, 2011).

Özdek kavramı Grek felsefesinde insan emeğinin yöneldiği nesne anlamını taşıyan hyle' kavramıyla dile getirilmekteydi. Özdek olarak ilk bahsedilen; tahta, taş, toprak gibi malzemelerdi. Tarihi sürece bakıldığında, ilk düşünürlerden biri olan Thales, ilk özdeğin su olduğunu söylemiş; ancak onu izleyen düşünürler ise hava ve ateşin ilk özdekler olduğu düşüncesini ileri sürmüşlerdir. Sonrasında bu kavramlara toprak da eklenerek, evrenin dört özdek (su, hava, ateş ve toprak) üzerine kurulduğu düşüncesi oluşmuştur. İlkçağ ve antikçağda özdek kelimesinin tartışılması, evrenin ve Tanrı'nın tartışılmasıyla kısıtlı kalmış; ancak, Yeniçağ olarak adlandırılan 16. yüzyıl sonrası felsefede özdek kelimesi daha geniş anlam ve kapsam kazanmıştır. Descartes 'in 'uzamlı bir töz' olarak nitelediği özdek, ruh karşıtı olarak görülmüştür. Descartes' in bu görüşü bir yandan ruh, ruhçuluk gibi kavramların gelişmesine de yol açmıştır. Kant ise özdek kelimesiyle kimyada bilinen 92 elemanın atomlarını anlamaktaydı. Benzer şekilde dönemin fizikçisi ve düşünürü Newton özdeğin; katı, dolu, sert ve devingen parçacıklardan meydana geldiğini söylemekteydi. Metafizikçi olan fizikçiler ise; özdek kavramının varlığını hala tartışmaktadırlar. Metafizikçi bir düşünür olan Berkeley'e göre; evrende özdeğin olması, tanrının olmamasına eş değer olarak görülmüştür. Bazı metafizikçi fizikçiler özdeğin duyumlar dışında olmadığı düşüncesini savunmuşlardır. (Hançerlioğlu, 1993). Bu dönemde yine bir görüş olarak iddia edilen; eşyanın duyum gruplarından ibaret olduğu düşüncesi; özdeğin duyu organlarıyla kavranan her eşyaya gönderme yaptığı önermesini ortaya çıkarabilir.

Özdeksel kavramı, T.D.K'nın Güncel Türkçe Sözlüğü'ne göre; "maddi, tinsel karşıtı" olarak kullanılmaktadır. Kavram özdek ile yakından ilişkilidir. Çünkü özdeksel, özdek isminin türeyerek sıfatlaşmış halidir; ardından gelen ismi özdeğe bağlı kılan nitelik içerir. Daha önceki bölümde irdelenen tinsel kavramının karşıtı olarak kabul edilmekte; bu bağlamda maddi, maddesel olarak kullanılmaktadır. Saldıray (2011), Sokrates'in özdeksel ve tinsel kavramlarını, tümel ve tikel olarak sınıflandırıldığından bahsetmektedir:

Peki, tümel ya da tikel ne anlama gelmektedir? Dilde kullanılan kelimelere bakınca kimilerinin özel, tikel bir varlığa işaret ettiği görülür: Ahmet, Atina, Mars gibi kelimeler dış dünyada tikel, yani bireysel, özel, somut varlıklara işaret ederler. Tikeller duyuşsal (özdeksel) şeylerdir. Bunlar dışında akılla, zihin yoluyla yaratılan ve biçimlendirilen ve yine akıl yoluyla kavranılan kelimeler vardır. İyilik, özgürlük, insanlık gibi kavramlar genel şeylerdir, tümellerdir. Tümeller, duyuşsal şeyler değillerdir; akılsal, zihinsel, düşünsel (tinsel) şeylerdir. Tikel örnekler değişebilirler, ama tümeller veya onların açıkladığı tanımlar sapsasağlam durur. Farklı ve çok çeşitli insanlar vardır, ama tüm insanlar günün birinde varlıktan silinse bile insan kavramı ve tanımı değişmez kalacaktır. (Saldıray, 2011).

Özdeksel bağlamda "her nesne, hem taşıyıcıdan hem de biçimden (morphé) oluşur (Aristoteles'den aktaran Saldıray, 2011)". Mekana da özdeksel olarak bakılırsa, taşıyıcı ve biçimden oluşan bir hacim, bir özdek olduğu görülmektedir. Bu tanıma göre mekan, mimari bir nesne olarak ön plana çıkmaktadır. Benzer bir yaklaşım ile Soygeniş (2006), mimari mekanı, uzay mekanı içinde yer alan sınırları belirli şekillerde tanımlanan, içinde çeşitli eylemlerin geçtiği bir boşluk olarak nitelemektedir. Bu boşluğun sınırlandırılması ve tanımlanması bir takım mekan birleşenleri ile mümkün olmaktadır. Bu birleşenler, mekanın hem taşıyıcı hem de biçimini oluşturmaktadır. "Mekan bileşenleri olarak, duvar, kolon, giriş, çatı, merdiven vb. olarak sayılabilir (Gür, 1996)". Bir özdek olarak var olan mekan bunun yanı sıra, başka özdekler içinse bir kapsayan rolündedir. Bu özelliğiyle, özdek olan varlıkları içeren bir *kap*, özdek varlığıyla özdeksel bir zemindir; bir biçimdir²³. Mekanın içerdiği bu özdek varlıklar, mekanın öğeleri olarak adlandırılmaktadır. Bu "mekan öğeleri; bölücü duvar, pencereler, kapılar, donatılar (koltuk, masa, sandalye vb.) diğer eşyalar ve aksesuarlar (çiçekler, aydınlatma öğeleri vb.) olarak sırlanabilir (Gür, 1996)". Mekanı özdeksel olarak ele almak, onun niceliği ile niteliğini var eden bu

²³ Hançerlioğlu'nun (2013: 91) aktardığı üzere Aristoteles'in yaklaşımında *özdek, güç halinde biçim'dir. Ceketleşecek (biçim) olan elbette kumaştır(özdek). Biçim, özdeğin haline geçmesidir. Buysa bir hareket işidir. Her özdek bir olanaktır.* Bu açıklamaya göre, mekanın kendisi bir özdek iken; ayrıca özdekleri içeren bir biçim olduğu söylenebilir. Mekan her iki durumun da olanağı olmaktadır.

özdekler arasındaki ilişkiyle mümkündür. Mekandaki bu ilişkileri kavramak ise sadece görsel olarak değil; işitsel, kokusal, ısısal ve dokunsal olarak birbirini tamamlayan farklı yöntemlerle gerçekleşmektedir.

Mekanın varlığı; özdeklerin toplanabileceği üç ana başlık olan işlev, teknik ve biçimin geriliminden oluşmaktadır. Mekanın öge ve bileşenleri de dahil olmak üzere mekanı var eden her özek de; bu üç kavram aracılığıyla varlığına kavuşmaktadır. Özdeksel bağlamda var olma süreci, edilgen bir özneye, insandan bağımsız olarak gerçekleşen mekanın yaratım sürecidir. Bu süreçte işlev, biçimi belirlemede ve biçim oluşurken tekniği üretmektedir. Her mekan farklı eylem türlerine cevap vermek için oluşturulmaktadır. *Mekanın işlevi* buna bağlı olarak, mekanın ne amaçla kullanılacağını, sahip olacağı donanımı, kullanıcı kitlesinin sayısını ve niteliğini belirler. Bu işleve uygun olarak *biçim*, belirli bir düzen (ölçek, oran-orantı) içinde gerekli donanım ve koşulları, renk ile dokuya bürünerek, boşluk-doluluk ilişkisinde hacim kazanmış durumudur. Aslında Louis Sullivan'ın *biçim işlevi izler* söylemi mekanın bu özdeksel mekanın örgütlenme sürecini özetlemektedir. Sürecin son aşaması olarak; biçimin hacim kazanması için gerekli strüktürü sağlamak, malzemenin ya da biçimin detay çözümlenmelerini yapmak ise biçimin var olacağı *teknik* belirlenmesiyle sağlanmaktadır. Mekanı var eden yatay-dikey düzlemler ile mekanın içinde sağlanan donatım bu özdeksel örgütlenmenin birer ürünüdür.

Mekan sürekli olarak varlığımızı sarıp sarmalar. Mekansal hacim boyunca hareket eder, biçim ve nesnelere görünür, sesleri duyar, esintiyi hisseder ve bahçede açan çiçeklerin kokusunu alırız. Mekan, ahşap ve taş gibi maddesel bir özdür. Ancak doğası itibari ile biçimsizdir. Onun görsel biçimi, ışık kalitesi, boyutları ve ölçeği tamamen toplam biçimin elemanları tarafından tanımlanan sınırlarına bağlıdır. (Ching, 2004b)

“Özdek kendiliğinden devim demektir. Özdeksiz devim olamayacağı gibi devimsiz de özdek olmaz. Devim deyimi, özdeğin kendiliği olarak, yer değiştirmeden düşünceye kadar bütün değişme süreçlerini dile getirir (Hançerlioğlu, 1993)”. Ancak özdek cansızdır²⁴, hareketsizdir. Bir özdek olarak mekan içinde bu devimi gerçekleştiren, bir

²⁴ Hançerlioğlu'na (2013: 70) göre, özdeği harekete geçiren zaman-mekan kesiti olarak *an*'dır. Yaşayan her şeyin, bu ögeler ögesi *an*'dan payı vardır. Mekan içinde bu *an* kavramını yaşatan ise, insandır. Çünkü o, mekan içinde hareketi gerçekleştiren; mekanı düzenleyip, var edendir. Hançerlioğlu'nun belirttiği gibi *Her biçim, kendisinden daha üstün aşamadaki biçimin özdeğidir*.

özdevim²⁵ olan insandır. Hem mekanın kendisi, hem de mekan içinde insanın devinimi için yaratılan tüm özdekler; insanın düşünsel ya da edimsel hareketiyle varlık kazanmaktadır. Bu sayede mekan, kendini niteleyen niceliğe sahip hale gelir. Bu niteliklerin insanın algısına taşıdığı mesaj; özdek olanları birbirinden ayıran nicellerin birer yansımasıdır. Geniş, küçük, konforlu, geleneksel, modern, parlak, mat, yumuşak, sert, dokulu, renkli, sade ve mekana ve mekandakilere dair kullanılan birçok sıfat, onun özdeksel biçimine aittir ve bu özdekselliğin insan algısıyla yorumlanmış, kavramlaşmış halidir. Bu yaklaşıma göre Bektaş (2003) mekanın öncelikle, insanın barınma amacına hizmet eden özdek bir biçimlenme olduğunu belirtmektedir. Bu amaçla mekan içinde ön planda olan, insanın özdek devinimini sağlayacak uygun koşulların sağlanmasıdır. Bu koşullar oluşturulurken ilk aşama, kullanıcının niteliği ve boyutlarının belirlenmesidir. Çünkü özdeksel mekanın örgütlenmesi, kullanıcının özdek yapısının bilgisini gerektirmektedir. Örneğin bir kişinin ne büyüklükteki bir alanda yatabileceği, uyku süreci içinde kaç m³ havayı soluyacağı, oda içerisinde giyinme, oturma gibi daha ne gibi işler yapacağı, o mekanın boyutlarını ve özdeksel donanımını ortaya koymaktadır. Bektaş'ın görüşüne göre özdeksel mekan kullanıcısı olan insana özeldir, onun gereksinimleri çerçevesinde bir örgütlenmeyi içerir.

Bektaş'ın yaklaşımına benzer bir şekilde Ching (2004b), insanı merkez alarak, mekanın özdeksel biçimini fiziksel, algısal ve kavramsal olmak üzere üç düzlemde incelemektedir (Şekil 12.). Fiziksel düzlem, mekanın içindeki doluluk ve boşlukların tanımlanmasıyla; algısal düzlem özdeksel olanın deneyimlenmesiyle; kavramsal düzlem ise mekanın sistem ve elemanlarının düzenli ya da düzensiz oluşunun uyandırdığı izlenimle oluşmaktadır. Bu durumda, mekan bileşenlerinin ve öğelerinin fiziksel düzlemi var eden özdekler olduğu görülmektedir. Bu durumda algısal düzlem, fiziksel düzleme ait biçim, şekil, renk, doku gibi fiziki elemanların, insan tarafından algılanmasına olanak sağlayan her koşul; nicel veriyi nitel kavrama dönüştüren ortam olarak açıklanabilir. Kavramsal düzlem ise, tüm özdek değerlerin simgeledikleri anlam ve kavramı kapsamaktadır.

²⁵ “Özdevim: Kaynağı kendinde olan devim...(Hançerlioğlu, 1993: 318)”.

Fiziksel	Biçim ve Mekân • doluluklar ve boşluklar • iç ve dış	• mekân • yapı • çevreleme • makine sistem ve organizasyonları
Algısal	Fiziksel elemanların, zaman içinde ardışık olarak deneyimlenmesi yoluyla duyuşsal algılama ve tanıma	• yaklaşma ve uzaklaşma • giriş ve çıkış • mekânların düzeni boyunca hareket • mekânların işlevi ve içlerindeki eylemler • ışığın, rengin, dokunun, manzaranın ve sesin nitelikleri
Kavramsal	Binanın elemanları ve sistemleri arasındaki düzenli ya da düzensiz ilişkilerin kavranması ve uyandırdıkları anlamlara karşılık verilmesi	• imgeler • örüntüler • işaretler • semboller

Şekil 12.: Mekanın özdeksel biçimine ait düzlemler.

Kaynak: Ching, 2004b

Geometrik mekan olarak da adlandırılan özdeksel mekan, farklı bir görüşe bağlı olarak Çubuk (2008) tarafından, soyut mekanın, matematiksel mekanın ya da temsili mekanın karşıtı olarak görülmüş; sosyal, kültürel ve psikolojik anlamlarından arındırılmıştır. Bu yaklaşım, yaşam mekanını, dolayısıyla da insan faktörünü ikinci plana almıştır. Asıl olan madde olarak mekandır, mimariye ait bir nesnedir. Bu nedenle “mekan, kendini sınırlandıran çevresel faktörler, işlev, yapım teknolojileri ve süreçleri gibi etmenlerle biçimlenir ve hareketin duyularda yol açtığı değişikliklerle algılanır (Aydınlı, 2008)”. Mekanı ‘üç boyutlu bir geometrik yayılım’ olarak ele alan Kartezyen düşünce sistemi, özdeksel mekanın felsefedeki karşılığı olarak varsayılabilir. Hisarlıgil’e (2007) göre; Descartes’a dayandırılan bu sistemde insan mekan birlikteliği ayrılmıştır ve insan mekandan bağımsız bir özne olarak sayılmıştır. Sokrates’in sınıflandırmasına göre bu düşünce incelenirse; mekan ona tikel anlamlar yükleyen insandan soyutlanarak ele alındığında, tümel bir varlık, özdeksel bir gerçeklik olarak ortaya çıkmaktadır. Durum ile ilgili olarak Saldıray, (2011); tümeliğin dışında, tikel değerlerin gelip geçici olduğunu, yok olduğunu ya da en azından değişim geçirdiklerini, bu nedenle kalıcı bir bilgi olmadıklarına dikkat çekmiştir.

“Modern mekan anlayışı, geometriden tahrif edilerek çıkarılan bir mekandır (Bağlı, 2012)”. Bu bağlamda mekanın nesnel varlığının modernizmdeki mekan kavramıyla eş

değer olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu rasyonalist anlayışla mekan, kullanıcının tinsel değerlerinden (Kültür, inanç, duygu dünyası vb.) bağımsızdır, tek tip kullanıcı için oluşturulmuştur. Bu anlamda “mekanın nicelik haline getirilmesi çabası onu homojen bir hale getirmektedir. Homojen bir mekanın ise hiçbir varlık özelliği yoktur (Guénon’dan aktaran Bağlı, 2012)”. Tasarlanan, üretilen, tüketilen, algılanan ve satılan üç boyutlu bir üründür ve içindeki yaşamlarla bir etkileşimi, bir iletişimi yoktur. Homojen mekanın savunucusu olan Modern mimar Le Corbusier (2007), katedrallerin karışık geometrisinin insanda öznel nitelikli bir şeyler aramaya ittiğini ve bu nedenle çok güzel olmadığını belirtmiştir. Ona göre, asal geometrik biçim içermeyen katedraller birer plastik yapıt değil, birer dramdır; yer çekimine karşı savaşın duygusal bir coşkusudur. Ayrıca, anlaşılır ve belirgin geometrinin peşinde olan Le Corbusier bu yaklaşıma benzer şekilde, bir evde bulunması gerekli üç işlevin olduğunu belirtmektedir. Botton’un (2007) aktardığı üzere üç temel işlev:

1. Sıcağa, soğuğa, yağmura, hırsızlara ve meraklı komşulara karşı koruma sağlamak,
2. Bol miktarda güneş ve ışık almak,
3. İçinde yaşayanlara yemek yiyebilecekleri, çalışabilecekleri ve kişisel işlerini görebilecekleri odalar sunmak. (Botton, 2007).

Üç temel maddeden anlaşılacağı gibi; bireyin üzerinde aidiyet kurduğu, mülk edindiği, mahremiyetini sağladığı özel alanı olarak tanımladığı ev, Le Corbusier için insanın ergonomisine uygun fiziki anlamda kapalı bir hacimden, bir barınaktan öte bir şey değildir. Onun söylemiyle; “konut içinde yaşamak için bir makinedir. Banyolar, güneş ışığı, sıcak su, soğuk su, isteğe uygun ısı, yemeklerin saklanması, sağlık kuralları, oranlarla gerçekleştirilen güzelliştir (Corbusier, 2007)”. Bu açıyla mekanın fiziksel varlığını açıklamak, aslında rasyonalist felsefeye göre nesnel mekanı tanımlamaktır. “Rasyonalist anlayışta mekan, tıpkı bilgiyle özdeşleştirilen diğer kavramlar gibi nesnel bir sonuç olarak görülmektedir (Şahbaz, 2010)”. Bu görüşe göre mekan, tarihi süreçteki tüm mimari stilleri, geometriye ait tüm biçimleri, yapıya ait tüm matematiksel verileri, tüm malzeme ve yapı tekniklerini içeren geniş bir kavramdır. Bu açıdan mekan ilk olarak kabuk ya da kendi sınırı ile ilişkilendirilebilir, bu yaklaşımın ikinci adımı donatı ile olan ilişkisidir. Üçüncüyse fiziksel varlığıyla insan faktörüdür ve mekanın biçim ve ölçüsünü

belirleyen de insandır. İnsan ölçüsünün mekan üzerindeki belirleyici önceliği, rasyonalist felsefenin etkisiyle gelişen modernizme dayandığı görülmektedir.

Modernizme göre mekan belirsizliğe yer vermeyecek şekilde ideal olarak tasarlanmalıydı ve öznel kimliği olmayan kullanıcı sürecin dışında olduğundan, ona uyum sağlamak durumundaydı. Böylece tasarım sürecinde öznel bir varlık olarak değil de nesnel bir imge olarak yer aldığı için, kullanıcının öznel varlığı mekanın varoluşunu etkilemeyecek, en başta tasavvur edilen mekan imgesi, kullanıcı var olsun ya da olmasın, sürekliliğini koruyabilecektir... Yani; hangi kültürde ya da inançta olursa olsun, ideal insan tipi, fazlalıklarından arınmış insan olarak tanımlanmaktadır. İnsan, var olduğu en saf haliyle var olmalıdır. Dolayısıyla Le Corbusier'in eskizlerinin geri planında benzer bir ideal insan anlayışını barındırıyor olması muhtemeldir. İdeal insan tanımı aynı zamanda 'olana' değil, kurgulanmış bir 'olması gerekene' işaret etmektedir. Böylece modernist anlayıştaki mekanı hali hazırda var olan insanın değil, var olması gereken insanın biçimlendirdiği açıkça görülmektedir. (Şahbaz, 2010).

“Modernlik ve modern çağ; bir yersiz-yurtsuzlaşma, insanın evinden meskeninden kopup yabancı dünyaya savrulması, bu yolla özgürleşmesi ve bir anlamda mutsuz bir bilince ulaşması ile ilgilidir (Derrida’dan aktaran Koçyiğit, 2007)”. Mekanın bir insan inşası olduğu düşünüldüğünde, tinden tamamen uzak olması mümkün değildir. Çünkü en basit düşünceyle mekan, mimarın ya da içmimarın bir estetik kaygısı sonucu oluşmakta, bir yaratı tatmininin aracı olmaktadır. İnsansız bir mekan yaklaşımı, hem bireyi hem de toplumu buhrana sürükleyecek tehlikeli bir düşüncedir. Mekanlar insanlar için üretilmiştir ve bu amaca hizmet edilmesi beklenir. Bu bağlamda “Lefebvre’ye göre fiziki mekan; içindeki enerji olmadan ‘gerçek’ sayılamamaktadır (Lefebvre’den aktaran Çakıcı, 2007)”. Bu enerjilerden en önemlisi; o mekanı hem üreten, hem tanımlayan hem de o mekanı kullanan *insandır*. İnsan mekanın gerçekliğine kendi gerçekliğini yükler. Bu mekan ister çalışma, ister yaşama, isterse daha farklı bir işleve hizmet etsin, ister büyük isterse küçük bir alana sahip olsun, ister kişiye özel isterse kamuya özel olsun, hiçbir durum ve koşul fark etmeksizin; özdeksel niteliklerin toplamından çok öte bir şeydir. O sosyal, kültürel, ekonomik aslında toplumsal düzenin ve bireyin iç dünyasının bir aynasıdır. O hem ayırıcı, hem birleştirici, hem sınırlayıcı, hem betimleyici tüm anlamları içinde barındırır. En küçük ölçekten en büyük ölçekteki mekana kadar her mekan, bu anlamı içermekte, dünyadaki yaşamın düzenini simgelemektedir. Bu durum mekanın tinselliğinin bir göstergesidir.

Mekanın özdeksel varlığı, insan var olduğu sürece tine dokunmaktadır. Çünkü “yaşanan deneyimlerin parçası olarak beden, pratik ve duyulur bir alandır ve bu alanda mekan,

kokular, tatlar, temaslar duyulup görülenler olarak algılanır. Mekan insana bedeni kadar yakındır. Artık onu ne zihnin içinde ne de dışında aramanın bir anlamı vardır (Kuntar, 2012)”. Bazen mekan tüm özdeksel detaylarıyla bilince kazanır. İnsanın belleğini dolduran, o bulunduğu mekanın yüzü olmaktadır. Bu, mekanın özdeksel kimliğinden sıyrıldığı ve yaşantı kavramına karıştığı *an*’dır. Özdeğin varlık anlamını yitirdiği bu duruma, bir mimar olarak Bektaş’ın kaleme aldığı öğrencilik anısı örnek gösterilebilir: “Gazi İlkokulu, taşı, betonu... Gri boyalı kapılardan korkardım. Kapılar açılmak için değil de sanki bizi kapatmak içindiler... Hele öğretmenlerin girip çıktığı, önü kalın iki beton direkli, üstü balkonlu kapıdan sanırım geçemedim. Gazi İlkokulu taşı, betonu... (Bektaş, 2003)”. Bir mekan tasarımcısı olarak Bektaş, bu yapının özdek değerini nesnel biçimde aktaramamaktadır. Bu yapıya ait beton ve taş malzeme bile, onun bildiği, dokunduğu malzemelerden uzaktır. Onun zihninde okul binasına ait her özdek veri, gerçek biçimini kaybetmekte, tinsel bağlamda kalıplaştığı görülmektedir.

3.2.3.2. Mekanın Tinsel Varlığı

İnsanın kendini *bir yere ait* hissetmesi bir gereksinimdir. Bir yere ait olma durumu, benimsenen, içselleştirilen ve yaşanan bir mekanın varlığıyla mümkündür. İnsanın mekana bağlı bir varlık olduğu düşünüldüğünde, her bireyin bir yerinin olduğu söylenebilir. En basit anlatımla, *bireyin ya da bir ailenin temel gereksinimlerini çevreleyen barındığı yer* olarak ev kavramının, konuşulan her dilde var olması ve hatta Tümer’in (1993) belirttiği üzere Mısır’da *ev* ve *anne* kavramlarının aynı hiyeroglifle gösterilmesi; bunun bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu ilişki, tüm yaşayan dillerden öte, anlam yoluyla oluşan tinsel bir iletişimi var etmektedir. Bu nedenle iletişimin değişmeyen sabit iki ögesi, mekan ve insandır. İnsan, yaşam mekanı olarak bulunduğu kent ile, mekan ya da iç mekan, hatta benimsediği bir yer ile, özdeksel görünüşün ötesine taşan, anlamsal bir bütünlük içindedir. Yaşanılan kentin, her gün yürünülen yolların, her akşam gidilen kafelerin ayırt edici özelliği, kişi tarafından içselleştirilmiş olmasıdır. Bu o yere ait olmanın ve o yer üzerinde egemenlik alanı kurmanın bir sonucudur. Kişi, o mekan için *benim* ya da *bizim* gibi iyeliği kendine yönlendiren kelimeleri sıklıkla kullanmaktadır.

Bu nedenle Göka (TY.), birbirinin gerekçesi olan mekan ve insanı, bir bütünü iki farklı görüntüsü olarak yorumlamaktadır. Bu etkinin insan tarafından algılanmasını ise mekan duygusu olarak adlandırılmaktadır. İnsanın taşıdığı bu mekan duygusu, mekanı ve mekandaki birçok cansız nesneyi, yaşayan varlığa dönüştüren nedenlerin temelidir. Bu, öznenin bir yansıması olarak kabul edilen mekan kavramına verilen önemin, yüklenen kutsallığın bir sonucudur. Botton (2007) bu durumu mekanı benzetmelerle kişiselleştirerek bir örnekte aktarmaktadır:

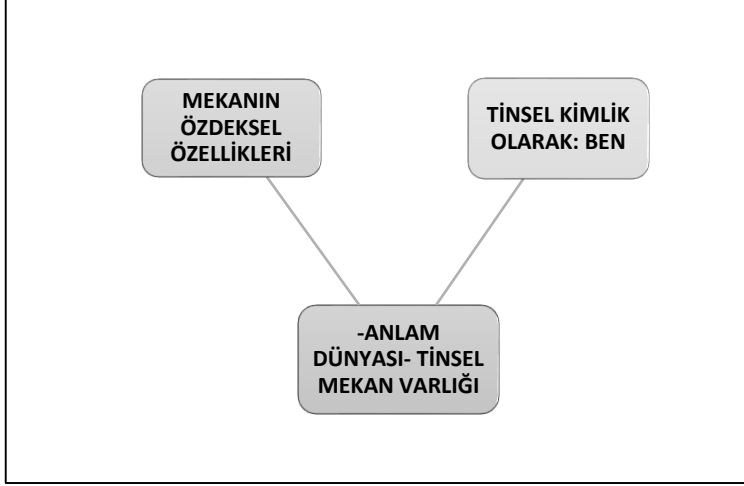
İki yanı ağaçlı bir yol üzerinde teraslı bir ev. Birkaç saat önce çocukların çığlıklarıyla, yetişkinlerin sesleriyle yankılanan bu ev ailenin son bireyi de dışarı çıkınca yalnız kalacak, sabahı bir başına geçirecek... Yıllar boyunca evin sakinleri ne zaman bir yolculuktan dönseler, çevrelerine şöyle bir bakınca kim olduklarını hatırladılar. Giriş katının yerlerini kaplayan karolar dinginliğin, yıllanmış bir zarafetin simgesi; sıra sıra, düzgün mutfak dolapları aşırıya kaçmayan bir düzen ve disiplin anlayışına işaret ediyor... (Botton, 2007).

İnsanın mekan üzerine yüklediği tinsel anlam, tarihi süreçte çok uzun bir geçmişe dayanmaktadır. Mağaralara yapılan ilk duvar resimlerinin, inancı simgelediği düşüncesi, bu varsayımı güçlendirmektedir. Bu düşünceye bağlı olarak, insanın tinsel bağlamda mekandan beklentisi ve bu beklentiyle oluşan iletişimi; kendi mekanını inşa etmeden öncesinde başladığı söylenebilir. Çünkü Le Corbusier'in (2007) söyleminde olduğu gibi; *ilkel olan insan değil; ilkel olan gereçlerdir. Düşünce ta baştan beri aynıdır, güçlüdür.* Bu düşünceyle tinsel olarak biçimlenen tüm mekanların dili de güçlüdür. Özdek varlıklarının ötesinde, gizli bir dildir bu; güçlü bir duygunun dışavurumudur. Birçok mekanı inşa etmiş ya da yıkmış; bir çok kentin kurulmasına ya da terk edilmesine aracı olmuştur. Bektaş'a (2003) göre, insan için ister tinsel isterse özdeksel açıdan olsun, yaşanılır hale getirdiği çevresi onun kültürel evrenini oluşturmaktadır. O, yaşamasına olanak tanımak için tüm tarihi süreç boyunca, içinde bulunduğu doğal öğeleri işlemiştir. Bu çaba, öteki insanlarla kurdukları toplumlar aracılığıyla amacına ulaşmıştır. Bu amaç insanın tarihsel, toplumsal ve kültürel çevresi olan kentleri yaratmıştır. Bu bağlamda kentler fiziki bir inşanın ürünü olmasının yanında o toplumun da yalansız yansıtıcısı olmuş; toplumsal kimliğin birer simgesi haline almıştır.

Tümer (1993), yeryüzünde birçok kentin, kasabanın ya da köyün uzun bir tarihe sahip olduğuna ve çok azının yeni kurularak geçmişin karanlıklarına gömülmemiş olduğuna dikkat çekmektedir. Kurulan bu eski yerleşim yerlerine ait mitlerin hikayeleşerek

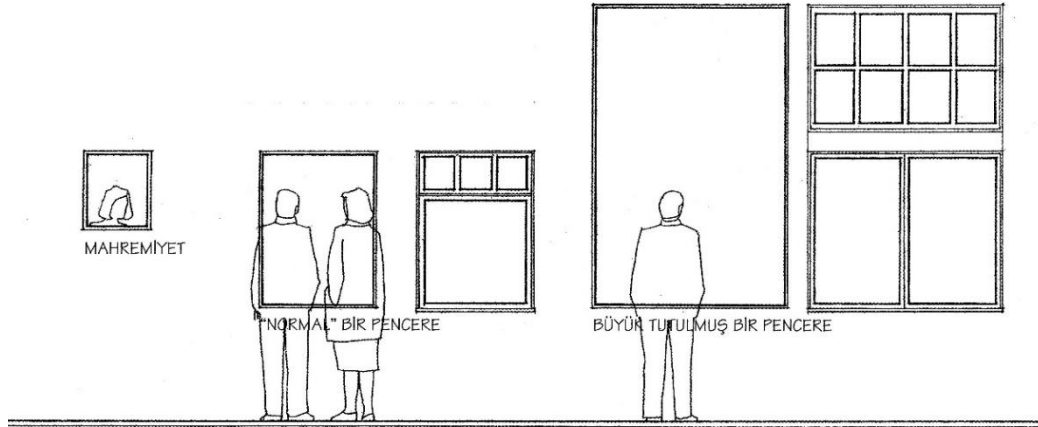
günümüze değin geldiği görülmektedir. Tümer'in verdiği örneğe göre Venedik'in kuruluş öyküsü, eziyetten kaçan Malamocco halkına, küçük haclar taşıyan güvercinlerin kılavuzluk ettiği ve kuşları izleyen halkın kenti Rivo Alto'ya kurduğu inancına dayanmaktadır. Bir başka örnek ise yakın tarihte kurulan İsrail Devleti üzerinedir. Tümer, bu güçlü anlamların bilim ve mantık ile açıklanamayacağını ve günümüz insanı içinde hala büyük önem taşıdığını vurgulamaktadır. İsrail'in kurduğu devlet için seçilen toprakların, Filistin, Kudüs yöresine ait olması, akılcı nedenlerle açıklanabilecek nesnel bir durum değildir. Bu durumun tek nedeni Tevrat'da yer alan öykülerdir; Kitapta bu toprakların İsrail halkına vadedilmiş olmasıdır. Bu ikinci örnek, insanın yaşam kültüründe kat ettiği yola rağmen; tarihi süreçte kendi tinsel dünyasını geliştirerek, sağlamlaştırarak günümüze taşıdığını göstermektedir.

“Her mekan oluşumu, insani duyumsamaları sınırları içinde olsun veya olmasın, *kestirilebilirlik* değerlerinin titreşim ve salınımlarını içeren bir somut varlıklaşmadır (Atalayer, 2006)”. Bir somut değerler bütünü olan mekan, tinsel söylemini insanla birlikte kazanmaktadır. Çünkü mekanı tinsel olarak var eden, insanın tinsel bağlamda oluşturduğu anlamlar dünyasıdır. Bu dünyanın dolayısıyla tinsel mekanın varlığı, süreç içinde uyarana bağlı olarak iki farklı yaklaşımla irdelenebilmektedir; ilkinde uyaran mekanın özdeksel özellikleriyken; ikincisi ‘*ben*’ olarak insanın tinsel kimliğinin uyarımıyla gerçekleşmektedir (Şekil 13.). Her iki durum da birbiriyle bağıntılıdır; birbirinden ayrılan kesin sınırlara sahip değildir. Her iki yaklaşımda da süreç; insanın duyum, algı ve yorum yeteneği ile biçimlenerek; kişinin tinsel kimliğinin süzgecinde anlamlandırılmaktadır. İlk yaklaşımda, renk ya da biçim gibi mekana ait bir özdeksel özelliğin, mekan içinde tinsel yankıları ‘şuan’ denilen zaman diliminde duyulurken; ikinci yaklaşımda kişinin kendi deneyimlediği birikimlerle zihninde yarattığı mekan ve zaman kesiti, tinsel mekanı var etmektir. Görüldüğü gibi ilk yaklaşım *şimdiki zamana* ve *sabit-belirli bir mekana* bağlıyken, ikinci yaklaşım değişken zaman ve mekan kesitini içermektedir.

Şekil 13.: Tinsel Mekanı Oluşturan İki Farklı Düzlem

“Nesnelerin görsel biçim, boyut, renk ve dokularını algılayışımız, onları gördüğümüz görsel çevreye ve nesnelerin bu çevrede birbirleriyle ve görsel ortamlarıyla kurdukları ilişkiye göre şekillenir. Eğer görsel ortamımızda farklılıklar olmasaydı, hiçbir şey göremezdik (Ching, 2004a)”. Çünkü “bir nesneyi mekan içinde görmek, onu bağlam içinde görmektir (Arnheim, 2012)”. Bu bağlam, özdek varlıklar arasındaki farklılıklara dayanmaktadır. Özdek dünyasındaki nesnelerin nicel ve nitel yönleriyle birbirinden ayrılması; hem onların bir özelliğini hem de özne ile olan ilişkisini belirlemektedir. Çünkü “çevredeki özdekler; biçimiyle, rengiyle, dokusuyla, vb. yapısal öğeleriyle kişiye bir şeyler aktarmakta ve ona etki ederek bir takım duyguların harekete geçirilmesini sağlamakta ise, kişi bu varlıkla etkileşim halinde demektir (Kaptan, 2001)”. Bu nedenle mekanın özdeksel özellikleri, tinsel mekanı var etmede düşünülmesi gereken iki yaklaşımdan biri olmaktadır. Bu yaklaşımda mekanın özdeksel özelliklerini; *biçim, renk, malzeme, ışık ve doku* olmak üzere beş değişkene bağlamak mümkündür. Bu beş değişken, hem mekanın kendisinde hem de mekan içindeki donatılar üzerinde belirleyici etkiye sahiptir. Örneğin bir biçim olarak mekanın sahip olduğu pencere açıklıkları, bir iç mekanın algılanmasında ve insan-mekan etkileşiminde belirleyici rol oynamaktadır. Geniş pencere açıklıkları, daha ferah, daha aydınlık ve daha geniş bir iç mekanı var ederken; küçük pencere açıklıkları daha basık ve karanlık bir iç mekan yaratmaktadır (Görsel 20.) Bu durum o iç mekan içinde bulunan insanın, mekan içinde gerçekleştirdiği tüm yaşamsal işlevleri üzerinde etkilidir.

Görsel 20.: İç mekan içinde pencere açıklıklarının insan üzerinde etkisi

Kaynak: Ching, 2004a

“Mekan, *içten dışa*, açık-kapalı uçları arasında, enerjisi, malzemesi ne olursa olsun, biçimlenmiş her yapıdır (Atalayer, 2006)”. Bu nedenle mekan bir özdek olarak, biçimini kendinde taşımaktadır. Biçimi var eden elemanlar olarak nokta, çizgi, yüzey ve hacim; aslında mekanı da var edendir. Her biçim, boşluk-doluluk, öndelik-arkalık, büyüklük-küçüklük, yakınlık-uzaklık vb. ilişkilerle, özneye bildirimini kendi varlığıyla ulaştırmaktadır. Bu anlamda biçim, geometrik bir bütünlüğün yanı sıra, tüm çevresel koşullara karşı onu ayakta tutunacak ve insan gereksinimlerini karşılayacak, iç-dış örgütlenmenin bütünüdür. Bir biçim olarak mekan, içindeki her biçimi de kapsayandır. Ching’in (2004a) mekanın temel yapıları olarak belirlediği; sabit, hareketli ve dinamik yükler başlıkları, bu biçimleri sınıflandırmak içinde kullanılabilir. Sabit biçim; yapının yapım şekli olarak belirlenmektedir; biçim olarak yatay-dikey taşıyıcı, yapının dış kabuğu örnek olarak gösterilebilir. Eğer bunu bir dış mekan için düşünürsek; dış mekandaki sabit peyzaj öğelerinin ve yapıların kütsel varlıklarının bu sınıfa girdiği söylenebilir. Hareketli biçimler; mekanı kullanan insanlar ve mekan içindeki hareketli donatılar olarak belirlenebilir. Dinamik biçimler ise, mekan ile ilişkili olan doğal kuvvetleri oluşturmaktadır. Özellikle dış mekan için, kar, yağmur gibi doğa olaylarını kapsamaktadır.

Diğer dört özdeksel değişken *renk, malzeme, ışık ve doku*, varlığının temsili olan kavramı, özneye iletilecek içeriği, *biçimin* bedeninde taşımaktadır. Başka bir deyişle, biçim ile

bütünleştiklerinde, mekanın özdeksel varlığına katılmaktadırlar. Mekanın özdeksel her özelliği de bu dört değişkenin, biçime bağlı kolektif birliğine dayanmaktadır. Örneğin renk, kendi yoğunluklarına, tonlarına ya da sahip olduğu dalgaboyuna göre değil; parçası haline geldiği biçimin bir özelliği olarak insan tarafından kavranandır. Bu açıdan aynı tür, ton ve yoğunluğa sahip bir rengin; diğer değişkenlere bağlı olarak, özne üzerinde farklı etkiler yarattığı görülmektedir. Bozdayı (2004), Şenyapılı ve Mahnke'nin çalışmalarına dayanarak, renklerin genel etkisine ve iç mekanda yer alan biçim ile oluşturduğu etkiye değinmektedir. Onun bu aktarımından kısaca bahsetmek gerekirse;

1. *Kırmızı*: Görsel olarak heyecanlandırıcı ve uyarıcı bir renk olup, güçlü ve enerjik bir etki yaratmaktadır. Kırmızı kendine güvenle ilişkili bir tercih olduğu, ancak olumsuz anlamda asabiyet, yorgunluk, hırs ve vahşet yaratmaktadır... Mekanda kullanımlarına göre yarattığı etki:
 - Tavan: Ağır, rahatsız edici, zorlayıcı
 - Duvarlar: Sinirlendirici
 - Yer: Bilinçlendirici, belki görkemli
 - Psikolojik Etki: Uyarıcı
 - Görsel Etki: Yakın
2. *Turuncu*: Uyarıcı ve heyecan verisi etkisi ile neşelendirici bir duygu yaratır...
 - Tavan: Dikkat çekici, merak uyandırıcı, uyarıcı
 - Duvarlar: Sıcak, aydınlık
 - Yer: Hareketli, hareketlendirici
 - Psikolojik Etki: Heyecanlandırıcı
 - Görsel Etki: Büyük
3. *Sarı*: Yansıtıcıdır ve aydınlık yaratır... Fiziksel acıları, hızlı ve yoğun hissetmeye yol açan bir etkisi olduğu için sözgelimi, diş doktoru muayenelerinde kullanılamayacağı belirlenmiştir...
 - Tavan: Limoni bir sarı ise hafif, aydınlık, uyarıcı
 - Duvarlar: Eğer turuncuya yakın bir tona heyecan verici
 - Yer: Yükseltir
 - Psikolojik Etki: Dikkat çekici, tansiyon yükseltici
 - Görsel Etki: Kuru
4. *Mavi*: Yatıştırıcı ve rahatlatıcı bir etkisi olduğu, iştahı azalttığı ve zaman kavramının algılanışını değiştirdiğine dair bulgular vardır...
 - Tavan: Soğuk, ağır, eğer ortam karanlıksa bunaltıcı olabilir.
 - Duvarlar: Soğuk, açık tonları mesafe koyucu, cesaret verici, koyu tonları ise, mekana derinlik verir
 - Yer: Enerji harcamadan hareket ediyormuş hissi verir, karanlık ortamlarda yorgunluk hissi verir.
 - Psikolojik Etki: Yatıştırıcı
 - Görsel Etki: Uzak

5. *Yeşil*: Doğanın ve yaşamın rengi olarak kabul edildiği gibi, aynı zamanda hastalıkların, insan ölümlerinin ve zehrin rengi olarak da bilinir...
- Tavan: Koruyucu
 - Duvarlar: Soğuk, güvenli, sakin, eğer yansıma varsa rahatsız edici, yağ rengine dönük ise bulanık gözükür.
 - Yer: Doğal, yumuşak, rahatlatıcı, eğer mavi yeşile dönükse o zaman soğuk bir hava verir.
 - Psikolojik Etki: Sakin, güvenli, beceri arttırıcı, barışçıl
 - Görsel Etki: Küçük, durgun (Bozdayı, 2004).

Rengin, mekandaki biçimlerle kazandığı bu etkiler; diğer değişkenler için de geçerlidir. Bir mekan içinde bulunan insan, bu değişkenlerin oluşturduğu bütünsel hacmi algılamakta ve etkilenmektedir. Cündioğlu (2012), katedrallerin farklı özdeksel yapılarının üzerinde yarattığı etkiden bahsetmekte ve deneyimlerine dayanarak, bu duruma ışığın neden olduğunu düşünmektedir: “Ne zaman bir katedrale girsem üşürüm. Çokluk nefes alamayacak gibi olurum. Yıllarca sebebini bilmeden üşüdüm. Hepsinde... Alman, Fransız ve İtalyan katedrallerinde... Tek istisnası İspanya, Endülüs. Granada'nın katedralleri. Kurtuba'nın, Sevilla'nın... Endülüs katedralleri aydınlıktır. Orada başka bir ışık vardır...” Bu genel izlenim, ilk olarak görsel algıya ve görsel düşünmeye bağlı gelişmektedir. İçinde geçirilen zamana paralel olarak mekana ait farkındalık artmakta ve öznenin gözünde mekanın genel biçimsel bütünlüğü, yerini mekandaki bütünlerin ilişkiler sistemine bırakmaktadır. Başka bir deyişle, tek biricik mekan yargısı, belli bir zamanın sonunda, farklı ilişkilerin farkındalığında bir biçimler bütününe dönüşmektedir. Bu farkındalığın artmasında zaman kadar önem taşıyan bir diğer kavram ise hareket olmaktadır. Öznenin, mekanın işlevine ve kendi gereksinimlerine bağlı olarak mekan içinde hareket etmesi, mekanı farklı perspektifleriyle ve yönleriyle gözlemlemesi; mekanın insan üzerindeki etkisini değiştirmektedir. “Mekanın fiziksel özellikleri ile yaşamın işlevsel sürecinin, duygusal, düşünsel davranış biçimleri arasındaki sarmal örgü ilişkisi ile mekan sürekli yeni bir anlam kazanmaktadır (Aydınlı, 2008)”.

Bir nesneye bakarken ona uzanıyoruz. Bizi saran mekan içinde görünmez bir parmakla hareket ediyor, şeylerin bulunduğu uzak yerlere doğru gidiyoruz; şeylere dokunuyor, yakalıyor, yüzeylerini gözden geçiriyor, sınırlarını izliyor, dokularını inceliyoruz. Olağanüstü etkin bir uğraş bu. Bu deneyimden etkilenen ilk düşünürler, fiziksel görme sürecini deneyimlerine denk düşecek şekilde tanımlamışlardır. (Arnheim, 2012).

Mekanın özdeksel olarak algılanmasında, bir diğer özdeksel özellik insanın kendisi olmaktadır. Çünkü her insan her şeyden önce özdeksel bir varlıktır. Mekanın kullanıcısı

olarak, özdeksel varlığıyla mekanı dolduran hareketli biçimlerden biri olmaktadır. Özellikle toplumsal mekanlarda, insan yoğunluğu mekanın özdeksel özelliklerini belirleyen bir etmen olarak kabul edilmektedir. Çünkü bir mekanda n sayılı kullanıcı varlığı, n-1 sayıda ilişkiler sistemini de yaratmaktadır. Bu sistemde, ilişki sayısı arttıkça kalabalık adı verilen durum oluşur. Bu, sadece fiziki değil; aynı zamanda sosyal bir sınırdır. Bozdayı'ya (2004) göre kalabalık, sosyal ve psikolojik boyutları olan karmaşık bir olgudur; kişinin belli bir andaki eylemlerini engelleyecek derecede ve çeşitlilikte uyarıcı ile bir arada bulunması olarak tanımlanabilmektedir. İçinde yaşayanların bir paylaşımı olarak görülen kentler, kalabalık olmaları nedeniyle bazı insanlar açısından ezici ve yorucu görülmektedir.

Mekanlar ya da mekan içinde tanımlanan nesnelere ile insan her gün, her an iletişimindedir. Her iletişimde özne, çevreden algı yoluyla bilgi toplamakta ve bu bilgileri işlemektedir. "Mekansal olana ait düzenin doğası, taşıdığı gizini öncelikle kendini bakana gösterir: Bakışım alanı, bakan ve bakılan arasındaki ilişkidir. Diğer bir deyişle özne mekansal olanın dışında değil, içinde yer alır; mekanı bedensel bir kavrayışla şeylerin içinde deneyimler (Aydınlı, 2008)". Zöngür (2008) bu iletişim içinde geçen sürece, *anlamlama* adını vermektedir. Bu süreçte mekana ait yüklenen her sıfat, bu varlığın ve algının ürünü olmakta; tinsel bir yargıyı oluşturmaktadır. Bir evin sıcak ortamı, bir sokağın gizemli ve ürkütücü dönemeci, bir kafenin haz uyandıran cephesi gibi mekanlara yüklenen her anlam, mekanın özdeksel özelliklerinin özne üzerindeki yansımasıdır. Bu yansımanın sonucu olarak mekan, ışık, renk, doku, malzeme ve biçim ile ete kemiğe bürünmüş bir gerçekliğin yaşam bulmuş halidir. Botton (2007) kullanıcı açısından süreklilik içeren bir durumu örnek vererek; üç yanı otobanla çevrili bir otel odasında, yıkık dökük apartmanlarla dolu bir bölgede yaşayan bir kişinin; iyimserliğini, yaşamdaki amaçlarını kaybedebileceğini, unutabileceğine dikkat çekmektedir. Mekan varlığının insan üzerinde yarattığı bu etkiye bir diğer örnek olarak Demir (2011), Ömer Seyfettin'in Nakarat adlı öyküsüne ait aktardığı bir paragraf gösterilebilir. Öyküdeki kahramanın yaşamak durumunda kaldığı mekan, onu olumsuz anlamda etkilediği görülmektedir:

Yattığım odanın yalnız bir penceresi var. Ocağı, tavanı sanki kömürden yapılmış gibi simsiyah... Kapıyı tutmaya iğreniyorum. Lamba yok... Vücudum, zihnim yorgun... Düşünemiyorum. Bulduğum yer, varlığım, şimdi bana galat bir hayal, korkunç bir serap, karanlık bir kabus gibi geliyor. Bir kabir azabı... (Seyfettin'den aktaran Demir, 2011)

“İnsan duyarlılığının dışında kendi başına var olan şey maddedir. Oysa gerçeklik insanın yaşantı ve anlayış yeteneğiyle katılabileceği sayısız ilişkileri kapsamaktadır (Fischer, 1979)”. Mekan da insandan bağımsız bir özdeksel oluşum olarak görünürken; aslında görünmeyen karmaşık bir tinsel dizgeyi içermektedir. Çünkü her mekan, özdeksel ve tinsel bağlamda bireye ait tüm gereksinimlerin karşılandığı bir çevre birimidir. Mekana ait; ev, mesken, yuva, yurt, yer gibi iyelik içeren kavramlar, bunun bir ürünü olarak insanın günlük yaşamında sürekli yer almaktadır. İnsanın tinsel varlık olarak ‘ben’ olabilmesi de, mekan içinde bulunma hali ve mekanı kültürel, sosyal, psikolojik anlamda doldurması ile gerçekleşmektedir. Bu nedenle, mekanın özdeksel özelliklerinden sonra, *bireyin tinsel kimliği olarak ‘ben’ kavramı, mekanın tinsel anlam kazanmasında ikinci bir yaklaşım* olmaktadır. İnsanın tinsel bir varlık olarak kişisel ve toplumsal kimliği, bu yaklaşımda belirleyici etkenler olarak rol oynamakta; her özne, içinde bulunduğu mekanı, bu etkenler çerçevesinde yorumlamaktadır. Başka bir anlatım ile aynı mekan içinde bulunan insan sayısı kadar, mekana dair birbirinden farklı anlam ve görüş bulunduğu söylenebilir.

Mekan, kimi zaman bir ev ya da yurttur, belli bir kutsallık atfedilir, kimi zaman asılması gereken bir engeldir, dışında ya da içindeyizdir. Her türlü duygu ve düşünce yapısına bağlı izi, içinde muhafaza etme özelliğine sahiptir. Karar alma şeklimiz, gündelik yaşamdan uzun süreli eylemlere kadar farklı mekan algılarına bağlı olarak etkilenir ya da belirlenir. Mekan ölçülebilen nesnel özelliklerinden çok öznel algılara, farklı zamansal durumlara bağlı olarak toplumsal gerçekleri oluşturur ya da yönlendirir. (Koçyiğit, 2007).

Mekanın tinsel varlığını oluşturan ‘ben’ kavramı, insanın tinsel varlığının tek kipidir; yani o, anlamlar dünyasının yaratıcısı ve sahibidir. Cevizci’ye (2005) göre ben kavramı, “akıl sahibi öznenin, bilinçli kişinin, kendisini başkalarından ayırmasına ve kendini öne sürmesine yarayan güç” olarak tanımlanmaktadır. Ancak sözlük anlamı, ben kavramını anlamaya ve mekan üzerindeki etkisini incelemeye yeterli değildir. Bu kavramı ve mekan üzerindeki tinsel yaklaşımı daha iyi incelemek, felsefi bir yöntem olan fenomenolojiyle (olaybilim) mümkün görünmektedir. Çünkü “olaybilimde nesnel tanımlamaların aksine yaşayan bir bedene dayalı mekan tanımları önem kazanmaktadır (Sıkıçakar, 2004)”. Hançerlioğlu (2000) olaybilimi, olayların ideal varlığını inceleme ve betimleme yöntemi olarak tanımlamış, ben kavramını bu görüş altında Husserl’in yaklaşımıyla incelemiştir. Olaybilime göre, özne olmadan nesne kavranabilecek ve betimlenebilecek bir şey değildir. Nesne ancak ‘ben’ ile anlam kazanmaktadır. Onun Husserl’den aktardığı üzere;

Evreni kavramak için önce kendimi kavramalıyım... Kendimi kavramam için bir bilinç eylemi gerçekleştirmeliyim. Ben'im için kendini belli eden tek şey bedenimdir... Ben ruhlu-bedenli bir bütünüm... Bedenim sadece bir algı organı değil, aynı zamanda bir irade organıdır. Onu irademe göre ve özgürce kullanırım. Ben'imi, bedenimin içinde *buyuran varlık* olarak yaşarım. Her şeyi bedenimle denerim, evrene bedenimle açılırım. Özdekli-ruhlu bedenim ölçümdür. Bütün bilgiler, sanılar, davranışlar onunla anlam kazanır... Kendi benimi hiç kuşkuya kapılmadan nasıl biliyorsam, başkasının benini de öylece bilmekteyim. Bu bilgi, bana tek başıma yaşamadığımı öğretmektedir... Artık biliyorum ki kendi 'ben'im'in içinde bir yabancı yaşamaktadır, içimde başkaları var. Demek ki ben onlarla birlikte ben'im. Şimdi kendimi daha aydınlık görüyorum... Varlığımı başkasına borçluyum... Öyleyse dünya, benim içinde değil, bizim içindir. Bu sonuç, beni, evrensel bir nitelik içinde bulunan insan-kültür-toplum-tarih dünyasını algılamaya götürüyor. (Husserl'dan aktaran Hançerlioğlu, 2000).

Husserl'in anlatımına bakıldığında varlığın bir ifadesi olarak beden; ben'i var etmekte temel araçtır. Tüm çevre beden aracılığıyla duyulmakta, görülmekte ve hissedilmektedir. Böylece kişi kendini ve çevresindekileri tanımlamakta; bu tanılara anlam yüklemektedir. Bu süreç temelde kişisel kimliğin oluşumudur. Ancak toplumsal bir varlık olarak insan için, 'ben' kavramı, kişisel kimlik ile sınırlı kalmamaktadır. Bu nedenle, Husserl daha sonra ben'in üzerindeki toplumsal kimliği belirterek, ben'in varlığını ona borçlu olduğunu vurgulamıştır. "Bilen varlık olarak ya da bilgi öznesi olarak insanın, her türlü ortak belirlenimine, değişmezliğine karşılık; içeriğin, tarihsel, toplumsal, kültürel niteliğiyle kendini gösterdiği, herkesçe bilinen bir gerçeklik durumudur (Çotuksöken, 2004)". Husserl'in yaklaşım ile ben, özdek ve tinsel varlığın etkisiyle ortaya çıkan ve ben'in ne olduğunu sorgulayan bir direnç olarak yorumlanabilir. Bu bağlamda olaybilime bağlı bir diğer düşünür olan Heidegger, 'ben' kavramı yerine, "başka varlık olanaklarının yanı sıra soru sorma varlık olanağına da sahip olan"; *dasein* kavramını kullanmaktadır (Ökten, 2008). Durgun'un (2013) belirttiği üzere, 'ben varım' sözündeki 'var olmak' aynı zamanda ikamet etmek anlamındadır; bundan dolayı *dasein* 'kendimde ikamet ediyorum', 'kendimdeyim' gibi bir anlama sahip olduğu söylenebilir.

Dasein sözcüğü Heidegger'in özel bir anlam atfettiği bir terim olmuştur. Türkçe düz anlamı, 'orada varlık' tır. Ancak bu düz çeviride *Dasein*'in insanla olan bağı göz ardı edilir. Diğer taraftan *Dasein* sadece 'insan' anlamına da gelmez. Aynı zamanda insanla varlığın buluşma yeridir. Başka bir deyişle *Dasein* varlık'ın var olanla insanda birbirlerine ait oldukları *açıklıktır*. İnsan bu özelliğiyle diğer var olanlar arasında, yeri bakımından, varlığı kavrayan ve deneyimleyen biricik var olandır. (Bal, 2008),

"İnsan *Dasein*'i içinde saçıldığı dil-dünyada şeylerle ve hemcinsleriyle olan ilişkisi içinde yer tutan ve biricik ölümlü canlı sıfatıyla her zaman önceden kendince oluşturulup

biçimlendirilen mekanda hem o mekanı yeniden yoğurur ve döşer hem de yenilerinin oluşmasına aracı olur (Heidegger'den aktaran Nalbantoğlu, 2008)". Başka bir anlatımla, mekanın öznesi olarak insan yaşamı boyunca, mekanların kurucusu, kullanıcısı ve yaratıcısı olmaktadır. Mekan, özne ile ilişkili olarak önem kazanmakta; onun deneyim dünyasında yer tutan bir oluşum olarak yaşama dahil olmaktadır. "Heidegger'e göre insan ve 'mekan' birbirinden ayrılamaz. 'Mekan', ne dışsal bir nesne, ne de içsel bir deneyimdir (Norberg-Schulz'dan aktaran Yavuz, 2005)". Onun varlık ile insanı ayırmayan anlayışı, mekan üzerinde de geçerlidir. Aras'ın (2010) aktardığına göre Heidegger'de mekan, bir etkileşim ve deneyim yeridir; insan aracılığıyla *kendini açığa çıkaran, varlığa gelendir. Dünya içinde olmanın* temel boyutunu oluşturur. Dünya içinde olmak deyimi ise, mekanın yer kavramı ile olan ilişkisinin anlaşılmasını sağlayan bir düşüncedir. Ökten (2008), *dünya-içinde-varolma* içinde gereçler bütünü'nün mekansallığı olarak anlam kazanan mekanın, aslında bir *varolanın* yeri olarak *o varolana ait* bulunduğunu açıklamaktadır. Onun aktardığı üzere; *mekan ne öznededir, ne de dünya mekan içindedir. Mekan daha çok dünya içindedir.*

Ojalvo'nun (2012) belirttiği üzere, *dünyada olmak, bir mekanda olmak, 'yer' ile mümkün* olmaktadır. Bu yaklaşıma göre mekan, zamanla birlikte yoğunlaştıkça yer'e dönüşmektedir. Yer kavramı, *zaman içinde paylaşılan deneyimlerin demir attığı bir noktadır; değerlerin taşıyıcısıdır.* Yer kavramı temelde; zamana bağımlı olarak insan ile mekanın kesiştiği alanı tanımlamaktadır. T.D.K'nın Güncel Türkçe Sözlüğün 'de; *bir şeyin, bir kimsenin kapladığı veya kaplayabileceği boşluk; gezinilen, ayakla basılan taban; bulunulan, yaşanan, oturulan bölge* gibi çeşitli tanımlarına yer verilmiştir. Bu çeşitlilik, *o yere ait* olan öznenin, zaman ile olan bağıntısından kaynaklanmaktadır. Başka bir anlatımla kişinin, belli bir zaman içinde *o yeri deneyimlemesi* o mekan üzerinde belirleyici olmaktadır. Zaman bağıntısında deneyimleme, *hareket* ile mümkün olmaktadır. "Mekanın yere dönüşmesi insanın bir mekanı, zaman içinde tanıyışıyla birlikte oluşur... Ne zaman ki mekan üç boyutlu bir yapı, derinlik kazanır o zaman yere dönüşür. Bu derinliğin bir bölümü fizikseldir. Çoğunlukla harekete bağlı duyulara dayanır... (Ryden'den aktaran Çakıcı, 2007)". Yer kavramının deneyimlenmesinin bir ürünü olan *evde olmak, mesken edinmek, yersiz yurtsuz kalmak* gibi kalıplaşmış deyimler; tinsel etkinin bir göstergesi olduğu gibi, insanın yer kavramına olan gereksinimini de

dilegetirmektedir. “Bu deyimler aslında yer kavramının varoluş için temel önemine dikkat çeker. Çünkü yerde hayat yaşanmaktadır... (Norberg-Schulz, 2001)”.

Yer, toprak ve gezegen “taşımaya yardımcıdır”, bu da varolusun zeminidir. Hiç kimse yer/mekan olmadan var olamaz. Yapının yapılabilmesi için gerekenler tahta, kireç, alüminyum, kum vs. hepsi yeryüzündedir. Heidegger’e göre yer insanı konumlandırır. Yer, işlemek için bir malzeme değil, insanlarla birlik içindedir. Yeryüzünde olmak gökyüzü ile de birlikte olmaktır. Bir yapı, hayran olunacak bir nesne değildir ya da yapı mevcut yönetimlerin icrasının bir ürünü değildir. Tam tersine yapılar, yerleşme ve inşaat etmek bakımından insan tecrübesinin bir parçasıdır. (Aras, 2010).

Yer kavramı Heidegger’den önce yaşamış birçok düşünürün de, ilgisini çeken bir konu olmuştur. Örneğin, “Aristo’nun mekan görüşünün dayanağı, yer değiştirme hareketiydi (Bolay, 1993)”. Aristo, hareketi ve onun mekana etkisini fark etmiş bir düşünür olduğu için yer kavramı, mekanı tanımlamada önem taşımaktaydı. Ona göre yer; barındırdığı nesneye bağımlı, nesnenin görelî hareketine göre tanımlanmaktaydı. Bu görüşlere göre, yerleşme eylemi de, bir alanın yer olarak belirlenmesindeki ilk hareket olarak kabul edilebilir. Çünkü yer, insanın yerleşme hareketinden sonra tanım kazanandır. Sonrasında gerçekleşen yer değiştirme de; yerin varlığını belirleyen bir hareket olduğu söylenebilir. Bu nedenle yaşam mekanları; insanın yerleştiği ya da yer değiştirdiği yerleşke mekanlarıdır.

İnsan nasıl ki varlığını mekan ile pekiştirmektedirse, mekan da varlığını insana borçludur. İnsan doğası gereği, yaşam süreçlerinin her birini -doğum, yaşam ve ölüm- “mekan” kavramı içerisinde yaşamaktadır. Mekan, insanın var oluş yeridir. İnsan da yaşamı deneyimlediği ölçüde mekanı “yer”e dönüştürür ve onu var eder. Her ikisi arasında bu denli karşılıklı işleyen bir bağ vardır. (Çakıcı, 2007).

Aydınlı’ya (2004a) göre, 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan yeni kavramlar, bütüncül/holistik bir bakış açısını gerektirmiştir. Artık mekan oluşumuna katkıda bulunan her bir parça, aslında bir bütüne ile anıldığında anlam taşımaktadır. Ona göre, mekanı tüm alt kavramlarıyla birlikte bütüncül olarak ele alan fenomenoloji, mekanı *zamana* bağlı olarak görmektedir. Bu yaklaşımda algılanan nesne, algılayan özneye bağlıdır ve bu bilişsel ve duyuşsal ilişkiyi algılamada sezgisel kavrayış ön plandadır. Zaman çerçevesinde bu ilişki, *yaşantı* kavramını yaratmaktadır. Bu kavram İngilizce; *experience* kavramına, yani Türkçe karşılığı deneyim kavramına gönderme yapmaktadır. *Yaşantı kavramı, sosyal, psikolojik, kültürel, tarihsel etki alanlarıyla ilişki içinde, mekan*

ve zaman kavramını deneyimleme yoluyla kendinde barındıran yer kavramına dönüşmektedir. Aydınli'nın belirttiği üzere bir mimar ve mimarlık tarihçisi Norberg-Schulz'a göre yaşantı kavramı, *insanın yönelişini ve varoluşunu biçimlendiren davranışsal ve zihinsel bir şemadır*. Ona göre yer kavramı ise, *yaşanan mekanın bir dönüşümü* olmaktadır. Aydınli'nın aktardığı, fenomenoloji ile adı geçen bir başka düşünür Merleau-Ponty için, mekansal yaşantı kavramı ön plana çıkmakta; mekan *gerçek dünyanın bir parçası olarak bireyin deneyimi* olmaktadır. Tinsel kavramlar olarak; *anlam, değer ve amaç*, yaşantı kavramının özünde yer almaktadır. Merleau-Ponty'ye göre mekan içinde, *özel ve nesnel değerler iç içe geçmiştir, algı yoluyla edinilen bilgiler, anlam olarak ortaya çıkmaktadır*.

Mekana yüklenen anlamsal alt yapı, mekana da kimlik kazandırmıştır. Bu yaklaşıma, Norberg-Schultz'un *Genius Loci* kavramı örnek olarak gösterilebilir. Norberg-Schultz'a (2001) göre bu kavram, her yer'in kendine özgü bir kimliği ve ruhu olduğunu anlatmaktadır. İnsanlar, bir yere yerleşmek ve yaşamak için, öncelikle o yerin kimliğine uymalı, ruhuyla anlaşmalıdır. Bu amaçla yapılan her yapı, varolan çevreyi kavramak ve saygı duymak anlamına gelmekte; insanın varoluşunun temelini oluşturmaktadır. Norberg-Schultz'un ortaya koyduğu bu yaklaşım, mekan-insan ilişkisine farklı bir yorum getirmektedir. Bu yaklaşıma göre sadece insan mekan üzerinde değil; mekan da insan üzerinde belirleyici etkidedir. Bu bağlamda Aydınli (2004a) Norberg-Schultz'un yaklaşımının, aura kavramına dayandığını belirtmekte ve aura kavramını, özne ile nesnenin karşılıklı birbirini gerektirdiği ortam olarak tanımlamaktadır. Bu kavram, yakınlık duyma/benimseme veya uzaklaşma/reddetme gibi paylaşımsal değerlerin kaynağı olmaktadır.

Mekanın anlamsal bağlamıyla ilgili her yaklaşım, özne olarak insanın ve zamanın içeriğine odaklanmaktadır. Çünkü mekana tinsellik katan insan, mekan ve zamanın paralelliğinde yaşayan bir varlıktır. O, bu durumu sezebilen, anlamlandırabilen tek canlıdır. Özdek varlığı bu paralelliğe bağlıken; tinsel varlığı farklı mekan-zaman kesitinde yer alabilir. "Öznenin içinde bulunduğu mekanın *şimdi* ile ilişkisi; *geçmişin hatırlanması* ve *geleceğin sezilenmesi* ile bir arada olduğunda mekan, mekansala dönüşür (Aydınli, 2008)". Zamansallık ise, bu mekansallığın dönüştüğü an'ı niteler. "Nesnel mekan kavramı, yer'in zamansızlaştırılmış halinden başka bir şey değilken"

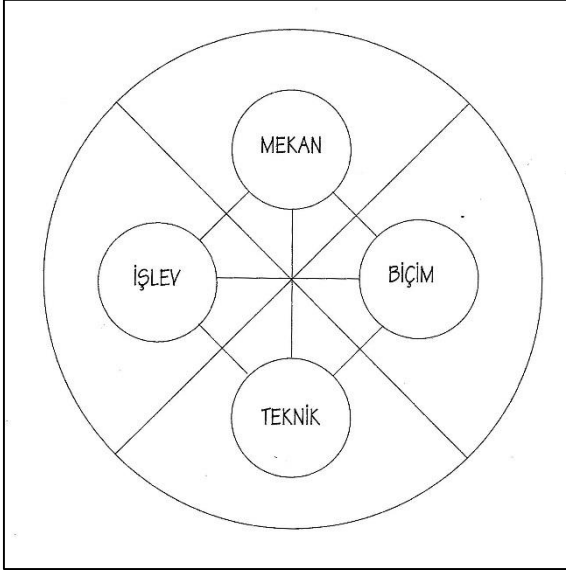
(Şahbaz, 2010); tam tersi olarak da, tinsel varlığıyla mekan, yer'in zamansallaştırılmış hali olarak görülebilir. Bu durumda zamansallık-mekansallık düzlemini yaratan, bireyin kişisel kimliğinin bir parçası olarak bellektir. İnsan bellekte kaydettiği bilgiler aracılığıyla; geçmişe dönmekte; geleceği ise çıkarımlarıyla sezinleyebilmektedir. Tümertekin'e (1999) göre mekan, anlık yaşantılarla edinilen deneyimlerle algılanan bir zamansallık taşımaktadır. Bu görüşte belirtilen zamansallık kavramı; bir tekrarı içermekte, mekanı ve kişiyi deneyimin olduğu ana bağlamaktadır. Örneğin, çocukluğunun geçtiği kentten geçen birinin hissettikleri, o mekanda gerçekleşen deneyimlerinin bir sonucudur. Kişinin zihninde canlanan çağrışımlar, onu gerçek zamandan alıkoymakta; kişinin mekana yüklediği tinselliğin etkisini yaşatmaktadır. Bu örnek, insanın bilinçli ya da bilinçdışı deneyimlediği zaman dilimlerini belleğinde sakladığını; geçmişteki ile duyumsadığı yeni veri arasında fark ettiği bir benzerlik durumu var ise, geçmişle ilişki kurduğunu göstermektedir.

Mekanın özdeksel varlığından etkilenen insan; tarihi süreçte kendine ait anlam dünyasını, mekanın özdekliliği aracılığıyla iletmesini de öğrenmiştir. Çünkü "özne bir edimcidir; kendisi bunun farkındadır ve hatta başkalarının da bunu fark etmesini istemektedir (Çotuksöken, 2004)". Kişisel ya da ait olduğu toplumun değerlerini, inşa ettiği mekan aracılığıyla simgeleyerek; geleceğe aktarma arzusu içindedir. Tarihi süreçte yapılan saraylar, ibadet mekanları, anıtlar, mezarlar gibi mekanlar bu arzunun birer simgesi olarak yükselmektedir. Hem kişisel hem de bir topluma ait olan piramitler; her iki durum içinde birer örnek olarak görülebilir. "Piramit bir mezardır, dolayısıyla maddi varoluş sonrası belli bir tinsel yaşam ufkuna açılmaktadır, tinselliği de buradadır... (Hegel'den aktaran Başaran, 2004)". Ölen kişinin görkemini sergilediği gibi; toplumun da estetik yargısı ile inanç ve idari sistemini zamanın sonsuzluğuna aktarmaktadır. Cündioğlu (2012), aynı nedenlerle Türklerin, dikdörtgen yerine kare kullandığını ve kare içine yerleştirilen daire motiflerinin arz-sema birlikteliğini vurguladığını belirtmektedir. Bu durum bir ideolojinin somutlaştırarak diğer insanlara aktarılması biçimidir:

Daire bir küre kesittir... Küre ile gökyüzünün, kareyle de yeryüzünün temsil edilmesi, yeryüzündeki olayların gökyüzündeki olaylarca belirlendiğine dair inançtan kaynaklanır... Türk siyaset düşüncesinde kare, işbu dört unsuru (hava, su, toprak, ateş) temsil etmekle kalmaz, insanlığı dolayısıyla toplumu da sembolize eder. Daire (küre) ise göğü, dolayısıyla Tanrı'yı, Tanrı'nın iktidar ve gücünü, yani devleti de karşıya aktarmaktadır... Kare içine yerleştirilmiş daire motifleri sadece toplum-devlet birlikteliğini değil, göğün yeri yönettiğini, yönetmesi gerektiğini de vurgular." (Cündioğlu, 2012).

Soykan (2008), fiziksel mekanın dışındaki; tüm mekan sınıflarını kullanım kolaylığı bakımından ‘tinsel mekan’ başlığı altında toplamaktır. Bu durumun nedeni, fiziki mekan dışında gelişen tüm mekan varlıklarının insan ile anlamlandırılmasıdır. Mekanın tinsel varlığını inceleyebilmek için, belirlenen (mekana ve kişiye bağlı) iki yaklaşımın da, merkez noktası insandır. İlk yaklaşımda, mekanın özdeksel özelliklerinin, insan algısı ve yorumu üzerindeki etkisi irdelenirken; insan, mekanın öznesi olarak bir anlam merkezi kabul edilmiştir. İkinci yaklaşımda ise, insan kişisel ve toplumsal kimliği, yani kısaca tinsel kimliği ile mekanı var eden olmaktadır. Bir başka anlatımla insan mekandan kopmuş bir varlık değil; mekana yüklediği anlam ile anlam kazanan, mekanı bir ben’lik bildirim olarak kullanan, hem mekana sahip hem de mekana ait olan, mekan ile yaşayandır. Bu durum, söz konusu iç mekan olduğunda, daha hareketli ve yoğun yaşanmaktadır. Diğer mekan sınıflarından farklı olarak iç mekan, insanın anne rahminden sonra deneyimlediği ilk sınırdır. Bu sınırlanmanın insanda yarattığı etki, yaşamı boyunca onu iç mekana bağlamakta; ben’liğini dışavurumunun bir belirteci olmaktadır.

İç mekan, insanın özdeksel ve tinsel varlığına dokunabilen yapılandırılmış çevrenin göreceli birimidir. Bu birim, doğal bir çevreye ya da kurgulanmış yapıli çevreye ait olabilir. Önemli olan, bütüncül ya da kısmi olarak insanı sarıp, *kapalı bir yerde olma, bir yerde bulunma* hissini uyandırmış olmasıdır. Bu yaklaşımla iç mekan; insanın yaşamını biçimlendiren bir sınır, insan eliyle tanımlanarak biçimlenen sığınak noktaları olarak görülebilir. Bu biçimlenme sürecinde insan, fiziksel donanımın yanında iç mekana tinsel anlamda da gereksinim duymaktadır. Çünkü iç mekan, “insanın sosyokültürel doğası yanında duygusal doğasının da izlerini taşır. İnsanın bedenini dış mekana karşı barındırdığı yer olması yanında, akıl ve ruhunu da barındırdığı, böylece kendi benliği ile yakın ilişki kurduğu yerdir (Göler,2009)”. Tarih öncesi, insanın doğal çevrede tanımladığı *yaşam alanları* olan mağaralar, bu durumun ilk örneği olarak kabul edilebilir. Kullanıcının tinsel varlığı sayesinde, dönemin fiziki gereksinimlerine cevap veren mağaralar, günümüzde sanatın başladığı yerler olarak görülmektedir.

Şekil 14.: İç mekan açısından mekanın özdeksel ilişkiler sistemi

Kaynak: Ching, 2004b

İç mekanın oluşumu, mekansal bir örgütlenme ile gerçekleşmektedir. Bu örgütlenme ile oluşan özdeksel iç mekan; mekan, işlev, biçim ve tekniğin bir birleşimidir (Şekil 14.). Bu örgütlenme “bina örtüsü, dış duvarlar, pencereler, kapılar ve çatıdan oluşur. Bu bileşenlerin tümü iç mekanları dış çevreden koruyarak güvence altına almaktadır (Ching, 2004a)”. Mekanın kabuğuyla sınırlanan iç mekan, kullanıcıya yönelik ikinci bir örgütlenmeyi içermektedir. Bu örgütlenme özdeksel bağlamda işlev, biçim ve tekniği içerdiği gibi; öznesine yönelik tinsel yapılanmayı da içermektedir. İnsana en yakın ölçüğe sahip bir çevre birimi olarak iç mekan, insan için özdeksel ve tinsel değerlerin kenetlenmiş döngüsünden oluşmaktadır. Bu yaklaşım ile Kaptan (2013), iç mekan ile ilişkili olarak özdeksel ve tinsel çevreyi, kullanıcı odaklı olarak tanımlamaktadır.

Özdeksel çevre; bir iç mekanda, kullanıcının istek, beğeni, ve gereksinimleri çerçevesinde, mekanı biçimlendirerek tekrar kişiye sunduğu görsel tasar.

Tinsel çevre; bir iç mekanda, kullanıcının kültürü, toplum içindeki statüsü, zevkleri kısacası kişinin estetik yaşantısından yola çıkarak içmimarın kullanıcıya sunduğu ve o kişide duygusal etkilere yol açan duyumsal tasar. (Kaptan, 2013).

Kaptan’ın aktardığı gibi iç mekanın özdeksel yapısını, kullanıcının gereksinimleri çerçevesinde mekan, işlev, biçim ve teknik kavramları belirlerken; tinsel yapısını insan

merkezindeki tüm yüklenen anlamlar oluşturmaktadır. Bu anlamın içeriğini, iç mekanın işlevine bağlı olarak kişisel kimlik ya da toplumsal kimlik belirlemektedir. Başka bir anlatım ile iç mekan, kullanıcı kitlesi olarak toplumun kullanımına yönelik bir işleve sahipse genel toplumsal değerleri kapsamakta; kişiye yönelik bir işlevi var ise kişisel ve toplumsal değerler sentezini içermektedir. Toplumun kullanımı amacıyla oluşturulan iç mekanlar, belli bir edinimi içermek amacıyla yapılmış birer *toplumsal ortam*dir. İnsanın yaşamı boyunca sıklıkla içinde bulunduğu kafeler, sinemalar, ibadet mekanları, hastaneler, okullar, işyerleri vb. mekanlar; kişinin toplumsal bir varlık olarak anlam kazandığı iç mekanlardır. Buradaki özdeksel ve tinsel yapılanma kişisel değerleri değil, toplumsal kimliğin değerlerini içermektedir. Kişisel değerleri içeren, kişiye özgü olan “iç mekan, birey için evrenin temsilidir. Bu iç mekanda hem uzakta olanlar, hem de geçmişte kalanlar toplanır. Kişinin iç mekanı, dünya tiyatrosunda bir locadır (Benjamin, 2013)”. İç mekanda yer alan sevilen an’lara ait fotoğraflar, bu durumun birer yansımasıdır. Kişi, tüm kişisel belleği ve kimliğiyle bu iç mekana aittir. İç mekanlar, kişiliğin birer parçasıdır. Bu yaklaşımı Soykan (2008), Hilmi Yavuz’un öğretmeni Behçet Necatigil hakkındaki söylemini aktararak açıklamaktadır:

Hilmi Yavuz, öğretmeni Behçet Necatigil hakkında bir yazısında ‘Odası Dünyadan Büyük’ başlığını koymuştur. Sıradan bir bakış, bu sözde iki fiziksel mekandan küçüğünün büyük olduğu biçiminde söylenmiş bir çelişki görür. Oysa ne ‘oda’ evin bağımsız bir bölümüdür ne de ‘dünya’ yeryüzüdür. ‘Oda’, kitapları, yazıları, şiirleriyle şairin dünyasıdır, ruh mekanıdır, tüm dış dünyayı içine alan Gönül mekanı fiziksel mekandan büyüktür. (Soykan, 2008).

Walter Benjamin (2013); iç mekanın, bireyin yalnızca evreni değil, aynı zamanda mahfazası (saklama kutusu) olduğunu söylemektedir. Mahfaza olarak mekan, insanın sadece bedenini değil; ona ait eşyaları da sarmaktadır. Bu nedenle kişisel değerlerin kapsayıcı olarak iç mekan, kişi için bir çok kavramın da karşılığı olmaktadır. Bu kavramlardan; barınak, ev, yurt, yuva, mesken kavramları, günlük dilde yerini almış, sıklıkla kullanılanlarıdır. İnsanın temel gereksiniminden türeyerek varlık kazanan barınak kavramı, Le Corbusier’e (2007) göre her zaman insanın gönlünde özel bir yer tutmuş; güçlü bir duygunun aktarımına nedeni olmuştur. Bu aktarımın sonucu olarak insan; “sonunda konuta kutsal bir yermişçesine tapınmıştır. Önce bir çatı! Sonra aile ocağına ilişkin diğer tanrılar. Dinler dogmalar üzerine kuruludur, dogmalar ise değişmezler; uygarlıklar değişir; dinler çürüyerek geçerliliklerini yitirirler. Konutlar değişmedi. Konut dini yüzyıllardan beri aynı kaldı.” Tümer de (1984), Kafka’nın kendi yaşamında

ve yazdığı öykülerde, iç mekana tutkun bir yazar olduğunu belirtmektedir. Tümer, öykülerinde dış mekanı tedirginlik verici bir yaklaşım ile ele aldığından bahsederek, onun yuva kavramı hakkındaki sözlerini aktarmaktadır; “... bu büyük hassas yuvanın sahibi olarak şu noktanın iyice anlaşılmasını isterim ki... yuvanın hassaslığı beni de hassas yaptı, onun bir yeri incinecek olsa sanki benim incinmiş gibi acı duyuyorum (Kafka’dan aktaran Tümer, 1984)”.

Özdeksel iç mekanın, tinsel yansımalarından biri de ev kavramıdır. Ev, barınak, mesken, yuva ve diğer bir çok kavramı kendisinde kapsayandır. Çünkü “ev, insanın dünyada ve varlık içinde bulunma biçimidir. Bu temel biçim, fiziksel evin ev olarak ortaya çıkışının ön koşuludur (Elçi’den aktaran, Çakıcı, 2007)”. Bu nedenle ev kişiseldir, kişiye aittir ve kişiye özgüdür. Bireyin kendi iç dünyasının bir ürünüdür ve birey bu oluşumla sürekli iletişim ve etkileşim içindedir. Ev bireyin sadece bedenini değil; düşlerini, duygularını, düşüncelerini saklayabileceği bir alandır. Bu bağlamda evsizlik durumu bir mekansızlık, yersiz-yurtsuz olma durumudur; kişinin psikolojik durumu üzerinde ağır bir etkiye sahiptir. Ballantyne (2010), Hume’un bir deneyim sonucunda yaşadığı yersiz-yurtsuzlaşma durumunun, ona kendini kayıp bir koyun gibi hissettirdiğini ve geri döner dönmez evde güvende olmanın rahatlığına kavuştuğunu söylediğini aktarmıştır. “Ev varlığımızı tehdit eden ‘güven’de olma durumunu sağlayan en somut alandır, yeryüzünde yapılan ilk binadır (Bağlı, 2012)”.

Ev, insan yaşamında, kazanılmış şeylerin korunmasını sağlar, bunları sürekli kılar. Ev olmasaydı, insan dağılıp giderdi. Ev, insanı gökten inen fırtınalara karşı olduğu gibi, yaşamında yaşadığı fırtınalara karşı da ayakta tutar. Aynı zamanda hem beden, hem ruhtur. İnsan varlığının ilk evrenidir. Üstünkörü metafiziklerin öğrettiği gibi, *insan dünyanın ortasına bırakılmadan önce*, evin beşiğine yatırılır. Kurduğumuz düşlerde evi her zaman bir büyük beşik olarak düşünürüz. (Bachelard, 1996).

İç mekana yüklenen tüm anlamsal içerik, kişinin kendindedir. Kendi beklentileri, umutları, sezgileri, deneyimleri, geçmişi, geleceği, şimdisi; kendisiyle birlikte taşıyıp mekana yansıttığı ise toplumun inancı, kültürü, belleği kısaca toplumsal kimliğidir. Bu yaklaşımı Botton (2007), kişinin aslında, güzelliğinden etkilendiği nesne ve mekanlara fiziksel olarak sahip olmaktan çok onlara benzemeyi istediğini belirterek örneklendirmektedir. Ona göre kişinin güzel gördüğü bir şeye sahip olma isteği; onun taşıdığı özelliklere, onun simgelediği erdemlere de sahip olma arzusundandır. Çünkü kişi, genel olarak içinde yaşadığı toplumda eksik olduğunu düşündüğü nitelikleri üzerinde

taşıyan nesnelere güzel bulmaktadır. Bu durum, özellikle iç mekanın oluşumunda kendini göstermektedir. İnsanın en özel mekanı olarak ev, tüm bu ‘güzelleştirme’ çabalarının deneyim alanıdır. Kültürden kültüre farklılık gösteren bu durum, geleneksel Anadolu konutları için de gözlemlenebilir niteliktedir. Toplumsal kimliğin bir ögesi olarak, detaylı motiflerle dokunan halılar, dantel işlemeli örtüler, Anadolu insanının estetik anlayışındaki detaycılığın birer yaşayan sembolü olarak nitelendirilebilir. Bu motiflerin içerdiği sembolik anlamı ile hem yaşamın içinden bir takım değerlerin soyutlanmış hali, hem de eksikliğini hissettiği durumların dışavurumudur. Örneğin aileyi sembolize eden motifler olduğu gibi, üreme ve doğum ile ilgili de motifler Anadolu kültüründe sıklıkla kullanılmıştır.

“Gerçekliğin bütünü, özne ve nesne arasındaki bütün ilişkilerin toplamıdır: yalnız geçmişteki değil, gelecekteki ilişkilerin; yalnız olayların değil, bireysel yaşantıların, düşlerin, sezgilerin, heyecanların, hayallerin toplamıdır (Fischer, 1979)”. Bu gerçekliğin en somut kanıtı, yaşanılan iç mekanlardır. Çünkü iç mekanda gerçekleşen özne-nesne arasındaki her ilişki, kişinin planladığı bir düzende gelişir. İç mekan kişinin buyruğu ve istenci altındadır. O mekanda yer alan her nesne ya da kendi dışındaki her özne; onun iznine bağımlıdır. Bu, sadece fiziksel bir sınır değil; onun ben’liğinin sosyal ve psikolojik sınırını da oluşturmaktadır. Bu oluşum içinde, barındırdığı, mesken ettiği kendi ben’liğidir. Kişinin tinsel dünyasının en yoğun yansımaları bu nedenle iç mekanlarda yaşanmaktadır.

4. BÖLÜM SONUÇ

Mekan kavramının çok katmanlı bir yapı olarak insan yaşamında yer alması, bir çok disiplini bu kavram üzerinde sorgulamaya yöneltmiştir. Her disiplin kendi meslek literatürüne uygun olarak mekan kavramına farklı tanımlar getirmiş; bu tanımlar mekana siyasi, iktisadi, bilişsel, dini, toplumsal ve bir çok alana dair yaklaşımlar kazandırmıştır. Bu yaklaşımlar sonucu disiplinlerarası bir konu olan günümüz mekan kavrayışı, aslında insanın özdeksel ve tinsel varlığının bir birikimi olmaktadır. Bu bağlamda ilk olarak, felsefi süreçten farklı meslek dallarına, geniş bir açıdan mekanın irdelendiği bu çalışma; insanı merkeze almakta, mekanın tinsel yönüyle sürekli iç içe olduğunu ortaya koymaktadır.

Mekanın mağaradan günümüze geçirdiği evrim, bir yaşam kültürünün göstergesidir. Bu kültür; mekanın üretimini, yorumunu ve aktarımını belirleyendir. Süreç içinde her mekan, insanın kişi ya da toplum olarak sahip olduğu tüm tinsel değerlerin, somut birer yansıması olmaktadır. Başka bir anlatımla, kişisel ve toplumsal olarak tinsel değerleri mekan üzerinden okumak mümkündür. Toplumsal mekanlar toplumu bir arada tutan düzen, inanç ve kültürün birer deneyim alanıyken; kişiye ait mekanlar kişisel kimliğin birer parçası olmak durumundadır. Mekan kavramını insana bağlayan, dolayısıyla mekanı var eden, sahip olduğu tinsel içeriktir. Mekan tarihinin en eski örnekleri bile, bunun birer kanıtı olarak yeryüzünde izini korumaktadır.

Mekan çerçevelemektir; çerçeve içerisinde zihinde kalanı, kaydedileni, görüneni, unutulmayı aktaran mekan; fiziksel durumlardan öte, geçmişe dair zaman dilimlerinin kaydını belleğe yazmaktadır. Bu, tinsel olarak insanın var olmasının bir sonucudur. İnsan bu özelliği sayesinde, geçmişe dair mekan-zaman kesitlerini canlandırmakta; geleceği ise öngörülerıyla sezinleyebilmektedir. Bu ilişkide öznel zaman, mekan ve kullanıcıyı içeren bir ara kesittir, mekanın deneyimlendiği an olarak tinsel boyutta yer alır. Mekan ise insanın fiziki varlığının yanı sıra, insana dair bu öngörüler ve anıları içerendir. İnsan, zaman-mekan ilişkisiyle varlık kazanmakta; yaşantı kavramı ön plana çıkmaktadır. Bu durum, öznel zamanın, (Elias'ın tanımladığı gibi) mekanda beşinci bir boyut olduğu ve insan ile birlikte tinselliği var ettiği düşüncesini güçlendirmektedir. Çünkü görüldüğü gibi tinsel anlamda mekan, zaman ile hareket eden; geriye esneyen ya da ileriye uzayandır.

Tarihi süreçte mekanı algılayan, tanımlayan ve yorumlayan insan; mekana ait olan, mekanla var olan, mekanda yaşayandır. Onun için mekan, fiziksel varlıktan öte, kapsayandır. Mekanın bu oluşumu, onu insanın bir parçası yapmakta; yaşamın her anına dahil etmektedir. Bu ilişki iç mekan ölçeğinde ele alındığında, mekanın tinselliğine benzer şekilde, insan ve zaman kavramlarının ön plana çıktığı görülmektedir. Ancak iç mekanın tinsel incelenmesinde insan ve zamana ek olarak; *mekanın* varlığı başka bir anlatımla mekanın işlevi, sınırı ve biçimi de belirleyici rol oynamaktadır. Bu nedenle kullanıcı, zaman ve mekan, iç mekan değişkenleri olarak tanımlanabilmektedir. Bu üç kavramdan biri üzerinde gerçekleşecek değişikliğin, iç mekanın tinsel yansımaları da değiştirdiği görülmektedir.

İç mekanın, mekana oranla tinsel içeriğinin daha güçlü olduğu söylenebilir. Çünkü mekanı yapılandıran, özdeksel çerçevede genel ölçütlerken; iç mekanı tinsel olarak kişisel ve toplumsal kimlik yapılandırmaktadır. Kişiye ait bir iç mekanın ya da tanımlı bir yerin kişiselleştirilmesi veya topluma ait bir iç mekanın kamusallaştırılması bu tinsel çerçevenin birer ürünü olmaktadır. Ev, mesken, yuva, yurt gibi kavramlar bunun dil aracılığıyla somutlaşmış örnekleridir. İnsan tinsel kimliğinin bir yansıması olarak iç mekanı düzenlemekte ya da profesyonel olarak bir içmimara tasarlatmaktadır. Bu nedenle kişinin ya da toplumun gereksinimine cevap verecek şekilde içmimar tarafından yapılan her tasarım da, tinsel kimliğin bir dışavurumu olarak kabul edilebilir.

Buna ek olarak, *iç mekanın iç mekan değişkenlerine bağlı olarak irdelendiği* bu çalışmanın sonucundan şu çıkarımlara ulaşılmaktadır;

- **Mekan kavramı, bilim ve sanat disiplinleri açısından irdelenen disiplinlerarası bir kavramdır. Mekanın bu geniş kapsamı, onun hem tinsel hem de özdeksel içeriğinin temelini oluşturmaktadır.**

Mekan; coğrafya bilimine göre konum, kentbilimine göre insana bağlı fiziksel çevre, siyaset bilimine göre toplumsal olaylara bir zemin, sosyolojiye göre ideoloji yüklü toplumsal bir ortam, psikolojiye göre mikrodan makroya insanın algıladığı fiziksel bir yapı, resim sanatına göre bir kurgu ya da resmin sergilendiği düzlem, heykel sanatına göre heykeli üç boyutta saran boşluk, edebiyatta kurguyu ait bir yaratı ortamı, grafik

tasarımına göre ise kurumsal kimliğin bir parçası olarak özetlenebilir. Bu durum, insanın mekan ile var olduğunun bir göstergesidir.

- **Tasarım disiplinlerinde mekan kavramı, tüm disiplinlerce iç mekan ve dış mekan olmak üzere iki kapsamda incelenmektedir. Bu durum, makrodan mikro çevreye giden bir sıralamada ters orantılı olarak, küçük ölçekten büyük ölçeğe doğru bir uzmanlık sıralamasına aracı olmaktadır.**

En küçük ölçeği kullanan kentsel tasarımın çalışma alanı makro çevre olarak tanımlanırken; içmimarlık disiplininin çalışma alanını mikro çevre oluşturmaktadır. Buna bağlı olarak, kentsel tasarımda en küçük ölçekler kullanılırken; içmimarlık disiplininde en büyük ölçekleri kullanılmaktadır. Bu çeşitlilik, bir parçalanmanın ürünü değildir. Tasarım kavramının bir gereksinim olarak görülmesi, her geçen gün öneminin artması ve insanın yaşam kültürünü gelişimiyle ilgilidir. Bu disiplinlerin tasarım süreci benzerlik gösterse bile, farklı soruna çözüm üreten uzmanlık alanları olarak tasarım sektöründe yerini almaktadırlar. Kullanıcı kitlesi, çalışma alanlarına doğru orantılı olarak genişlemektedir. Bu durum yöneldiği kitlenin, bu kitleye ait gereksinimlerin, üretim süreçlerinin, üretim tekniklerinin ve mesleki literatürünün de farklılık göstermesine neden olmaktadır.

- **Yapılan yeni ontoloji çalışmalarına göre tin kavramı, ruhtan farklıdır; birey-üstü özelliğiyle ruhtan üstündür. Mekanı fiziksel varlığının ötesine taşıyan da, bu tin'e sahip olan insandır.**

Ontolojide varlık kavramı tabakalarla incelenmektedir. Bu tabakalar bir piramit gibi tabandan yukarıya doğru daralarak çıkmaktadır. Tabakaların en alt kısmını inorganik madde içermekte, bir yukarı alanda organik varlık bulunmaktadır. Bu piramit mekan açısından incelenirse; bu iki katmanın mekanın özdeğine yönelik olduğu yorumu yapılabilir. Bir sonraki basamak, bireysel olarak belirlenen ruh kavramını kapsamaktadır. En üst alanda birey-üstü bir aşama olan, tin kavramıdır. Tin aşaması ruh tarafından temellendirilir, ancak toplumsal veriye dayanmaktadır. Bu durumda yeni doğan bir

bebeğin ruhunun olduğu ancak tine sahip olmadığı söylenebilir. Tin zaman içinde ruha dahil olan değerlerdir. Bu son iki katman, mekana ancak insan aracılığıyla katılabilir. Bu durum mekana tinsellik kazandıranın insanın tini olduğunu göstermektedir. Mekana yüklenen kişisel ve toplumsal içerik, mekanın tinsel kimliğini oluşturmaktadır.

- **İç mekan değişkenleri, iç mekanı özdeksel ve tinsel olarak belirleyen ana öğelerdir.**

Bir iç mekan değişkeni olarak mekan, mekan bileşenleri ve mekan öğeleriyle iç mekanı tanımlayıcı özelliğe sahiptir. İç mekânın özdeksel olarak boyutlarını, işlevini, sınırını belirleyen mekandır. Diğer iç mekân değişkeni olarak kullanıcı hem özdek hem de tinsel bakış açısıyla iç mekânı belirleyen bir başka öğedir. İç mekânı kullanan, yaşayan, var eden insan; onu özdeksel bakış açısıyla duyumsarken, tinselliğiyle duyumsadığını deneyimlemektedir. Bu bağlamda onun toplumsal ve kişisel kimliği (tinsel kimlik), mekânın yorumlanması ve anlamlandırılmasında önem kazanmaktadır. En son değişken olan zaman, ayrıca mekânın bir boyutunu oluşturmaktadır. Zaman hem öznel hem de nesnel olarak yaşanan bir kavramdır. Zaman, hem mekânın yaşını (biçimsel ve işlevsel olarak) belirlemekte, hem de mekânı deneyimlendirerek anlamlandırılan insanın değişimine aracı olmaktadır. İnsanın mekân üzerinden kurguladığı öznel zaman, algılanan ve hissedilen olarak mekânın tinsel anlamda var olduğu zamanı tanımlamaktadır. Başka bir anlatım ile insan üzerinde mekânın tinsel etkisi, öznel zaman içinde gerçekleşmektedir. Sonuç olarak mekân, kullanıcı ve zaman olan bu üç değişkenin, iç mekânı sürekli değiştirdiği ve çeşitlendirdiğini görülmektedir.

- **İç mekânın tinsel irdelenmesinde hem algılayan hem de yorumlayıp anlamlandırılan insan, diğer iç mekân değişkenlerinde de belirleyici role sahiptir. Çünkü tinsellik kavramını var eden; mekânı ve zamanı da inşa eden insandır.**

Kullanıcı özdeksel ve tinsel varlığıyla, mekânın özdeksel ya da tinsel yapısını var etmekte; mekân üzerinde duygu, düşünce ve yargı kavramlarını yaratmaktadır. İnsanın

özdeksel yapısında incelenen beyin, mekana ve zamana dair tüm algı ve yorum edimlerinin merkezidir. Bu nedenle beynin yapısında gerçekleşen bir değişimin, insana ait tüm duygu dünyasını da değiştirdiği görülmektedir. İnsanın tinsel yapısında incelenen tinsel kimlik ise, temelde mekanın da kimliğini oluşturmaktadır. Mekanın özdeksel olarak yapılanışında ve o mekanın insan gözüyle okunuşunda, tinsel kimliğin temel belirleyici olduğu söylenebilir.

- **Mekanın özdeksel varlığı denildiğinde, onun biçimi ve işlevi ile oluşturduğu bir bütün akla gelmelidir. Ancak biçim işlevin ötesinde varlıksal bir anlam taşımaktadır. Biçim tinin aracıdır.**

Mekanın özdek yapısını belirleyen, mekanın hem taşıyıcısını hem de biçimini oluşturan, mekanın öge ve bileşenleridir. Bu parçalar mekanı var eden, belirli ergonomik, ölçülere sahip, gerekli yapay fiziksel koşulların sağlandığı (havalandırma, ısıtma gibi), insanın davranış sistemine uygun (çevre psikolojisi kriterlerine) bir bütündür. Mekanın özdek niteliklerinden biri de bir işleve sahip olmasıdır. Bir işleve hizmet eden her mekanın biçimi, belirli anlamları kendisinde barındırır. Kentlerin, mimari mekanların, içmimari mekanların biçimleriyle özneye aktardığı bir anlamsal bütünlüğü vardır. Bu anlamsal bütün, insanın ruhundan öte sahip olduğu tinin ürünüdür. Başka bir deyişle, biçimin üzerine yansıyan kişisel ve toplumsal kimlik öğeleri, anlamın biçim kazanmasıyla somutlaşmaktadır. Özellikle kişisel mekan olarak evler; toplumsal mekan olarak inanç mekanları bu duruma örnek gösterilebilir.

- **Mekanın tinsel irdelenmesi sadece insanın ya da sadece mekanın değil; bu iki kavram arasındaki ilişkinin irdelenmesi demektir. Bu durum insana ait zamansallık ve mekansallık kavramını kazandırmaktadır.**

İnsan ile mekan ilişkisi fenomenolojinin de sorunsallarından biri olmaktadır. Bu ilişkide yaşama ve yerleşme kavramları ön plana çıkmakta; algılama ve deneyimleme anahtar rolü oynamaktadır. İnsan donuk bir kavram değil; mekanda yaşayan, *bir yere ait olan* olarak önem kazanmaktadır. Bu anlamda mekan, biçimsel salt bir yapı olarak değil; tini de içeren, *dünya içinde var olan* insanın yaşadığı *yerleşkeler* olarak düşünülmelidir.

- **Temelde mekan ve iç mekan kavramlarının, tinsel varlığıyla benzerlik gösterdiği söylenebilir. Ancak mekandan farklı olarak; iç mekan varlığının içeriği, kullanıcıya ait tinsel kimliğin doğrudan bir yansıması olduğu görülmektedir.**

İç mekanı var eden her biçim, işlev ve teknik öznenin denetiminde, tinsel bir çerçevede gerçekleşmektedir. İç mekanda öznenin kopuk tek yapı, onu sınırlayan mekanın kendisi olmaktadır. Bu nedenle iç mekan, kullanıcıya bağlı olarak daha sık yenilenen, mekana oranla daha az kalıcılık içeren bir yapıdır. Bir mekan uzun yıllar sabit olarak kalırken; o mekana ait iç mekan kullanıcı, zaman ve işlev etmenlerine göre çok kez düzenlenebilir ya da içmimar tarafından tasarlanabilir. Bu durum tasarım disiplinlerinden içmimarlığın, kullanıcısı ile en yoğun iletişimi içeren bir disiplin olmasının da temel nedeni olarak kabul edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akarsu, B. (1979). Çağdaş Felsefe, M.E.B. Yayınları, İstanbul.
- Akder, M. (2009). Biçim Kavram İlişkisi İçinde Mekan, Metafor, Estetik, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Aksoy, Ö. (1977). Biçimlendirme, Karadeniz Teknik Üniversitesi Genel Yayın Sayısı: 83, Karadeniz Gazetecilik ve Matbaacılık, Trabzon.
- Akyürek, E. (1994). Ortaçağ'dan Yeniçağ'a Felsefe ve Sanat, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Altuner, İ. (2013). Kartezyen Düalizm ve Ruhun Kavramsal Değişimi, Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi: 4, [http://sosbilder.igdir.edu.tr/Makaleler/1150289976_04_Altuner_\(55-67\).pdf](http://sosbilder.igdir.edu.tr/Makaleler/1150289976_04_Altuner_(55-67).pdf) (Erişim tarihi: 03.09.2014).
- Andreasen, N. C. (2013). Yaratıcı Beyin (5. Basım), Çevirmen: Kıvanç Güney, Arkadaş Yayınevi, Ankara.
- Ansiklopedik Sözlük: Dil ve Genel Kültür Ansiklopedisi, cilt: 3, 1967, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- Aras, S. (2010). Mimarlık- Felsefe İlişkisi: Martin Heidegger Düşüncesinde Mekan, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dili, Kayseri.
- Arıcıoğlu, E. (2011). İktisat Teorisinde Unutulmuş Bir Kavram: 'Mekan', Ekonomik Yaklaşım, Sayı: 81, 17-44 <http://ekonomikyaklasim.org/ojs/index.php/eyd/article/view/9/13> (Erişim tarihi: 24. 02. 2014).
- Armaner, T. (2008). Hegel'de Mimarlık: Bilincin İlk Sınırı, Zaman-Mekan, Yem Yayınları, İstanbul.
- Arnheim, R. (2012). Görsel Düşünme (3. Basım), Çeviren: Rahmi Ögdül, Metis Yayın, İstanbul.
- Aster, E. (2005). İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi, Çeviren: Vural Okur, http://felsefe.kku.edu.tr/belgeler/ebook/Felsefe_Tarihi.pdf (Erişim Tarihi: 28. 05. 2014).

- Atalayer, F. (2006). Mekan (Uzam), Türk Mitolojisi ve Yaratıcılık, Anadolu Sanat: 17, Eskişehir.
- Avar, A. A. (2009). Lefebvre'nin Üçlü – Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekan Diyalektiği, TMMOB. Mimarlar Odası Dosya Dergisi: 17, syf: 8, Matsa Basımevi, Ankara.
- Avcı, A. (2008). İbni Haldun ve G. Vico Karşılaştırmasında Doğalcı ve Tinselci Tarih Felsefesi, Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Antalya.
- Ayanoğlu, H. (2011). Endüstri Ürünleri Tasarımı Eğitiminde Teknolojinin Yeri, 1. Sanat ve Tasarım Eğitimi Sempozyumu: 'Dün- Bugün- Gelecek', Başkent Üniversitesi, 340-343, http://gsf.baskent.edu.tr/duyuru/SEMPOZYUM_KITAP.pdf. (Erişim Tarihi: 08. 04. 2014).
- Ayçiçek, B. (2012). Gazali ve Felsefe, İstikamet Dergisi: 4, syf: 13-25, http://www.ilimler.org/istikamet/images/stories/Sayi_4/3_Gazali_ve_Felsefe.pdf (Erişim Tarihi: 28.08.2014).
- Aydınlı, S. (1993). Mimarlıkta Estetik Değerler, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Baskı Atölyesi, İstanbul.
- Aydınlı, S. (2004a). Epistemolojik Açından Mekan Yorumu, Mimarlık ve Felsefe, Yapı Yayın, İstanbul.
- Aydınlı, S. (2004b). Estetik: Özne Bir Beğeni mi, Yoksa Nesne/ Çevresel Değerler Temsili mi?, Etik-Estetik, YEM Yayınları, İstanbul.
- Aydınlı, S. (2008). Mekan'dan Mekansal'a: Mekanın Zamansallığı/ Zamanın Mekansallığı, Zaman-Mekan, İstanbul: Yem Yayınları.
- Aytaç, Ö. (2007). Kent Mekanlarının Sosyo- Kültürel Coğrafyası, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi: 2, 199-226, Elazığ.
- Bachelard, G. (1996). Mekanın Poetikası, Çeviren: Aykut Derman, Kesit Yayıncılık, İstanbul.
- Bağlı, M. (2012). Modern Ontolojik Güven Bağlamında İnsan ve Mekan/Ev (Hane): Bir Mekan Sosyolojisi Denemesi. Aynur Can (Ed.), Teori ile Pratik Arasında Mekan, (s. 13-40), Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları, İstanbul.
- Bal, Ç. (2005). Materyalist Bakış Açısı İçinde İnsanın Tanımı, Zaman Yolculuğunu Araştırma Merkezi Url:

http://www.zamandayolculuk.com/cetinbal/HTMLdosya1/Materyalizm_insan.htm
(Erişim Tarihi: 06. 08. 2014)

- Bal. M. (2008). Martin Heidegger'in Sanat Anlayışında Varlık, Sanat Yapıtı ve İnsan Arasındaki İlişki, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, Ankara.
- Ballntyne, A. (2010). Mimarlar için Deleuze ve Guattari, YEM Yayınları, İstanbul.
- Başaran, M. (2004). Yer Edinme- Yerinden Edilme, Etik-Estetik, YEM Yayınları, İstanbul.
- Bayrak, Ö. (2013). Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Mekan ve Algı, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Bektaş, C. (2003). Yuva mı? Mal mı? (2. Basım), Literatür Yayınları, İstanbul.
- Benjamin, W. (2013). Pasajlar, Çevirmen: Ahmet Cemal, YKY. Yayınları, İstanbul.
- Bochenski, I. M. (1983). Çağdaş Avrupa Felsefesi, Çeviren: Serdar Rıfat Kırkoğlu, Yazko Yayın, İstanbul.
- Bodei, R. (2010). Zaman Piramitleri, Çeviren: Durdu Kundakçı, Dost Yayınları, Ankara.
- Bolay, H. (1993). Aristo Metafiziği ile Gazzali Metafiziğinin Karşılaştırılması, M.E.B Yayınları, İstanbul
- Botton, A. (2007). Mutluluğun Mimarisi, Çeviren: Banu Tellioğlu Altuğ, Sel Yayın, İstanbul.
- Bozdayı, M. (2004). İç Mekan ve İnsan, Ajansmat Matbaacılık, Ankara.
- Buhr, M. & Kosing A. (1999). Bilimsel Felsefe Sözlüğü, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Can, K. (2001). Limbik Sistem, Sızıntı Dergisi: 272, url: <http://www.sizinti.com.tr/konular/ayrinti/limbik-sistem.html> (Erişim Tarihi: 04. 08. 2014).
- Canan, İ. (1995). Hz. Peygamberin Mesken Telakkisi, Editör: İsmail Kurt, Mesken ve Mesken Mimarimiz, Ensar Yayınları, İstanbul.
- Cansever, T. (2013). İslam'da Şehir ve Mimari, TİMAŞ Yayınları, İstanbul.
- Cevizci, A. (2005). Paradigma Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.

- Ching, F. D. K. (2003). Mimarlık ve Sanatta Yaratıcı Bir Süreç: Çizim, Çeviren: Çelen Birkan, YEM Yayınları, İstanbul.
- Ching, F. D. K. (2004a). İç Mekan Tasarımı, Çeviren: Belgin Elçioğlu, YEM Yayınları, İstanbul.
- Ching, F. D. K. (2004b). Mimarlık; Biçim, Mekan ve Düzen (2. Basım), YEM Yayınları, İstanbul.
- Coates Michael, Brooker Graeme & Stone Sally.,(2011). Görsel İçmimarlık Sözlüğü, Çeviren: Neslihan Işık, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Corbusier, L. (2007). Bir Mimarlığa Doğru (5. Basım), Çeviren: Serpil Merzi, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Cündioğlu, D. (2012). Mimarlık ve Felsefe, Kapı Yayınları, İstanbul.
- Çakıcı, G. (2007). Suha Arın Belgesellerinde İnsan-Mekan İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Radyo, Sinema ve Televizyon Anabilim Dalı, İstanbul.
- Çeber, T. (2006). Soyut Heykelde Kütle- Boşluk İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Heykel Anasanat Dalı, Ankara.
- Çetin, İ. (2012). Gecekonduunun Mekan Sosyolojisi, Yaba Yayınları, İstanbul.
- Çotuksöken, B. (2004). Özne Olarak Mimar, Mimarlık ve Felsefe, Yapı Yayın, İstanbul.
- Çubuk, U. (2008). Konut Tasarımında Anlam Boyutu, Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dalı, Trabzon
- Çukurçayır, M. A. (2008). Yerel Demokrasi ve Yerel Siyaset, Yerel Siyaset, 15-36. url: <http://www.platodanismanlik.com/v2/images/kitap.pdf#page=15> (Erişim Tarihi: 13.03.2014)
- Dellaloğlu, B. (2005). Parçacıklar-1, Sanat Dünyamız:95, İstanbul.
- Demir, A. (2011). Mekanın Hikayesi Hikayenin Mekanı, Kesit Yayınları, İstanbul.
- Dodsworth, S. (2012). İç Mekan Tasarımının Temelleri, Çeviren: Neslihan Işık, Literatür Yayınları, İstanbul.
- Durgun, S. (2013). 'Arz'ın Seyahati: Gaia'dan Google Earth'e, Felsefelogos: 50, syf: 7-15, Fesatoder Yayınları, İstanbul.

- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, cilt:2, (2008), YEM Yayınları, İstanbul
- Elias, N. (2000). Zaman Üzerine, Çevirmen: Veysel Atayman, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Ergüt, E. A. (2011). Rahmi Bediz'in Ardından, Mimarlık Dergisi: 357, url: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=371&RecID=2565> (Erişim Tarihi: 03.05.2014).
- Eroğlu, F. (2013). Davranış Bilimleri (13. Basım), Beta Yayınları, İstanbul.
- Ertürk, D.Z. (1977). Kullanıcı Konforu Açısından Boyutsal Gereksinimlerin Saptanması İçin Bir Yöntem, Bizim Büro Baskı Atölyesi, Ankara.
- Erzen, J. N. (1999). Zaman ve Benliğin Beden Bulması, Çeviren: Alev Erkmen, Anytime Konferans Bildirileri Kitabı, Mimarlar Derneği, Ankara.
- Eyüce, A. (2005). Geleneksel Yapılar ve Mekanlar, Birsen Yayınevi, İstanbul.
- Fancher, R. E. (1997). Ruhbilim Öncüleri (2.basım), Çeviren: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul.
- Filiz, Ş. (2010). İlk İslam Hümanistleri, Bilim Kitabevi, Ankara.
- Fischer, E. (1979). Sanatın Gerekliliği (3.basım), (Çevirmen: Cevat Çapan), E Yayınları, İstanbul.
- Führ, E. (2008). Mimarlığın Mevcudiyeti, Zaman-Mekan, Yem Yayınları, İstanbul.
- Geçit, B. (2014). John Locke'da Mülkiyet Hakkının Sınırları: Doğal Hukuk Temelinde Bir Değerlendirme, Beytulhikme An International Journal of Philosophy:4, Url: <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/beytulhikme/article/viewFile/5000049816/5000047099> (Erişim Tarihi: 20. 08. 2014)
- Gezgin, Ü. (2006). Mekan Yaratan Bir Bilinç Gerçekliği Olarak Sanat, Anadolu Sanat:17, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Göka, Ş. (TY). İnsan ve Mekan, Yör-Türk Vakfı Yayınevi, Ankara.
- Gökgür, P. (2008). Kentsel Mekanda Kamusal Alanın Yeri, Bağlam Yayıncılık, İstanbul.
- Gör, Işık, (1997). İç Mimarlık Kavram ve Terimleri Sözlüğü, M.Ü. Güzel Sanatlar Fakültesi, İçmimarlık Yayınları-1, İstanbul.

- Göregenli, M. (2010). Çevre Psikolojisi: İnsan Mekan İlişkileri, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Göler, S. (2009). Biçim, Renk, Malzeme, Doku ve Işığın Mekan Algısına Etkisi, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İçmimarlık Ana Sanat Dalı, İstanbul.
- Gözcü, A. S. (2012). Immanuel Kant'ın Uzam Anlayışı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul.
- Greene, B. (2013). Evrenin Zarafeti (6.Basım), Çevirmen: Ebru Kılıç, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara.
- Gündüz, Ş. (1998). Din ve İnanç Sözlüğü (1. Basım), Vadi Yayınları, Ankara.
- Gürer, L. (1990). Temel Tasarım, İstanbul Teknik Üniversitesi Matbaası, İstanbul.
- Gür, Ş. Ö. (1996). Mekan Örgütlenmesi, Gür Yayıncılık, Trabzon.
- Gür, Ş. Ö. (2007). Mimarlıkta Taklit: Eski Türkü-Yeni Aranjman, Mimarlık Dergisi: 333, Url: <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=51&RecID=1256> (Erişim Tarihi: 07.07.2014).
- Güvenç, B. (2008). Mimarlık: Zaman, Mekan ve Değişim, İTÜ. 3. Uluslararası Felsefe ve Mimarlık Sempozyumu: Zaman- Mekan, YEM Yayınları, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (1970). Düşünce Tarihi (1.Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (1988). Ruhbilim Sözlüğü, Evrim Matbaacılık, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (1993). Felsefe Sözlüğü (8. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (2000). Felsefe Ansiklopedisi Kavramlar ve Akımlar (3.Basım), Cilt:4 ve Cilt: 7, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hançerlioğlu, O. (2013). Düşünce Tarihi (20. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Hasdoğan, G. (1996). Tasarım Kavramının Hukuktaki Gelişimi, Editör: Nigan Bayazıt, F. Kamil Çorbacı, Demet Günal, Tasarımda Evrenselleşme 2. Ulusal Tasarım Kongresi Bildiri Kitabı, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi, İstanbul.
- Hasol, D. (2005). Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü (9. Basım), YEM Yayınları, İstanbul.

- Hideyetoğlu, M. L. (2006). Apartman Konutlarının Salon Mekanlarında Eğrişel Formun Kullanıcı Memnuniyetine Etkileri, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Mobilya ve Dekorasyon Eğitimi, Ankara
- Hisarlıgil, B. B. (2007). ‘Yer’leşmenin Düş(üm)lenmesi: Geleneksel Anadolu Yerleşmelerinde ‘Ara’lar, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Hisarlıgil, B. B. (2008). Martin Heidegger’de Mekan Düşüncesi : Hermeneutik-Fenomenolojik Bir Yaklaşım, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi :25, syf: 23-34 http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_25/2-%2023-34.%20syf..pdf (Erişim Tarihi: 01. 12. 2013)
- Isozaki, A. & Asada, A. (1999). Benzeştirilen Köken, Benzeştirilen Son, Anytime Konferans Bildirileri Kitabı, Mimarlar Derneği, Ankara.
- İzbırak, R. (1986). Coğrafya Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
- Kaçar, T. (1998). İçmimarlık ve Ülkemizdeki Yeri, Anadolu Sanat: 8, syf: 55, Eskişehir
- Kandil, M. (1995). Tasarımda Tinsel Çözümleme Yaklaşımı, Mimarlık Dergisi: 266. url: <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/452/6553.pdf> (Erişim Tarihi: 15. 06. 2013)
- Kaptan, B. B. (2001). İç Mekanın Niteliğini Belirleyen Öğelerinin Görsellik Kazanmasını Sağlayan Oluşumlar, Anadolu Sanat: 11, Eskişehir
- Kaptan, B. B. (2003). 20. Yüzyıldaki Toplumsal Değişimler Paralelinde İç Mekan Tasarımı Eğitiminin Gelişimi, Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1516, Eskişehir
- Kaptan, B. B. (2013). Kültür ve İçmimarlık, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Karakaş, P. (2011). Peyzaj Mekanında Doğallık: Bir Değerlendirme Yaklaşımı, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Peyzaj Mimarlığı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Kararımk, Ö. (2004). Tinsel Anlayışın Psikolojik Danışmadaki Rolü, Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi: 22, Url: <http://pdrdergisi.org/edergi/index.php/pdredergi/article/view/204/206> (Erişim Tarihi: 12.04.2014)

- Kasap, H. Ö. (2009). 20. Yüzyıl Mimarisinde Form ve Renk Kavramlarının Mekana Etkisinin Mimari Akımlar Çerçevesinde Analizi, Sanatta Yeterlik Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İçmimarlık Ana Bilim Dalı, İstanbul.
- Keleş, R. (1998). Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi, Ankara.
- Kern, S. (2013). Zaman ve Uzam Kültürü, Çeviren: Ali Selman, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Kılıç, E. (2011). Aristoteles ile Farabi'nin Mekan Anlayışlarının İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Anabilim Dalı, İstanbul.
- Kınalı, N. (2006). 1960 Sonrası Figüratif Resimde Mekan Sorunu, Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Resim Ana Sanat Dalı, Sakarya
- Koç, Y. (1984). Determinizm ve Mekan, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Koç, Y. (1994). Mekan ve Nesne, Felsefe Arkivi: 29, İstanbul.
- Koçyiğit, R. G. (2007). Mimarlıkta Yersizleşme ve Yerin- Yeniden- Üretimi, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dili, İstanbul.
- Koyre, A. (1998). Kapalı Dünyadan Sonsuz Evrene, Çevirmen: Aziz Yardımlı, İdea Yayınevi, İstanbul.
- Kozanoğlu, M. T. (1992). Yunan Mitolojisi, Mitologya Yayınları, İstanbul.
- Kuçuradi, İ. (2003). İnsan ve Değerleri (3. Basım), Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Kurtar, S. (2012). Mekani Yaşamak: Lefebvre ve Mekanın Diyalektik Oluşumu, Coğrafyanın Felsefesi, Tarihi ve Metodolojisi Panel Bölümü, http://www.academia.edu/2945638/Mekani_Yasamak_Lefebvre_ve_Mekanin_Diyalektik_Olusu_mu_TUCAUM (Erişim Tarihi: 02. 04. 2014).
- Lauwe, C. (1968). Aile ve Mesken Konusunda Fransız Mimarlarının Bugünkü Eğilimleri, Çeviren: Ayda Yörükan, İmar ve İskan Bakanlığı Mesken Genel Müdürlüğü, Çeviri Serisi 1, Ankara
- Lefebvre, H. (2014). Mekanın Üretimi, Çeviren: Işık Ergüden, Sel Yayınları, İstanbul.
- Lektorsky, V. (1998). Özne Nesne Biliş (2. Basım), Kuram Yayınları, İstanbul.

- Levinas, E. (2010). Martin Heidegger ve Ontoloji, Editör: Şeyda Öztürk, Cogito Dergisi:64, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Malpas, J. E. (1999). Place and Experience: A Philosophical Topography, Cambridge University Press, Newyork.
- Mazı, F. (2008). Antik Çağda Düşüncenin Kentsel Mekana Yansıması, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi: 10, syf:33-48, Hatay.
- Merleau- Ponty, M. (2005). Algılan Dünya- Sohbetler, Çeviren: Ömer Aygün, Metis Yayınları, İstanbul.
- Mert, V. (2007). Rönesans'tan Günümüze, Resim Sanatında Mekan, Mekan Algılayışı ve Bakış, Sanatta Yeterlilik Tezi, Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Ana Sanat Dalı, İstanbul.
- Morgan, C. T. (2013). Psikolojiye Giriş (20. Basım), Editör: Sirel Karakaş & Rükzan Eski, Eğitim Yayınları, Konya.
- Mutlu, A. (1984). Geleneksel Türk Evinde Mekan, İç Mekan Düzenleme Bilim Dalı Konferansları, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları: 4, İstanbul.
- Nalbantoğlu, H. Ü. (2008). Nedir Mekan Dedikleri?, Zaman-Mekan, Yem Yayınları, İstanbul.
- Neufert, E. (1998). Yapı Tasarımı (35. Basım), Çeviren: Gizem Tercüme, Editör: Çağla Özaskan, Beta Yayın, İstanbul.
- Noe, A. (2013). Bulunuşun Çeşitleri, Editör: Şeyda Öztürk, Cogito Dergisi:75, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Oğuz, Ş. (2004). Rönesans'tan Yirminci Yüzyıla İki Temel Paradigma Bağlamında Mimarlık-Felsefe İlişkisi, Mimarlık ve Felsefe, syf: 72- 79, Yapı Yayın, İstanbul.
- Ojalvo, R. (2012). Modernitenin İki Yüzü Arasında Mimarlık: "Mesken Tutmak"tan Göçebelige, Skop Dergisi: 2, Url: <http://www.e-skop.com/skopdergi/modernitenin-iki-yuzu-arasinda-mimarlik-%E2%80%9Cmesken-tutmak%E2%80%9Dtan-gocebelige/584> (Erişim Tarihi: 05.07.2014).
- Oralış, M. (2006). Yalnızlığın Mekansal Topografyası, Bellek- Mekan- İmge, Multilingual Yayınları, İstanbul.

- Ökten, K. H. (2008). Varlık ve Zaman Kılavuzu, Agora Kitaplığı, İstanbul.
- Ökten, G. (2012). İçmimarlık Mesleği Özelinde Tasarım ve Tasarımcı Kavramlarının Algılanışı ve ‘Tasarımcı Kimdir?’ Sorusuna Yanıt Aramak Üzerine Bir Okuma– Türkiye Örneği, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İçmimarlık ve Çevre Tasarımı Anasanat Dalı, Ankara.
- Öncü, A. & Weyland, P. (2010). Mekan, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlere Yeni Kimlikler, İletişim Yayınları, İstanbul
- Özak, N. Ö. (2008). Bellek ve Mimarlık İlişkisi Kalıcı Bellekte Mekansal Öğeler, Doktora Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Özdemir, S. & Şahin, Ş. (2005). Siberuzay Nerede?, Başkent Üniversitesi Pivolka Dergisi: 19, Ankara. http://psy.baskent.edu.tr/docs/pivolka/PIVOLKA_19.pdf (Erişim Tarihi: 02.09.2014).
- Özen, Y. (2011). Kişisel, Sosyal, Ulusal ve Küresel Sorumluluk Bağlamında Toplumun Yeniden İnşası: Mekan, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi:8, Url: <http://kutuphane.pamukkale.edu.tr/dokuman/d001380.pdf> (Erişim Tarihi: 07. 08. 2014).
- Özkan, S. (1999). Anadolu’da Zaman, Anytime Konferans Bildirileri Kitabı, Mimarlar Derneği, Ankara.
- Pala, H. (2012). Şehir, Beden ve Ateromik Bir Nesne Olarak Otomobil, Aynur Can (Ed.), Teori ile Pratik Arasında Mekan, (s. 13-40), Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları, İstanbul.
- Pekpostalcı, A. (2009). Tarihi Perspektif İçinde Ev Kavramı, Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, İçmimarlık Ana Bilim Dili, İstanbul.
- Polat, M. (2009). Bir Sembol Olarak “İdeoloji”nin Mimarideki Kavramsal ve Mekansal Etkileri Başkentlerin İmarı Üzerinden Bir Karşılaştırma- Ankara Örneği, Doktora Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dili, İstanbul.
- Proudhon, P. J. (1998). Mülkiyet Nedir? (2. Basım), Çeviren: Vedat Gülşen Üretürk, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul.
- Püsküloğlu, A. (1971). Öztürkçe sözlük, Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Roth, L. M. (2000). Mimarlığın Öyküsü, Çeviren: Ergün Akça, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.

- Sağver, Ş. B. (2007). Müzik ve Mekan Tasarımında Ortak Biçimleniş Özelliklerine Analitik Bir Yaklaşım, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İçmimarlık ve Çevre Tasarımı Anasanat Dalı, Ankara.
- Saldıray, A. (2011). Aristoteles Felsefesinde 'Öz' ve 'Biçim' Kavramları, Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe Ana Bilim Dalı, Diyarbakır.
- Norberg-Schulz, C. (2001). Yer Kavramı Bağlamında Eski Çevrelerde Yapılaşma, Çeviren: idil Üçer, Mimarlık Dergisi: 297, Url: <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/546/8148.pdf>, (Erişim Tarihi: 12. 04. 2013).
- Sıkıçakar, A. (2004). Modern ve Karşıtı Örneklerde Geometriye Farklı Bakışlar, Mimarlık ve Felsefe, syf: 98-103, Yapı Yayın, İstanbul.
- Simmel, G. (2009). Bireysellik ve Kültür, Çeviren: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.
- Solms, M. & Turnbull, O. (2013). Beyin ve İç Dünya, Çeviren: Hakan Atalay, Metis Yayınları, İstanbul.
- Solomon, R. C. & Higgins, K. M. (2013). Felsefenin Kısa Tarihi, Çevirmen: Mustafa Topal, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Soygeniş, S. (2006). Mimarlık Düşünmek Düşlemek (2. Basım), YEM Yayın, İstanbul.
- Soykan, Ö. N. (2008). Uzam Bellek Bağıntısı Açısından Mimarlığa Bir Bakış, Zaman-Mekan, Yem Yayınları, İstanbul.
- Sözlük Dergisi: 4, (2013). Çocuk ve Ergen Psikiyatrisi Terimleri, Editör: Cengiz Yakıncı, Logos Tıp Yayıncılığı, Url: <http://www.logos.com.tr/PDF/cocukergen.pdf> (Erişim Tarihi: 04. 02. 2014).
- Su, S. (2014). Çağdaş Sanatın Felsefi Söylemi, Profil Yayıncılık, İstanbul.
- Sümer, H. (2011). İç Mekan Tasarımında İşlev- Eylem İlişkisi Kapsamında Zemin Döşeme Malzemeleri ve Seçim Ölçütleri, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, İçmimarlık Ana Sanat Dalı, Eskişehir.
- Şahbaz, E. (2010). Tasarım Sorunu Olarak Sınır Ve Dilin Sorgulanması, Yüksek Lisans Tezi Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Ana Bilim Dili, Eskişehir.

- Şengül, M.B. (2010). Romanda Mekân Kavramı, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı: 11, 528-538,
http://www.sosyalarastirmalar.com/cilt3/sayi11pdf/sengul_mehmetbakir.pdf (Erişim tarihi: 02. 03. 2014).
- Tanju, B. (2008). Mekan-Zaman ve Mimarlıklar, Zaman-Mekan, YEM Yayınları, İstanbul.
- Tanilli, S. (2012). Yaratıcı Aklın Sentezi (14. Baskı), Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.
- Taşçı, H. (2012). İslam ve Batı Şehrinde Kentsel Mekanın Kimlik Bileşenleri, Aynur Can (Ed.), Teori ile Pratik Arasında Mekan, (s. 13-40), Şehir Düşünce Merkezi Şehir Yayınları, İstanbul.
- Taşçıoğlu, M. (2013). Bir Görsel İletişim Platformu Olarak Mekan, YEM Yayıncılık, İstanbul.
- Timuçin, A. (1993). Estetik (2. Basım), BDS Yayınları, İstanbul.
- Timuçin, A. (1994). Felsefe Sözlüğü, BDS Yayınları, İstanbul.
- Tunalı, İ. (2011). Sanat Ontolojisi, İnkılap Yayınları, İstanbul.
- Tunalı, İ. (2012). Estetik (14. Basım), Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Tunalı, İ. (2013). Grek Estetik'i, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Tümer, G. (1982). Felsefe - Mimarlık İlişkileri: Descartes Örneği, Mimarlık Dergisi: 3, <http://dergi.mo.org.tr/dergiler/4/427/6129.pdf> (Erişim Tarihi: 08. 05. 2014).
- Tümer, G. (1984). İnsan-Mekan İlişkileri ve Kafka, Sanat-Koop. Yayınları, İzmir.
- Tümer, G. (1993). Bir Başka Mimarlık, Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayınları, İzmir.
- Tümer, G. (2004). Ve Mimarlık, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Tümertekin, H. (1999). Sıfırda Başlamak, Anytime Konferans Bildirileri Kitabı, Mimarlar Derneği, Ankara.
- Türer, C. (2013, 16 Ağustos). Şehir Bilincinin Felsefi Boyutları: Mekân, Zaman ve Gelecek. Url: <http://felsefegazetesi.com/sehir-bilincinin-felsefi-boyutlari-mekan-zaman-ve-gelecek/> (Erişim tarihi: 20. 12. 2013).
- Türk Dil Kurumu. (2005). Türkçe Sözlük. 10. Baskı, derleyen: Prof. Dr. Recep Toparlı, Ankara

- Türk Diyanet Vakfı. (2003). İslam Ansiklopedisi, Cilt: 28.ve 31., Ankara.
- Tütüncü, D. (2011). Mobilya Tasarımını Değerlendirmede Kullanılan Temel Kriterlerin Kullanıcı Algısı Açısından Önceliklerinin Belirlenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Endüstriyel Sanatlar Anabilim Dalı, Eskişehir.
- Us, F. (2009). Mimari Mekanın Aktarımında Algılayıcı Hareketinin Önemi, Tasarım+ Kuram, Sayı:7, 82-98, <http://tasarimkuram.msgsu.edu.tr/index.php/tasarimkuram/article/view/62> (Erişim tarihi: 26. 03. 2014).
- Ural, Ş. (2008). İç İç Geçmiş Zamanlar, Zaman-Mekan, Yem Yayınları, İstanbul.
- Uzun, O. ve Kesim, G. A. (2008). 21. Yüzyılda Peyzaj Mimarlığı Eğitimi, 150. Yılında Türkiye’de Ormancılık Eğitimi. III. Ulusal Ormancılık Kongresi, Url: <http://akademikpersonel.duzce.edu.tr/osmanuzun/index.php?y=Yayinlar&bilgi=bildiri> (Erişim Tarihi: 29. 05. 2014).
- Üngür, E. (2011). Mekan Kavramının Disiplinler arası Arası Tarihsel Değişimi Üzerinden Mimarlık & Mekan İlişkileri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimler Enstitüsü, Mimarlık Anabilim Dalı, İstanbul.
- Yakar, T. (2013). Foucault: ‘Aynı’ nın ve ‘Öteki’ nin Buluşma Mekanı Olarak ‘Başka Mekanlar’, Felsefelogos: 50, syf: 63-74, Fesatoder Yayınları, İstanbul.
- Yavuz, M. F. (2005). Mimaride Niş Kavramı, Yüksel Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Mimarlık Fakültesi Bölümü, Bina Bilgisi Anabilim Dalı, İzmir.
- Yenişehirlioğlu, Ş. (1982). Felsefe ve Sanat, Dayanışma Yayınları, Ankara.
- Yılmaz, S. (2006). Kavram ve Sorun Olarak Heykelde Mekan, Anadolu Sanat: 17, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- Yıldırım, İ. (2014). İdealist ve Pragmatist Estetik, Editör: Fulya Bayraktar, Aktif Düşünce Yayıncılık, Ankara.
- Yücel, H. (2013). İmgeden Yoruma, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Yüksel, M. (2012). Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Kültürel Gelişimi, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi: 58, Url: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/458/5202.pdf> (Erişim Tarihi: 20.17.2014).

Zevi, B. (1990). Mimariyi Görmeyi Öğrenmek, Çeviren: H.Demir Divanlıoğlu, Birsen Yayınevi, İstanbul.

Zeybek, I. (2005). Kişilerarası İletişimde Uzam (Mekan) Dilinde 'Öteki' Kavramı, Journal of İstanbul Kültür University: 1, syf: 107, İstanbul.

Zöngür, O. (2008). İç Mekan Tasarımında Biçim ve Anlam Üzerine Kavramsal Bir İnceleme/Postmodern Tasarım Yaklaşımları ve Philippe Starck, Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İçmimarlık ve Çevre Tasarımı Anasanat Dalı, Ankara.

İnternet Kaynakları

Url-1: Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&kelime=mek%C3%A2n&uid=35221&guid=TDK.GTS.531370a7e41469.74608339

(Erişim tarihi: 10.03.2014).

Url-2: Görsel Kaynak.

<http://catholic-resources.org/Students/Renaissance/artwork.htm>

(Erişim Tarihi: 02.01.2014).

Url-3: Görsel Kaynak.

<http://www.worldisround.com/articles/90781/photo5.html>

(Erişim Tarihi: 08.02.2014).

Url-4: Şahin, S. Z. (2012). Mekanın Müziğinden Müziğin Mekanına: Susan.

<http://prezi.com/h3p7flohbc78/mekann-muziginden-muzigin-mekanna-susan-ankara/>

(Erişim Tarihi: 08.02.2014)

Url-5: Kurtar, S. Mekânı Yaşamak: Lefebvre ve Mekânın Diyalektik Oluşumu.

https://www.academia.edu/2945638/Mekani_Yasamak_Lefebvre_ve_Mekanin_Diyalektik_Olusu_mu_TUCAUM.

(Erişim Tarihi: 08.03.2014).

Url-6: Görsel Kaynak:

http://www.radikal.com.tr/hayat/ispanyada_avrupanin_en_eski_magara_resimleri_bulundugu-1151299

(Erişim Tarihi: 24.04.2014).

Url-7: Görsel Kaynak

http://rosasinspiration.blogspot.com.tr/2011_07_24_archive.html

(Erişi Tarihi: 22.04.1014).

Url-8: Görsel Kaynak: Nazım Plan Örneği.

http://www.sehirplanlama.org/index.php?option=com_kunena&func=view&catid=60&id=16&Itemid=36

(Erişim Tarihi: 26.03. 2014).

Url-9: Şehir Planlama Mesleğinin Tanımı ve Çalışma Alanları.

http://www.spo.org.tr/subeler/sube_hakkinda.php?sube=1

(Erişim Tarihi: 26.03. 2014).

Url-10: Görsel Kaynak,

<http://www.mimaristil.com/zeynep-fadillioglu-ile-roportaj.html>

(Erişim Tarihi: 10.04.2014).

Url-11: Görsel Kaynak

<http://www.britannica.com/bps/media-view/18646/1/0/0>

(Erişim Tarihi: 18. 04. 2014).

Url- 12: Görsel Kaynak

<https://downeastdilettante.wordpress.com/category/elsie-de-wolfe/>

(Erişim Tarihi: 18. 04. 2014).

Url- 13: Türk Dil Kurumu Bilim ve Sanat Terimleri Sözlüğü
http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_bilimsanat&view=bilimsanat&kategoriget=terim&kelimeget=felsefe&hngget=md

(Erişim Tarihi: 14.05.2014)

Url-14: Görsel Kaynak
<http://lovepeaceandharmony.org/profiles/blogs/bes-platonik-cisim>

(Erişim Tarihi: 15.08. 2014)

Url-15: Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğü
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.54198545b0efa8.06454469

(Erişim Tarihi:12.08.2014).

Url-16: Etimoloji Sözlüğü
<http://www.etimolojiturkce.com/kelime/ikonoklast>

(Erişim Tarihi: 11.08.2014).

Url-17:Wikipedia Özgür Kaynak
<http://tr.wikipedia.org/wiki/%C4%B0konoklazm>

(Erişim Tarihi: 11.08.2014).

Url-18: Mimarlar Odası Dergisi
<http://dergi.mo.org.tr/dergiler/2/187/2438.pdf>

(Erişim Tarihi: 04. 06. 2014).

Url 19: Görsel Kaynak
<http://saltonline.org/tr/277/modern-denemeler-4>

(Erişim Tarihi: 04. 06. 2014).

Url 20: Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğü
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.541c9d4139d771.32383074

(Erişim Tarihi: 11.08.2014).

Url.21: Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğü
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.541d95c8e0fd20.77630994

(Erişim Tarihi: 11.08.2014).

Url 22: Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğü
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.541d9cbc30c435.17678360

(Erişim Tarihi: 11.08.2014).

Url 23: Türk Dil Kurumu Büyük Türkçe Sözlüğü
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.541da53a7b55d7.19762860

(Erişim Tarihi: 11.08.2014).

